

Ciljni raziskovalni projekt (V5-2028)

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije in

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

*Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih
nesreč in poklicnih bolezni*

Končno poročilo

Ljubljana, november 2022

Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni

Avtorice:

Majda Černič Istenič

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske

Lilijana Šprah

akademije znanosti in umetnosti

Duška Knežević Hočevar

Sanja Cukut Krilić

Naročnika:

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije in
Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Poročilo je nastalo v okviru Ciljnega raziskovalnega projekta V5-2028 *Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni*.

Vodja projekta: Majda Černič Istenič

Priporočeno citiranje:

Černič Istenič M. in sod. (2022): Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni. Končno poročilo v okviru CRP V5-2028. Naročnika: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Javna agencija za raziskovalno dejavnost. – Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Zahvala: Raziskovalke v tem projektu se zahvaljujemo vsem kmetom in kmeticam za sodelovanje pri izpolnjevanju vprašalnika OPSA in v razgovorih v polstrukturiranih intervjujih ter vsem udeležencem in udeleženkam fokusne skupine.

KRATICE

ARRS	Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije
DNPB	Delovne nesreče in poklicne bolezni
EU	Evropska unija
FADN	FADN knjigovodstvo: Vodenje računovodstva v kmetijstvu in metodologija knjigovodstva na kmetijah
KALDOZ	Kalkulator stroškov in donosnosti promocije zdravja na delovnem mestu
KSS	Kmetijsko svetovalna služba
MKGP	Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije
NIJZ	Nacionalni inštitut za javno zdravje
OPSA	Orodje za celovito podporo promociji zdravja na delovnem mestu
RKG	Register kmetijskih gospodarstev
SDP	Socialno-delovna pomoč
ZSPM	Zveza slovenske podeželske mladine
ZRC SAZU	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Kazalo vsebine

1	Uvod.....	1
1.1	Opis problema in ciljev	1
1.2	Kratek povzetek ključnih ugotovitev iz literature	3
1.3	Uporabljene metode dela.....	6
2	Rezultati raziskave	8
2.1	Analiza nesreč pri delu v kmetijstvu	8
2.1.1	Nesreče pri delu na kmetijskih gospodarstvih v obdobju 2011-2020.....	8
2.1.2	Hujše poškodbe pri delu na kmetijskih gospodarstvih 2018–2020	13
2.1.2.1	Vsebinska analiza hujših poškodb pri delu po posameznih kategorijah.....	13
2.1.2.2	Povzetek rezultatov	16
2.1.2.3	Ugotovitve	16
2.2	Izvori psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in ocena njihovega doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij	18
	Uvod.....	18
2.2.1	Presoja psihosocialnih obremenitev in tveganj z orodjem e-OPSA	18
2.2.1.1	Posledice psihosocialnih obremenitev.....	19
2.2.1.2	Orodje e-OPSA.....	20
2.2.1.3	Vprašalnik OPSA	22
2.2.2	Namen raziskave	22
2.2.2.1	Rezultati raziskave.....	22
2.2.2.1.1	Pridobivanje podatkov.....	22
2.2.2.1.2	Postopek analize podatkov	23
2.2.2.1.3	Zdravstvene in sociodemografske značilnosti Pilotnega vzorca 1 (N = 409).....	24
2.2.2.1.4	Povzetek rezultatov	30
2.2.3	Zdravstvene in sociodemografske značilnosti udeleženk in udeležencev raziskave ter povezanost psihosocialnih obremenitev z negativnimi izidi (Pilotni vzorec 2; N = 259).....	32
2.2.3.1	Sociodemografske značilnosti udeleženk/-cev raziskave.....	32
2.2.3.1.1	Značilnosti kmetij udeleženk/-cev raziskave.....	33
2.2.3.1.2	Zdravstvene težave udeleženk/-cev raziskave	34
2.2.3.1.3	Izpostavljenost udeleženk/-cev raziskave psihosocialnim tveganjem (orodje e-OPSA)	38
2.2.3.1.4	Ocena ranljivosti udeleženk/-cev raziskave za negativne pojave, povezane s stresom	41
2.2.3.2	Ocena doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij z vidika posledic psihosocialnih obremenitev s pomočjo orodja KALDOZ.....	43
2.2.3.3	Vizija kmečkih gospodarstev.....	45
2.2.3.4	Povzetek rezultatov	46

2.2.4	Omejitve raziskave	47
2.2.5	Zaključki.....	48
2.3	Analiza socialno-delovne pomoči (SDP) v nekaterih evropskih državah	51
2.3.1	Znanstveni viri o SDP	51
2.3.2	Drugi viri o SDP.....	55
2.3.2.1	Finska	55
2.3.2.2	Francija.....	56
2.3.2.3	Avstrija	57
2.3.2.4	Irska	59
2.3.2.5	Velika Britanija	60
2.3.3	Ugotovitve:.....	60
2.4	Analiza polstrukturiranih intervjujev	62
2.4.1	Opis udeležencev raziskave.....	62
2.4.2	Vključenost družinskih in nedružinskih članov v delo na kmetiji.....	64
2.4.3	Ugotovitve	65
2.4.4	Delovne razmere, telesni in psihični napor in varnost na kmetiji	65
2.4.4.1	Ocena delovnih razmer	65
2.4.4.2	Ocena varnosti delovnih razmer	66
2.4.4.3	Ugotovitve	68
2.4.5	Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetiji	68
2.4.5.1	Prosti čas na kmetiji.....	68
2.4.5.2	Porodniški in starševski dopust, skrb za majhne otroke	70
2.4.5.3	Ugotovitve	73
2.4.6	Socialna varnost članov kmečkih družin	73
2.4.6.1	Socialno zavarovanje, zagotavljanje socialne varnosti kmetov	74
2.4.6.2	Ocena in izkušnje z zdravstvenimi storitvami, uveljavljanjem bolniškega dopusta in dodatnimi nezgodnimi zavarovanji po nesreči oz. bolezni.....	77
2.4.6.3	Ugotovitve	79
2.4.7	Socialna opora ob nesrečah in boleznih na kmetiji	80
2.4.7.1	Izkušnja z nesrečami, poškodbami in boleznimi na kmetiji	80
2.4.7.1.1	Učinki bolezni in nesreč na organizacijo dela na družinskih kmetijah.....	80
2.4.7.1.2	Učinki bolezni in nesreč na odnose na družinskih kmetijah.....	81
2.4.7.2	Pomoč med sosedi	83
2.4.7.3	Strategije spopadanja na kmetijah s posledicami nesreč in bolezni	85
2.4.7.4	Ugotovitve	86
2.4.8	Formalne oblike podpore pri delu na kmetiji	87
2.4.8.1	Potrebe in sprejemljivost nadomestne, nedružinske delovne sile.....	87

2.4.8.2	Ocena zamisli o vzpostavitvi socialno-delovne pomoč in njena izvedljivost v Sloveniji	89
2.4.8.3	Ugotovitve	93
2.5	Analiza fokusne skupine	94
2.5.1	Delovne razmere, telesni in psihični napori ter varnost na kmetiji	95
2.5.2	Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetiji	98
2.5.3	Socialna varnost članov kmečkih družin	99
2.5.4	Socialna opora ob nesrečah in boleznih na kmetiji	101
2.5.5	Socialno-delovna pomoč na kmetiji	102
2.5.6	Ugotovitve/poudarki FS:	104
2.6	Razprava, zaključki in priporočila naročniku	106
2.6.1	Statistike o nesrečah pri delu v kmetijstvu	106
2.6.2	Vzroki psihosocialnega stresa na kmetijah in njegov prispevek k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij	107
2.6.3	Delovne in življenjske razmere na kmetijah, viri socialne podpore ter odzivanje na nesreče in bolezni	108
2.6.3.1	Ocena delovnega okolja in zavedanje tveganj, povezanih z DNPB	108
2.6.4	Zagotavljanje socialne varnosti	109
2.6.5	Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetijah	109
2.6.6	Organizacija dela na družinskih kmetijah z izkušnjo DNPB svojih članov gospodinjstva in vpliv oviranosti zaradi DNPB na odnose	111
2.6.7	Neformalni in formalni viri podpore, ki so na voljo in se uporabljajo na družinskih kmetijah s poškodovanim ali obolelim članom gospodinjstva	111
2.6.8	Ukrepi in strategije, ki jih kmetje izberejo za nadaljevanje kmetovanja ob DNPB	112
2.6.9	Ocena zamisli o vzpostavitvi SDP	113
3	Priloge	115
4	Literatura	131

Kazalo preglednic

Preglednica 1: Število socialno zavarovanih kmetov (ZPIZ 2022), število nesreč pri delu – kmetje in drugi zaposlitveni statusi na kmetijskih gospodarstvih (KMG_MID)(podatki NIJZ) in število vseh prijavljenih nesreč v Sloveniji (NIJZ 2020) v obdobju 2011–2020.	9
Preglednica 2: Število nesreč pri delu, kmetje in drugi zaposlitveni statusi (po šifrantu ER-8, polje 11) na kmetijskih gospodarstvih (KMG_MID)(baza prijavljenih nesreč NIJZ).....	9
Preglednica 3: Primerjava zdravstvenih težav med moškimi in ženskami (Pilotni vzorec 1).	26
Preglednica 4: Primerjava s stresom povezanih težav med moškimi in ženskami (Pilotni vzorec 1)...	27
Preglednica 5: Primerjava razlogov za prekinitev kmetovanja med moškimi in ženskami (Pilotni vzorec 1).	30
Preglednica 6: Odgovori na vprašanje: Kakšen je bil vaš delovni status v zadnjih 12 mesecih na kmetiji? (Pilotni vzorec 2).	34
Preglednica 7: Vpliv oviranosti pri delu zaradi morebitnega slabega zdravja, poškodb, delovnih nesreč na delazmožnost in posledično na učinkovitost in produktivnost kmetije v Pilotnem vzorcu 2.	38
Preglednica 8: Najbolj obremenjujoči psihosocialni dejavniki (v obliki trditev), ki so jih opredelile ženske, ki so sodelovale v raziskavi (Pilotni vzorec 2).	40
Preglednica 9: Najbolj obremenjujoči psihosocialni dejavniki (v obliki trditev), ki so jih opredelili moški, ki so sodelovali v raziskavi (Pilotni vzorec 2).	40
Preglednica 10: Ocena ekonomskega bremena v obdobju 2021/22 na kmečko gospodarstvo z vidika posledic psihosocialnih obremenitev s pomočjo orodja KALDOZ, kjer so bili uporabljeni statistični podatki SURS-a, knjigovodstva FADN in NIJZ.	44
Preglednica 11: Značilnosti kmetij, na katerih so delale osebe, ki so bile tam zaposlene oz. samozaposlene in so delale izključno na kmetiji (N = 119).	44
Preglednica 12: Ocena ekonomskega bremena na kmečko gospodarstvo z vidika posledic psihosocialnih obremenitev s pomočjo orodja KALDOZ, kjer so bili uporabljeni podatki, pridobljeni z vprašalnikom OPSA.	45
Preglednica 13: Pregled najbolj naraščajočih zdravstvenih težav v gospodarski panogi A) kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo bil večji med letoma 2019 in 2021 (BS %; Vir podatkov: NIJZ).	45
Preglednica 14: Vizija kmečkih gospodarstev (Pilotni vzorec 2).	46
Preglednica 15: Primeri 12 evropskih držav a) s sistemom socialno-delovne pomoči na kmetiji za samozaposlene kmete; b) posebno poklicno zdravstveno službo za kmetijstvo in c) nacionalnim sistemom za izobraževanje kmetov o varnosti in zdravju pri delu (Vir: Jakob idr. 2021).	55

Kazalo slik

Slika 1: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi glede na kraj nesreče (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).....	10
Slika 2: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po delovnem okolju, v katerem se je pripetila nesreča (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).	11
Slika 3: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po starosti (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).	11
Slika 4: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po spolu (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).	11
Slika 5: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po naravi poškodbe (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).....	12
Slika 6: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po poškodovanih delih telesa (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).....	12
Slika 7: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po vrsti poškodbe (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).....	12
Slika 8: Shematski prikaz povezanosti psihosocialnih obremenitev in tveganj za ogroženo psihično, fizično in socialno zdravje ter z njimi povezanimi negativnimi pojavi.	19
Slika 9: Primer profila psihosocialnih tveganj (profil OPSA), ki ga izdelava orodje e-OPSA glede na zaznane obremenitve v delovnem in zasebnem okolju.	21
Slika 10: Osnovne sociodemografske značilnosti Pilotnega vzorca (N = 409).	24
Slika 11: Območja, kje so kmetije Pilotnega vzorca 1.	24
Slika 12: Delež udeleženk/-ev raziskave glede regijo njihovega prebivanja.	25
Slika 13: Zdravje udeležencev in udeleženk raziskave (Pilotni vzorec 1).	26
Slika 14: S stresom povezane psihološke, telesne in socialne težave (Pilotni vzorec 1).....	27
Slika 15: Delež udeleženk/-ev raziskave glede zadovoljstva s svojim zdravstvenim stanjem (Pilotni vzorec 1).....	28
Slika 16: Ocena vpliva zdravstvenih težav na opravljanje vsakodnevnih aktivnosti (Pilotni vzorec 1).	28
Slika 17: Odsotnost z dela zaradi zdravstvenih težav (Pilotni vzorec 1).....	29
Slika 18: Usklajenost dela in družine (Pilotni vzorec 1).	29
Slika 19: Razlogi za prenehanje s kmetovanjem in za zaposlitev v drugi dejavnosti (Pilotni vzorec 1).	30
Slika 20: Osnovne sociodemografske značilnosti Pilotnega vzorca 2 (N = 259).....	32
Slika 21: Lokacija kmetije (Pilotni vzorec 2).....	33
Slika 22: Regija prebivanja (Pilotni vzorec 2).....	33
Slika 23: Prevladujoče dejavnosti, s katerimi so se v zadnjih 12 mesecih ukvarjali na kmetiji (Pilotni vzorec 2).....	34
Slika 24: Najpogostejše zdravstvene težave v Pilotnem vzorcu 2.....	35
Slika 25: Trajanje bolniške odsotnosti v Pilotnem vzorcu 2.	35
Slika 26: Težave, povezane z doživljanjem čezmernega stresa v Pilotnem vzorcu 2.	36
Slika 27: Zadovoljstvo z zdravstveni stanjem v Pilotnem vzorcu 2.	37
Slika 28: Vpliv težav na opravljanje vsakodnevnih aktivnosti v Pilotnem vzorcu 2.	37
Slika 29: Profil OPSA 17 področij psihosocialnih obremenitev v Pilotnem vzorcu 2.	39
Slika 30: Ranljivost za doživljanje čezmernega stresa, absentizma, prezentizma in izpostavljenosti nasilju v delovnem okolju v Pilotnem vzorcu 2.	41
Slika 31: Razlogi za prenehanje s kmetovanjem v Pilotnem vzorcu 2.....	42
Slika 32: Usklajenost družinskega in poklicnega življenja v Pilotnem vzorcu 2.	43

Povzetek

Razpoložljive evidence o delovnih nesrečah in poklicnih boleznih (DNPB) povsod po svetu kažejo, da je kmečki poklic, ki se večinoma izvaja na družinskih kmetijah, eden od najbolj nevarnih in tveganih. Kljub pomembnemu prispevku DNPB k umrljivosti in prizadetosti – ranljivosti kmetov in kmetijskih delavcev – se je interes za proučevanje tega pojava izoblikoval šele pred nedavnim. Raziskave, ki bi obravnavale posledice DNPB z vidika odzivanja kmetov in kmetic ter njihovih družinskih članov, vključujoč nadaljnji obstoj in razvoj kmetij, in ob tem upoštevale njihove delovne razmere in socialno varnost, pa so še redke. Naše proučevanje se je osredotočilo na zapolnitev te praznine. Raziskava, izvedena v okviru tega projekta, je bila zato eksplorativne – preiskovalne narave in ni bila namenjena potrjevanju hipotez, temveč odkrivanju možnih povezav in struktur med pojavi, ki so podlaga za oblikovanje hipotez in jih je mogoče preveriti z nadaljnjimi raziskavami.

Ob navedenih dejstvih je bil cilj pričujočega projekta raziskati obseg, značilnosti in vzroke DNPB in ekonomske stroške, ki ob tem nastajajo, ter odgovoriti na vprašanje, kako se člani kmečkih družin spopadajo s svojo telesno in psihično oviranostjo ali oviranostjo svojih članov družine zaradi DNPB, na kakšno socialno oporo lahko pri tem računajo in kako kmetje in drugi akterji v kmetijskem sistemu ocenjujejo zamisel o vzpostavitvi posebnega servisa – socialno-delovne pomoči (SDP) – kot možne oblike pomoči javno-zasebnega partnerstva kmetom in kmeticam pri zapolnjevanju pomanjkanja delovne sile na kmetiji, do katere prihaja zaradi bolezni in poškodb pri delu.

Z uporabo različnih metodoloških pristopov, od analize statističnih podatkov do analize anketnih podatkov in podatkov, pridobljenih s polstrukturiranimi intervjuji in razpravo v fokusni skupini (FS), smo prišli do naslednjih rezultatov in ugotovitev:

- Število uradno evidentiranih nezgod na kmetijskih gospodarstvih je podcenjeno. Obstoječe statistike štejejo le nesreče pri delu oseb, ki so vključene v socialno zavarovanje. Mnogi pa kmetujejo v prostem času ali po upokojitvi, vključno s tistimi, ki so brez socialnega zavarovanja. Njihove poškodbe pri delu se ne upoštevajo. Med uradno štetimi nesrečami pri delu je število oseb s statusom kmeta v opazovanem obdobju 2011–2020 ostalo precej stabilno, čeprav se število oseb, ki so socialno zavarovani iz naslova kmetovanja, zmanjšuje. Povečuje pa se število nesreč pri delu pri osebah, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih, a so zaposlene v drugih nekmetijskih dejavnostih.
- Zaradi nesreč pri delu so najbolj ogroženi starejši moški, ki se ukvarjajo z živinorejo. Ponesrečeni si najpogosteje poškodujejo (zlomijo) ude, še posebej roke. Poškodbe oseb s statusom kmeta so v večjem deležu hujše kot pri osebah z drugimi zaposlitvenimi statusi, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih. Drugi najpogostejši vzrok poškodb je delo s stroji (traktorji, različne vrste žag), v gozdu in delo z živalmi.
- Kar 90 odstotkov sodelujočih v anketnem delu raziskave poroča o zdravstvenih težavah v zadnjem letu, zlasti mišično-skeletnega sistema, petina poroča o razpoloženskih motnjah in 18 odstotkov o poškodbah pri delu. Hkrati pa je 60 odstotkov udeležencev/-nk s svojim zdravstvenim stanjem zadovoljnih oz. zelo zadovoljnih, kar nakazuje, da mnogi kmetje svoje zdravstvene težave zanikajo in ne iščejo pomoči.
- Več kot 80 odstotkov udeleženk/-cev anketne raziskave je imelo v zadnjem letu vsaj eno ali več težav, neposredno povezanih z doživljanjem čezmernega stresa, ki jih lahko povežemo s slabšim psihičnim, telesnim in socialnim zdravjem. Ugotovljeni viri čezmernega stresa so: pretiran občutek osebne odgovornosti za uspeh kmetije, dolg in nepredvidljiv delavnik, nizek dohodek glede na trud, pomanjkanje finančnih sredstev za naložbe, pretiran napor za doseganje rezultatov dela, večopravnost in velik obseg dela, težko fizično delo, dolgotrajna prisilna drža in ponavljajoči se gibi, premalo je sprostitve in počitka, visoko vrednotenje dela in perfekcionizem pri delu.
- Strošek prezentizma na ravni posamične kmetiji je ocenjen na 2860 €, strošek bolniške do 30 dni (absentizem) pa na 953 €. Ob pogostem poročanju o zdravstvenih težavah jih le 16 odstotkov poroča o izrabi kratkotrajne bolniške odsotnosti.
- Udeleženci/-ke polstrukturiranih intervjujev poročajo, da imajo svoje delo radi, a da je to je telesno in psihično naporno. Ob delu so izpostavljeni številnim stresorjem, tveganjem in

nevarnostim, povezanih z mehanizacijo, delom z živalmi, delom v gozdu, kemikalijami, delom v slabih vremenskih razmerah, dolgotrajni prisilni drži pa tudi z obsežno papirologijo. Ne prepoznajo pa, da je tvegano in nevarno delo povezano s tem, da delajo vedno bolj sami, brez drugih.

- Na večini sodelujočih kmetij nimajo izdelane Izjave o varnosti z oceno tveganja. Udeleženci/-ke menijo, da so za svojo varnost pri kmetovanju odgovorni/-e sami/-e, da pa se vseh nevarnosti ne da preprečiti kljub pazljivosti. Priznavajo, da pripomorejo k nevarnostim tudi sami/-e z »*uporabo bližnjic*«, neuporabo zaščitne opreme, uporabo improvizirano popravljenih traktorjev in strojev, zlasti zaradi časovne stiske, pomanjkanja denarja in delovne sile. Udeleženci/-ke pa izražajo potrebo po ozaveščanju in izobraževanju o varstvu in zdravju pri delu ter po razpoložljivosti ustrezne opreme za varno delo.
- Kmetje in kmetice so slabo seznanjeni/-e s pravili in pravicami iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Mnogi nimajo zagotovljenega socialnega zavarovanja zaradi nizkih dohodkov iz kmetovanja in ekonomskih potreb kmetije (investicij), z vplačili prispevkov iz naslova dopolnilne dejavnosti jim ga tudi ne uspe urediti. Pri tem so še posebej prikrajšane kmetice. Njihove pobude za izboljšanje socialnega položaja s predlogi sprememb zakonodaje stanovske organizacije ne podpirajo, zato se nekatere odločajo za komercialne oblike zavarovanj, ki pa so manj varne in zanesljive. Kmetje in kmetice poročajo tudi o slabšem dostopu do zdravstvenih storitev.
- Stiske in stres, ki ga pri usklajevanju družinskega in poklicnega življenja doživljajo nekatere kmetice, zlasti tiste, ki se v času materinstva in pri skrbi za starejše družinske člane soočajo s šibkimi podpornimi socialnimi mrežami, lahko ogrožajo njihovo zdravje in sprožajo slabe, napete, celo konfliktne odnose na kmetiji, ti pa lahko ogrožajo proizvodnjo in finančno stabilnost kmetij. Takšne izkušnje kmetic razkrivajo družbene spremembe v zadnjih desetletjih, kot sta demografsko krčenje kmečkih družin in slabitev neformalnih mrež socialne podpore v kmečkih skupnostih, ki negativno vplivajo na kakovost življenja v teh skupnostih.
- Slabo ravnovesje med delom in zasebnim življenjem, preobremenjenost, pomanjkanje počitka in prostega časa pogosto privedejo do slabih odločitev ter poškodb in obolenj pri delu. Člani kmečkih družin si ne vzamejo dovolj časa za sprostitve in počitnice, mnogi se pri svojem delu ne ustavijo in spočijejo, ne naspijo se dovolj, zaradi česar so utrujeni, izgoreli in bolj ranljivi za nesreče in bolezni, obenem pa tudi socialno izolirani in osamljeni. Poleg pomanjkanja časa je pogost razlog, da si kmetje redko privoščijo počitnice, tudi pomanjkanje denarja. Nekateri kmetje v vsej svoji delovni karieri nikoli niso bili na dopustu, kar utemeljujejo z zavezanostjo in odgovornostjo, ki jo imajo oz. čutijo do svojih kmetij. Tudi tisti družinski člani, ki so zaposleni izven kmetije, svoj prosti čas in dopust večinoma porabijo za delo na kmetiji, zaradi česar so bolj izpostavljeni izgorelosti in čezmernemu stresu in s tem bolj ranljivi za poškodbe in bolezni.
- Do pojava DNPB je prišlo na vseh opazovanih kmetijah, pri moških in ženskah, mlajših in starejših. Nekateri primeri so bili tako hudi, da so povzročili večmesečno ali celoletno izgubo dela in dohodka. Družinski člani (zakonci in otroci) so prvi, ki prevzamejo delo ali pomagajo ob DNPB, sledijo jim sorodniki, prijatelji in sosedje. K temu jih zavezujejo »pravila igre«, močne moralne zaveze, značilne za kmečko skupnost. V gospodinjstvih z večjim številom članov zagotavljanje nadomestne delovne sile ne povzroča večjih težav. Reorganizacija dela na kmetiji v primeru DNPB je zlasti odvisna od tega, kdo je poškodovan ali bolan. Življenje in delo na kmetijah se najbolj spremeni, če se poškoduje ali zboli moški, gospodar kmetije. Ob »novih« odgovornostih na kmetiji žene pogosto obdržijo svojo prejšnjo zaposlitev na kmetiji in zunaj nje, s čimer se zaradi povečanih delovnih obremenitev veča ogroženost njihovega zdravja, saj so izpostavljene večjemu stresu in obremenitvam, ki skozi daljše časovno obdobje lahko vnesejo v družinske odnose napetosti (ambivalenca) ali celo konflikte. Kmetje in kmetice v takih primerih redko poiščejo pomoč in se zaupajo drugim.
- Kmetje, zlasti sosedje, si v kriznih časih med seboj pomagajo. Tudi ta opora je del pravil moralne ekonomije, ki velja v kmečki skupnosti. Pred tridesetimi leti je bila ta oblika pomoči veliko bolj razširjena, kot je danes, ko imajo kmečke družine zaradi nizke rodnosti manj članov in so kmetje v vasi v manjšini. Zamiranje pomoči med sosedi v kmečki skupnosti, ki je povezano tudi z uporabo mehanizacije, vpliva na individualistično naravo sodobnega kmetovanja in slabi neodvisen status

in delovne razmere posameznih kmetov. Ti vse več delajo sami, v izolaciji, osamljeni, zaradi česar so bolj dovzetni za čezmerni stres, izgorelost in nesreče.

- Kmetje in kmetice različno dojemajo zamisel o najemu ali zaposlovanju nedružinskih kmetijskih delavcev za pokrivanje potreb delovne sile na svojih kmetijah. Le redkih najemajo delavce za premoščanje izpada delovne sile ob DNPB, pa tudi nasploh. Eni menijo, da lahko vse opravijo sami ali s pomočjo svojih družinskih članov, in ocenjujejo, da vključevanje takih delavcev v delovanje njihovih kmetij ni oz. ne bi bilo primerno ali koristno. Spet drugim je oz. bi bila nedružinska delovna sila dobrodošla, če že ne nujna za uspešno delovanje njihovih kmetij. Vendar imajo ti tudi pomisleke do tovrstne delovne sile, dvomijo o njihovi poštenosti, zanesljivosti in usposobljenosti, ne želijo prevzemati odgovornosti za njihovo varnost, ovire vidijo tudi v finančnih stroških in navsezadnje njihovi nerazpoložljivosti.
- Kmetje in kmetice se na različne načine spopadajo s posledicami DNPB. Pomanjkanje delovne sile v družinskem krogu in v skupnosti in močna delovna etika jih pogosto sili v to, da delajo bolni in poškodovani oz. da predčasno prekinejo svoje zdravljenje in okrevanje. Slaba varnostna kultura je pri večini nespremenjena, pri nekaterih se nasprotno varnostna ozaveščenost poveča. Nekateri izpad dohodka zaradi DNPB rešujejo s prihranki, drugi so prisiljeni prodali dele čred ali se preusmeriti v prireji. Če so finančno zmožni in so v njihovem okolju na voljo nadomestni delavci, jih najamejo. Če ni družinske podpore, so (samski) kmetje prisiljeni opustiti kmetovanje. Le na redkih družinskih kmetijah so seznanjeni s socialnimi pravicami in možnostmi socialnih transferjev, s pomočjo katerih bi lahko premostili finančne težave zaradi izpada dohodka. Nekateri kmetje menijo, da bodo njihove kmetije v prihodnosti prenehale delovati, saj je preveč težkega in tveganega dela za premajhno plačilo.
- SDP ima že dolgo tradicijo v nekaterih delih Evrope. Poleg nadomeščanja delovne sile ob boleznih in poškodbah omogoča tudi pomoč pri gospodinjstvih opravilih, kmetom in kmeticam pa omogoča nadomestno delovno silo tudi med porodniškim in starševskim dopustom, izobraževanjem, sodelovanjem v dejavnostih skupnosti, rekreacijo in prostim časom. V posameznih zahodnoevropskih državah so se uveljavile različne organizacijske oblike in načini financiranja te storitve. Deluje v okviru strojnih krožkov, poslovnih zadrug, lokalnih skupnosti ter storitev zasebnih podjetij in humanitarnih organizacij. Financira se bodisi iz zdravstvenega in socialnega zavarovanja bodisi iz posebnih nezgodnih zavarovanj ali prispevkov in članarin kmetov ali subvencij države.
- Formalne podporne službe nadomeščanja ob DNPB, kot jih poznajo v drugih evropskih državah, so kmetom večinoma neznane. Ko se seznanijo z organizacijo in finančnim okvirom takšne storitve, npr. na Finskem, se večini zdi zamisel o uvedbi takšne storitve v naše okolje sprejemljiva. Prišla bi jim prav ne le ob boleznih in poškodbah, temveč tudi med dopustom. Težave pa vidijo v pomanjkanju razpoložljive delovne sile in nezmožnosti, da bi tako storitev lahko sami plačali. Rešitve za finančne in kadrovske ovire vidijo na vladni ravni. Tisti, ki menijo, da bi jo bilo mogoče organizirati, vidijo več možnosti bodisi v okviru zasebnih podjetij ali nacionalnega zavoda za zaposlovanje bodisi v okviru kmetijske svetovalne službe bodisi v okviru obstoječih strojnih krožkov. Nekateri pa menijo, da morajo pobudo za uvedbo takšne storitve dati sami kmetje v okviru svojih društev in profesionalnih združenj, čeprav je stopnja povezovanja med njimi nizka.
- Predstavniki KSS in ZSPM se zavzemajo za čimprejšnjo strokovno razpravo o SDP, v okviru katere se bo treba dogovoriti za takšno storitev, ki bo ustrezala potrebam kmetov in kmetic in si jo bodo finančno lahko privoščili.

Summary

Work-related injury and occupational disease (WIOD) records available worldwide show that the farming occupation, which is mainly family farming, is one of the most dangerous and risky occupations. Despite the significant contribution of WIOD to mortality and disability - the vulnerability of farmers and farm workers - interest in studying this phenomenon has only recently emerged. However, there is a paucity of research that addresses the consequences of WIOD from the perspective of farmers themselves and their family members, including the continuation and development of farms, taking into account their working conditions and social security. Thus, the research conducted in this project was exploratory-investigative and did not aim to confirm hypotheses, but to discover possible relationships and structures between phenomena that could form the basis for hypotheses and be tested by further investigation.

Against this background, the aim of the present project was to investigate the extent, characteristics, and causes of WIOD, as well as the economic costs of WIOD, and to answer the question of how members of farming families cope with their own physical and mental impairments resulting from WIOD or those of their family members, what social support they can access, and how farmers and other stakeholders in the agricultural system view the idea of establishing a specialised service – Farm Relief Service (FRS) - as a possible form of public-private partnership to help farmers fill the labour gap created by WIOD.

Using a variety of methodological approaches, ranging from analysis of statistical data to analysis of survey data to data from semi-structured interviews and focus group discussions (FG), we arrived at the following results/ findings:

- The number of officially registered accidents on farms is underestimated. Existing statistics only record occupational accidents of people who are covered by social insurance. However, there are many people who work on their farms in their free time or after retirement, including people without social insurance. Their work accidents are not registered. As far as officially registered work accidents are concerned, the number of people with the status of a farmer has remained quite stable during the observation period 2011-2020, although the number of people who are socially insured through the title of a farmer has been decreasing. However, the number of work accidents of persons living on farms but employed in other non-agricultural activities is increasing.
- Older men working in livestock are most at risk for occupational injuries. The most common injuries involve the limbs (limb fractures), especially the hands. Injuries to persons of agricultural status are more severe than those to persons of other occupational status who live on farms. The other most common causes of injury are work with machinery (tractors, various types of saws), work in the forest and with animals.
- No less than 90% of respondents report having experienced health problems in the past year, especially musculoskeletal problems, while one-fifth report mood disorders and 18% report work-related injuries. At the same time, 60% of participants are satisfied or very satisfied with their health, which indicates that many farmers deny their health problems and do not seek help.
- More than 80% of respondents had experienced at least one or more problems in the past year directly related to excessive stress, which can lead to deterioration of mental, physical, and social health. The following were cited as causes of excessive stress: an exaggerated sense of personal responsibility for the success of the farm, long and unpredictable working hours, low income in relation to the work performed, lack of financial resources for investment, excessive effort to achieve work results, multitasking and high workload, heavy physical work, long forced postures and repetitive movements, lack of relaxation and rest, high priority of work, and perfectionism.
- The cost of absenteeism at the individual farm level is estimated at €2,860 and the cost of sick leave up to 30 days (absenteeism) at €953. Despite the high proportion of farmers reporting health problems, only 16% of farmers report using short-term sick leave.
- Participants in semi-structured interviews like their work, but it is physically and mentally demanding. They are exposed to many stressors, risks, and hazards associated with mechanisation, working with animals, working in the forest, chemicals, working in bad weather, long forced

postures, and extensive paperwork. What they do not see is that the risky and dangerous work is associated with increasing lone working - with the absence of others.

- Most of the participating farms do not have a safety statement with risk assessment. Participants believe that they are responsible for their own safety on the farm and that not all hazards can be avoided despite all caution. They acknowledge that they themselves contribute to the hazards by "taking shortcuts," not using protective equipment, and using improvised, repaired tractors and machinery, mainly due to lack of time, money, and labour. However, participants point to the need to raise awareness of health and safety on farms and to have access to appropriate equipment for safe work.
- Farmers are poorly informed about pension and disability insurance rules and rights. Many of them are not covered by social insurance because of their low income from farming and the economic needs of the farm (investments), and they are not able to do so through contributions from supplementary activities on the farms. Women farmers are particularly disadvantaged in this regard. Their initiative to improve their social situation through proposals to change legislation is not supported by their chamber. As a result, some opt for commercial forms of insurance, which are less secure and reliable. Farmers also report poorer access to health services.
- The difficulties and stress that some women farmers face in balancing family and work, especially those who face weak social support networks during motherhood and when caring for elderly family members, can jeopardise their health and lead to poor, strained, and even conflictual relationships between family members that can threaten production and the financial stability of the farm. Such experiences of women farmers highlight the social changes that have occurred in recent decades, such as the demographic shrinkage of farm families and the weakening of informal social support networks in farming communities, which negatively impact the quality of life in these communities.
- Poor work-life balance, overwork, lack of rest and leisure often lead to poor decisions and work-related injuries and illnesses. Members of farm families do not take enough time to relax and holiday, many do not take breaks and rest at work, do not get enough sleep, which makes them tired, burned out, and more prone to accidents and illness, and makes them socially isolated and lonely. In addition to lack of time, lack of money is also a common reason why farmers rarely take vacations. Some farmers have never taken a holiday in their entire working lives, which they justify by the commitment and responsibility they have or feel for their farm. Family members who are employed off the farm also spend most of their free time and holiday working on the farm, making them more susceptible to burnout and excessive stress, and thus more vulnerable to injury and illness.
- WIOD occurred in all family farms observed, in men and women, young and old. Some cases were so severe that they resulted in loss of work and income for months or even a year. Family members (spouses and children) are the first to take over or help in a WIOD case, followed by relatives, friends, and neighbours. They are bound by the "rules of the game," i.e., the strong moral obligations typical of a farming community. In households with a larger number of members, obtaining replacement labour is not a major problem. In the case of WIOD, the reorganisation of work on the farm depends in particular on who is injured or sick. Life and work on the farm change the most when the male farm manager is injured or sick. With their "new" responsibilities on the farm, wives often maintain their previous work on and off the farm, increasing the risk to their health due to the increased workload, as they are exposed to more stress and strain that can lead to tension (ambivalence) or even conflict in family relationships over a longer period of time. In such cases, farmers rarely seek help and confide in others.
- Farmers, especially neighbours, help each other in times of crisis. This support is also part of the rules of moral economy that apply in the farm community. Thirty years ago, this form of support was much more common than it is today, when the number of members in farm families is decreasing due to the low birth rate and farmers are in the minority in the village. The decline of neighbourly support in the farming community, which is also related to the use of machinery, contributes to the individualistic character of modern agriculture and weakens the independent status and working conditions of individual farmers. They increasingly work alone, isolated and lonely, which makes them more vulnerable to excessive stress, burnout and accidents.

- Farmers and farm women have different views on hiring non-family labour to meet labour needs on their farms. Few hire labour to bridge the labour shortage in the case of WIOD, but also in general. Some believe that they can do everything themselves or with the help of their family members, and do not consider the involvement of such labour in the operation of their farms appropriate or useful. For others, non-family labour is welcome, if not essential, to the success of their farms. However, the latter also have reservations about this type of labour: they question their honesty, reliability and competence, do not want to take responsibility for their safety, see the financial costs as an obstacle and, last but not least, their unavailability.
- Farmers cope with the consequences of WIOD in different ways. Family and community labour shortages and a strong work ethic often force them to work sick and injured or end their treatment and recovery prematurely. The poor safety culture remains unchanged for most, while safety awareness is increasing for some. Some cope with the loss of income due to WIOD through savings, while others are forced to sell parts of their herds or convert or change their production. If they are financially able to do so and replacement labour is available in their area, they hire it. In the absence of family support, (single) farmers are forced to give up farming. Few farmers are aware of social rights and social transfer opportunities that could help them overcome the financial difficulties caused by the loss of income. Some farmers believe that their farms will close in the future because they do too much hard and risky work for too little pay.
- The FRS has a long tradition in parts of Europe. In addition to providing substitute labour in case of illness or injury, it also provides help with household chores and substitute labour for farmers and farm women during maternity and parental leave, education, participation in community activities, recreation, and leisure. Different forms of organisation and types of financing for this service have been developed in different European countries. They are provided within the framework of machinery rings, business cooperatives, local communities, private companies, and humanitarian organisations. They are financed either by health and social insurance, by special accident insurance, by farmers' contributions and membership fees, or by government subsidies.
- Formal replacement support services in the case of WIOD, as they are known in other European countries, are largely unknown to farmers. Once they become familiar with the organisation and financial framework of such a service, e.g. in Finland, most find the idea of introducing such a service in our environment acceptable. It would come in handy, not only in case of illness and injury, but also during holidays. However, they see problems in the lack of available manpower and the inability to pay for such a service themselves. They see solutions to the financial and staffing obstacles at government level. Those who think it could be organised see several possibilities, either through private companies or the national employment service, or through the agricultural advisory service, or through the existing machinery rings. However, some feel that farmers themselves should take the initiative to set up such a service within their own associations and professional bodies, even though the degree of integration between them is low.
- FRS in the case of WIOD, as they are known in other European countries, are largely unknown to our farmers. Once they become familiar with the organisation and financial framework of such a service, for example, in Finland, most find the idea of introducing such a service in our environment acceptable. It would be very useful not only in case of illness or injury, but also during holiday time. However, they see problems in the lack of available manpower and the inability to pay for such a service themselves. They see solutions to the financial and staffing obstacles at the state level. Those who think that FRS could be organised in Slovenia see several possibilities, either through private companies or the Employment Service of Slovenian, or through agricultural extension or existing machinery rings. However, some believe that farmers themselves should take the initiative to establish such a service within their own associations and professional organisations, even if the level of cooperation between them is low.
- Representatives of the Agricultural Advisory Service and the Slovenian Rural Youth Association call for an urgent discussion on FRS. A service must be found that meets the needs of farmers and that they can afford financially.

1 Uvod

1.1 Opis problema in ciljev

V Sloveniji pa tudi v drugih državah Evropske unije (EU) je opazen trend upadanja števila družinskih kmetij ob hkratnem povečevanju obsega, specializacije in intenzifikacije tistih kmetij, ki ohranjajo svoje delovanje. To vpliva na videz krajine (zaraščanje), njeno biotsko raznovrstnost in kakovost kmetijskih zemljišč in tudi na demografsko podobo podeželja. Stanje v Sloveniji ponazarjajo statistični podatki, ki kažejo, da je med letoma 2000 in 2010 prenehalo delovati 14 % kmetij (v EU v istem obdobju 9 %) ob hkratni nizki rasti produktivnosti kmetijstva, ki ne zagotavlja samooskrbe: pokritost uvoza agroživilskih proizvodov z izvozom je v Sloveniji manj kot 50 % (Perpar in Udovč 2010). Obenem se v javnosti vse bolj poudarja in ceni pomen lokalno pridelane hrane in samooskrbe. V razmerah nestabilne oskrbe s hrano na globalni ravni zaradi podražitev hrane, višjih cen energentov, politične nestabilnosti pa tudi ob spoznanju negativnih okoljskih učinkov industrijsko pridelane hrane in obsežnih transportnih poti do kupca postajajo prehranska varnost ter lastna proizvodnja hrane vse močnejše poudarjena zahteva v javnosti, kar se je pokazalo tudi med pandemijo covid-19. Velik družbeni pomen, a hkrati kritičen odnos javnosti do kmetijstva, še posebej zaradi številnih prehranskih škandalov, se odraža v javnomnenjskih raziskavah (npr. Posebna anketa Eurobarometra 336, 440 in 473, Evropska komisija 2010, 2016, 2018) pa tudi v strateških političnih in pravnih dokumentih tako na ravni EU (Bela knjiga o prehranski varnosti 2000, Uredba (ES) št. 178/2002 Evropskega parlamenta in Sveta o varni hrani 2002) kot tudi na ravni Slovenije (Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo.si hrano za jutri« 2011, Zakon o kmetijstvu (ZKme-1)), pri čemer so izražena pričakovanja, da kmetje pridelujejo kakovostno, zdravo in varno hrano.

V javnem in političnem govoru pa se varnosti in zdravja tistih, ki hrano pridelujejo, ne postavlja v ospredje. Zgovorne so statistike, ki kažejo, da je kmetijstvo poleg gozdarstva, rudarstva in gradbeništva v vseh delih sveta gospodarski sektor z najvišjimi, nadpovprečnimi stopnjami tveganja za varnost in zdravje (Griffin 2013, Pyykkönen in Aherin 2014) in nadpovprečnimi stopnjami smrtnosti (Franklin idr. 2015). To se kaže v številnih nezgodah s smrtnim izidom ali s hudimi poškodbami in tudi poklicnimi boleznimi. V letu 2019 je v Evropski uniji kmetijski sektor prispeval 12,5 % vseh nesreč pri delu s smrtnim izidom in 26,4 % vseh nesreč pri delu brez smrtnih izidov (Eurostat 2022: Nezgode pri delu - statistika po gospodarskih dejavnostih). Slovenija se na tem področju prav tako ponaša s črno statistiko: v zadnjih 35 letih 1668 mrtvih oz. v povprečju 48 na leto v zasebnem sektorju kmetijstva in gozdarstva; npr. leta 2011 je bilo v tem sektorju 34 smrtnih žrtev, pri delovnih nezgodah v vseh drugih poklicnih skupinah pa 20 oseb, leta 2012 pa 19 oseb v sektorju kmetijstva in gozdarstva ter 21 v drugih sektorjih (Dolenšek idr. 2021), medtem ko so statistike nesreč brez smrtnega izida in poklicna obolevnost slabo pokrite pa tudi vpogled v njihove dolgoročne socialne in zdravstvene posledice. Čeprav je v razpravah o sedanjem dogajanju v kmetijstvu problem varnosti in zdravja kmetov in kmetic redko poudarjen, se je moč strinjati z mnenji nekaterih (Lovelock 2012, Griffin 2013), da je ta vidik življenja kmečke populacije bistvenega pomena za uspešno delovanje in obstoj družinskih kmetij oz. kmetijskih gospodarstev in delovanje celotne ekonomije in družbe.

Pričujoči projekt se odziva tudi na priporočilo Evropskega ekonomsko-socialnega odbora, posvetovalnega telesa Evropske komisije (EESC 2011), da sedanje izgube aktivnih kmetov dolgoročno ne bo mogoče nadomestiti s povečanjem produktivnosti dela, ampak z zagotavljanjem večje privlačnosti kmečkega poklica, za kar je treba okrepiti proučevanje razmer, v katerih kmetje in kmetice živijo in delajo. Prav tako pričujočni projekt upošteva prioritete cilje nove skupne kmetijske politike (SKP) EU (Evropska komisija 2020), med katerimi je posebej poudarjena podpora medgeneracijski obnovi družinskih kmetij ob zagotavljanju večje privlačnosti kmečkega poklica. Proučevanje delovnih razmer kmetov in kmetic in njihovo doživljanje ter odzivanje na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni (DNPB) se vključuje v ta prizadevanja.

Razpoložljive evidence DNPB povsod po svetu kažejo, da je kmečki poklic, ki se večinoma izvaja na družinskih kmetijah, eden od najbolj nevarnih in tveganih poklicev (ILO 2017). V nasprotju z drugimi dejavnostmi je kmetijstvo edinstveno tudi po tem, da nevarnostim pri delu na kmetiji in njihovim posledicam niso izpostavljeni le gospodarji, ampak tudi drugi družinski člani (McCallum idr. 2012). Kljub pomembnemu prispevku DNPB k umrljivosti in prizadetosti – ranljivosti kmetov in kmetijskih delavcev, je raziskav, ki osvetlujejo ta fenomen, malo. Prve raziskave, ki so se v devetdesetih letih prejšnjega stoletja posvetile temu pojavu v ZDA, Kanadi in Avstraliji in le v manjši meri v Evropi (npr. Wiesinger 1991), so se v prvi vrsti posvečale njihovim vrstam, vzrokom in značilnostim poškodovanih in obolelih, kasnejša proučevanja pa tudi preventivnim programom (poznovanje in izboljšanje varnostnih standardov dela) (Clay idr. 2015) in zdravstveni kurativi (Lower 2015, Chiu idr. 2015). Pokazale so, da so pojavnost nesreč v kmetijstvu in z njimi povezane posledice v pomembni korelaciji z izpostavljenostjo kmetov in kmetijskih delavcev dejavnikom tveganja, ki se nanašajo tako na fizični, socialni in kulturni kontekst njihovega delovnega okolja kakor tudi na njihove socio-ekonomske značilnosti (zlasti spol in starost). Te redke raziskave, ki jih v zadnjem času dopolnjujejo raziskovalci iz EU (Shortall idr. 2019, Neskoromna-Jędrzejczak idr. 2017, Svendsen idr. 2014, Casey idr. 2014, Lindahl idr. 2012, 2013, Whelan idr. 2008, 2009), tudi nakazujejo, da odsotnost strokovne pomoči in socialne intervencije ob DNPB pomembno dodatno zmanjšujejo kakovost življenja kmetov in kmetic, kar jih ovira pri njihovi ponovni vključitvi v delovni proces. Raziskav, ki bi obravnavale DNPB v kmetijstvu z vidika odzivanja, spopadanja kmetov in kmetic ter njihovih družinskih članov z njihovimi posledicami – vključujoč strategije njihovega preživetja in nadaljnega obstoja in razvoja kmetij – pa skorajda ni. V literaturi smo zasledili le nekaj raziskav, opravljenih v ZDA in Kanadi (Kubik 1996, Molyneaux-Smith idr. 2003, Kaminski 2005, Reinsch 2006), ki obravnavajo odzivanje ponesrečenih in njihovih družinskih članov na posledice delovnih nesreč na kmetiji in razkrivajo njihovo stisko in strategije spoprijemanja. Raziskave, ki bi pri obravnavi omenjenega fenomena upoštevale tudi prispevek drugih akterjev (npr. predstavnikov kmetijskega in socialnega sistema, profesionalna združenja) v lokalnem ali širšem okolju, so tudi zelo redke. Nekatere med njimi (Friesen idr. 2010, Schirmer idr. 2013, Vayro idr. 2020) nakazujejo, da so formalni sistemi, programi in viri pomoči, ki se ponekod že vzpostavljajo (npr. ZDA, Avstralija, Kanada) in bi oviranim kmetom in kmeticam omogočili vrnitev na delo in zagotovitev nadaljnega obstoja kmetij, kmečki populaciji večinoma nedostopni oz. jo slabo uporabljajo. Informacij in znanja, ki bi omogočili vpogled v razmere življenja in dela nezmožnih na družinskih kmetijah – v posebni družbeni kontekst, kjer se delo in družinsko življenje med seboj močno prepletata – in nakazala možne ukrepe za izboljšanje njihove blaginje, je torej še malo.

Dosedanji modeli ocenjevanja trajnostnega kmetijstva oz. vitalnosti kmetijskih gospodarstev (Campbell idr. 2012, Binder in Feola 2013, Slabe Erker idr. 2015) kažejo na izrazito neuravnoteženost upoštevanih indikatorjev trajnostnega kmetijstva; v primerjavi z okoljskimi indikatorji so ekonomski, še zlasti pa družbeni, med katere spadajo tudi indikatorji zdravja in blaginje, veliko slabše zastopani oz. so večinoma sploh spregledani. Nekateri redki izračuni v tem pogledu, npr. za ZDA, kažejo, da naj bi leta 2013 samo primeri delovnih nesreč s smrtnim izidom dosegali v povprečju približno 30.000 \$ neposrednih in 556.000 \$ posrednih stroškov na kmečko družino oziroma 306 milijonov \$ na ravni celotnih ZDA. Ocenjeni stroški v primeru poškodb, ki imajo za posledico telesno ali duševno oviranost kmetovalca, pa znašajo štiri milijarde \$ letnih stroškov na ravni države (Donham in Thelin 2016: 24). Za Slovenijo takih izračunov nimamo.

V Sloveniji je bilo v zadnjih letih opravljenih nekaj analiz vzrokov nesreč v kmetijstvu, največ v okviru univerzitetnih diplomskih del, ki so se večinoma omejile na nesreče s traktorji in stroji. Z obravnavano tematiko povezan je tudi projekt Za večjo varnost pri delu na kmetiji, izveden v okviru Kmetijsko-gozdarske zbornice Slovenije, Kmetijsko-gozdarskega zavoda Nova Gorica (2013–2014)(KGZ Nova Gorica 2015), vendar se je osredotočal na preventivne vidike nesreč v kmetijstvu, ne pa tudi na obravnavo posledic nesreč in poklicnih bolezni ter iskanje rešitev izpada delovne sile na kmetiji zaradi teh pojavov.

Glavni cilj pričujočega projekta je bil zapolniti vrzel te raziskovalno še skromno obdelane tematike v svetu in doma z več vidikov. V prvem koraku je bil cilj proučiti DNPB z vidika njihove pojavnosti:

obsega, vrst in dejavnikov oz. vzrokov. S tem v zvezi nas je tudi zanimalo, kakšna ekonomska bremena absentizma in prezentizma zaradi tega pojava nastajajo na ravni posamične kmetije in na skupinski ravni. Nadalje smo želeli ugotoviti, kako člani kmečkih družin doživljajo, sprejemajo in rešujejo svojo telesno in psihično oviranost ali oviranost svojih članov družine zaradi DNPB ter kako je organizirano delo na družinskih kmetijah z oviranim članom. Zanimalo nas je še, kateri viri neformalne in formalne pomoči so na voljo družinskih kmetijam z oviranim članom in kako to pomoč sprejemajo in ocenjujejo. Zanimalo nas je tudi, kaj se je spremenilo v življenju in delu na družinskih kmetijah zaradi oviranost enega od njihovih članov in kako je to vplivalo na nadaljnje delovanje in obstoj kmetije, to je, kakšne strategije nadaljnjega razvoja se izbirajo na kmetijah z izkušnjo DNPB. Ker je bil cilj pričujočega projekta tudi raziskati možne rešitve za preseganje situacije, nastale ob DNPB na družinskih kmetijah, smo v pričujočem projektu tudi raziskali, kako različni akterji v lokalnem in širšem okolju zaznavajo problematiko oviranosti kmetov in kmetic zaradi DNPB in možnosti njenega reševanja in ukrepanja. V zvezi s tem smo želeli ugotoviti, kako člani kmečkih družin z oviranim članom in drugi akterji v kmetijskem sektorju ocenjujejo zamisel o vzpostavitvi posebnega servisa – socialno-delovne pomoči (SDP) – kot možne oblike pomoči javno-zasebnega partnerstva pri zapolnjevanju izpada delovne sile na kmetiji in lajšanju nastale situacije. V zvezi s tem smo želeli raziskati, kako bi bila taka oblika pomoči, ki je že organizirana v nekaterih evropskih državah (npr. Irska, Avstrija, Norveška, Finska, Francija), sprejeta in vrednotena med kmeti in kmeticami in drugimi akterji v kmetijskem sistemu ter katere prakse take storitve bi bile prenosljive v Slovenijo.

1.2 Kratak povzetek ključnih ugotovitev iz literature

Viri nevarnosti in tveganega vedenja pri delu v kmečkem okolju

Ne glede na skrb vzbujajoče statistične podatke o zdravju in varnosti pri delu v kmetijstvu, zbrane povsod po svetu (npr. ILO 2010; Eurostat 2022; U. S. Bureau of Labor Statistics [Urad za statistiko dela ZDA] 2019; HSH [Statistika kmetijstva, gozdarstva in ribištva v Veliki Britaniji], 2022), so se raziskovalci s problematiko DNPB začeli ukvarjati šele pred kratkim. Pregled pomembnejših empiričnih študij (Uehli in drugi 2014, Dodoo in Al-Samarraie 2019), povezanih s proučevanjem varnosti in zdravja pri delu, kažejo, da se je od leta 2008 povečalo zanimanje raziskovalcev za prepoznavanje dejavnikov tveganja za poškodbe in bolezni pri delu v kmetijstvu. Večina nesreč in poškodb na delovnem mestu nastane zaradi tveganega vedenja, pa tudi zaradi nevarnega delovnega okolja. V tem pregledu je kmetijstvo prepoznano kot eno najbolj tveganih dejavnosti. Vendar majhen obseg raziskav oz. člankov (7 %) od 70 (Dodoo & Al-Samarraie 2019) obravnava ozadje nesreč pri delu v kmetijstvu, medtem ko dejavniki poklicnih bolezni v tej skupini sploh niso obravnavani ali pa le implicitno. Obstoječe raziskave kažejo, da je v kmetijstvu tvegano, nevarno vedenje najpogosteje povezano z dejavniki, kot so finančne težave (Zheng idr. 2014), slabo zdravstveno stanje (Lewis idr. 1998; Zheng idr. 2014) in stik s škodljivimi kemikalijami (Lewis in drugi 1998). Med vodilnimi dejavniki ugotovljenega tveganega vedenja pa je stres, povezan z motnjami spanja in uživanjem alkohola. Študija, izvedena na Kitajskem (Zhu in drugi 2014), je pokazala, da imajo motnje spanja pomembno vlogo pri varnosti kmetijskih delavcev, saj je bilo ugotovljeno povečano tveganje za poškodbe v kmetijstvu, povezano z zmanjšanim številom ur spanja dnevno in posledično slabšo zbranostjo. Rezultati študije med odraslimi podeželskimi prebivalci v Iowi v ZDA (Choi idr. 2006) so tudi pokazali, da je spanje manj kot 7,5 ure na noč povečalo tveganje za poškodbe na delovnem mestu za 61 odstotkov v primerjavi s tistimi, ki so dlje spali. Ti rezultati ne dajejo jasne slike povezanosti med nesrečami v kmetijstvu in težavami s spanjem, vendar večinoma potrjujejo močno povezavo med številom ur spanja in verjetnostjo nezgode pri delu, zlasti ob delovnih konicah, kot je žetev (LaBrash idr. 2008), med starejšimi kmetovalci (Voaklander idr. 2009) in med osebami, ki so poleg kmetovanja zaposleni tudi zunaj kmetije (Siu idr. 2015), in med kmeti, ki poročajo o epizodah apneje med spanjem (Heaton idr. 2010). Rezultati predhodnih študij niso enoznačni zaradi sestave vzorcev, ki so izključevali nekatere skupine, npr. kmetice; upoštevali so le samoprijave in ocenjeno povprečje, ne pa

tudi natančnega števila ur spanja pred poškodbo. Opravljene raziskave so večinoma temeljile na kvantitativnih podatkih, za poglobljen vpogled pa se priporoča tudi uporaba kvalitativnih raziskovalnih pristopov. Raziskave, predvsem v Združenih državah Amerike, Avstraliji, Kanadi in nekaterih skandinavskih državah, so se osredotočile tudi na preventivne standarde varnosti in zdravja pri delu ter kurativne programe (Caffaro idr. 2022; Volkmer in Molitor 2019; Fetsch in Turk 2018; Neskoromna-Jędrzejczak idr 2017; Jackman idr 2016; Clay idr. 2015; Lower 2015; Campos idr. 2015; Chiu idr. 2015; Svendsen idr. 2014, Casey idr. 2014, Lindahl idr. 2012, 2013, Fetzer 2010; Whelan idr. 2008, 2009) in pokazale, da odsotnost strokovne pomoči in socialne intervencije ob DNPB bistveno zmanjšajo kakovost življenja kmetov in jih ovira pri ponovnem vključevanju v delovni proces.

V raziskavi smo ugotavljali vzroke za nesreče na družinskih kmetijah v Sloveniji ter koliko sta za to kriva stres in preobremenjenost zaradi pomanjkanja spanja in utrujenosti ter drugih vzrokov.

Izkušnje s poškodbo in obolenjem na kmetiji in načini odzivanja in iskanja pomoči

Doslej je bilo opravljenih le nekaj študij o izkušnjah poškodovanih ali obolelih na kmetijah ali o izkušnjah in posledicah za njihove družinske člane, večinoma v Združenih državah Amerike, Avstraliji in Kanadi, v Evropi pa takih študij še ni bilo (Kennedy 2015; Friesen idr. 2010a, 2010b; Kaminski 2005; Reed in Claunch 2002; Scheerer in Brandt 2001; Kubik 1996; Rosenblatt in Karis 1994). Obenem je bila doslej problematika DNPB deležna zelo majhnega zanimanja raziskav in odzivov politike v obliki ustreznih ukrepov na področju zagotavljanja delovne sile in socialne podpore ponesrečenim in obolelim. V Evropi je malo študij, ki bi obravnavale podpirne storitve za kmete, kot je organizirani program pomoči pri težavah s pomanjkanjem delovne sile na kmetijah. Tiste, ki so bile opravljene npr. (Cinçon in Terrieux 2014, Wiesinger 1995, Kola in Sihvola 1994, Almås 1980), so pokazale, da je uvajanje takšnih storitev odvisno od kolektivnega prizadevanja kmetov in njihovih poklicnih organizacij. Poleg tega, kot kažejo ruralne študije, ki se opirajo na konceptualni okvir Pierra Bourdieuja (1997), kot sta »habitus« (dispozicije za delovanje) in »kapital«, je pripravljenost kmetov spremeniti svoje življenjske prakse – sprejeti nedružinsko delovno pomoč na kmetiji – odvisna od njihove ocene izvedljivosti, to je, ali nove prakse pripomorejo k njihovi rasti kapitala, ekonomskega in socialnega, še zlasti pa simbolnega (ugled in spoštovanje v skupnosti), ki je zajet v pojmu »dober kmet«. Koncept »dobrega kmeta« je bil v številnih ruralnih študijah prepoznan kot primerno orodje za razlago (ne)delovalnosti kmetov (npr. Glover 2015, 2008; Glover in Reay 2013; Sutherland in Darnhofer 2012; Sutherland in Burton 2011). Ena redkih študij, ki temelji na Bourdiejevem konceptualnem okviru v povezavi z zdravjem in varnostjo pri delu v kmetijstvu, je Lovelockova (2012) študija o dojemanju lastnega telesa in (ne)sprejemanju varnostnih ukrepov med kmeti na Novi Zelandiji. Ključno sporočilo te študije je, da izpostavljenosti tveganjem poškodb in bolezni zaradi neuporabe zaščitnih pripomočkov ni mogoče razumeti kot posledico pomanjkanja informacij in znanja o tveganjih, kar naj bi vodilo k »racionalnemu« (preventivnemu) vedenju v smislu določenih pričakovanj, temveč kot posledico sledenja simbolni podobi »dobrega kmeta«, ki pomeni neodvisnega, vzdržnega, brezkompromisnega kmeta, ki je sposoben prenašati bolečine in tudi zavrniti ali ne poiskati pomoči razen v izjemno težkih okoliščinah. To sporočilo je bilo pomembno izhodišče za našo raziskavo. Poleg tega so prejšnje študije o »dobrem kmetu« nesorazmerno zastopale moško perspektivo in niso omenjale žensk in mladih. Kot predlagata Riley (2016) in Burton idr. (2020), je potrebnih več raziskav za oceno prepletajočih se vlog vseh članov kmečkega gospodinjstva, vključno z zakonci oz. partnerji, saj delo na kmetiji ni spolno ali generacijsko nevtrarno. Ta predpostavka se zdi v primeru DNPB ustrežna, saj lahko izguba delovne sile na kmetiji ob nesreči ali bolezni izzove spolno in generacijsko delitev dela na kmetiji (spreminjanje vlog in odgovornosti znotraj družine) ter omogoči dober vpogled v to, kako se spreminjajo in preoblikujejo »pravila igre«.

V raziskavi smo preverjali domnevo, da je s prevladujočo miselnostjo in samopodobo »dobrega kmeta« povezana pripravljenost sprejeti in organizirati socialno-delovno pomoč na kmetiji. Obenem smo preverjali domnevo, da lahko izguba delovne sile na kmetiji zaradi bolezni ali poškodbe

družinskega člana privede do spremembe delitve dela na kmetiji in povzroča pomisleke glede obstoječih razmerij med spoloma.

Značilnosti delovnih razmerij na družinskih kmetijah

Naša raziskovalna vprašanja obravnavajo vprašanja na presečišču delovnih odnosov, družbenih odnosov znotraj kmečke skupnosti – habitusa (socialni in druge vrste kapital, povezan s konceptom »dobrega kmeta«) ter praks podpore in oskrbe na družinskih kmetijah. S tem povezano se naslanjamo na izsledke, ki obravnavajo značilnosti kmečke družine oz. družinske kmetije. Ena temeljnih značilnosti družinskih kmetij, temelječa na povezovanju proizvodnje, potrošnje in družinskega življenja, je, da delo na kmetiji zagotavljajo družinski člani: mož, žena in njuni otroci, zelo pogosto pa tudi drugi sorodniki, večinoma starši, bratje in sestre kmečkega para (Brandth in Haugen, 2007; Small, 2005; De Haan, 1993; Gasson in Errington, 1993; Loyns in Kraut, 1992). Prednost proizvodnega dela skupaj živečih družinskih članov je osnovana v »implicitni pogodbi« – medsebojnem neformalnem deljenju in razumevanju obveznosti, temelječih na pravih moralno-etične ekonomije – ta pa pomaga utrjevati solidarnost, kontinuiteto in zavzetost v proizvodnji in potrošnji, pa tudi v skupni delitvi tveganj. Prednost skupnega dela družinskih članov je tudi, da prinaša nizke transakcijske stroške, povezane z iskanjem, nadzorom in motiviranjem delavcev za kakovostno opravljeno dela (npr. preprečuje goljufije in izogibanje delu, ki so pogostejša pri najeti delovni sili) (Netting 1993). Kljub tem posebnostim družinskega značaja dela se kmečke družine v zgodovini (kjer koli na svetu) večinoma niso mogle zanašati le na delovno silo svojih družinskih in sorodstvenih članov. V Evropi so do konca 19. stoletja potrebo po delovni sili v kmečkih družinah zagotavljale tudi osebe, ki niso bile v sorodstvenem razmerju z jedrom kmečke družine, večinoma so to bili domači posli in najeta delovna sila iz revnega sloja, ne lastnikov kmečke posesti. S postopno »privatizacijo« in zožitvijo družinskega življenja na krog zakonskega para in njihovih otrok v celotni populaciji in tudi v kmečkem okolju, ki se je nadaljeval še v 20. stoletju, so delo nedružinskih članov na kmetijah vse bolj prevzemali družinski člani sami (Sieder 1991, Hill 1993). V preteklosti je bila pomoč s sosodnjih kmetij v obliki neformalne izmenjave, ki vključujejo trajne vzajemne obveznosti, tudi pomemben vir delovne sile (v kombinaciji s kmetijsko opremo) v kmečkem okolju, predvsem v času sezonskih konic, pa tudi učinkovita »zavarovalnica« v krizi, kot so tudi nesreče ali bolezni (Netting 1993). Razvoj kmetijske dejavnosti v 20. stoletju, ki ga zlasti po letu 1980 spremljata povečana uporaba kapitalsko intenzivne kmetijske tehnologije in širitev ekonomije obsega, povezani z industrializacijo in urbanizacijo, je v večini evropskih držav pripomogla k upadu števila družinskih kmetij in manjše razpoložljivosti družinske delovne sile ter neplačanega dela sosodov. K tem spremembam je pripomogla tudi vse večja udeležba družinskih članov (zlasti soprog/partneric gospodarja) v plačanem delu izven kmetijstva (Maucorps idr 2019; Kelly in Shortall 2002; Oldrup 1999; Hagen 1998; O'Hara 1998, Haugen in Brandth, 1994). Posledično se je količina najete delovne sile na preostalih kmetijah znova povečala in je nekoliko (blizu 20 %) nadomestila delo družinskih članov (Calus in Van Huylenbroeck 2010).

V raziskavi smo preverjali, ali in koliko »implicitna pogodba« v kmečkih družinah in pomoč med sosedi v kmečki skupnosti, ki se srečujejo s spremembami sodobnega časa, še ostajata oz. delujeta ter kje se kažejo težave oz. razpoke njunega izpolnjevanja, še zlasti v kriznih situacijah, ko nastopi bolezen ali se zgodi nesreča.

Neformalna podpora ob boleznih in poškodbah v kmečkih družinah

Literatura o neformalni podpori ter oskrbi poškodovanih in bolnih na kmetijah je omejena. Nekaj študij, opravljenih v Kanadi, Avstraliji in Združenih državah Amerike (Kaminski 2005; Molyneaux-Smith idr. 2003; Reed in Claunch 2002), je pokazalo, da se kmečke družine ob boleznih ali poškodbah svojih članov bolj zanašajo nase kot na programe vnaprej organizirane podpore. Vzorci prejemanja podpore in oskrbe v tej skupini so odvisni od posebnega sklopa kulturnih pričakovanj in norm neodvisnosti in samostojnosti, kar se kaže v dejstvu, da se kmečke družine močno upirajo vključevanju v formalne socialne storitve. Pomoč drugih, nedružinskih članov, kot so npr. pokazale

študije o oskrbi starejših na kmetijah in podeželju, se pogosto razume kot priznanje neuspeha, saj je skrb zanje za družinske člane stvar ponosa, globoko zasidrana v vzorcu življenja v kmečkih družinah. Uporaba formalnih socialnih storitev v kmečkem okolju je močno stigmatizirana, vzbuja asociacije o domeni revnih in jo vidijo kot grožnjo družinski avtonomiji, obveščenost o razpoložljivih socialnih storitvah pa je pogosto tudi skromna (Friesen idr. 2010a, 2010b; Heenan, 2000a, 2000b; Johansson 1991). Raziskave o stiski oskrbovalcev ob bolezni (npr. demenci) so pokazale, da družinski člani prilagodijo svoj vsakdanjik, da bi zagotovili pomoč in oskrbo, pri čemer se pogosto odpovedo svojim potrebam in vsakodnevnim dejavnostim. Zaradi bolezni se spremenijo tudi odnosi med družinskimi člani (Balducci idr. 2008, Häusler idr. 2016). Lahko se zblížajo, ker si delijo iste skrbi, ali pa se med seboj oddaljijo in njihovi odnosi zaradi preobremenjenosti in negativnih čustev trpijo ali celo propadejo.

V raziskavi smo preverjali, kako nesreča – poškodba in bolezen – vplivajo na odnose med člani kmečkih družin.

1.3 Uporabljene metode dela

Da bi uresničili zastavljene cilje, smo v predlaganem projektu upoštevali načelo triangulacije, tj. uporabo različnih metod pridobivanja in analiziranja podatkov z logičnim in jasno opredeljenim zaporedjem faz raziskovalnega procesa.

Od samega začetka je raziskava združevala kritično analizo znanstvene in strokovne literature ter uradnih dokumentov in poročil, ki se implicitno, če ne eksplicitno, nanašajo na problematiko DNPB pri kmečki populaciji. Izhodiščni pregled je vključeval znanstvene vire, ki obravnavajo a) nevarnosti in tvegano vedenje pri delu v kmečkem okolju, b) izkušnje s poškodbo in obolenjem na kmetiji ter načine odzivanja in iskanja pomoči, c) značilnosti delovnih razmerij na družinskih kmetijah in d) neformalno podporo ob bolezni in poškodbi v kmečkih družinah. Poseben poudarek je bil na analizi literature in drugih razpoložljivih virov o izkušnjah in dobrih praksah delovanja SDP v kmetijski dejavnosti v nekaterih evropskih državah. Med empirično fazo raziskave in analizo pridobljenih podatkov se je analiza znanstvene in strokovne literature nadalje dopolnjevala, k interpretaciji rezultatov so bili vključeni še drugi viri, uradni dokumenti in poročila.

Pri ocenjevanju splošne razširjenosti, vrst in dejavnikov pojava DNPB ter s tem povezanega ekonomskega bremena absentizma in prezentizma v kmečki populaciji smo uporabili več virov podatkov. V izhodišču smo se oprli na podatke iz razpoložljive podatkovne baze Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ), ki se pridobivajo na podlagi obrazca Prijava nezgode-poškodbe pri delu, ER-8¹. Ob pomoči Službe za register kmetijskih gospodarstev pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano smo pridobili šifre kmetijskih gospodarstev (KMG_MID) za obdobje 2011–2020. Na podlagi teh smo pridobili anonimizirane podatke iz Evidence poškodb pri delu NIJZ o nesrečah pri delu, ki so se zgodile osebam, vpisanim v Register kmetijskih gospodarstev (RKG).

V drugi fazi kvantitativnega dela raziskave smo na pilotnem vzorcu proučili vire psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodinjstvih in ocenili njihov prispevek k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij. V ta namen smo uporabili orodje e-OPSA (e-orodje za celovito podporo promociji zdravja na delovnem mestu: www.opsa.si), katerega funkcionalni del je tudi orodje KALDOZ (kalkulator stroškov in donosnosti promocije zdravja na delovnem mestu: <https://kaldoz.opsa.si/>). Uporabili smo splošno različico vprašalnika OPSA, ki smo mu dodali vprašanja, pomembna za našo ciljno skupino – člane kmečkih gospodinjstev in okoliščine njihovega delovnega okolja.

¹ PRIJAVA NEZGODE-POŠKODBE PRI DELU: https://vpd-pv.si/uploads/vpdpv/public/document/1-er-8_obrazec_pokodba_pri_delu_sl.pdf

Ker redke raziskave, ki neposredno presojajo problematiko DNPB pri kmečki populaciji (Shortall idr. 2019; Lovelock 2012), in tiste, ki se posredno navezujejo nanjo (npr. raziskave o stresu, povezanem z delom na kmetiji) (Vayro idr. 2020; Roy in Knežević Hočevar 2019), poudarjajo pomen družbeno-kulturnega okolja pri zaznavi tveganih in negotovih situacij in tudi spoprijemanja z njimi, je bil v tem projektu dan precejšen poudarek proučevanju kulturnega miljeja kmečke populacije. Zbiranje (terensko delo) in tudi analiziranje podatkov je tako slonelo na etnografski metodi raziskovanja, ki v ospredje postavlja pridobivanje informacij izkustvenega značaja z namenom razumevanja življenjskih izkušenj ljudi skozi pomene, ki jim jih sami pripisujejo (Clarke 2010). V skladu s to metodološko usmeritvijo smo pri zbiranju in analizi podatkov uporabili pristop, usmerjen k akterjem (angl. Actororiented approach) (AOA) (Long 2001), skozi katerega se prilagoditvene ali preživetvene strategije posameznikov in skupin ne kažejo zgolj kot odziv na strukturne spremembe (npr. ukrepe kmetijske politike), ampak tudi kot rezultat procesov na drugih ravneh (npr. kot odzivanje kmetov in kmetic na posledice spremenjenega življenjskega sloga pod vplivom sprememb v drugih delih družbe, npr. povečane ponudbe na trgu dela v drugih dejavnostih), ki vplivajo na organizacijo in delitev dela na kmetiji, pa tudi na skrb za bolne in odvisne družinske člane. Proučevanje v okviru pristopa AOA poudarja, da so akterji, v našem primeru kmetje – čeprav zaradi pomanjkanja in nedostopnosti do virov pomoči pogosto omejeni v svojih odločitvah – sami oblikovalci spremembe. Tak pristop zahteva poglobljen vpogled v razmišljanja in dojemanje situacije udeležencev/-nk, kar smo zagotovili s terensko raziskavo. Na podlagi preliminarnih rezultatov pilotne študije (Černič Istenič 2019) smo oblikovali izhodiščna vprašanja oz. izhodiščne teme (PRILOGA 1), ki smo jih naslavljali pri izvedbi polstrukturiranih intervjujev s 23 odraslimi člani kmečkih družin obeh spolov z različnih območij Slovenije, katerih kontakte smo pridobili z metodo snežne kepe. Udeleženci/-ke so podpisali soglasje k sodelovanju (PRILOGA 2). Vsi intervjuji, delno izvedeni v živo, delno pa preko platforme Zoom, so bili posneti in naknadno dobesedno prepisani ter analizirani s kodiranjem, določevanjem kategorij in oblikovanjem formulacij – rezultatov (Saldaña 2009; Mesec 1998).

V sklepni fazi proučevanja, ki je bilo namenjeno premisleku in nadgradnji med potekanjem projekta pridobljenih rezultatov, zlasti tistih, ki smo jih dobili s polstrukturiranimi intervjuji, ter zasnovi končnih priporočil, smo izvedli fokusno skupino (FS), v kateri so sodelovali predstavniki/-ce kmetijskosvetovalne službe (KSS) in Zveze slovenske podeželske mladine (ZSPM). Vsi sodelujoči so podpisali soglasje k sodelovanju (PRILOGA 3), pred izvedbo FS pa prejeli njene iztočnice (PRILOGA 4). FS smo izvedli s pomočjo platforme Zoom. Njen potek se je snemal in pozneje dobesedno prepisal in analiziral po predhodno strukturiranih vprašanjih oz. temah (Klemenčič in Hlebec 2007).

2 Rezultati raziskave

2.1 Analiza nesreč pri delu v kmetijstvu

2.1.1 Nesreče pri delu na kmetijskih gospodarstvih v obdobju 2011-2020

Pri ocenjevanju splošne razširjenosti in vrst nesreč pri delu v kmetijski dejavnosti smo se oprli na statistične podatke – Evidenca poškodb pri delu Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ), ki se zbirajo na podlagi Obrazca ER-8: Prijava nezgode in poškodbe pri delu.² Od Službe za register kmetijskih gospodarstev pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano smo pridobili šifre kmetijskih gospodarstev (KMG_MID) za obdobje 2011–2020, s pomočjo katerih so bili v Evidenci poškodb pri delu NIJZ identificirani primeri nesreč pri delu, ki so se zgodile osebam, vpisanim v Register kmetijskih gospodarstev (RKG) v obdobju 2011–2020.

Iz preglednice 1 je razvidno, da je bilo v tem obdobju prijavljenih 27.305 nezgod pri delu, ki so se zgodile osebam, vpisanim v RKG, od tega največ, 3490, leta 2020 in najmanj, 2077, leta 2013. Po podatkih, navedenih v Zdravstvenem statističnem letopisu (NIJZ 2020), se je v epidemičnem letu 2020 z razliko od primerov, ki jih kažejo izbrani podatki za kmetijska gospodarstva, zmanjšalo število običajnih poškodb pri delu v splošni populaciji zaradi čakanja na delo, dela od doma in povečane brezposelnosti. Med osebami, vpisanimi v RKG, ki so poročale o delovni nesreči, jih je 1428 (oz. 5,2 %) opredelilo svoj zaposlitveni status kot kmetje. Velika večina (več kot 90 %) prijavljenih poškodb pri delu so se zgodile osebam, ki so vpisane v RKG, vendar imajo drug, nekmetijski zaposlitveni status. Največje število prijavljenih nezgod pri delu, 23.516 (ali 86,1 %), je bilo v tem obdobju pri osebah, zaposlenih v podjetjih, družbah in organizacijah (Preglednica 2). Preglednica 1 prikazuje tudi časovni, desetletni niz števila oseb, vključenih v socialno zavarovanje iz naslova kmetijske dejavnosti (ZPIZ 2022), iz katerega je viden izrazit trend upadanja: od leta 2011 v primerjavi z letom 2020 se je število kmečkih zavarovancev zmanjšalo za skoraj 40 odstotnih točk. Število nesreč med osebami, ki so zaposlene kot kmetje, pa se v istem obdobju ni bistveno spremenilo. Če v celotnem opazovanem obdobju primerjamo celotno prebivalstvo z osebami, ki so vpisane v RKG, vidimo, da se skupno število nezgod pri delu med celotnim prebivalstvom zmanjšuje, na kmetijskih gospodarstvih pa tega ni opaziti oz. je opazna celo tendenca naraščanja nesreč pri delu, zlasti pri osebah z nekmetijskim delovnim statusom.

Pridobljene podatke smo primerjali še z drugimi viri, ki se nanašajo na statistike nesreč pri delu v kmetijstvu v Sloveniji. Analiza smrtnih primerov nesreč pri delu v kmetijstvu in gozdarstvu, ki jo je opravil Dolenšek s sodelavci (2021: 43) na podlagi podatkov Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije in se nanašajo na nesreče pri delu s kmetijskimi in gozdarskimi stroji, ki so jim bili dodani (+20 %) tudi drugi primeri pri delu v kmetijstvu, kažejo, da se je v obdobju 2011–2020 smrtno ponesrečilo 257 ljudi, medtem ko Evidenca poškodb pri delu NIJZ za kmetijska gospodarstva za isto obdobje poroča o le devetih smrtnih primerih (dveh primerih pri osebah, ki so svoj zaposlitveni status opredelile kot kmetje). Nadaljnja komunikacija in poizvedba pri pristojnih na Zdravstvenem podatkovnem centru NIJZ sta pripomogli k razjasnitvi te razlike, in sicer da podatki o smrtnih poškodbah pri delu, ki jih vsebuje Evidenca poškodb pri delu NIJZ, vključujejo poškodovance, ki so delo opravljali v aktivnem delovnem času in so glede na pravni status zavarovani za primer poškodbe

² PRIJAVA NEZGODE IN POŠKODBE PRI DELU: https://vpd-pv.si/uploads/vpdpv/public/document/1-er-8_obrazec_pokodba_pri_delu_sl.pdf

S 1. septembrom 2022 se je papirni obrazec ER-8 ukinitil. Po novem delodajalci, vpisani v Poslovni register Slovenije (PRS), prijavo nezgode in poškodbe pri delu od tega datuma urejajo prek portala SPOT (Slovenska poslovna točka (SPOT) 2022).

pri delu. Podatki, ki so jih pridobili Dolensšek in sodelavci z Ministrstva za notranje zadeve, pa vključujejo tudi podatke o poškodbah, ki so se pripetile pri kmetovanju v prostem času in poškodovancem upokojencem. Glede na te dodatne razlage je mogoče sklepati, da se na kmetijskih gospodarstvih zgodi veliko več nezgod pri delu, tudi tistih z nesmrtnim izidom, kot jih je zabeleženih na podlagi Obrazca ER-8, in da je dejansko število nezgod na kmetijskih gospodarstvih podcenjeno.

Preglednica 1: Število socialno zavarovanih kmetov (ZPIZ 2022), število nesreč pri delu – kmetje in drugi zaposlitveni statusi na kmetijskih gospodarstvih (KMG_MID)(podatki NIJZ) in število vseh prijavljenih nesreč v Sloveniji (NIJZ 2020) v obdobju 2011–2020.

Leto	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Število socialno zavarovanih kmetov	7.371	6.760	6.231	5.942	5.633	5.387	5.100	4.890	4.645	4.448
Kmetje KMG_MID	156	146	154	149	155	132	143	136	122	135
% kmetov KMG_MID	6,3	6,0	7,4	5,6	5,5	4,7	4,8	4,7	4,5	3,9
Drugi KMG_MID	2.306	2.289	1.923	2.498	2.688	2.672	2.850	2.729	2.567	3.355
% drugih KMG_MID	93,7	94,0	92,6	94,4	94,5	95,3	95,2	95,3	95,5	96,1
Vsi ponesrečeni KMG_MID	2.462	2.435	2.077	2.647	2.843	2.804	2.993	2.865	2.689	3.490
Vsi ponesrečeni	18.396	17.320	13.150	13.100	13.255	13.044	14.163	13.945	13.927	11.158

Preglednica 2: Število nesreč pri delu, kmetje in drugi zaposlitveni statusi (po šifrantu ER-8, polje 11) na kmetijskih gospodarstvih (KMG_MID)(baza prijavljenih nesreč NIJZ).

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ni podatka	28	18	13	17	25	7	18	16	9	23
Osebe, zaposlene v podjetjih, družbah in organizacijah	2.068	2.039	1.753	2.239	2.450	2.437	2.576	2.480	2.330	3.144
Osebe, zaposlene pri samozaposlenih osebah	89	105	62	91	88	111	122	111	106	83
Samostojni podjetniki	82	92	66	92	101	85	91	84	87	72
Osebe, ki opravljajo poklicno dejavnost	13	7	6	7	6	9	8	8	7	5
Kmetje	156	146	154	149	155	132	143	136	122	135
Vajenci, študentje	12	10	11	15	5	13	19	14	11	11
Družinski člani	1	2	0	1	3	1	1	0	0	0

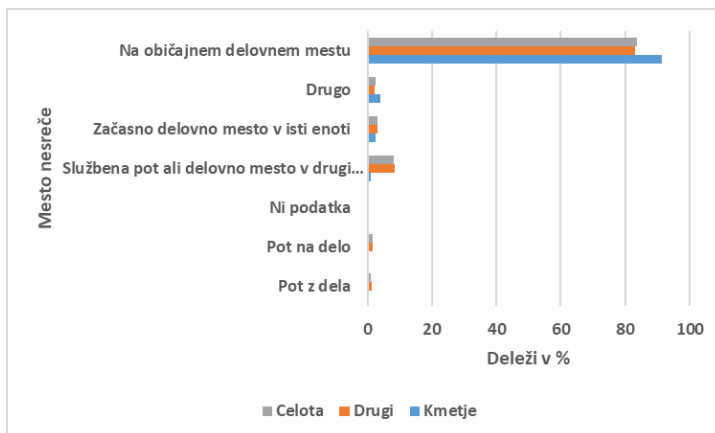
Podatki prijavljenih nesreč iz baze Evidenca poškodb pri delu NIJZ, ki se nanašajo na kmetijska gospodarstva za obdobje 2011–2020, pokažejo:

- da se nesreče navadno dogajajo na običajnem delovnem mestu; kmetom se nesreče dogajajo na njihovih kmetijah (91 %), osebam z drugim zaposlitvenim statusom, registriranih v RKG,

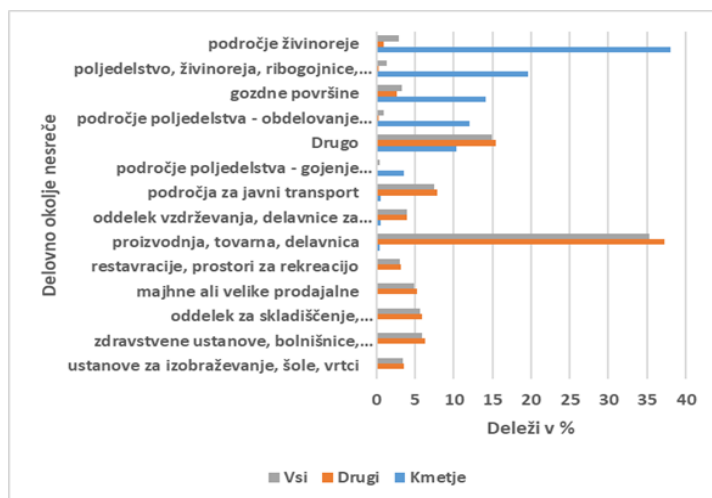
pa najpogosteje v podjetjih, družbah in organizacijah (83,2 %), v določenem deležu (8,5 %) pa tudi na službeni poti ali delovnem mestu v drugi enoti (Slika 1);

- da se kmetom zgodijo poškodbe pri delu najpogosteje v povezavi z živinorejo, precej manj v povezavi s poljedelstvom, ribogojstvom in gozdnimi površinami, drugim poklicnim skupinam pa se nesreče pri delu najpogosteje dogajajo v proizvodnih okoljih, tovarnah ali delavnicah (Slika 2);
- da so zaradi poškodb pri delu najbolj ogroženi starejši kmetje, še zlasti starostna skupina od 56 do 65 let (41 %), pri drugih zaposlitvenih statusih pa so bolj ogrožene mlajše starostne skupine (Slika 3);
- da so zaradi poškodb pri delu med kmeti in drugimi poklicnimi statusi, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih, podobno kot v celotni populaciji (NIJZ 2020) pomembno bolj ogroženi moški kot ženske (Slika 4);
- da so najpogostejše vrste poškodb med kmeti zaprti zlomi, pri drugih skupinah pa odprte rane, površinske poškodbe, medtem ko so zvini in nategi pri obeh skupinah v enakem deležu na četrtem mestu pogostosti (Slika 5);
- da so najpogosteje poškodovani deli telesa okončine, zlasti roke, brez bistvenih razlik med kmeti in drugimi poklicnimi statusi, vendar z večjimi razlikami pri poškodbah nog, ki jih utrpi več kmetov (36,4 %) kot oseb z drugimi poklicnimi statusi (26,4 %) (Slika 6);
- da se hujše oblike nesreč v pomembno večjem deležu dogodijo kmetom (29,4 %) kot osebam z drugim zaposlitvenim statusom, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih (5,4 %)(Slika 7);

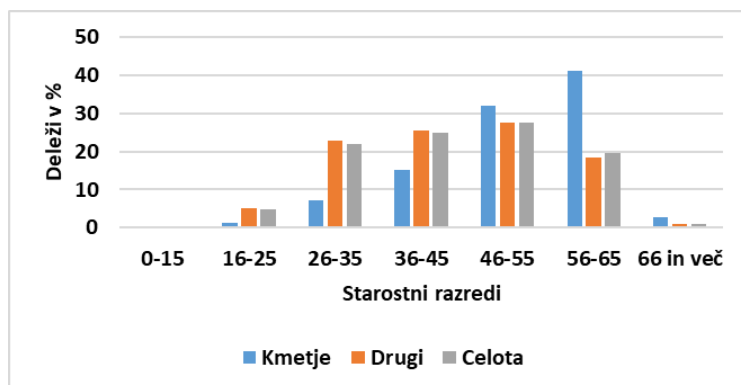
Slika 1: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi glede na kraj nesreče (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

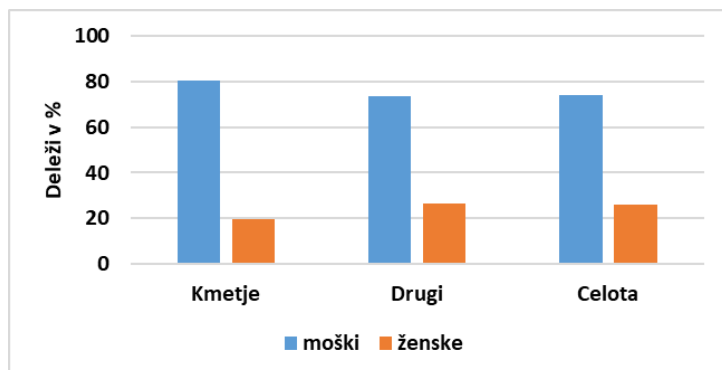
Slika 2: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po delovnem okolju, v katerem se je pripetila nesreča (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

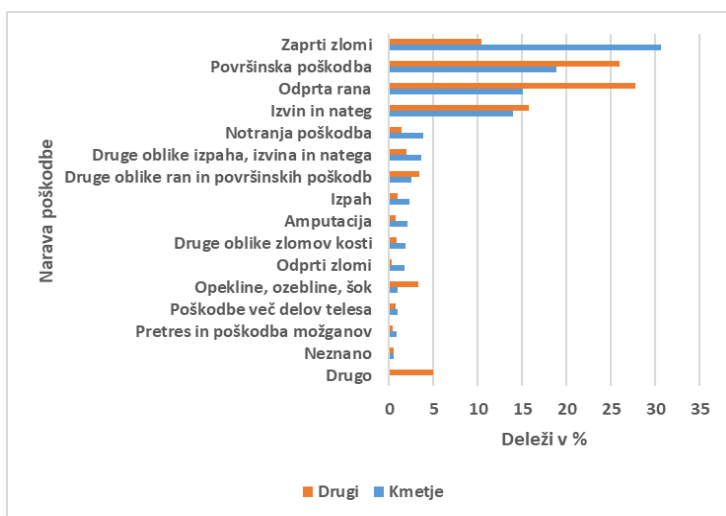
Slika 3: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po starosti (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

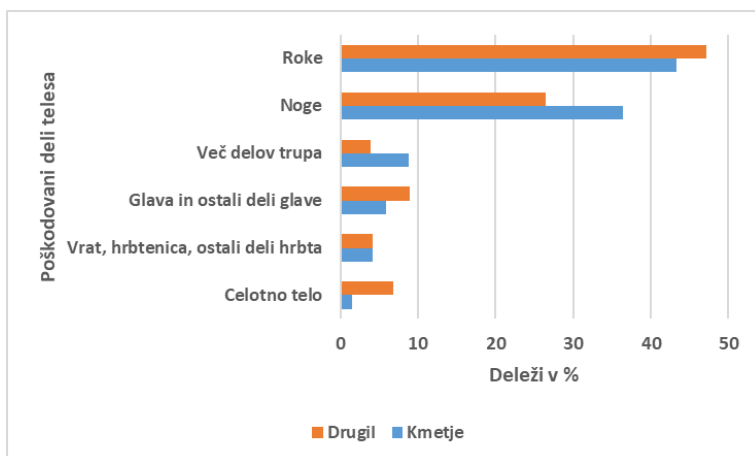
Slika 4: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po spolu (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

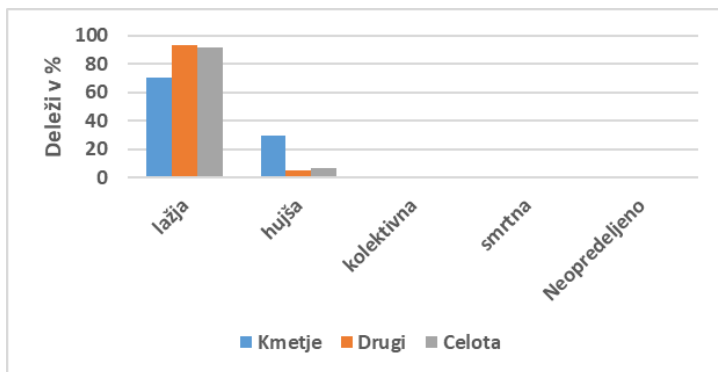
Slika 5: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po naravi poškodbe (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

Slika 6: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po poškodovanih delih telesa (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

Slika 7: Nesreče pri delu, primerjava med kmeti in drugimi zaposlitvenimi statusi po vrsti poškodbe (2011–2020), deleži v % (podatki NIJZ).

2.1.2 Hujše poškodbe pri delu na kmetijskih gospodarstvih 2018–2020

Zdravstveni statistični letopis Slovenije hujšo poškodbo pri delu definira kot poškodbo, pri kateri je ogroženo življenje, ali je uničen ali trajno oslavljen kakšen organ ali del telesa in zaradi česar obstaja nevarnost, da bo delavec nezmožen za svoje delo. Prijaviteljeva laična ocena resnosti poškodbe v Sloveniji upošteva priporočila sodnomedicinske klasifikacije (Zdravstveni statistični letopis, 2020: 16). Resna poškodba pri delu po definiciji Eurostata je tista, ki zahteva bolniško odsotnost, daljšo od 3 dni (Zdravstveni statistični letopis, 2020: 16). V nadaljevanju predstavljamo analizo, ki se osredotoča na hujše poškodbe pri delu. Pri tem smo se omejili na osebe na kmetijskih gospodarstvih s statusom zaposlitve kot kmet.

Da bi dobili še podrobnejši vpogled v okoliščine in posledice nesreč na kmetijah, smo v »zaprti sobi« NIJZ v obrazcu ER-8 pregledali in izpisali informacije iz opisa dogodka po poškodbi, ki ga je dal poškodovanec (polje 44), in iz kratkega opisa dogodka (polje 29). V obdobju 2011–2020 je bilo med kmeti 613 primerov vseh hujših poškodb pri delu na kmetijskih gospodarstvih. Ker bi bil pregled vseh primerov časovno zahteven, smo se pri pregledu zapisov v obeh virih omejili na zadnja tri leta, tj. na obdobje 2018–2020, v katerem je bilo evidentiranih 94 hujših poškodb med osebami z zaposlitvenim statusom kmet.

Opise nesreč smo razvrstili v vsebinske kategorije, ki lahko označujejo kraj nastanka poškodbe (npr. gozd) in način oz. vzrok povzročitve poškodbe (npr. poškodba, ki jo je povzročila žival, poškodbe s stroji, mehanizacijo in vozili, padec predmeta na poškodovanca, poškodbe, povzročene z drugimi predmeti, poškodbe, povzročene s kemičnimi snovmi). Posamezna poškodba je lahko razvrščena v več kategorij (na primer poškodba z mehanizacijo v gozdu pri spravilu lesa, poškodba na traktorju in hkrati padec), zato kategorij ne moremo neposredno primerjati. Rezultatov torej ne prikazujemo v obliki grafov, temveč na podlagi analize predstavimo najpogostejše vzorce oz. načine nastanka hujših poškodb v kmetijstvu. Kategorije smo razvrstili od najbolj do najmanj pogoste. Številčno analizo dopolnjujemo z vsebinskimi opisi poškodbe.

2.1.2.1 Vsebinska analiza hujših poškodb pri delu po posameznih kategorijah

Število hujših poškodb v kmetijstvu je bilo med vsemi analiziranimi leti največje leta 2020, ko je bilo 44 primerov teh poškodb, leta 2018 jih je bilo 31, leta 2019 pa 19 takšnih primerov.

Padec, zdrs

V letih 2018–2020 je bilo zabeleženih 33 poškodb s padcem oz. zdrsom, 14 v letu 2018, šest v letu 2019 in 13 tovrstnih poškodb v letu 2020. Šlo je na primer za padce po stopnicah, padce na oster rob, zdrse, ki so vključevali zdrse na spolzkih in namočenih površinah, zdrse ob zlaganju drv ali sekanju drevesa, primere, ko se je osebi zavrtelo in je zdrsnila, ko je nerodno stopila, padce ob nastiljanju živini v hlevu, čiščenju ali delu v vinogradu, padce z lestve, padce s pobočja, padce s traktorja ali druge nedefinirane oz. neopredeljene padce. Nekaj tipičnih opisov:

- *Pri pranju hleva mu je spodrsnilo in je padel po stopnicah, pri čemer je padel na bok.*
- *Ob čiščenju hleva mu je spodrsnilo na visečem terenu, padel vzvratno nazaj, se udaril v glavo.*
- *Pri hoji iz hleva mi je na mokrih tleh od dežja spodrsnilo, nakar sem padel čez del škarpe in se poškodoval.*
- *Pri podiranju drevesa mi je spodrsnilo in sem se vrezal v prst na levi roki.*

Posebna podkategorija znotraj te kategorije so padci z višine, ki jih je bilo v analiziranih letih šest (leta 2018 dva, leta 2019 trije in leta 2020 eden). Tipični opisi tovrstnih poškodb so na primer:

- *Pri čiščenju sončne elektrarne na domačem govedorejskem hlevu mi je spodrsnilo in sem padel 4 m v globino na asfaltno prevleko.*
- *Padec z višine (6-8 m – drevesa) pri obiranju sadja.*
- *Pri čiščenju zunanje strani oken sem padla z lestve cca. 1,7/1,5 m na tlakovec. Mož je bil priča (ime in priimek).*
- *Nameščanje cevi in popravitev polža na stolpnem silosu, zdrs lestve na spolzki površini in padec z lestve med polnjenjem krmilno-mešalne prikolice z delujočim traktorjem.*

Poškodbe s stroji, mehanizacijo in vozili

Vseh poškodb s stroji, mehanizacijo in vozili med letoma 2018 in 2020 je bilo 28, med temi osem leta 2018, šest leta 2019 in 14 leta 2020. Najpogosteje gre za primere poškodb, ki vključujejo traktor, traktorsko prikolico ali priključek (13), žago (motorno, krožno, neopredeljeno) (9) žično hidravliko (1), plin oziroma plinsko bombico (1), šrotar – mlin za žito, drobilec zrnja (1), trosilnik za gnoj (1), prikolico (1) in kosilnico (1), en primer je poleg traktorja vključeval še stropni silos. Nekaj tipičnih opisov:

- *Traktorski priključek oz. stroj sem imel naložen na podstavke, ker sem zamenjal ležaj. Pri tem sem ga hotel priklopiti k hidravliki, pri tem se je podrlo in mi stisnilo prste leve roke.*
- *Pri razrezu hlodovine na tračni žagi mi je v trenutku nepozornosti in rahlem zdrsu roke žaga oplazila vrh dlani in posekala kožo, dve tkivi kazalca in rahlo načela kost in prerezala žilo.*
- *Pri nameščanju stranice na traktorsko prikolico mi je zdrsnila stranica iz rok na nogo ter mi naredilo rano na nogo in zlomila kost stopalnico.*
- *Z desno roko hotela odstraniti oviro, a je koničasti del trosilnika za gnoj zgrabil lateks rokavico in jo večkrat zavrtel in pri tem se je konica zarila v dlan.*
- *Pri kontroli razdalje priključka ob zidu se je traktor premaknil in me stisnil ob zid.*

Poškodbe v gozdu, med sečnjo, košnjo, spraviom drv

Poškodb v gozdu, med sečnjo ali košnjo je bilo med letoma 2018 in 2020 20. Leta 2018 jih je bilo sedem, leta 2019 pet in leta 2020 osem. Med tovrstnimi poškodbami so na primer poškodbe pri košnji, udarci hlodov, delov hlodov in vej, padci in zdrsi, poškodbe z mehanizacijo (na primer žaga, kosilnica) in ureznine (v posameznih primerih so navedene tudi kombinacije teh poškodb – na primer ureznina pri ravnanju z mehanizacijo).

Nekaj značilnih opisov:

- *Pri košnji trave s kosilnico na strmini sem z roko zadel v steber ograje, kjer je bil zabit žebelj. Nastala je večja raztrganina na levi nadlahti.*
- *V lastnem gozdu sem izvlačeval les, pri navezovanju hloda z gozdarsko verigo se je hlod zavalil na mojo desno nogo.*
- *Okoli 15. ure sem rezal veje in debla smreke, nakar mi je spodrsnilo in sem se z motorno žago vrezal v levo nogo.*
- *Opravljal sem delo v gozdu – podiral drevesa z motorno žago. Po eni uri dela je odlomljena veja padla na levi del moje glave in po čeladi zdrsnila na levo ramo. Zaradi močnega udarca sem prenehal z delom in v spremstvu odšel domov. Po eni uri se je bolečina v rami in prsih stopnjevala – težko sem dihal. Zato sem bil odpeljan v UKC MB, tam so slike RTG pokazale, da imam počeno rebro.*
- *Podrto drevo ob travniku je ob dotiku spremenilo smer in padlo na klančino ter se podrsalo po hribu (zdrsnilo v poškodovanca). Fizičen udarec v desno nogo in zanihal do trebuha.*

Poškodba, ki jo je povzročila žival

V letih 2018–2020 je bilo 18 poškodb, ki so jih povzročile živali, pet se jih je zgodilo leta 2018, dve leta 2020 in 11 leta 2020. Šlo je za udarce (brce) in ugrize živali in primere, ko se je žival zagnala v poškodovanca. Nekaj značilnih opisov:

- *Ob vsakodnevnem pregledu živali krav dojilj na pašniku se je iz neznanega razloga vame zapodil plemenski bik, zbijal, napadal do kola, kamor sem se uspel oprijeti, da je napad popustil. Bližina ljudi je bila rešitev.*
- *Med prerivanjem me žival stisne ob steno. Pri tem utrpim poškodbe reber.*
- *Pri čiščenju boksa me je konj ugriznil v obraz in vrat.*

Padec predmeta na poškodovanca/poškodbe, povzročene z drugimi predmeti

Med letoma 2018 in 2020 se je zgodilo 17 poškodb, povzročenih s predmeti, ki so padli na poškodovanca, oziroma z drugimi predmeti (poškodbe s stroji/mehanizacijo so prikazane v posebnem razdelku). Od tega jih je bilo sedem leta 2018, štiri leta 2019 in šest leta 2020. Najpogosteje je šlo za poškodbe, ki so jih povzročili hlod, bala, lubje, veja, poleno ali drevo (poškodbe ob sečnji, spravilu lesa, poškodbe v gozdu), po en primer pa je vključeval železno navijalo in skledo. Nekaj značilnih opisov:

- *Pri delu v gozdu se je hlod skotalil in me udaril v levo nogo.*
- *Padec po stopnicah s skledo (keramično) v roki, ki se je pri padcu razbila in del sklede se je zapičil v dlan.*
- *Na dvorišču žagal drva. Med nameščanjem polena na stojalo, mu je le to zdrsnilo z roke in padlo na palec desne noge. Po obisku zdravnika in slikanju je bilo ugotovljeno, da je prst zlomljen.*

Druge poškodbe pri delu z živalmi

V letih 2019 in 2020 sta bili po dve poškodbi pri delu z živalmi, ki niso neposredno vključevale udarca živali. Šlo je za padec ali zdrs ob stiku z živaljo: pri prvi poškodbi je padla žival in poškodovala osebo, druga pa se je zgodila ob telitvi. Dva opisa tovrstnih poškodb:

- *Pri pomoči telitvi goveda mi je preskočilo desno koleno. Ob vleku sem se naslonil na desno nogo, nato pa se mi je zvrnilo navznoter.*
- *Pri molži krave mi je žival nenadoma padla. Noge nisem uspel pravočasno odmakniti.*

Poškodbe s kemičnimi snovmi

Ena tovrstna poškodba se je zgodila leta 2018 in druga leta 2020.

- *Delavcu je med malico, pri menjavi plinske bombice, plin iztekel iz plinske bombice in se vnel, pri čemer je delavca opeklo po obrazu, po levi roki, po levi pazduhi in po levem boku.*
- *V oko mi je brizgnilo čistilo NaOH.*

Drugo/nedefinirano

Tri poškodbe v omenjenem obdobju smo razvrstili v kategorijo drugo/nedefinirano, gre za dva primera ukleščenega oz. ušcipnjene prsta in en primer poškodovanega gležnja.

2.1.2.2 Povzetek rezultatov

Iz podatkov je moč razbrati, da je bilo število hujših poškodb v kmetijstvu med vsemi analiziranimi leti največje leta 2020, ko je bilo 46 primerov tovrstnih poškodb, v letih 2018 in 2019 jih je bilo manj: 31 in 18. Povečano število poškodb v prvem letu epidemije covid-19 se zdi presenetljivo in vredno natančnejše nadaljnje analize.

Kljub neprimerljivosti posameznih kategorij in dejstvu, da so bile nekatere poškodbe na podlagi opisa uvrščene v več kategorij, je bilo med letoma 2018 in 2020 v kmetijstvu največ padcev in zdrsov, sledijo pa poškodbe, ki vključujejo stroje in mehanizacijo, poškodbe v gozdu med sečnjo in košnjo, poškodbe, ki so jih povzročile živali, in poškodbe, ki so jih povzročili predmeti. Manj pogoste (pod deset poškodb v celotnem obdobju) so bile druge poškodbe pri delu z živalmi in poškodbe s kemičnimi snovmi.

Iz podatkov ne moremo sklepati o pogostosti poškodb v posameznih panogah kmetijstva, ki iz opisa pogosto niso razvidne. V 34 primerih je bilo iz opisa poškodbe moč razbrati, da je šlo za poškodbo v okviru živinoreje, ki se kaže kot ena od bolj nevarnih kmetijskih panog. Tu gre za poškodbe, ki so jih posredno ali neposredno povzročile živali, pa tudi za padce in zdrse ter poškodbe, ki vključujejo različne stroje in mehanizacijo. Precej poškodb se je zgodilo tudi v gozdu, na primer pri sečnji in spravilu lesa in pri košnji. Glede pogostosti poškodb, ki jih povzročajo različne vrste strojev, prednjačijo poškodbe, ki vključujejo traktorje, sledijo pa različne vrste žag.

Rezultati analize vsebinskih opisov hujših poškodb v kmetijstvu med letoma 2018 in 2020 potrjujejo rezultate raziskav v tujini, ki so v kmetijstvu zaznale veliko pogostost poškodb zaradi različnih strojev, kar se pripisuje pomanjkanju varnostnih ukrepov in pomanjkanju izobraževanja o ravnanju s stroji (Coporoglu in sod., 2012; Pfortmueller in sod., 2013). Posebej velja poudariti v naši analizi veliko pogostost padcev in zdrsov, ki so lahko posledica dela v neprimernih vremenskih razmerah (na primer razmočena tla), udarcev strojev, drugih predmetov in živali, morda pa tudi zaradi nepazljivosti kot posledice utrujenosti ali zlorabe alkohola pri ljudeh, ki delajo na kmetiji.

Iz podatkov ne moremo sklepati o intenzivnosti poškodb in dolgoročni prizadetosti, kar bi veljalo v prihodnosti podrobneje raziskati. Na primer v Švici so spremljali dolgoročne (dvanajst let) posledice poškodb, ki so jih obravnavali na urgentnem oddelku ene od bolnišnic (Pfortmueller in sod., 2013). V Turčiji so prav tako spremljali paciente v triletnem obdobju (Copuroglu in sod., 2012). Prav tako je bila možnost klasifikacije poškodb v naši analizi odvisna od natančnosti opisa poškodovanca in zdravnika, ki je poškodbo obravnaval, pri čemer v analiziranem vzorcu najdemo podrobne opise o kraju, času in načinu povzročitve poškodbe, pa tudi opise, iz katerih ne moremo sklepati na primer, v kateri panogi kmetijstva in/ali na kakšen način so se poškodbe zgodile. Kljub temu pa so rezultati analize indikativni glede najpogostejših dejavnikov tveganja za nastanek poškodb in dopolnjujejo izsledke drugih delov raziskave.

2.1.2.3 Ugotovitve

Velika večina prijavljenih nezgod pri delu, vezanih na RKG, se zgodi osebam, ki niso zaposlene kot kmetje, temveč imajo drug, nekmetijski zaposlitveni status, zaposleni so v podjetjih, družbah in organizacijah. Delež in število teh se v opazovanem obdobju povečuje.

Število socialno zavarovanih iz naslova kmetijstva v opazovanem obdobju se drastično zmanjšuje, število uradno evidentiranih nesreč pri delu v tej zaposlitveni skupini pa se ohranja na relativno enaki ravni/število.

Dejansko število nezgod, ki se zgodijo na kmetijskih gospodarstvih, je podcenjeno. Uradne evidence (s pomočjo Obrazca ER-8) beležijo le nesreče pri delu pri osebah, ki so vključene v socialno zavarovanje (število katerih se zmanjšuje), na kmetijah pa v svojem prostem času ali po upokojitvi dela še veliko ljudi, pa tudi osebe brez socialnega zavarovanja, katerih nesreče pri delu take evidence ne vodijo.

Po uradnih evidencah so med socialno zavarovanimi kmeti zaradi nesreč pri delu najbolj ogroženi starejši moški, ki se ukvarjajo z živinorejo. Najpogosteje si poškodujejo (zlomijo) ude, še posebej roke. Njihove poškodbe so v večjem deležu hujše kot pri drugih zaposlitvenih statusih, vpisanih v RKG.

Zaradi padcev in zdrsov se zgodi največ hujših nesreč pri delu na kmetijah. Na drugem mestu vzrokov za težje poškodbe je mehanizacija, zlasti uporaba oz. upravljanje traktorjev in različnih vrst žag, na tretjem mestu je delo v gozdu in pri košnji, na četrto mesto se uvršča delo z živalmi, na peto mesto pa se uvrščajo poškodbe, ki jih povzročijo drugi predmeti.

Poleg izboljšanja evidentiranja nezgod pri delu v kmetijstvu bi bilo priporočljivo raziskati dolgoročne posledice resnih nezgod pri delu v kmetijstvu, da bi dopolnili sliko v eni časovni točki – v času nezgode.

2.2 Izvori psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in ocena njihovega doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij

Uvod

V sklopu kvantitativnega dela raziskave smo proučili na pilotnem vzorcu izvore psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in ocenili njihov doprinos k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij. V ta namen smo uporabili orodje e-OPSA (*e- Orodje za celovito podporo promociji zdravja na delovnem mestu*), katerega funkcionalni del je tudi orodje KALDOZ (*Kalkulator stroškov in donosnosti promocije zdravja na delovnem mestu*). Več o njunih značilnostih in uporabi na tej povezavi (ZRC SAZU 2022): <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/strani/stres-na-delovnem-mestu#v>.

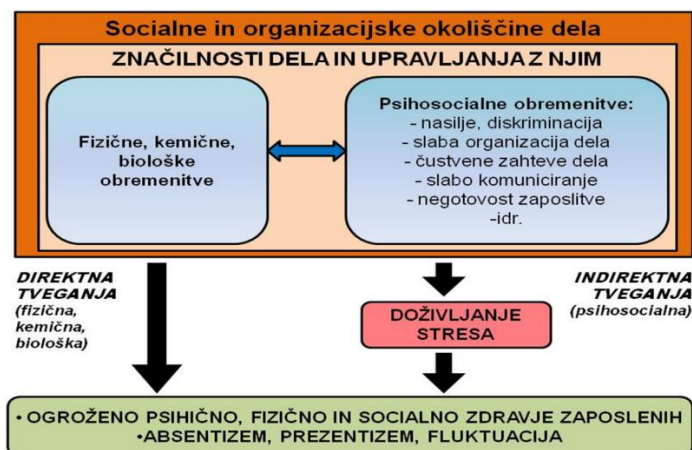
Orodje e-OPSA smo več let razvijali na Družbenomedicinskem inštitutu ZRC SAZU in tudi prilagodili različnim gospodarskim panogam; dostopno je na: www.opsa.si. V tej raziskavi smo uporabili splošno različico vprašalnika OPSA, ki je bila predhodno validirana v več kot 50 podjetjih, ki izhajajo iz različnih gospodarskih panog (od trgovine do neposredne proizvodnje, gradbeništva itd.). Podatki so pokazali dobro zanesljivost in veljavnost vprašalnika. V tokratni raziskavi smo nekatere postavke vprašalnika prilagodili tako, da so bolj ustrezale naši ciljni skupini in okoliščinam njihovega delovnega okolja – članom kmečkih gospodarstev in kmetijam –, ter ga pripravili za uporabo v spletni obliki na portalu Ika, pa tudi v tiskani različici (svinčnik in papir pristop)³. Splošno različico vprašalnika OPSA smo uporabili med drugim tudi za izdelavo ocene ekonomskega bremena, ki je lahko posledica nekaterih negativnih pojavov, kot so stres, absentizem, prezentizem, fluktuacija, ki se največkrat povezujejo s čezmernimi psihosocialnimi obremenitvami v delovnem okolju. V ta namen smo se oprli na orodje KALDOZ. Več o tem orodju je dostopno na tej povezavi (Podjed 2016): <https://www.prodktivnost.si/wp-content/uploads/2017/01/VODNIK-V-STROSKE-IN-DONOSNOST-PROMOCIJE-ZDRAVJA.pdf>.

2.2.1 Presoja psihosocialnih obremenitev in tveganj z orodjem e-OPSA

V zadnjih letih se posebna pozornost namenja zagotavljanju varnosti in zdravja pri delu, pri čemer se vedno več govori tudi o psihosocialnih tveganjih. Psihosocialna tveganja so opredeljena kot tisti psihološki in socialni vidiki (nevarnosti, obremenitve oziroma dejavniki) dela, delovnih mest, delavcev, delovnega in širšega okolja, ki povečujejo verjetnost za zdravstvene zaplete pri delavcih, doživljanje čezmernega stresa, preobremenjenost, izgorevanje, odsotnost z dela, prav tako pa povečujejo verjetnost za zmanjšani učinkovitost in storilnost na delovnem mestu ter težave pri usklajevanju dela z družinskimi obveznostmi (Slika 8).

³ Vprašalnik OPSA, ki smo ga na nekaterih postavkah prilagodili izvajanju v skupini članic/-nov kmečkih gospodarstev in kmetij, nismo predhodno validirali za uporabo v tej ciljni skupini.

Slika 8: Shematski prikaz povezanosti psihosocialnih obremenitev in tveganj za ogroženo psihično, fizično in socialno zdravje ter z njimi povezanimi negativnimi pojavi.

Širši (socialne in organizacijske okoliščine dela) in ožji dejavniki dela ter delovnega okolja/organizacije (značilnosti dela in njegovo upravljanje) lahko pomenijo različne vire obremenitev (nevarnosti) in jih razumemo kot tveganja, ki ogrožajo zdravje in dobro počutje delavcev (psihično, fizično in socialno), vplivajo pa tudi na ekonomsko učinkovitost podjetij (več bolniških izostankov in odsotnosti z dela – absentizem, zmanjšana storilnost na delu – prezentizem, odhajanje delavcev na druga delovna mesta – fluktuacija ipd.). Različne fizične, biološke in kemične nevarnosti pri delu so lahko prav tako oblika psihosocialnih obremenitev, saj imajo poleg neposredne nevarnosti za zdravje (zastrupitve, poškodbe idr.) tudi psihološki učinek. Pri posameznikih lahko namreč izzovejo občutek ogroženosti, preobremenjenosti, nevarnosti, strahu in nelagodja, kar posledično povečuje raven stresa. Zato lahko rečemo, da so fizične, kemične in biološke obremenitve neposredna tveganja za zdravje delavcev (udarec, padec, zastrupitev, poškodba, kar se takoj odraži na zdravju), psihosocialne obremenitve pa v glavnem delujejo kot posredna tveganja, saj sprožajo stres in posredno vplivajo na zdravje (Slika 8). Če se delavci in delovna okolja ne znajo ustrezno spoprijeti s stresom (odpravljanje vzrokov, poznavanje tehnik in veščin za čustveno in fizično razbremenitev idr.), se razvije čezmerni stres, ki se prav tako odraža na zdravju delavcev in v »zdravju« delovne organizacije, ki se največkrat kaže v ekonomski učinkovitosti delovne organizacije.

2.2.1.1 Posledice psihosocialnih obremenitev

Številne raziskave poročajo, da psihosocialna tveganja pomembno vplivajo na psihofizično zdravje delavcev. Psihosocialne obremenitve vplivajo na posameznika na več ravneh. Ponavljajoče se stresne reakcije, ki so posledica različnih obremenitev, se lahko kažejo v:

- Fizioloških reakcijah na stres: to so somatske težave, kot so glavoboli, telesne bolečine, razbijanje srca, tiščanje v želodcu, manjša telesna odpornost, pogosti prehladi in okužbe, alergije, prebavne motnje, fizična izčrpanost.
- Spremembah vedenja: slabša kakovost dela, pojavljanje vedno več napak, razdiralno vedenje, zapiranje vase, beg iz delovne situacije in izmikavanje odgovornosti, zanemarjanje dolžnosti in zamujanje v službo oziroma predčasno zapuščanje dela. Nekateri kažejo pretirano skrb za lastno zdravje in so pogosto na bolniškem dopustu (beg v bolezen), zaradi česar se poveča absentizem, nekateri gredo v drugo skrajnost (zanemarjanje lastnega zdravja in skrbi zanj, za osebni videz, higieno

ipd.). Nekateri posamezniki lahko začnejo tudi zlorabljati droge in človekovemu zdravju škodljive snovi, lahko pa se razvijejo še druge odvisnosti (na primer kockanje, igre na srečo).

– Psihičnem odzivanju: negativna čustva, kot so jeza, tesnoba, depresija in razdražljivost. Posameznik je bolj občutljiv, agresiven, nemočen, žalosten, potrtn, brezvoljen in kronično izčrpan. Pojavijo se motnje v mišljenju, ki se kažejo kot motnje pozornosti, koncentracije, spomina, zmanjšani sta sposobnost učenja in ustvarjalnost, posameznik ima težave pri odločanju ipd. Pri dolgotrajni obremenjenosti se lahko pojavi tudi izgorelost kot popolna nemoč pri nadaljnjem obvladovanju situacije. Vsi ti odzivi se povezujejo z dojemanjem dejanskosti in slabšanjem človekove samopodobe, samozaznavanja, družbeni svet pa se kaže kot sovražen do posameznika. Psihične težave lahko prerastejo v trajne anksiozne motnje.

Posledice psihosocialnih tveganj so torej vidne na telesnem, duševnem in socialnem zdravju, saj je posameznik zaradi izpostavljenosti psihosocialnim obremenitvam pod velikim stresom. Ker pa je človek celostno bitje, so posledice tveganj na delovnem mestu opazne ne le pri delu, ampak tudi zunaj delovnega mesta. Tisti, ki zaradi posledic obremenitev doživlja velik stres, bo simptome čezmernega stresa doživljal tudi v domačem okolju, zato so dejanske posledice psihosocialnih obremenitev pri delu veliko širše in vplivajo ne le na delavca, ampak tudi na njegovo družino in bližnje. Največkrat je to opazno na področju *slabega usklajevanja dela in družine*.

Poleg tega pa se posledice kažejo tudi na ravni »zdravja« delovne organizacije, saj se lahko povečata bolniška odsotnost z dela (*absentizem*) in zapuščanje kadrov (*fluktuacija*), znižata se storilnost in delovna učinkovitost na delovnem mestu zaradi zdravstvenih težav (*zdravstveni prezentizem*), delavcem lahko upadeta morala in lojalnost do organizacije, povečajo se sovražnost in druga negativna čustva, lahko se pojavlja *nasilje na delovnem mestu*. Dolgoročni negativni izidi na ravni delovne organizacije tako zajemajo slabšo ekonomsko učinkovitost organizacije, več nesreč, pravnih sporov ipd. Vse to pomeni, da so posledice psihosocialnih tveganj vidne ne le na zdravju delavca, temveč tudi v delovni organizaciji in zaradi visokih stroškov, povezanih z dolgo odsotnostjo z dela, tudi v širši družbi. Epidemiološke ocene kažejo, da lahko celo do 60 % izgube delovnih dni povežemo z razlogi, ki so posledica čezmernih psihosocialnih obremenitev. Zato je njihovo odkrivanje in preprečevanje še posebno velik izziv pri zagotavljanju dobrega počutja na delovnem mestu.

2.2.1.2 Orodje e-OPSA

Orodje je bilo razvito že v sklopu predhodnih projektov, ki smo jih izvajali na področju varovanja zdravja v delovnem okolju s ciljem, da po novih smernicah obvladovanja psihosocialnih tveganj na delovnem mestu tudi v Sloveniji pridobimo zanesljivo orodje, ki bi omogočalo tako delodajalcem kot delojemalcem oceniti izvore obremenitev v delovnem okolju in njihove posledice ter pripraviti ustrezne ukrepe za njihovo obvladovanje. Več o orodju na teh povezavah (ZRC SAZU 2022; Šprah in Zorjan, 2016): <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/strani/stres-na-delovnem-mestu#v> in https://dmi.zrc-sazu.si/sites/default/files/eopsa_splosna_razlicica_prirocnik.pdf.

Orodje e-OPSA je prilagojeno posebnostim slovenskega družbeno-gospodarskega prostora, obenem pa vključuje najnovejša spoznanja o novonastajajočih psihosocialnih in drugih tveganjih v delovnih okoljih. S pomočjo tega orodja lahko opredelimo vrsto, intenziteto in škodljive posledice psihosocialnih tveganj, ki jih doživljajo ljudje pri delu zaradi izpostavljenosti različnim obremenitvam, povezanim tako z okoliščinami dela kakor tudi zasebnim življenjem. Orodje e-OPSA na podlagi vhodnih podatkov, ki jih pridobimo z vprašalnikom, kot so zdravstveni in osnovni sociodemografski podatki ter lestvice izvorov psihosocialnih obremenitev, po vgrajenih algoritmih izdela oceno na 17 področjih psihosocialnih tveganj (t. i. profil OPSA), ki se povezujejo z okoliščinami dela in zasebnega življenja, in oceni stopnjo tveganja za razvoj težav na področju zdravja (polja označena med rdečima

črtama) (Slika 9). Hkrati pa orodje tudi napoveduje raven tveganj za doživljanje čezmernega stresa, absentizma, prezentizma, fluktuacije in nasilja v delovnem okolju.

V sklopu orodja e-OPSA je na voljo tudi orodje KALDOZ (Kalkulator donosnosti ukrepov promocije zdravja), s katerim lahko ob nekaterih znanih vhodnih podatkih (število delavcev, strošek bruto ure dela, dolžina bolniškega dopusta, število delavcev, ki so zapustili delovno organizacijo) izdelamo stroškovno oceno slabega zdravja in počutja delavcev na ravni delovne organizacije (v naši raziskavi kmečkega gospodarstva) za tri kazalnike: zdravstveni izostanki z dela (absentizem), zmanjšana učinkovitost pri delu (prezentizem) in zapuščanje delovne organizacije (fluktuacija). Podrobnejša predstavitev tega orodja je na voljo na tej povezavi (Podjed 2016): <https://www.produktivnost.si/wp-content/uploads/2017/01/VODNIK-V-STROSKE-IN-DONOSNOST-PROMOCIJE-ZDRAVJA.pdf>.

Slika 9: Primer profila psihosocialnih tveganj (profil OPSA), ki ga izdela orodje e-OPSA glede na zaznane obremenitve v delovnem in zasebnem okolju.⁴

OPOMBA:

Podrobnejši opis posameznih področij psihosocialnih obremenitev:

Delovna obremenitev/hitrost poteka dela: premajhen ali prevelik obseg dela, več nalog hkrati, zelo zahtevno delo, veliko časovnih rokov, odvisnost od dela drugih, nerealna pričakovanja o opravljenem delu, nalaganje dodatnega dela;

Delovno okolje in delovna oprema, fizične obremenitve: škodljivi okoljski vplivi, prisiljena telesna drža, zgodovina delovnih nesreč in velika verjetnost za ponovni nastanek nesreče ali poškodbe pri delu, slabo vzdrževana oprema, veliko ljudi v delovnem prostoru, dvigovanje težkih bremen, ponavljajoči se gibi pri delu, delo na terenu, nevarni postopki dela;

Družinske razmere delavca: čustvene ali vedenjske težave otrok, težave v partnerskem odnosu, resna bolezen v družini, večje spremembe v družini, nasilje doma;

Medosebni odnosi pri delu: malo komunikacije in zaupanja med vodstvom in delavci, napet in konflikten odnos s sodelavci in nadrejenimi, veliko tekmovalnosti med sodelavci, malo stikov z drugimi ljudmi na delovnem mestu, zloraba moči nadrejenih v delovni organizaciji, nasilje, nadlegovanje na delovnem mestu;

Nadzor: pretiran nadzor nadrejenega, majhen vpliv na odločitve, omejene možnosti reševanja problemov, slab nadzor nad vsebino, razporejanjem in hitrostjo izvajanja nalog;

Obremenitve kot posledica sociodemografskih okoliščin: prenizek osebni dohodek, slabo premoženjsko stanje, slabe bivalne razmere, slabe prometne povezave, oddaljenost zdravstvene službe, zadolženost, splošna negotovost v družbi, oddaljenost vrtca, obremenjenost regije;

⁴ Vsako področje obremenitev je sestavljeno iz več dejavnikov obremenitev.

Odnos do dela: pomembnost rezultatov, ciljev dela, težnja po dokazovanju pri delu, nasprotovanje med osebnimi vrednotami in naravo dela, delo kot najpomembnejša vrednota v življenju, pesimizem v zvezi z rezultati dela, pomanjkanje jasne kariernе usmeritve, pomanjkanje veselja do dela, rušenje idealne predstave o delu;

Organizacijska kultura: slabo obveščanje o delu, nizka raven podpore pri reševanju težav in osebnem razvoju, premalo ukrepov glede zdravja delavcev in zmanjševanja poklicnega stresa, kršitve pravil vedenja, odsotnost nagrade za dobro opravljeno delo, zloraba moči nadrejenih, neučinkovito reševanje delovnih sporov, neenaka obravnava delavcev, pomanjkljivo izvajanje zakonodaje;

Organizacijska struktura: pomanjkljiva usposobljenost vodstvenih delavcev za vodenje organizacije, spremembe v delovni organizaciji, zadolženost delovne organizacije, nejasno določene pristojnosti in odgovornosti delavcev, nepoštena konkurenca drugih organizacij, začasno odpuščanje in ponovno zaposlovanje, pomanjkanje kadrov;

Osebnostne značilnosti: izogibanje reševanju problemov, problemi kot grožnje, neorganiziranost doma, slaba prilagodljivost spremembam glede delovnih nalog (vsebine, postopkov, obsega dela), precenjevanje sposobnosti, popustljivost, slabe delovne navade, strah pred napako pri delu, perfekcionizem, težave z organizacijo časa na delovnem mestu;

Psihofizično zdravstveno stanje: tesnoba, zaskrbljenost, razdražljivost, kronične bolečine, telesna bolezen, težave z duševnim zdravjem, slaba imunska odpornost;

Razmejitev zasebnega življenja in dela: malo možnosti otroškega varstva na delovnem mestu, dodatna dela zunaj delovnega mesta, majhna podpora družine v zvezi z delom, malo možnosti za izkoriščenje očetovskega dopusta, majhna podpora na delu glede družinskih obveznosti, malo možnosti za skrajšan delovni čas zaradi starševstva, dodatno izobraževanje ob delu, pogosto načrtovanje in opravljanje zasebnih zadev med delom;

Razvoj poklicne kariere: malo spodbud za napredovanje in hitrejše napredovanje drugje, prenizek osebni dohodek glede na vloženi trud, nejasno ocenjevanje delovne uspešnosti, nepravilni sistem nagrajevanja, napredovanja ter ovirano napredovanje, pomanjkanje podpore za osebni razvoj, grožnja pred odpustitvijo, nezadostna usposobljenost, pomanjkanje delovnih izkušenj za delovno mesto, lažje delovno mesto drugje;

Skrb zase: neizkoriščanje rednega dopusta, premalo časa zase, za prostočasne dejavnosti in za druženje s prijatelji in sorodniki, neurejen življenjski slog, neizkoriščanje bolniškega dopusta ob boleznih, izkoriščanje bolniškega dopusta za spoprijemanje s stresom, slabo poznavanje tehnik za spoprijemanje s stresom, čezmerno kajenje in uživanje alkohola;

Urniki dela: izmensko delo, nepredvidljiv delovni čas, delovni čas daljši od 8 ur, nočno delo, premalo odmorov med delom, malo dovoljenih izhodov z dela;

Vloga in odgovornost v organizaciji: velika odgovornost za ljudi pri delu, čustveno obremenjujoči pogovori s strankami kot del delovnih nalog, hude posledice napak na delovnem mestu, veliko opravka z ljudmi pri delu, pretresljivi, neprijetni prizori v delovnem okolju, občutek osebne odgovornosti za uspeh podjetja, izogibanje prevzemanju odgovornosti pri delu, od rezultatov dela odvisen uspeh organizacije;

Vsebina dela: nezahtevno delo, spreminjanje postopkov dela, monotono delo, nepredvideni problemi, hitro menjavanje nalog, pridobivanje finančnih sredstev.

2.2.1.3 Vprašalnik OPSA

Vprašalnik OPSA vsebuje samoocenjevalni vprašalnik s 130 trditvami, ki se nanašajo na značilnosti dela in delovnega okolja, v katerem udeleženec/-ka dela, na njegove osebnostne značilnosti in posebnosti okolja, v katerem živi. S pomočjo petstopenjske lestvice (od 1 – sploh se ne strinjam/ne velja zame do 5 – zelo se strinjam/velja zame) udeleženec/-ka ocenjuje, v kolikšni meri so posamezne trditve in opisi veljale zanj/o za obdobje zadnjih 12 mesecev (*glej PRILOGO 5 vprašalnik OPSA*).

Ob zaključku vprašalnika OPSA smo za to raziskavo dodali še nekaj vprašanj o značilnostih kmetije, vlogi udeleženec/-cev raziskave ter gospodarskih kazalnikih kmetije, kjer so udeleženci/-ci raziskave delali (*glej PRILOGO 5 vprašalnik OPSA*).

2.2.2 Namen raziskave

Namen raziskave je bil izdelati presojo izvorov psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in tveganj za razvoj stresa, zdravstvenega stanja, absentizma, prezentizma in fluktuacije s pomočjo prilagojenega orodja e-OPSA ter pripraviti oceno ekonomskega bremena omenjenih pojavov s pomočjo orodja KALDOZ.

2.2.2.1 Rezultati raziskave

2.2.2.1.1 Pridobivanje podatkov

K izpolnjevanju vprašalnika smo v maju 2021 povabili k izpolnjevanju anonimnega vprašalnika (*glej vabilo v PRILOGI 6*) potencialne udeležence/-ce raziskave tako na spletu kakor na terenu s pristopom snežne kepe. Obvestila smo razposlali tudi predstavnicam/-kom različnih interesnih skupin in jih zaprosili, da pozovejo svoje članice/-e k sodelovanju pri raziskavi: Kmetijsko-gozdarska zbornica Slovenije, Sindikat kmetov Slovenije, Zveza kmetov Slovenije, Zveza slovenske podeželske mladine in

Zadružna zveza Slovenije. Tiskane vprašalnike smo razdeljevali tudi zainteresiranim obiskovalkam/-cem sejma AGRA, ki so nam jih v priloženi kuverti vrnili po pošti na sedež Družbenomedicinskega inštituta.

Podatke smo pridobivali do decembra 2021. Skupno smo prejeli 409 izpolnjenih vprašalnikov. Od teh jih je bilo v celoti izpolnjenih (vsa tri poglavja vprašalnika) 259 (64 %).

2.2.2.1.2 Postopek analize podatkov

Podatke iz tiskanih in spletnih vprašalnikov smo prenesli v bazo podatkov, ki je vsebovala skupno 409 enot. V analizo psihosocialnih obremenitev smo vključili le 259 enot, ki so imele izpolnjena vsa tri poglavja vprašalnika⁵. Druge enote smo iz te analize izločili in jih vključili le v analizo osnovnih zdravstvenih in sociodemografskih značilnosti vzorca, saj sta umanjala polno izpolnjena drugi in tretji del vprašalnika, ki se nanašata na izvore psihosocialnih obremenitev ter značilnosti kmečkih gospodarstev udeleženk in udeležencev raziskave. Brez slednjih podatkov namreč nismo mogli analizirati psihosocialnih tveganj in ekonomskih bremen.

V nadaljevanju prikaza rezultatov so zato podatki vzorca raziskave prikazani na treh ravneh:

- a) zdravstveni in osnovni sociodemografski podatki: 409 udeleženk/-cev raziskave (Pilotni vzorec 1);
- b) zdravstveni in osnovni sociodemografski podatki, psihosocialna tveganja in značilnosti kmečkih gospodarstev: 259 udeleženk/-cev raziskave (Pilotni vzorec 2);
- c) ekonomsko breme kmečkih gospodarstev: 119 oseb, ki so bile zaposlene oz. samozaposlene ter so delale izključno na kmetiji.

⁵ Razlogi za osip vprašalnikov (nekatera mnenja s terena): relativno dolg vprašalnik, ki vzame po oceni nekaterih udeležencev in udeleženk preveč časa (o. p.: izpolnjevanje vprašalnika vzame pribl. 20–30 minut, odvisno od hitrosti branja in razumevanja); prezahteven vprašalnik; kmetje so preutrujeni po napornem delavniku za izpolnjevanje vprašalnika.

Avtorji vprašalnika se strinjamo, da ni bil razvit za pridobivanje podatkov v kmečkem okolju, zato se kljub nekaterim prilagoditvam v nekaterih postavkah nekateri udeleženci in udeleženke niso prepoznali oz. so menili, da jih težko ovrednotijo. Vendar je bila ta inačica vprašalnika po drugi strani v minulih letih uporabljena v številnih podjetjih, kjer je bila izobrazbena struktura udeležencev in udeleženk relativno nizka in niso poročali, da bi imeli večje težave z izpolnjevanjem in razumevanjem. Zato ocenjujemo, da verjetno pretežni del neudeležbe v raziskavi oz. neizpolnjevanja vprašalnika gre na račun predvsem njegove dolžine in nemotiviranosti nagovorjenih udeležencev in udeleženk raziskave.

2.2.2.1.3 Zdravstvene in sociodemografske značilnosti Pilotnega vzorca 1 (N = 409)

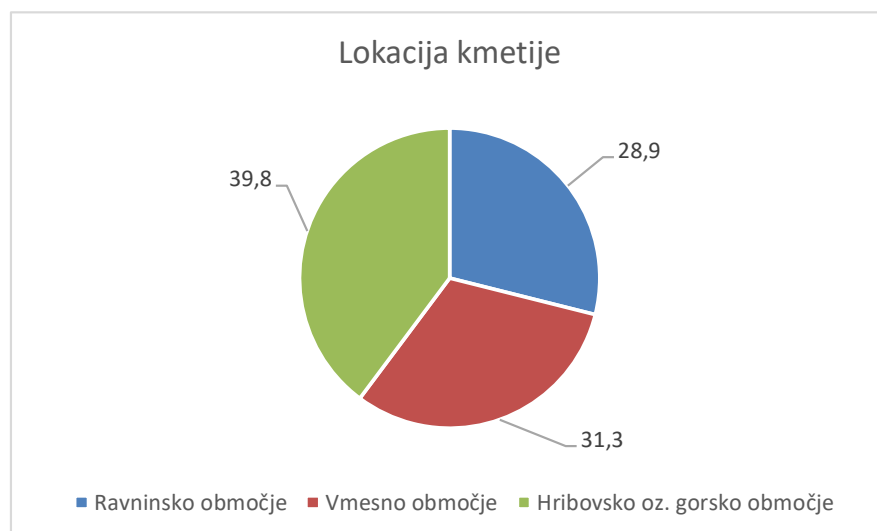
V Pilotnem vzorcu 1 je prevladoval moški spol (61 %). 33 % vzorca se je uvrščalo v starostno skupino med 51 in 65 let. Prevladovali sta srednješolska (28 %) in fakultetna (24 %) izobrazba (Slika 10).

Slika 10: Osnovne sociodemografske značilnosti Pilotnega vzorca (N = 409).

PREGLED SOCIODEMOGRAFSKIH ZNAČILNOSTI V PILOTNI SKUPINI	
Vprašalnik <i>Splošni del</i> /OPSA je izpolnjeva 409 oseb, in sicer	61 % moških in 39 % žensk.
Starostna sestava udeleženk_cev je bila sledeča:	17 % starih med 18 in 30 let. 23 % starih med 31 in 40 let. 23 % starih med 41 in 50 let. 33 % starih med 51 in 65 let. 4 % starih nad 65 let.
Izobrazbena sestava udeleženk_cev je bila sledeča:	3 % s končano OŠ ali manj. 3 % s končanim krajšim izobraževanjem. 18 % s poklicno šolo. 28 % s srednjo šolo. 18 % z višjo šolo. 24 % s fakulteto oz. visoko šolo. 4 % s specializacijo ali magisterijem. 2 % z doktoratom znanosti.

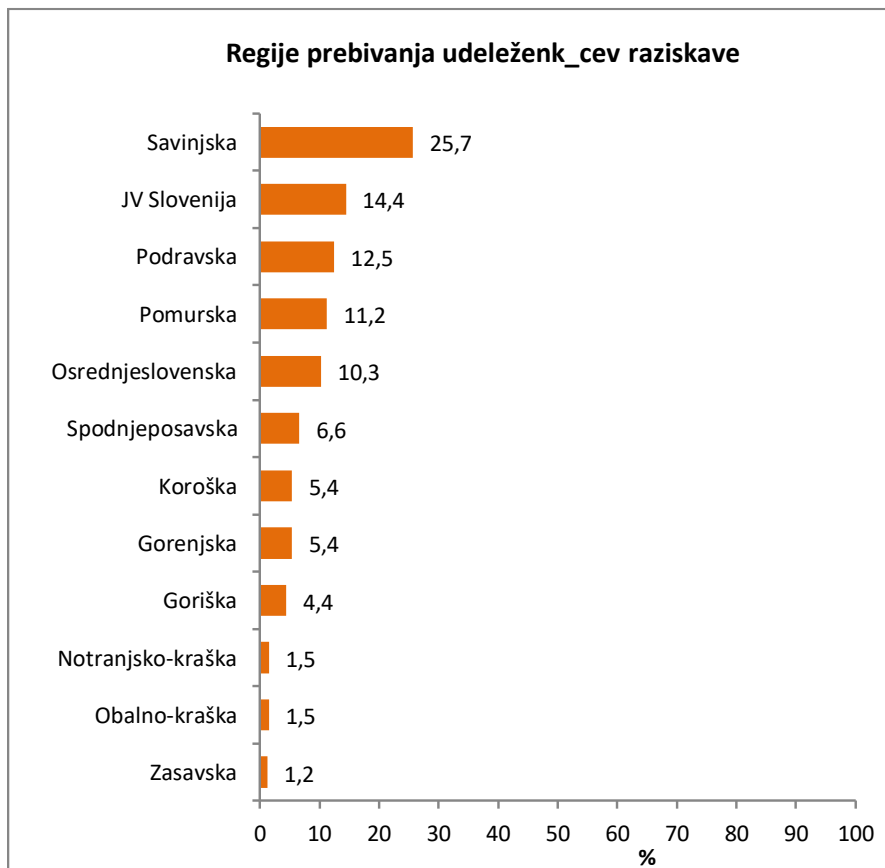
Lokacije kmetij, od koder so prihajali udeleženci/-ci raziskave, kažejo, da je nekoliko večji delež vzorca izhajal s kmetij s hribovskega oz. gorskega območja (39,8 %) v primerjavi z ravninskim (28,9 %) in vmesnim območjem (31,3 %) (Slika 11).

Slika 11: Območja, kje so kmetije Pilotnega vzorca 1.

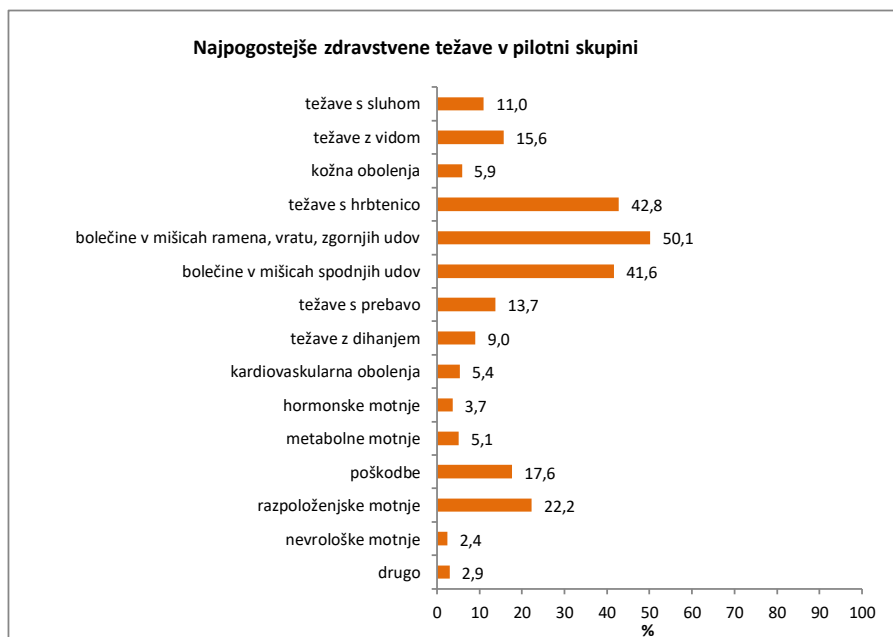
Glede na statistično regijo prebivanja udeleženk/-cev je največji delež vzorca prihajal iz Savinjske regije (25,7 %), ki so ji sledile: JV Slovenija (14,4 %), Podravska regija (12,5 %) in Pomurska regija (11,2 %). Najmanjši delež vzorca je izhajal iz Notranjsko-Kraške, Obalno-Kraške in Zasavske regije (Slika 12).

Slika 12: Delež udeleženk/-ev raziskave glede regijo njihovega prebivanja.

Na vprašanje, ali so udeleženske/-ci raziskave imeli v zadnjih 12 mesecih katero od naštetih zdravstvenih težav (lahko so jih označili več), se je izkazalo, da jih je več kot 50 % trpelo zaradi bolečin v mišicah ramena, vratu, zgornjih udov, 42,8 % zaradi težav s hrbtenico, bolečin v mišicah spodnjih udov 41,6 %, razpoloženskih motenj 22,2 % in 17,6 % zaradi poškodb (Slika 13). Primerjava zdravstvenih težav med moškimi in ženskami je prikazana v Preglednici 3, kjer je razvidno, da udeleženske raziskave poročajo v večjem deležu v primerjavi z moškimi o bolečinah v mišicah ramena, vratu, zgornjih in spodnjih udov in razpoloženskih motnjah. 19 % udeleženk/-cev raziskave ni poročalo o nobeni zdravstveni težavi.

Slika 13: Zdravje udeležencev in udeleženk raziskave (Pilotni vzorec 1).

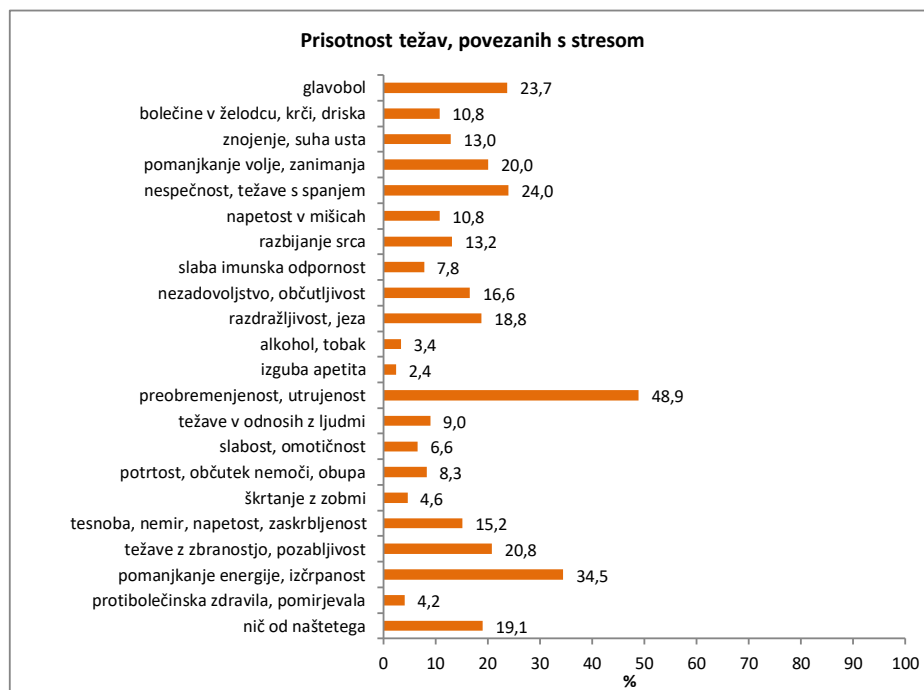

Preglednica 3: Primerjava zdravstvenih težav med moškimi in ženskami (Pilotni vzorec 1).

ZDRAVSTVENE TEŽAVE	MOŠKI (%)	ŽENSKES (%)
bolečine v mišicah ramena, vratu, zgornjih udov	48,8	52,2
težave s hrbtenico	46,4	37,1
bolečine v mišicah spodnjih udov	39,6	44,7
poškodbe	20,4	13,2
razpoloženske motnje (depresija, zaskrbljenost)	19,2	27,0
težave z vidom	16,4	14,5
težave s sluhom	14,4	5,7
težave s prebavo	14,4	12,6
težave z dihanjem	9,2	8,8
kožna obolenja	5,6	6,3
kardiovaskularna obolenja	4,8	6,3
metabolne motnje (diabetes, holesterol)	4,0	6,9
druge težave	3,2	2,5
nevrološke motnje	2,8	1,9
hormonske motnje	2,0	6,3

Glede na nekatere psihične, fizične in socialne znake ter simptome posledic izpostavljenosti čezmernemu stresu so prevladovali: preobremenjenost, utrujenost (48,9 %); pomanjkanje energije, izčrpanost (34,5 %); nespečnost, težave s spanjem (24,0 %); glavobol (23,7 %); težave z zbranostjo, pozabljivost (20,8 %); pomanjkanje volje, zanimanja (20,0 %); razdražljivost, jeza (18,8 %) (Slika 14). Primerjava s stresom povezanih težav med moškimi in ženskami je pokazala, da so ženske v primerjavi z moškimi pogosteje poročale o doživljanju psihičnih, fizičnih in socialnih težav kot posledice čezmernega stresa (Preglednica 4). 19 % udeleženk/-cev ni zaznalo pri sebi nobenega od naštetih znakov in simptomov.

Slika 14: S stresom povezane psihološke, telesne in socialne težave (Pilotni vzorec 1).

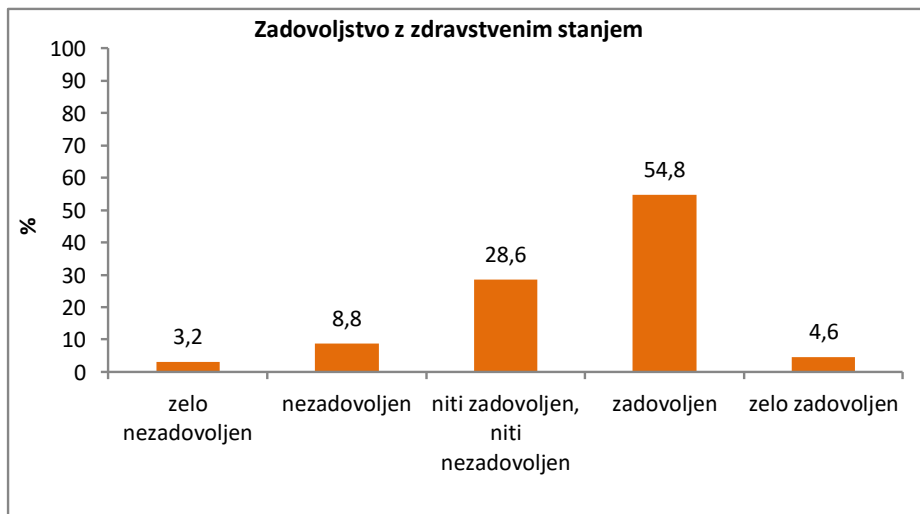

Preglednica 4: Primerjava s stresom povezanih težav med moškimi in ženskami (Pilotni vzorec 1).

S STRESOM POVEZANE TEŽAVE	MOŠKI (%)	ŽENSKÉ (%)
občutek preobremenjenosti, utrujenosti	47,2	52,2
pomanjkanje energije, izčrpanost	33,2	36,5
nespečnost, težave s spanjem	22,0	27,0
glavobol	21,2	27,7
razdražljivost, jeza, napadalnost	20,0	17,0
pomanjkanje volje in zanimanja za delo in hobije	19,6	20,8
težave z zbranostjo, pozabljenost	18,4	24,5
nezadovoljstvo, pretirana občutljivost	15,2	18,9
tesnoba, nemir, napetost, zaskrbljenost	15,2	15,1
povečano znojenje, suha usta	13,2	12,6
občutek napetosti v mišicah	12,4	8,2
razbijanje srca, bolečine v prsih ali pri srcu	11,6	15,7
bolečine v želodcu, krči, driska, zaprtje	10,0	11,9
težave v odnosih z ljudmi in v komunikaciji	7,6	11,3
slaba imunska odpornost	7,2	8,8
potrtost, občutek nemoči in obupa	6,8	10,7
slabost, omotičnost	6,0	7,5
škrtanje z zobmi	5,6	3,1
povečana uporaba protibolečinskih zdravil oz. pomirjeval ali uspaval	4,4	3,8
povečano uživanje alkoholnih pijač oz. tobačnih izdelkov	4,0	2,5
izguba apetita	3,2	1,3

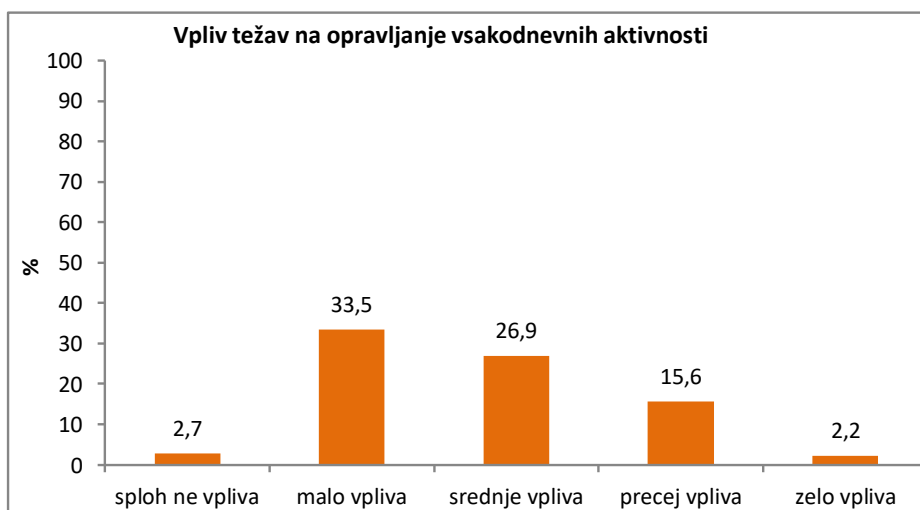
Več kot polovica udeleženk/-cev raziskave je svoje zadovoljstvo z zdravstvenim stanjem ocenilo z zadovoljen in le 3,2 % z zelo nezadovoljen (Slika 15).

Slika 15: Delež udeleženk/-ev raziskave glede zadovoljstva s svojim zdravstvenim stanjem (Pilotni vzorec 1).

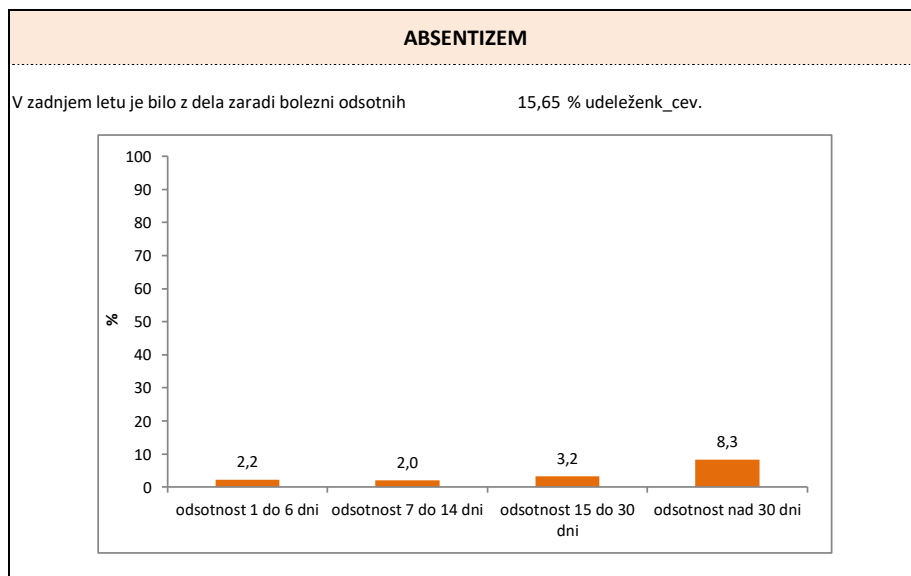

33,5 % udeleženk/-cev je menilo, da so zdravstvene težave le malo oz. srednje (26,9 %) vplivale na opravljanje njihovih vsakodnevni aktivnosti (Slika 16). 16 % udeleženk/-cev je poročalo, da je bilo v zadnjem letu zaradi bolniškega dopusta odsotnih, o več kot 30-dnevni odsotnosti je poročalo 8,3 % udeleženk/-cev (Slika 17).

Slika 16: Ocena vpliva zdravstvenih težav na opravljanje vsakodnevni aktivnosti (Pilotni vzorec 1).

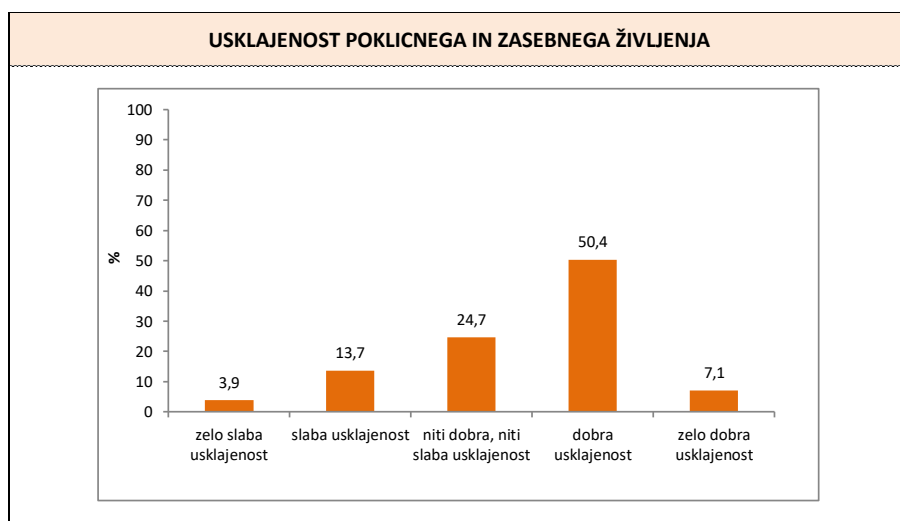

Slika 17: Odsotnost z dela zaradi zdravstvenih težav (Pilotni vzorec 1).

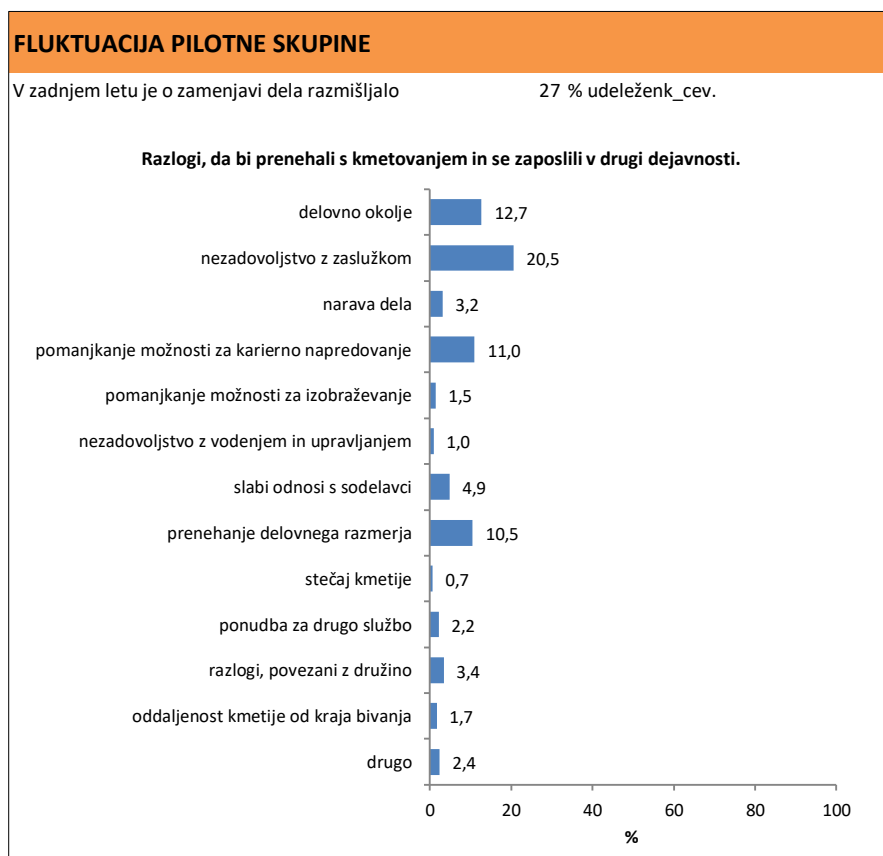
Več kot 50 % udeleženk/-cev je ocenilo, da je njihova usklajenost dela in zasebnega življenja dobra oz. zelo dobra (Slika 18).

Slika 18: Usklajenost dela in družine (Pilotni vzorec 1).

Da bi prenehali kmetovati in se zaposlili v drugi dejavnosti, je poročalo 27 % udeleženk/-cev raziskave. Prevladujoči razlogi za to so bili: nezadovoljstvo z zaslužkom (20,5 %), delovno okolje (12,7) in pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje (11,7 %) (Slika 19). Glede razmišljanja o prenehanju kmetovanja je izrazil večji delež žensk (30,2 %) v primerjavi z moškimi (24,8 %). Podrobnejša primerjava razlogov za prekinitvev kmetovanja med moškimi in ženskami je prikazana v Preglednici 5.

Slika 19: Razlogi za prenehanje s kmetovanjem in za zaposlitev v drugi dejavnosti (Pilotni vzorec 1).

Preglednica 5: Primerjava razlogov za prekinitev kmetovanja med moškimi in ženskami (Pilotni vzorec 1).

RAZLOGI, DA BI PRENEHALI S KMETOVANJEM IN SE ZAPOSILI V DRUGI DEJAVNOSTI	MOŠKI (%)	ŽENSKE (%)
nezadovoljstvo z zaslužkom	20,0	22,0
delovno okolje	12,8	13,2
pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje	11,6	10,7
prenehanje delovnega razmerja	9,2	13,2
slabi odnosi s sodelavci	4,8	5,0
narava dela	2,8	4,4
razlogi, povezani z družino	2,4	5,0
oddaljenost kmetije od kraja bivanja	2,4	0,6
pomanjkanje možnosti za izobraževanje	1,6	1,9
ponudba za drugo službo	1,6	3,1
nezadovoljstvo z vodenjem in upravljanjem	1,2	0,6
stečaj kmetije	0,8	0,6

2.2.2.1.4 Povzetek rezultatov

Raziskava je potekala od maja do decembra 2021 s pomočjo vprašalnika OPSA, ki smo ga distribuirali tako preko spletne povezave kakor tudi na terenu. Skupno smo prejeli 409 izpolnjenih vprašalnikov (Pilotni vzorec 1), ki so vsebovali vse odgovore uvodnega dela vprašalnika, ki se je nanašal na

osnovne sociodemografske spremenljivke, zdravstveno stanje in počutje udeleženk/-cev. Več kot 90 % izpolnjenih vprašalnikov je bilo pridobljenih preko spletne platforme.

V Pilotnem vzorcu 1 je prevladoval moški spol, starostno je bil dokaj uravnotežen, le v skupini nad 65 let je bilo 4 % vzorca. Dobro tretjino vzorca so sestavljale osebe, stare med 51 in 65 let. Prevladovali sta srednja in fakultetna raven izobrazbe. Večina udeleženk/-cev je izhajala s kmetij, ki so v hribovskem oz. gorskem območju, prevladovala je Savinjska regija (25 %).

Glede zdravstvenih težav v zadnjem letu je dobra polovica vzorca poročala, da so trpeli zaradi bolečin v mišicah ramena, vratu, zgornjih udov in zaradi težav s hrbtenico, bolečin v mišicah spodnjih udov, dobra petina zaradi razpoloženskih motenj in okrog petina zaradi poškodb. Na splošno gledano so moški izkazovali nekoliko slabše splošno zdravstveno stanje v primerjavi z ženskami, čeprav so ženske v primerjavi z njimi v večjem deležu poročale o bolečinah v mišicah ramena, vratu, zgornjih in spodnjih udov in razpoloženskih motnjah. Le okrog petina vzorca ni poročala o nobeni zdravstveni težavi. Kljub temu je okrog 60 % vzorca menilo, da je s svojim zdravstvenim stanjem zadovoljno oz. zelo zadovoljno.

Glede na nekatere znake in simptome, po katerih lahko sklepamo na izpostavljenost čezmernemu stresu, je okrog 50 % vzorca zaznalo pri sebi preobremenjenost in utrujenost, dobra petina pa težave s spanjem, glavoboli, težave z zbranostjo, pomanjkanjem volje in razdražljivostjo. Pri tem je bilo zaznati, da so ženske v tem pogledu bolj ogrožene, saj so v večjem odstotku poročale o omenjenih težavah. 19 % udeleženk/-cev ni zaznalo pri sebi nobenega od naštetih znakov in simptomov.

Dobrih 30 % udeleženk/-cev raziskave je menilo, da zdravstvene težave ne vplivajo na njihovo vsakodnevno funkcioniranje. Slaba petina pa jih je menila, da zdravstvene težave precej oz. zelo vplivajo na njihovo vsakodnevno funkcioniranje. 16 % udeleženk/-cev je poročalo, da je bilo v zadnjem letu zaradi bolniškega dopusta odsotnih, o več kot 30-dnevni odsotnosti je poročalo 8,3 % udeleženk/-cev. Od kratkotrajnih bolniških izostankov so prevladovali tisti z odsotnostjo med 15 in 30 dnevi.

Da bi prenehali kmetovati in se zaposlili v drugi dejavnosti, je izrazilo 27 % udeleženk/-cev raziskave, prevladovala so ženske (30,2 %) v primerjavi z moškimi (24,8 %). Več kot petina vzorca je za glavni razlog navedla nezadovoljstvo z zaslužkom, okrog 10 % pa delovno okolje in pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje. Glede razmišljanja o prenehanju kmetovanja je izrazil večji delež žensk (30,2 %) v primerjavi z moškimi (24,8 %). Okrog 60 % udeleženk/-cev je ocenilo svojo usklajenost med delom in družino za dobro oz. zelo dobro.

Sklenemo lahko, da se zdravstvene težave, o katerih so poročali udeležinke/-ci raziskave, dobro skladajo tako z njihovo starostno strukturo in nekaterimi težavami, ki so pogostejše pri starejši populaciji, pa tudi z uradnimi zdravstvenimi statistikami, v katerih prednjačijo pri razlogih za bolniško odsotnost v letih 2020/21 boleznimi mišično-skeletnega sistema in vezivnega tkiva, poškodbe in zastrupitve pri delu in duševne motnje (Preglednica 13). Je pa relativno majhen delež oseb zaradi omenjenih zdravstvenih težav bil na bolniškem dopustu. Celotno več, s svojim zdravstvenim stanjem so večinoma zadovoljni in pretežno ocenjujejo, da na njihovo vsakodnevno funkcioniranje nima veliko vpliva. Zaznati pa je bilo v tem vzorcu kar visok delež oseb, ki so v zadnjih 12 mesecih razmišljale o prenehanju s kmetovanjem in zaposlitvi v drugi dejavnosti – 27 %, o tem razmišlja več žensk. Vodilna razloga za takšno razmišljanje sta predvsem nezadovoljstvo z zaslužkom in delovnim okoljem.

2.2.3 Zdravstvene in sociodemografske značilnosti udeleženk in udeležencev raziskave ter povezanost psihosocialnih obremenitev z negativnimi izidi (Pilotni vzorec 2; N = 259)

V nadaljevanju so prikazani rezultati dela Pilotnega vzorca 2. Vanj so bili vključeni le tiste udeleženke in udeleženci raziskave, ki so odgovorili na vsa vprašanja vprašalnika OPSA (N = 259).

2.2.3.1 Sociodemografske značilnosti udeleženk/-cev raziskave

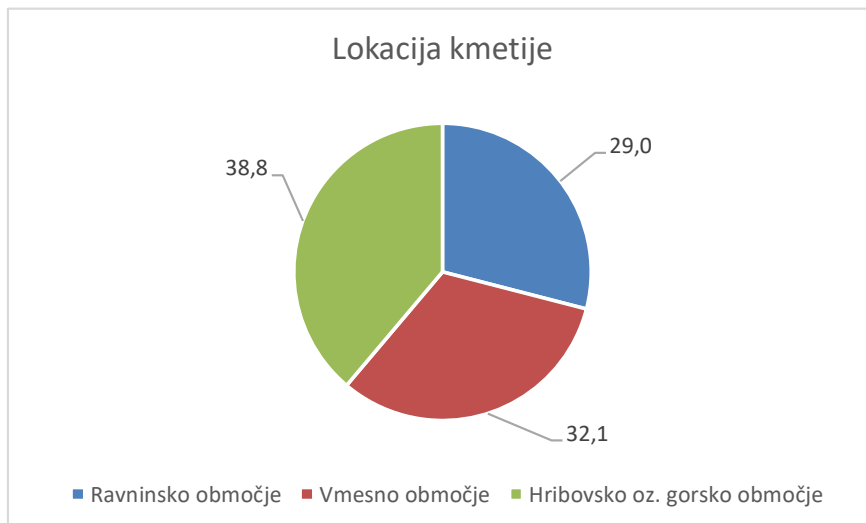
Vzorec je sestavljalo 65 % moških. Glede starostne sestave je prevladovala skupina, starih med 51 in 65 let (35 %), sledila ji je skupina, starih med 31 in 40 leti (24 %). 28 % udeleženk/-cev je imelo končano srednješolsko izobrazbo in 26 % fakultetno (Slika 20).

Glede na lokacijo kmetije, iz katere so prihajali udeleženke/-ci raziskave tega vzorca, je prevladovalo hribovsko oz. gorsko območje (38,8 %), sledili sta vmesno (32,1 %) in ravninsko območje (29,0 %) (Slika 21).

Slika 20: Osnovne sociodemografske značilnosti Pilotnega vzorca 2 (N = 259).

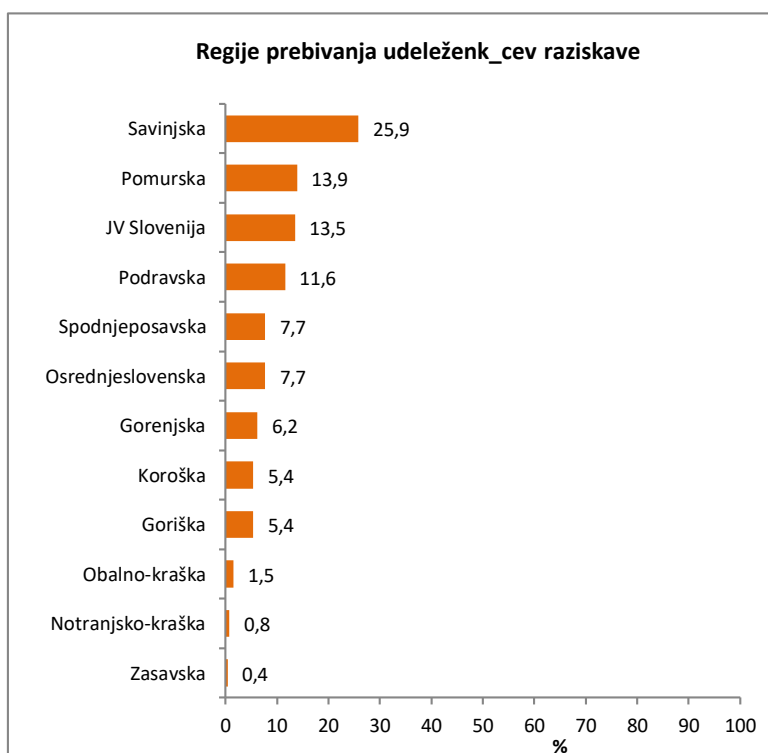
PREGLED OSNOVNIH SOCIODEMOGRAFSKIH ZNAČILNOSTI V PILOTNI SKUPINI	
Celoten vprašalnik OPSA je izpolnjevalo 259 oseb, in sicer	65 % moških in 35 % žensk.
Starostna sestava udeleženk_cev je bila sledeča:	15 % starih med 18 in 30 let. 24 % starih med 31 in 40 let. 22 % starih med 41 in 50 let. 35 % starih med 51 in 65 let. 3 % starih nad 65 let.
Izobrazbena sestava udeleženk_cev je bila sledeča:	3 % s končano OŠ ali manj. 3 % s končanim krajšim izobraževanjem. 17 % s poklicno šolo. 28 % s srednjo šolo. 18 % z višjo šolo. 26 % s fakulteto oz. visoko šolo. 3 % s specializacijo ali magisterijem. 2 % z doktoratom znanosti.

Slika 21: Lokacija kmetije (Pilotni vzorec 2).

Glede na regijo bivanja vzorec sestavlja največ udeleženk/-cev raziskave iz Savinjske (25,9 %), Pomurske (13,9 %), JV Slovenija (13,5 %) in Podravske regije (11,6 %). Notranjsko-Kraška in Zasavska regija sta bili v vzorcu najmanj zastopani (0,8 % oz. 0,4 %) (Slika 22).

Slika 22: Regija prebivanja (Pilotni vzorec 2).

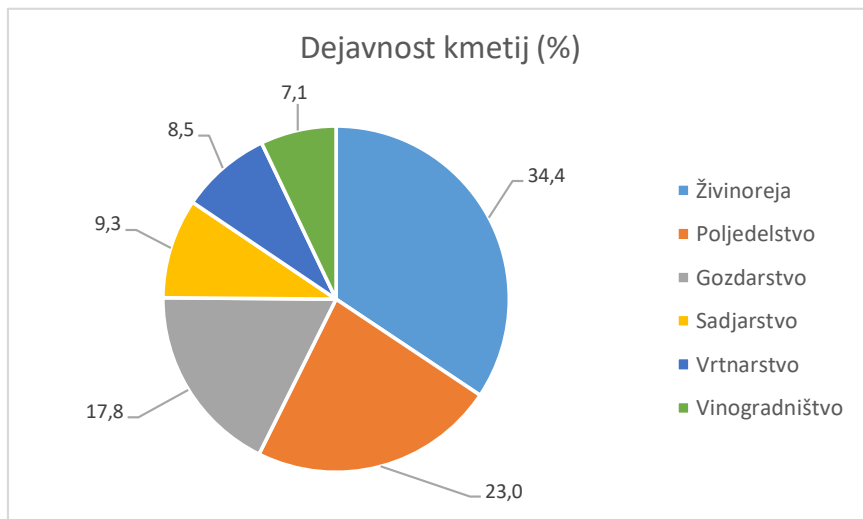

2.2.3.1.1 Značilnosti kmetij udeleženk/-cev raziskave

Dejavnost(i), s katerimi so se udeležinke/-ci ukvarjali na kmetijah v zadnjih 12 mesecih, so prikazane na sliki 23. V največjem deležu so se dejavnosti nanašale na živinorejo (34,4 %), poljedelstvo (23 %) in gozdarstvo (17,8 %). Poleg tega je pod kategorijo »drugo« pet udeleženk/-cev raziskave navedlo čebelarstvo, tri turizem, dva dopolnilne dejavnosti, perutninarstvo, po en/a pa drevničarstvo,

ekološko kmetovanje, hmeljarstvo, jagodičevje, obnovo dodatnih kmetijskih objektov, urejanje mej, oljke, ovčerejo, perutninarstvo, piščančerejo, prašičerejo, predelavo mleka v mlečne izdelke, predelavo sadja in zelenjave, prodajo drv, razrez lesa, sirarstvo, storitve s kmet. mehanizacijo, vzgojo iglavcev in zelenjadarstvo.

Slika 23: Prevladujoče dejavnosti, s katerimi so se v zadnjih 12 mesecih ukvarjali na kmetiji (Pilotni vzorec 2).

Na vprašanje, v kateri vlogi so bili udeleženk/-cev raziskave v zadnjih 12 mesecih na kmetiji, jih je največ odgovorilo kot gospodar/ica oziroma lastnik/-ca kmetije (66,7 %). Sledila sta partner/ica gospodarja/-ice / lastnika/-ice pri delu na kmetiji (14,7 %) in pomagajoč/a član/ica kmetije (18,6 %). V povprečju je na kmetijah v zadnjih 12 mesecih delalo 3,3 človeka (min. 1; maks. 20).

Glede na delovni status so med udeleženkami/-ci raziskave prevladovali zaposlen oz. samozaposlen, ki so delali izključno na kmetiji (45 %), sledili so zaposlen oz. samozaposlen zunaj kmetije, delajo (pomagajo) na kmetiji (31,8 %) ter upokojeni, ki so delali (pomagali) na kmetiji (10,5 %) (Preglednica 6). Pod kategorijo »drugo« so vpisali: sem samozaposlen na kmetiji in delam tudi drugo; sem samozaposlen in delam na kmetiji; član družine; bodoči prevzemnik; dijak.

Preglednica 6: Odgovori na vprašanje: Kakšen je bil vaš delovni status v zadnjih 12 mesecih na kmetiji? (Pilotni vzorec 2).

DELOVNI STATUS	%
Zaposlen oz. samozaposlen in delam izključno na kmetiji	45,3
Zaposlen oz. samozaposlen zunaj kmetije, vendar delam (pomagam) na kmetiji	31,8
Nezaposlen, vendar delam (pomagam) na kmetiji	6,6
Študent/študentka, vendar delam (pomagam) na kmetiji	3,5
Upokojen, vendar delam (pomagam) na kmetiji	10,5
Drugo	2,3

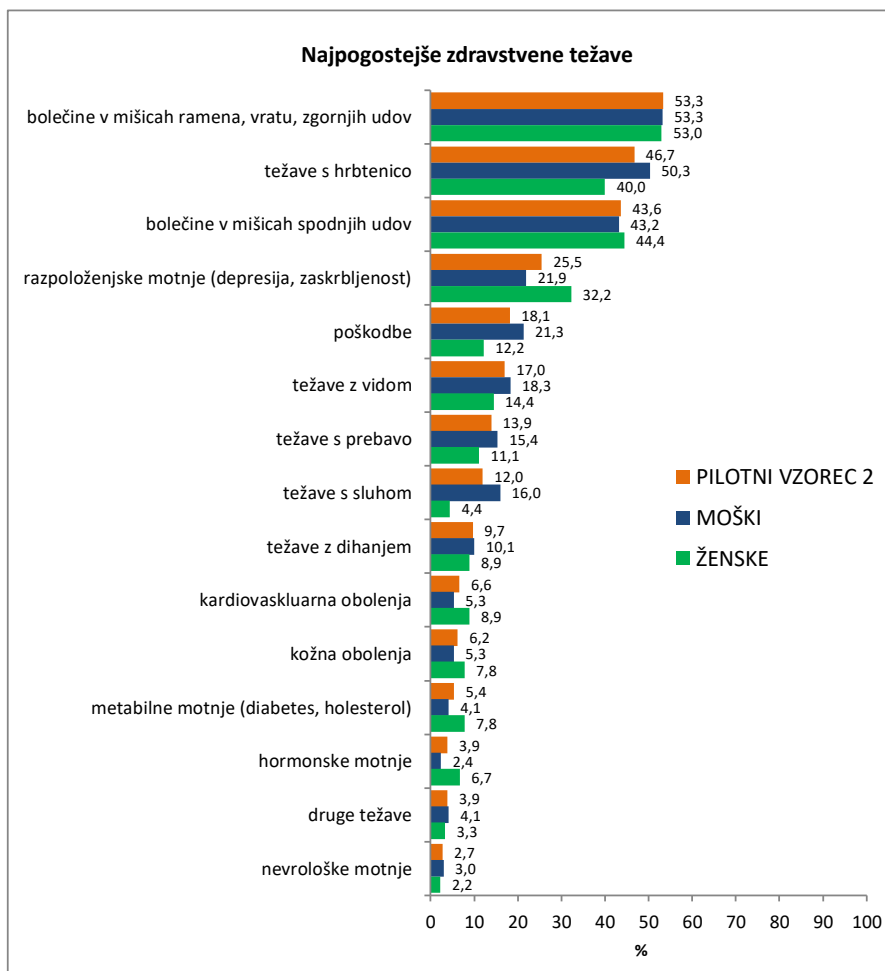
2.2.3.1.2 Zdravstvene težave udeleženk/-cev raziskave

Na vprašanje, ali so udeleženke/-ci raziskave imeli v zadnjih 12 mesecih katero od naštetih zdravstvenih težav (lahko so jih označili več), se je izkazalo, da jih je več kot 53 % trpelo zaradi bolečin v mišicah ramena, vratu, zgornjih udov, 46,7 % zaradi težav s hrbtenico, bolečin v mišicah spodnjih udov 43,6 %, razpoloženskih motenj 25,5 % in 18,1 % zaradi poškodb. Primerjava zdravstvenih težav med moškimi in ženskami je pokazala, da udeleženke raziskave poročajo v večjem deležu v primerjavi z moškimi o bolečinah v mišicah ramena, vratu, zgornjih in spodnjih udov in

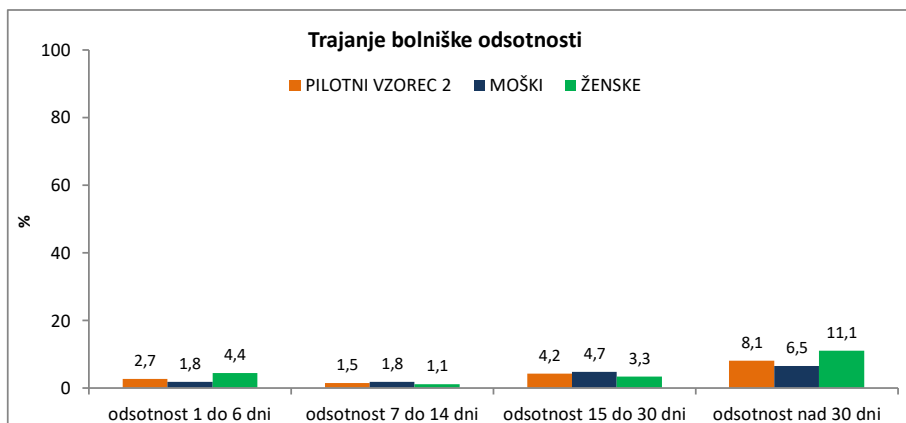
razpoloženskih motnjah. Moški pa so poročali v večjem odstotku o težavah s hrbtenico, poškodbah in težavah s sluhom (Slika 24). 14 % vzorca ni poročalo o nobeni zdravstveni težavi.

16,6 % vzorca je poročalo, da je zaradi zdravstvenih težav odšlo v zadnjem letu na bolniški dopust, in sicer 20 % žensk in 14,8 % moških. Pri tem je prevladovala pri moških odsotnost z dela od 15 do 30 dni in nad 30 dni ter pri ženskah odsotnost z dela od 1 do 6 dni in nad 30 dni (Slika 25).

Slika 24: Najpogostejše zdravstvene težave v Pilotnem vzorcu 2.

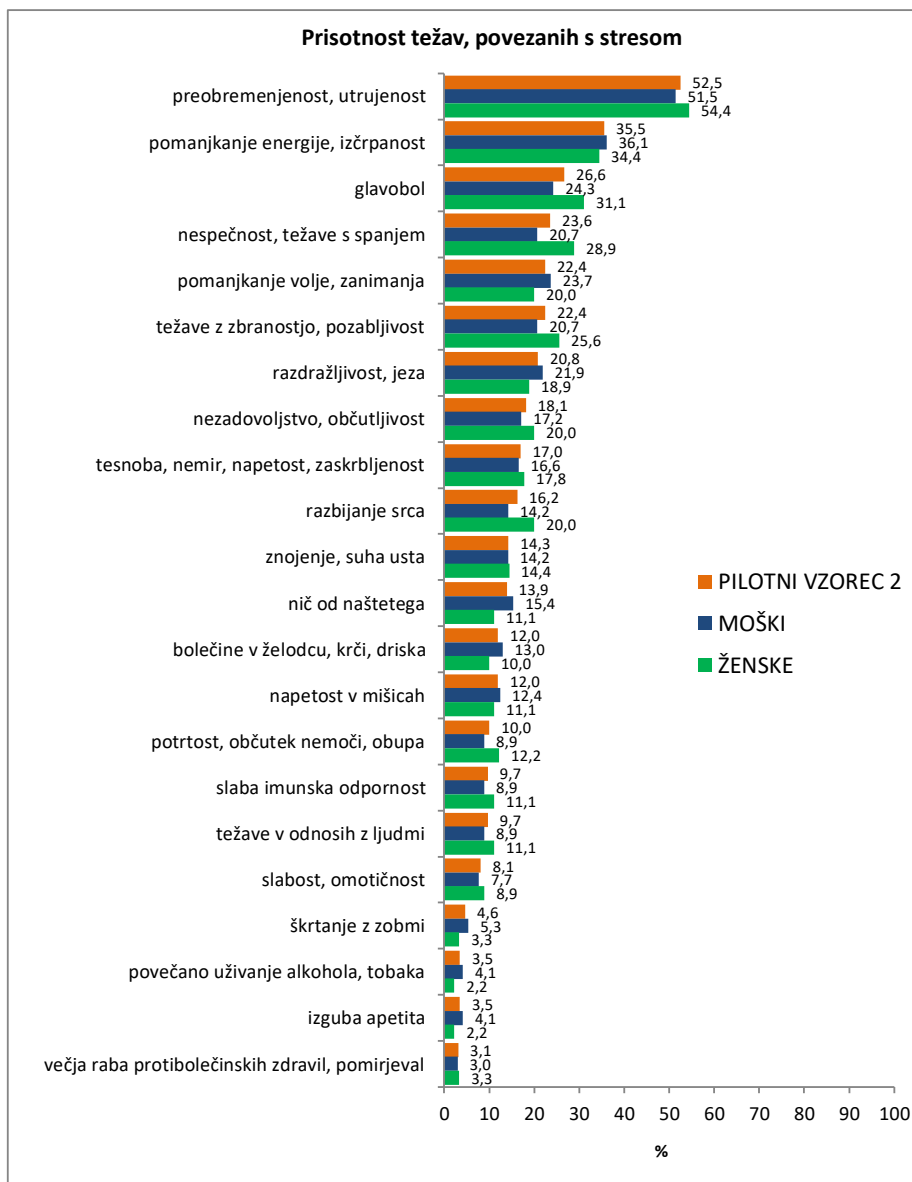

Slika 25: Trajanje bolniške odsotnosti v Pilotnem vzorcu 2.

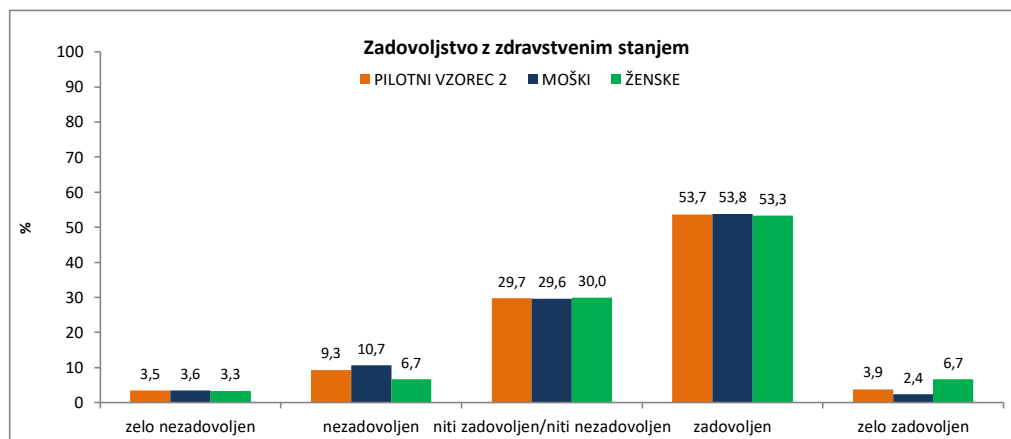
Glede na nekatere psihične, fizične in socialne znake ter simptome posledic izpostavljenosti čezmernemu stresu so v vzorcu prevladovali: preobremenjenost, utrujenost (52,5 %); pomanjkanje energije, izčrpanost (35,5 %); glavobol (26,6 %); nespečnost, težave s spanjem (23,6 %); pomanjkanje volje, zanimanja (22,4 %) težave z zbranostjo, pozabljivost (20,8 %); razdražljivost, jeza (20,8 %). Primerjava s stresom povezanih težav med moškimi in ženskami je pokazala, da so ženske v primerjavi z moškimi pogosteje poročale o doživljanju psihičnih, fizičnih in socialnih težav kot posledice prekomerčezmernega stresa. Nobenega od naštetih znakov in simptomov pri sebi pa ni zaznalo 13,9 % vzorca oz. 15,4 % moških in 11,1 % žensk (Slika 26).

Slika 26: Težave, povezane z doživljanjem čezmernega stresa v Pilotnem vzorcu 2.

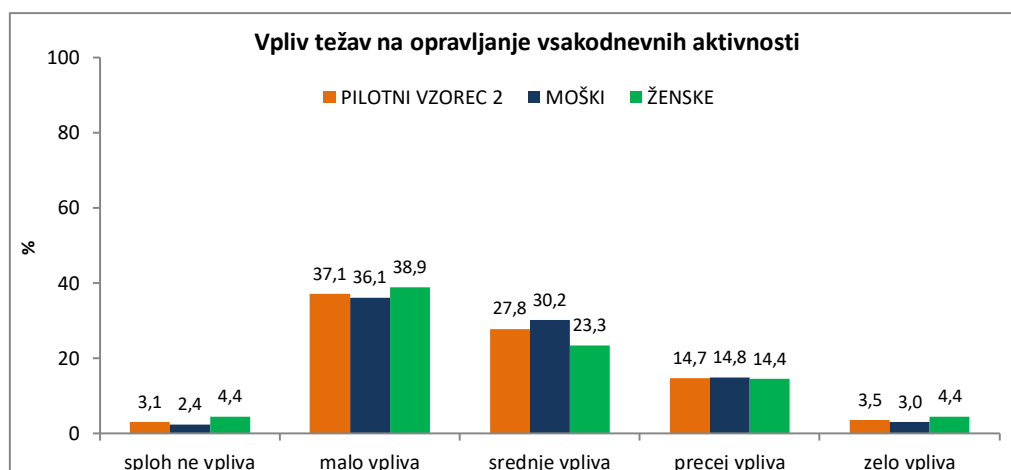
Več kot polovica vzorca raziskave je svoje zadovoljstvo z zdravstvenim stanjem ocenilo z zadovoljen (53,7 %) in zelo zadovoljen (3,9 %) in le 3,5 % z zelo nezadovoljen. Primerjava med udeleženkami in udeleženci je pokazala, da so moški nekoliko manj zadovoljni s svojim zdravstvenim stanjem v primerjavi z ženskami (tj. izkazan manjši delež zelo zadovoljnih in večji delež nezadovoljnih/zelo nezadovoljnih s svojim zdravstvenim stanjem (Slika 27).

Slika 27: Zadovoljstvo z zdravstveni stanjem v Pilotnem vzorcu 2.

37,1 % vzorca je menilo, da so zdravstvene težave le malo oz. srednje (27,8 %) vplivale na opravljanje njihovih vsakodnevni aktivnosti, ter okrog 18 %, da so precej oz. zelo vplivale. Moški so v primerjavi z ženskami izrazili večjo zdravstveno obremenjenost pri opravljanju vsakodnevni aktivnosti (Slika 28).

Slika 28: Vpliv težav na opravljanje vsakodnevni aktivnosti v Pilotnem vzorcu 2.

Na vprašanje: *V kolikšni meri ocenjujete, da je v zadnjih 12 mesecih oviranost pri delu zaradi morebitnega slabega zdravja, poškodb, delovnih nesreč vas ali/in vaših članov/-ic kmetije vplivalo na delazmožnost in posledično na učinkovitost in produktivnost kmetije?* je 34,1 % vzorca ocenilo, da gre za manj kot 5 % upad (Preglednica 7).

Preglednica 7: Vpliv oviranosti pri delu zaradi morebitnega slabega zdravja, poškodb, delovnih nesreč na delazmožnost in posledično na učinkovitost in produktivnost kmetije v Pilotnem vzorcu 2.

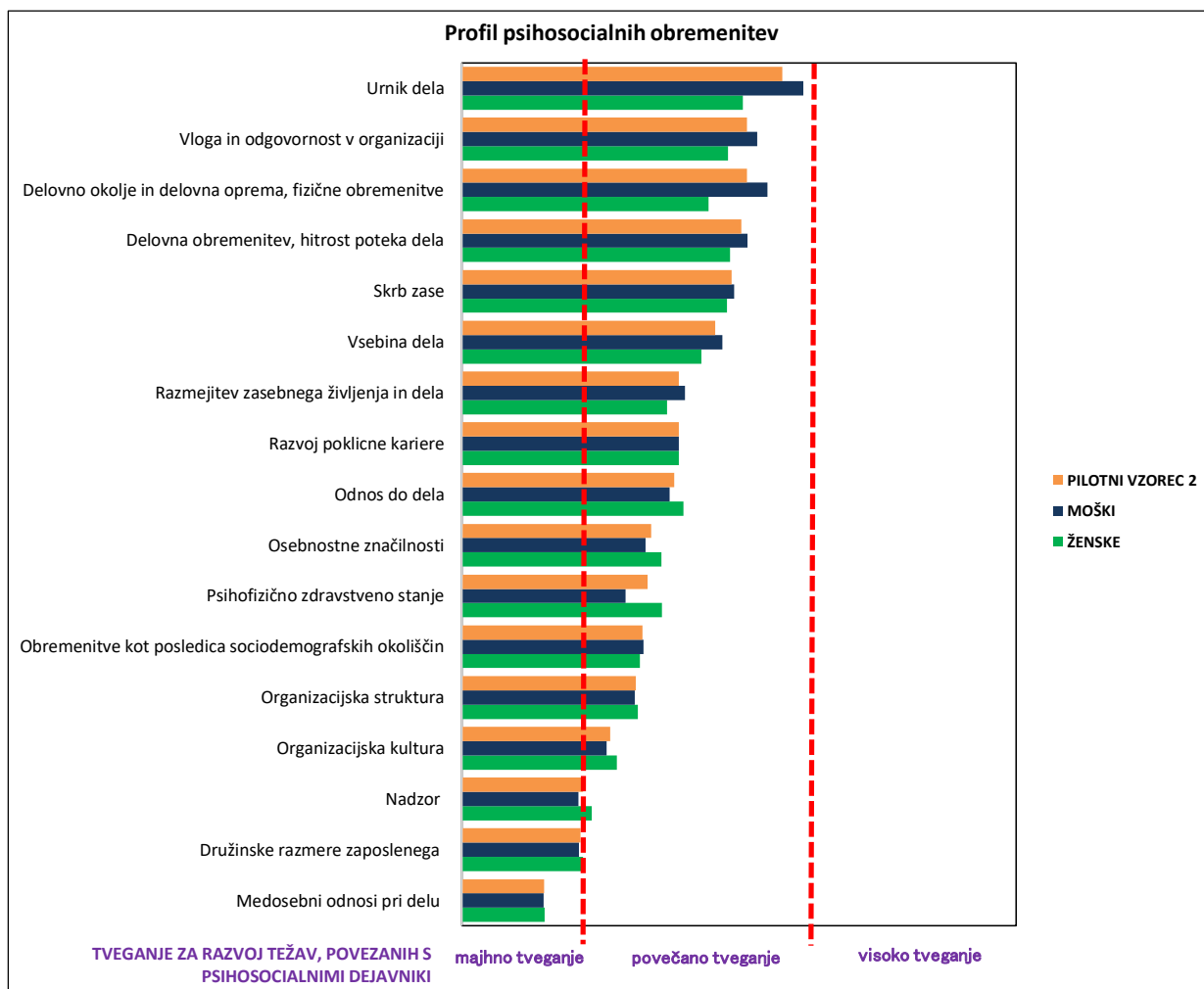
VPLIV OVIRANOSTI NA DELAZMOŽNOST, PRODUKTIVNOST IN UČINKOVITOST KMETIJE	%
Manj kot 5 % upad	34,1
5–10 % upad	19,8
10–20 % upad	13,6
20–30 % upad	12,4
30–40 % upad	5,4
40–50 % upad	4,7
50–60 % upad	3,9
60–70 % upad	2,7
70–80 % upad	0,4
80–90 % upad	2,7
90–100 % upad	0,4

2.2.3.1.3 Izpostavljenost udeleženk/-cev raziskave psihosocialnim tveganjem (orodje e-OPSA)

Na sliki 29 je prikazan profil področij psihosocialnih obremenitev (profil OPSA) vzorca, na podlagi katerih se izdelava ocena tveganj za razvoj težav, povezanih s stresom. Vsako področje je sestavljeno iz večjega števila dejavnikov, ki jih ovrednotimo na podlagi odgovorov v vprašalniku in posebnega algoritma. Kateri dejavniki sestavljajo posamezna področja obremenitev, je podrobneje razloženo v opombi slike 9.

Iz profila OPSA je razvidno, da je večina področij psihosocialnih obremenitev vzorca v povečanem tveganju za pojav težav, ki jih povezujemo s slabšim psihičnim, telesnim in socialnim zdravjem. Pri tem še posebej izstopajo naslednja področja, ki se približujejo mejnim vrednostim za visoko tveganje: *urnik dela; vloga in odgovornost v organizaciji; delovno okolje in delovna oprema; delovna obremenitev poteka dela, fizične obremenitve; skrb zase*. Doživljanje večjih psihosocialnih obremenitev na teh področjih izkazujejo moški v primerjavi z ženskami. Ženske doživljajo večje obremenitve v primerjavi z moškimi na področjih: *odnos do dela, osebnostne značilnosti in psihofizično zdravstveno stanje* (Slika 29).

Slika 29: Profil OPSA 17 področij psihosocialnih obremenitev v Pilotnem vzorcu 2.

V nadaljevanju smo analizirali, kateri psihosocialni dejavniki so najbolj obremenjujoči za udeležence in udeležence raziskave. To so tisti dejavniki, ki jih je v vprašalniku največ udeležencev in udeleženk opredelilo, da *večinoma* oz. *pogosto* veljajo zanje, za njihove življenjske okoliščine in značilnosti dela. Te dejavnike opredelimo v obliki ocene $\geq 3,5$ (razpon vrednosti ocene – min.: 1 do maks.: 5).

V Preglednicah 8 in 9 lahko vidimo, da so nekateri najbolj obremenjujoči psihosocialni dejavniki pri moških in ženskah enaki. Vključujejo: velik občutek osebne odgovornosti za uspeh kmetije, dolg delovnik (daljši od 8 ur), nepredvidljiv delovni čas, nizek dohodek glede na trud, primoranost v pridobivanje finančnih sredstev, velik angažma za doseganje rezultatov dela, opravljanje več nalog hkrati, velik obseg dela, ki je zahtevno in tudi izmensko, pogosto dvigovanje težkih bremen, veliko časa v prisilni telesni držji in ponavljajoči se gibi, premalo časa zase in za prostočasne dejavnosti, dojemanje dela kot najpomembnejše vrednote v življenju in nagnjenost k popolnosti pri opravljanju dela (perfekcionizem). Lahko pa opazimo, da so nekateri dejavniki bolj obremenjujoči za moške kot za ženske (dosegajo višjo oceno, kar pomeni, da so pogosteje prisotni pri njihovem delu). Poleg tega se med najbolj obremenjujoče dejavnike uvrščajo tudi nekatere okoliščine dela, ki jih ženske niso ocenile kot zelo obremenjujoče, to so: močan pritisk, da je od rezultatov dela odvisen uspeh kmetije, pogosta izpostavljenost nevarnim postopkom dela in škodljivim okoljskim vplivom, velika verjetnost za nastanek nesreče, poškodbe pri delu, velik pritisk glede napak pri delu, ki imajo lahko hude posledice, velika odgovornost za ljudi pri delu, neizkoriščenje bolniškega dopusta, pogoste ovire pri razvoju kmetije (Preglednica 9).

Preglednica 8: Najbolj obremenjujoči psihosocialni dejavniki (v obliki trditev), ki so jih opredelile ženske, ki so sodelovale v raziskavi (Pilotni vzorec 2).

OCENA	TRDITEV
4,19	Moj zaslužek je prenizek glede na napor pri delu.
4,19	Delo, ki ga opravljam, mi veliko pomeni in počutim se odgovorno za uspeh kmetije.
4,16	Rezultati in cilji dela so mi zelo pomembni.
4,09	Opravljam več različnih delovnih nalog hkrati.
3,94	Moj delovni čas je daljši od 8 ur.
3,87	Zaslužek, ustvarjen iz kmetijske dejavnosti, je prenizek za zadovoljevanje osnovnih potreb.
3,76	Ne vzamem si dovolj časa zase.
3,68	Obseg mojih delovnih nalog je velik.
3,67	Moje delo je zelo zahtevno.
3,66	Delo je zame najpomembnejša vrednota v življenju.
3,62	Moj delovni čas ni enakomerno razporejen.
3,59	Tudi sama moram sodelovati pri pridobivanju finančnih sredstev, da se ohranita kmetija in naš zaslužek.
3,58	Moje delo vključuje ponavljajoče se gibe.
3,58	Nagnjena sem k temu, da hočem svoje delo opraviti popolno.
3,57	Pri delu dvigujem težka bremena.
3,51	Moj delovni čas je nepredvidljiv.
3,49	Pri delu je moja telesna drža dalj časa prisiljena (sedenje, stanje).

Preglednica 9: Najbolj obremenjujoči psihosocialni dejavniki (v obliki trditev), ki so jih opredelili moški, ki so sodelovali v raziskavi (Pilotni vzorec 2).

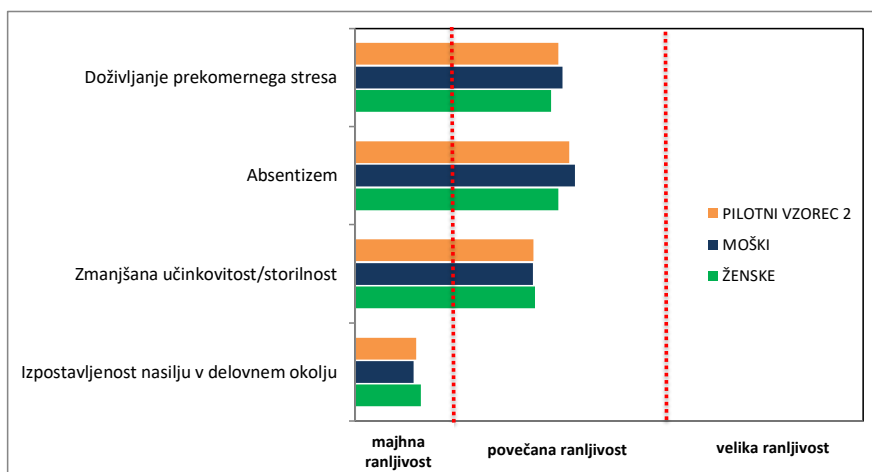
OCENA	TRDITEV
4,47	Delo, ki ga opravljam, mi veliko pomeni in počutim se odgovornega za uspeh kmetije.
4,37	Moj delovni čas je daljši od 8 ur.
4,25	Moj zaslužek je prenizek glede na vloženi napor pri delu.
4,23	Rezultati in cilji dela so mi zelo pomembni.
4,20	Opravljam več različnih delovnih nalog hkrati.
4,16	Pri svojem delu nosim veliko odgovornost, saj je od rezultatov mojega dela močno odvisen uspeh kmetije ali uspešnost dela drugih članov kmetije
4,08	Obseg mojih delovnih nalog je velik.
4,05	Moje delo je zelo zahtevno.
4,00	Zaslužek, ustvarjen iz kmetijske dejavnosti, je prenizek za zadovoljevanje osnovnih potreb.
3,98	Moj delovni čas ni razporejen enakomerno.
3,92	Pri delu dvigujem težka bremena.
3,89	Moj delovni čas je nepredvidljiv.
3,83	Tudi sam moram sodelovati pri pridobivanju finančnih sredstev, da se ohranita kmetija in naš zaslužek.
3,82	Moje delo poteka tudi na terenu.
3,79	Pri delu je moja telesna drža dalj časa prisiljena (sedenje, stanje).
3,79	Postopki mojega dela so nevarni (npr. uporaba fitofarmaceutskih sredstev, delo z živalmi, delo s stroji ipd.).
3,78	Izpostavljen sem škodljivim okoljskim vplivom (hrup, vročina, mraz, plini, hlapi, prah, vibracije, bleščanje).
3,75	Moje delo vključuje ponavljajoče se gibe.

3,74	Pri mojem delu je velika verjetnost za nastanek nesreče, poškodbe pri delu (delo na višini, delo s stroji, opravila v gozdu, hlevu, delo s fitofarmaceutskimi sredstvi).
3,73	Ne vzamem si dovolj časa zase.
3,65	Ko zbolim, običajno ne izkoristim bolniškega dopusta.
3,64	Delo mi pomeni najpomembnejšo vrednoto v življenju.
3,60	Če naredim napako pri delu na kmetiji, ima to lahko hude posledice (materialna ali druga težko popravljiva škoda).
3,58	Za moj poklic oz. moje delo je značilna velika odgovornost za ljudi (stranke, potrošniki).
3,57	Pri razvoju kmetije se srečujem z ovirami.
3,57	Nagnjen sem k temu, da hočem svoje delo opraviti popolno.
3,52	V zadnjem letu sem imel le nekaj dni dopusta.
3,51	Primanjkuje mi časa za priložne dejavnosti.

2.2.3.1.4 Ocena ranljivosti udeleženk/-cev raziskave za negativne pojave, povezane s stresom

Ocena ranljivosti (dovzetnosti) se izdelava v sklopu orodja e-OPSA z uporabo algoritma, ki vključuje opredeljen obseg in intenziteto psihosocialnih obremenitev udeležencev raziskave in prikaže njihovo ranljivost za *doživljanje čezmernega stresa, absentizma, prezentizma in izpostavljenosti nasilju v delovnem okolju*. Rezultati kažejo, da je vzorec v območju povečane dovzetnosti za doživljanje omenjenih negativnih pojavov. Moški so v primerjavi z ženskami nekoliko bolj dovzetni pri pojavljanju čezmernega stresa in absentizma, za pojav prezentizma pa izkazujeta oba spola podobno stopnjo ranljivosti (Slika 30). Zelo majhna ranljivost se je v vzorcu izkazala za izpostavljenost nasilju v delovnem okolju.

Slika 30: Ranljivost za doživljanje čezmernega stresa, absentizma, prezentizma in izpostavljenosti nasilju v delovnem okolju v Pilotnem vzorcu 2.

***OPOMBA:

Podrobnejši opis posameznih področij ranljivosti:

Ranljivost za doživljanje čezmernega stresa: odraža neravnovesje, ko zahteve delovnega okolja presegajo zmoglosti delavca za njihovo obvladovanje.

Absentizem: odsotnost z dela zaradi slabega zdravja in počutja (bolniški dopust).

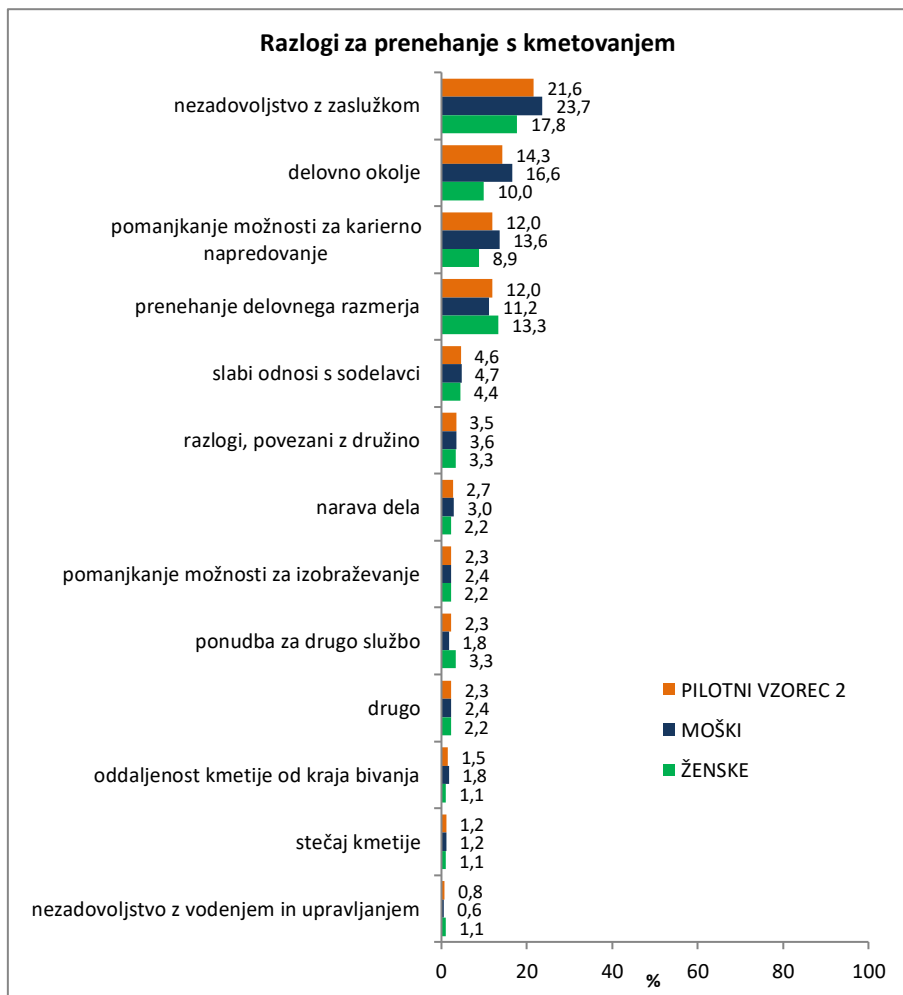
Zmanjšana učinkovitost/storilnost (prezentizem): zmanjšana delovna učinkovitost delavcev zaradi zdravstvenih težav.

Izpostavljenost nasilju na delovnem mestu: nasilje ali nadlegovanje v delovnem okolju, doživljanje konfliktnih odnosov, kršitve pravil vedenja, zloraba moči nadrejenih, izogibanje reševanju problemov.

Fluktuacija je prav tako lahko eden od kazalnikov negativnih izidov, ki jih povezujemo z doživljanjem čezmernega stresa v delovnem okolju. Rezultati kažejo, da je o prenehanju s kmetovanjem in iskanju

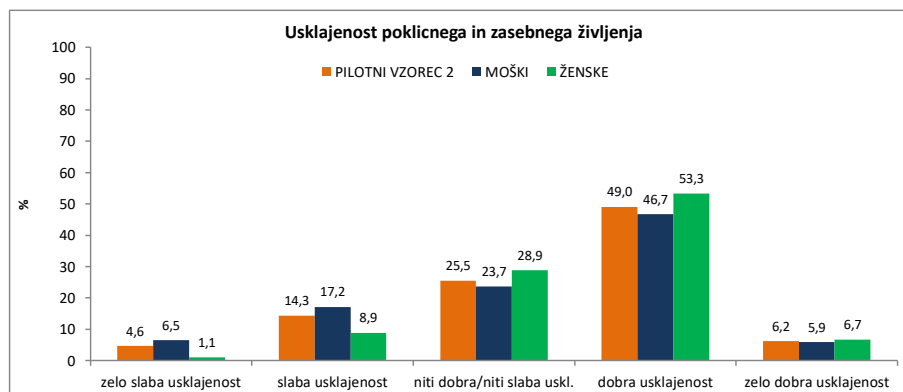
možnosti za zaposlitev v drugi dejavnosti v zadnjem letu razmišljalo 29 % vzorca raziskave (27,8 % moških in 31,1 % žensk). Najpogostejši razlogi so bili: nezadovoljstvo z zaslužkom, delovno okolje, pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje in prenehanje delovnega razmerja (Slika 31). Pri tem prednjačijo pri moških nezadovoljstvo z zaslužkom in delovnim okoljem ter pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje, pri ženskah pa prenehanje delovnega razmerja in ponudba za drugo službo.

Slika 31: Razlogi za prenehanje s kmetovanjem v Pilotnem vzorcu 2.

Slaba usklajenost zasebnega in poklicnega življenja velikokrat sovпада z izpostavljenostjo stresnim okoliščinam v delovnem okolju. Največkrat negativno vpliva na duševno zdravje delavcev, na slabšo delovno produktivnost in večjo fluktuacijo. Rezultati pričujoče raziskave so pokazali, da več kot 55 % vzorca ocenjuje svojo usklajenost družinskega in poklicnega življenja kot dobro oz. zelo dobro (moški: 52,3 %; ženske: 60 %). Le v manjšem deležu so udeležence/-ci raziskave ocenili usklajenost svojega zasebnega in poklicnega življenja kot slabo oz. zelo slabo (Slika 32).

Slika 32: Usklajenost družinskega in poklicnega življenja v Pilotnem vzorcu 2.

2.2.3.2 Ocena doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij z vidika posledic psihosocialnih obremenitev s pomočjo orodja KALDOZ

Na podlagi nekaterih podatkov, ki smo jih pridobili na podlagi vprašalnika OPSA ter statističnih podatkov, ki so na voljo za kmetijsko gospodarstvo panogo (SURS, Standardni rezultati knjigovodstva FADN za Slovenijo, NIJZ), smo izdelali s pomočjo orodja KALDOZ oceno ekonomskega bremena absentizma, prezentizma in fluktuacije (5ka.Agencija 2016) (<https://kaldoz.opsa.si/>). Glede na to, da smo raziskavo izvajali od maja do decembra 2021 ter spraševali udeležence/-ce po podatkih, ki se nanašajo na *zadnjih 12 mesecev*, smo uporabili dostopne statistične podatke za omenjeno obdobje. Vhodni podatki, ki smo jih potrebovali pri oceni ekonomskega bremena, so bili:

- povprečno število zaposlenih na kmetiji
- število delovnih dni v letu
- odstotek bolniškega dopusta (BS %)
- povprečni strošek bruto plače na kmetiji

V Preglednici 10 so prikazani povprečni bruto stroški absentizma, prezentizma in fluktuacije, ki se nanašajo na kmetijsko gospodarstvo v enem letu (v našem primeru za obdobje 2021/22). Pri pripravi tega izračuna smo upoštevali vhodne statistične podatke, ki so bili dostopni na SURS-u, v Standardnih rezultatih knjigovodstva FADN za Slovenijo in v podatkih iz NIJZ. Podatki, ki smo jih vključili v analizo, se nanašajo na kmečka gospodarstva in gospodarstvo panogo A) kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo. Pri uporabi orodja KALDOZ smo upoštevali teoretična izhodišča priprave tovrstne statistike, ki so opredeljeni v priročniku, dostopnem na (Podjed 2016): <https://www.produktivnost.si/vodnik-v-stroske-in-donosnost-promocije-zdravja/>. Osnova za izračun so bili stroški, ki jih prevzame delodajalec – torej bolniške odsotnosti, krajše od 30 dni.

Preglednica 10: Ocena ekonomskega bremena v obdobju 2021/22 na kmečko gospodarstvo z vidika posledic psihosocialnih obremenitev s pomočjo orodja KALDOZ, kjer so bili uporabljeni statistični podatki SURS-a, knjigovodstva FADN in NIJZ.

VRSTA STROŠKOV (bruto)	POVPREČNI STROŠEK NA LETO	DELEŽ (%)
Stroški nadomestil za čas bolniške odsotnosti do 30 dni (absentizem)	1.571 €	21 %
Stroški prezentizma	4.713 €	62 %
Stroški menjave zaposlenega v kmečkem gospodarstvu (fluktuacija)	1.325 €	17 %
Skupna ocena stroškov na ravni kmečkega gospodarstva	7.609 €	100 %

V nadaljnjo analizo ekonomskih bremen smo vključili podatke, ki smo jih pridobili z OPSA orodjem. Glede na delovni status na kmetiji (Preglednica 4) je bilo v analizo bremen vključenih *119 oseb*, ki so bile vključene v raziskavo in ki so *zaposlene oz. samozaposlene ter so delale izključno na kmetiji*. Podatki iz vprašalnika OPSA so bili tudi izhodišče za izračun ekonomskega bremena absentizma, prezentizma in fluktuacije v našem vzorcu. Nekatere značilnosti kmečkih gospodarstev, ki smo jih upoštevali pri analizi bremen, so opisane v Preglednici 9.

Preglednica 11: Značilnosti kmetij, na katerih so delale osebe, ki so bile tam zaposlene oz. samozaposlene in so delale izključno na kmetiji (N = 119).

Koliko ljudi je delalo v povprečju na kmetiji v zadnjih 12 mesecih?
M = 3,5; maks. = 20; min. = 1
Koliko ur na teden ste povprečno delali na vaši kmetiji v zadnjih 12 mesecih (vpišite število ur)?
M = 54,7; maks. = 100; min. = 8
Je bila vaša kmetija v zadnjih 12 mesecih vključena v prejemanje kmetijskih subvencij?
DA = 97,4 %
Kakšna je bila v zadnjih 12 mesecih na vaši kmetiji povprečna višina vašega mesečnega dohodka v EUR po plačilu obveznih prispevkov in drugih stroškov?
do 100 €: 6,3 %
med 100 in 300 €: 17,7 %
med 300 in 500 €: 24,0 %
med 500 in 700 €: 21,9 %
med 700 in 900 €: 6,3 %
med 900 in 1200 €: 12,5 %
med 1200 in 1600 €: 2,1 %
med 1600 in 2000 €: 1,0 %
med 2000 in 3000 €: 2,1 %
3000 in več €: 6,3 %

V Preglednici 12 so prikazani stroški absentizma, prezentizma in fluktuacije, ki se nanašajo na 119 udeležencev naše raziskave. V primerjavi z izračunom stroškov na ravni panoge (Preglednica 8) so ti stroški nižji, razen pri fluktuaciji, kjer smo upoštevali podatke iz naše raziskave, v kateri je 28 % udeleženk/-cev navedlo, da razmišlja o zamenjavi dela.

Preglednica 12: Ocena ekonomskega bremena na kmečko gospodarstvo z vidika posledic psihosocialnih obremenitev s pomočjo orodja KALDOZ, kjer so bili uporabljeni podatki, pridobljeni z vprašalnikom OPSA.

VRSTA STROŠKOV (bruto)	POVPREČNI STROŠEK NA LETO	DELEŽ (%)
Stroški nadomestil za čas bolniške odsotnosti (absentizem) do 30 dni	953 €	17 %
Stroški prezentizma	2.860 €	50 %
Stroški menjave zaposlenega v kmečkem gospodarstvu (fluktuacija)	1.848 €	33 %
Skupna ocena stroškov na ravni kmečkega gospodarstva	5.661 €	100 %

Če upoštevamo oboje podatke, bi lahko ocenili, da se ekonomsko breme enega kmečkega gospodarstva na letni ravni (2020/2021) giba za absentizem med 953 € in 1571 €; za prezentizem med 2860 € in 4713 € in fluktuacijo med 1325 € in 1914 €. Skupni strošek, ki bi ga lahko pripisali psihosocialnim obremenitvam in njihovim posledicam za zdravje pa znaša med 5727 € in 7609 €.

Ob teh rezultatih je treba opredeliti tudi širše družbene okoliščine obdobja 2020/21, ki ga je zaznamovalo obdobje epidemije covid-19. Namreč, v tem času so bili okrnjeni kazalniki ekonomske uspešnosti gospodarstva in bilo je tudi več bolniških izostankov. Tako je npr. za Slovenijo in vse gospodarske panoge skupaj BS % (odstotek izgubljenih koledarskih dni na enega zaposlenega delavca) znašal v letu 2021 5,1 %, v letu 2020 pa 4,5 %. V primerjavi s temi podatki je bil BS % v gospodarski panogi A) kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo večji – v letu 2021 znašal 6,06 % in v letu 2020 5,03 %. V Preglednici 13 je prikazanih nekaj zdravstvenih težav, zaradi katerih so bili zaposleni v panogi A) kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo največkrat na bolniškem dopustu. Tukaj lahko tudi opazimo, da se je v primerjavi z letom pred epidemijo (2019) v nekaterih kategorijah bolezni, med letoma 2020 in 2021, BS % občutno povečal.

Preglednica 13: Pregled najbolj naraščajočih zdravstvenih težav v gospodarski panogi A) kmetijstvo in lov, gozdarstvo, ribištvo bil večji med letoma 2019 in 2021 (BS %; Vir podatkov: NIJZ).

	Nekatere infektivne in parazitske bolezni	Duševne in vedenjske motnje	Bolezni živčevja	Bolezni obtočil	Bolezni mišično-skeletnega sistema in vezivnega tkiva	Poškodbe in zastrupitve pri delu
2019	0,06	0,22	0,11	0,23	1,53	0,48
2020	0,20	0,32	0,19	0,17	1,45	0,52
2021	0,38	0,26	0,20	0,32	1,90	0,65

2.2.3.3 Vizija kmečkih gospodarstev

Ob koncu vprašalnika so udeleženci in udeleženke raziskave podali tudi mnenje, kje vidijo svojo kmetijo čez pet let. V Preglednici 14 je prikazana primerjava rezultatov med Pilotnim vzorcem 2 in vzorcem, ki smo ga vključili v analizo ekonomskih bremen. Več optimizma glede ocene delovanja kmetij v naslednjih petih letih so izrazili v vzorcu, ki je bil vključen v oceno ekonomskih bremen.

Preglednica 14: Vizija kmečkih gospodarstev (Pilotni vzorec 2).

KJE VIDITE VAŠO KMETIJO ČEZ 5 LET?	Pilotni vzorec 2 (N = 259)	Vzorec, vključen v oceno ekonomskih bremen (N = 119)
Njen obseg delovanja se bo povečal in se nadgrajeval.	32,7 %	39,3 %
Njen obseg delovanja bo ostal na isti ravni.	40,1 %	38,5 %
Njen obseg delovanja se bo zmanjšal.	20,6 %	15,4 %
Kmetija bo prenehala delovati.	6,6 %	6,8 %

2.2.3.4 Povzetek rezultatov

V ta del raziskave smo vključili le tiste udeležence/-ce, ki so odgovorili na vse tri sklope vprašalnika OPSA, ki so se nanašali na (a) osnovne zdravstvene in sociodemografske značilnosti (uvod), (b) izvore psihosocialnih obremenitev (lestvica OPSA) ter (c) ekonomsko-gospodarske značilnosti kmetij (sklepno poglavje; glej prilogo PRILOGO 5 Vprašalnik OPSA). Popolno izpolnjenih vprašalnikov od 409 prejetih je bilo 64 %, kar je 259 udeleženk/-cev Pilotnega vzorca 2.

Glede sociodemografskih dejavnikov, zdravstvenega stanja in znakov ter simptomov izpostavljenosti čezmernemu stresu so se v Pilotnem vzorcu 2 ohranili podrobni trendi, kot smo jih opazili že v Pilotnem vzorcu 1 s 409 udeleženkami in udeleženci raziskave. Primerjava zdravstvenih težav med moškimi in ženskami je pokazala, da udeleženke raziskave poročajo v večjem deležu v primerjavi z moškimi o bolečinah v mišicah ramena, vratu, zgornjih in spodnjih udov in razpoloženskih motnjah. Moški pa so poročali v večjem odstotku o težavah s hrbtenico, poškodbah in težavah s sluhom. Zaradi zdravstvenih težav je odšlo v zadnjem letu na bolniški dopust 20 % žensk in 14,8 % moških. Pri tem je prevladovala pri moških odsotnost z dela od 15 do 30 dni in nad 30 dni ter pri ženskah odsotnost z dela od 1 do 6 dni in nad 30 dni. Primerjava med udeleženkami in udeleženci raziskave je pokazala, da so moški nekoliko manj zadovoljni s svojim zdravstvenim stanjem in poročajo o večji zdravstveni obremenjenosti pri opravljanju vsakodnevnih aktivnosti. Več kot tretjina udeleženk/-cev raziskave je ocenila, da sta slabo zdravje in delazmožnost vplivala na manj kot pet odstotni upad produktivnosti in učinkovitosti njihove kmetije.

86 % vzorca je v zadnjih 12 mesecih doživelo kakšno težavo ali več, povezane z doživljanjem čezmernega stresa. Največ jih je poročalo o: preobremenjenosti, utrujenosti, pomanjkanju energije, izčrpanosti, glavobolu, nespečnosti, težavah s spanjem, pomanjkanju volje, težavah z zbranostjo, o pozabljivosti in razdražljivosti ter jezi. Primerjava s stresom povezanih težav med moškimi in ženskami je pokazala, da so ženske v primerjavi z moškimi pogosteje doživljale psihične, fizične in socialne težave kot posledice čezmernega stresa. Nobenega od naštetih znakov in simptomov pri sebi pa ni zaznalo 13,9 % vzorca oz. 15,4 % moških in 11,1 % žensk.

Rezultati so pokazali, da je bila večina ocenjevanih področij psihosocialnih obremenitev vzorca v povečanem tveganju za pojav težav, ki jih povezujemo s slabšim psihičnim, telesnim in socialnim zdravjem. Doživljanje večjih psihosocialnih obremenitev se je pokazalo pri moških, manj pri ženskah. Pri tem so izstopala področja, ki jih povezujemo z zahtevnim urnikom dela, veliko odgovornostjo na kmetiji, zahtevnim delovnim okoljem, velikimi delovnimi obremenitvami in slabo skrbjo zase. Za najbolj obremenjujoče psihosocialne dejavnike, ki so jim izpostavljeni udeležence/-ci raziskave večino svojega časa, so se pokazali: velik občutek osebne odgovornosti za uspeh kmetije, dolgi delovnik (daljši od 8 ur), nepredvidljiv delovni čas, nizek dohodek glede na trud, primoranost v pridobivanje finančnih sredstev, velik angažma za doseganje rezultatov dela, opravljanje več nalog hkrati, velik obseg dela, ki je zahtevno in tudi izmensko, pogosto dvigovanje težkih bremen, veliko časa v prisilni

telesni drži in ponavljajočih se gibih, premalo časa zase in za prostočasne dejavnosti, dojemanje dela kot najpomembnejše vrednote v življenju in nagnjenost k popolnosti pri opravljanju dela.

Posledice psihosocialnih obremenitev so se odrazile tudi v povečani ranljivosti za doživljanje čezmernega stresa, absentizma in prezentizma. Pri moških se je v primerjavi z ženskami pokazala večja dovzetnost za čezmerni stres in absentizem, za pojav prezentizma pa sta izkazala oba spola podobno stopnjo ranljivosti. Slabih 30 odstotkov vzorca raziskave (27,8 % moških in 31,1 % žensk) je poročalo o nameri za prenehanje s kmetovanjem in iskanju možnosti za zaposlitev v drugi dejavnosti. Najpogostejši razlogi so bili: nezadovoljstvo z zaslužkom, delovno okolje, pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje in prenehanje delovnega razmerja. Povedna kazalnika povečanih psihosocialnih tveganj v delovnem okolju sta lahko tudi izpostavljenost nasilju v delovnem okolju in usklajenost zasebnega in družinskega življenja. Rezultati naše raziskave so pokazali, da je vzorec pokazal majhno ranljivost za pojave nasilja. Več kot 55 % vzorca je ocenilo svojo usklajenost družinskega in poklicnega življenja kot dobro oz. zelo dobro.

V zadnji del raziskave, kjer smo s pomočjo orodja KALDOZ izdelali oceno doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij z vidika posledic psihosocialnih obremenitev, smo vključili 119 oseb, ki so opredelile svoj status kot zaposlene oz. samozaposlene ter so delale izključno na kmetiji. Te podatke smo tudi umestili širše tako, da smo pridobili zdravstvene in ekonomske kazalnike iz razpoložljivih statističnih podatkov, ki se nanašajo na gospodarsko panogo kmetijstva in lova, gozdarstva, ribištva in pa kmečkih gospodarstev. Ocena ekonomskega bremena enega kmečkega gospodarstva na letni ravni (2020/2021) bi se lahko gibala za absentizem med 953 € in 1571 €; za prezentizem med 2860 € in 4713 € in fluktuacijo med 1325 € in 1914 €. Skupni strošek, ki bi ga pripisali psihosocialnim obremenitvam in njihovim posledicam za zdravje, bi znašal med 5727 € in 709 €. Ocena stroškov je v dokaj širokem razponu, saj se vhodni podatki (povprečno število zaposlenih na kmetiji, število delovnih dni v letu, odstotek bolniškega dopusta, povprečni strošek bruto plače na kmetiji) našega vzorca razlikujejo od tistih, ki temeljijo na statističnih podatkih gospodarske panoge oz. kmečkih gospodarstvih.

Udeleženci in udeleženke raziskave so na koncu vprašalnika OPSA podali tudi mnenje, kje vidijo svojo kmetijo čez pet let. Izkazalo se je, da je okrog 40 % vzorca menilo, da bo obseg delovanja kmetije ostal na isti ravni, dobra tretjina pa je menila, da se bo povečal in nadgrajeval. 20,6 % udeleženk/-cev je menilo, da se bo njen obseg delovanja zmanjšal, in 6,6 %, da bo kmetija prenehala delovati.

2.2.4 Omejitve raziskave

Raziskavo smo izvedli s pomočjo že uveljavljenega orodja e-OPSA, ki smo ga v delu vprašalnika tudi nekoliko prilagodili tako, da je boljše odlikoval značilnosti dela na kmetiji. Zaradi epidemiološke situacije smo se odločili, da bomo raziskavo pretežno izvedli s spletnim izpolnjevanjem vprašalnika. Le okrog 10 % izpolnjenih vprašalnikov smo pridobili z njihovim razdeljevanjem na terenu. Zavedamo se, da smo dobili *pristranski vzorec*, kajti spletnemu vabilu so se lahko odzvali samo tisti z boljšo digitalno pismenostjo. Kar navsezadnje vidimo tudi na ravni sociodemografskih značilnosti vzorca, pri katerem prevladujejo boljše izobražene in mlajše osebe, le 4 % vzorca je npr. izhajalo iz starostne skupine nad 65 let. Tudi glede na regijo bivanja vzorec ni bil ustrezno uravnotežen, saj so ga sestavljali v največjem deležu udeleženke/-ci iz Savinjske (25,9 %), Pomurske (13,9 %), JV Slovenije (13,5 %) in Podravske regije (11,6 %). Notranjsko-Kraška in Zasavska regija pa sta bili v vzorcu najmanj zastopani (0,8 % oz. 0,4 %).

Druga omejitev raziskave je osip uporabnih podatkov, ki smo jih pridobili z vprašalniki. Namreč, popolno in pravilno izpolnjenih vprašalnikov je bilo od 409 prejetih 64 %, kar pomeni 259 udeleženk/-cev, ki smo jih lahko vključili v analizo psihosocialnih obremenitev. Razloga za to bi lahko bila dva, in sicer *obdobje*, v katerem se je izvajala raziskava (maj–december). Gre za poletno-jesenski čas, ko je

veliko kmečkih opravil in si zato že sicer preobremenjeni kmetje težko vzamejo čas še za kakšno dodatno aktivnost, sploh če ni neposredno povezana z njihovim kmečkim gospodarstvom. Drugi razlog bi lahko bil v *dolžini in naravi vprašalnika*. Po nekaterih mnenjih s terena je bil predolg, saj vzame po oceni nekaterih udeležencev in udeleženk preveč časa (o. p.: izpolnjevanje vprašalnika vzame približno 20–30 minut, odvisno od hitrosti branja in razumevanja) in je tudi prezahteven za nekatere, ki niso vajeni tovrstnih oblik odgovarjanja, zato so se mnogi počutili preutrujene po napornem delavniku za izpolnjevanje celotnega vprašalnika. Po izpolnjenem uvodnem delu 31 % udeleženk/-cev preostalih delov vprašalnika ni izpolnjevalo, razen nekateri nekaj postavk lestvice psihosocialnih obremenitev. Zato smo v sklopu analize podatkov slednjo opravili na dveh ravneh – na t. i. Pilotnem vzorcu 1 s 409 udeleženkami/-ci in na Pilotnem vzorcu 2 z 259 udeleženkami/-ci, ki smo jih vključili v analizo psihosocialnih obremenitev in ekonomskih bremen slabega zdravja. Primerjava sociodemografske sestave in zdravstvenega stanja vzorcev pa je pokazala, da so se trendi ohranili v Pilotnem vzorcu 2 kljub 36-odstotnemu osipu.

Še eno omejitev raziskave velja omeniti, in sicer metodologijo samoporočanja in samoocenjevanja. Pri tovrstnih metodoloških pristopih obstaja tveganje pristranskega in socialno zaželenega odgovarjanja ter slabega razumevanja navodil oz. možnosti odgovorov. Zato je tovrstne podatke in rezultate treba obravnavati tudi s tem pridržkom. Vprašalnik psihosocialnih obremenitev je v preteklosti že prestal kar nekaj testiranj in prilagoditev, zato so vanj tudi vnesene nekatere trditve, ki pomenijo kontrolo tendence pristranskega odgovarjanja in nekonsistentnega odgovarjanja, kar se potem vključi v algoritem orodja na ravni izdelave ocen.

Raziskava je bila izvedena v času epidemije covid-19 (med majem in decembrom 2021). Zato so lahko nekateri zdravstveni in ekonomski podatki tudi odraz krize, ki se je v tem času pojavljala v zdravstvu, družbi in gospodarstvu, in ne odslikavajo dejanskega, običajnega stanja v tej ciljni skupini na področju psihosocialnih obremenitev in njihovih posledic na področju doživljanja čezmerne stresa, absentizma, prezentnima in fluktuacije ter s temi pojavi povezanih ekonomskih bremen.

In navsezadnje, spletne oblike izvajanja raziskav imajo poleg nekaterih prednosti, kot so nižji stroški izvedbe; hitrost zbiranja podatkov; preseganje časovnih in geografskih omejitev; elektronske oblike podatkov (kakovostnejši podatki); enostavnost izvajanja raziskav ter možnosti natančnejšega vpogleda v vzorce respondentov (npr. koliko časa so reševali posamezno vprašanje oz. celoten vprašalnik), tudi slabe plati. Slednje se nanašajo predvsem na to, da člani ciljne populacije nimajo enakih možnosti, da bi bili izbrani v vzorec (npr. nimajo dostopa do interneta); odstopanje odgovorov respondentov od njihove resnične situacije (zaradi neustrezne operacionalizacije, raznih kontekstualnih vplivov, kognitivnih funkcij idr.); avtentičnost respondenta (sodelovanje v raziskavi v imenu druge osebe).

2.2.5 Zaključki

V pričujoči raziskavi smo analizirali izvore psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in ocenili njihov doprinos k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij. V ta namen smo uporabili orodje e-OPSA (e-Orodje za celovito podporo promociji zdravja na delovnem mestu), katerega funkcionalni del je tudi orodje KALDOZ (Kalkulator stroškov in donosnosti promocije zdravja na delovnem mestu). V raziskavi je sodelovalo 409 udeleženk/-cev, ki so izpolnili vprašalnik OPSA. Od tega jih je 90 % izpolnilo spletno obliko vprašalnika. Zaradi nepopolno izpolnjenih vprašalnikov smo v del raziskave, v katerem smo analizirali psihosocialna tveganja in ekonomska bremena, vključili samo 259 udeleženk/-cev raziskave, ki so vprašalnike izpolnili v celoti. Ključne izsledke raziskave lahko strnemo v štirih točkah:

1) Zdravstveno stanje udeleženk/-cev raziskave

Le okrog petina udeleženk/-cev ni poročala o zaznavanju zdravstvenih težav pri sebi v zadnjem letu, dobra polovica pa je poročala, da so trpeli predvsem zaradi bolečin v mišicah ramena, vratu, zgornjih

udov in zaradi težav s hrbtenico, bolečin v mišicah spodnjih udov; dobra petina zaradi razpoloženskih motenj in okrog 18 % zaradi poškodb. Moški so poročali o nekoliko slabšem zdravstvenem stanju v primerjavi z ženskami, čeprav so ženske v primerjavi z njimi v večjem deležu poročale o nekaterih skupinah bolezni, kot so bolečine v mišicah ramena, vratu, zgornjih in spodnjih udov ter razpoloženskih motnjah. Dobra tretjina udeleženk/-cev raziskave je menila, da poročane zdravstvene težave niso vplivale na njihovo vsakodnevno funkcioniranje, slaba petina pa jih je menila, da so zdravstvene težave pomembno vplivale na njihovo vsakodnevno funkcioniranje. 16 % udeleženk/-cev je poročalo, da je zaradi omenjenih zdravstvenih težav bilo na krajšem bolniškem dopustu, prevladovali so tisti z odsotnostjo med 15 in 30 dnevi. Kljub dokaj visokemu odstotku udeleženk/-cev, ki so poročali o zdravstvenih težavah, pa jih je 60 % menilo, da so s svojim zdravstvenim stanjem zadovoljni oz. zelo zadovoljni. Sklenemo lahko, da se zdravstvene težave, o katerih so poročali udeležence/-ci raziskave, dobro skladajo tako z njihovo starostno strukturo in nekaterimi težavami, ki so pogostejše pri starejši populaciji, kakor tudi z uradnimi zdravstvenimi statistikami, kjer se pri razlogih za bolniško odsotnost v letih 2020/21 pojavljajo predvsem bolezni mišično-skeletnega sistema in vezivnega tkiva, poškodbe in zastrupitve pri delu in duševne motnje.

2) Izpostavljenost stresu

Več kot 80 odstotkov udeleženk/-cev raziskave je v zadnjem letu trpelo za vsaj eno ali več težavami, ki se lahko neposredno povezujejo z doživljanjem čezmernega stresa. Najpogostejši so bili: preobremenjenost, utrujenost, pomanjkanje energije, izčrpanost, glavobol, nespečnost, težave s spanjem, pomanjkanje volje, težave z zbranostjo, pozabljivost, razdražljivost in jeza. Ženske so v primerjavi z moškimi pogosteje doživljale psihične, fizične in socialne težave kot posledice čezmernega stresa. Le 15,4 % moških in 11,1 % žensk je poročalo, da ni zaznalo pri sebi nobenega od naštetih znakov in simptomov čezmernega stresa.

3) Posledice psihosocialnih obremenitev

Psihosocialne obremenitve, ki so jim bi bili izpostavljeni udeležence/-ci raziskave, so bile v takšnem obsegu in intenziteti, da so bile na domala vseh ocenjevanih področjih v območju povečanega tveganja za pojav težav, ki jih povezujemo s slabšim psihičnim, telesnim in socialnim zdravjem. Doživljanje večjih psihosocialnih obremenitev se je pokazalo pri moških v primerjavi z ženskami. Še posebno so izstopali naslednji psihosocialni dejavniki, ki so jim bili izpostavljeni udeležence/-ci raziskave večino svojega časa: velik občutek osebne odgovornosti za uspeh kmetije, dolg delavnik (daljši od 8 ur), nepredvidljiv delovni čas, nizek dohodek glede na trud, primoranost v pridobivanje finančnih sredstev, velik angažma za doseganje rezultatov dela, opravljanje več nalog hkrati, velik obseg dela, ki je zahtevno in tudi izmorsko, pogosto dvigovanje težkih bremen, veliko časa v prisilni telesni držji in s ponavljajočimi se gibi, premalo časa zase in za prostočasne dejavnosti, dojemanje dela kot najpomembnejše vrednote v življenju in nagnjenost k popolnosti pri opravljanju dela.

Obseg in intenziteta psihosocialnih obremenitev se je odrazila tudi v oceni povečane ranljivosti za doživljanje čezmernega stresa, absentizma in prezentizma. Pri moških se je v primerjavi z ženskami pokazala večja dovzetnost za čezmerni stres in absentizem, za pojav prezentizma pa izkazujeta oba spola podobno stopnjo ranljivosti. Slabih 30 odstotkov vzorca raziskave (27,8 % moških in 31,1 % žensk) je izrazilo namero o prenehanju s kmetovanjem in iskanju možnosti za zaposlitev v drugi dejavnosti. Med najpogostejšimi razlogi so bili: nezadovoljstvo z zaslužkom, delovno okolje, pomanjkanje možnosti za karierno napredovanje in prenehanje delovnega razmerja.

4) Ekonomsko breme absentizma, prezentizma in fluktuacije

V oceno doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij z vidika posledic psihosocialnih obremenitev smo v naše raziskave vključili 119 oseb, ki so bile zaposlene oz. samozaposlene in so delale izključno na kmetiji. Skupna ocena stroškov na ravni kmečkega

gospodarstva v obdobju 2020–2021 je za naš vzorec znašala 5661 €. V to so vključeni stroški nadomestil za čas bolniške odsotnosti do 30 dni (absentizem): 953 €, stroški prezentizma: 2860 € in stroški fluktuacije: 1848 €.

2.3 Analiza socialno-delovne pomoči (SDP) v nekaterih evropskih državah

V izhodiščih obravnave kmetijske politike in razvoja podeželja v nacionalnih in evropskih političnih dokumentih ter pobudah se že ustaljeno poudarjajo pomen in zahteve po upoštevanju okoljskih, ekonomskih in socialnih vidikov trajnosti. V konkretnih politikah in ukrepih pa razmerja med temi področji najpogosteje niso uravnovežena. Največ pozornosti z vidika ukrepov, finančnih sredstev in raziskav so bile doslej deležne proizvodno-tehnološke, inovativne in ekonomske vsebine, v zadnjem desetletju izrazito rasteta pomen in regulacija okoljskih razsežnosti kmetovanja, najmanj pozornosti in ukrepanja pa so v javnih politikah na področju podeželja in kmetijstva deležne socialne vsebine. Pri tem je pogosto spregledana tudi socialna razsežnost delovanja družinskih kmetij kot glavnih nosilcev kmetijske proizvodnje. Glede na trend upadanja zanimanja za kmetijski poklic med mlajšimi generacijami tako na evropski kot na slovenski ravni se zdijo pomembne in potrebne raziskave in razprave o socialnih razsežnostih kmetijstva, vključno s kakovostjo delovnega okolja v kmetijstvu, ter o potrebah in razpoložljivosti ustreznih storitev, med katerimi je tudi socialno-delovna pomoč (SDP) na kmetiji.

2.3.1 Znanstveni viri o SDP

V znanstveni literaturi so se prvi zapisi o socialno-delovni pomoči pojavili že v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja (Almås 1981, Kola in Sihvola 1994, Wiesinger 2000), le redki pa tudi pozneje (Cinçon in Terrieux 2014). Pri iskanju novejših znanstvenih prispevkov o SDP smo našli na samo en vir (Jakob idr. 2021), ki poleg zakonodaje, povezane z zdravjem in varnostjo pri delu, in organizacije delovnega procesa v kmetijski dejavnosti obravnava razpoložljivost SDP v izbranih evropskih državah, kar potrjuje zgornjo ugotovitev, da socialne razsežnosti kmetovanja z delovnimi pogoji doslej niso pogosto v ospredju širših in poglobljenih analiz in kritične presoje.

Pregled navedenih virov kaže, da so se prve zamisli o SDP pojavile na Nizozemskem v petdesetih letih prejšnjega stoletja, kjer je ta storitev začela delovati v začetku šestdesetih let v okviru društev oz. zadrug za pomoč kmetom (Bruin 1977, povzeto po Almås 1981). Kmalu zatem se je ta storitev začela širiti v druge države t. i. zahodne Evrope, zlasti na pobudo kmetijskih stanovskih organizacij. Na potrebo po prostem času in počitnicah ter posledično po razvoju SDP so najprej opozorile in se s to idejo začele ukvarjati ženske (EU odbor žensk pri Odboru poklicnih kmetijskih organizacij Evropske unije – Comité des organisations professionnelles agricoles de l'Union européenne (COPA)). Na Finskem so npr. kmetice v nekaterih regijah prostovoljno začele izvajati program take pomoči v 60. letih prejšnjega stoletja, ki se je nekaj let pozneje formaliziral in institucionaliziral (Flandin 1991, povzeto po Kola in Sihvola (1994)).

Povod za razvoj SDP se povezuje (Almås 1981) s:

- pomanjkanjem delovne sile na kmetijah zaradi masovnega odliva kmečkega prebivalstva v mesta in »nuklearizacijo kmečke družine« (zmanjševanje števila članov kmečke družine), ki je kmete gospodarje še bolj privezalo na kmetijo, jih še bolj delovno obremenilo in okrnilo njihov prosti čas;
- spreminjanjem splošnega življenjskega sloga, skrajšanjem delovnega časa in daljšanjem prostega časa prebivalstva ter povečanjem regresa (dodatka za dopust) za izboljšanje socialnih in zdravstvenih razmer zaposlenih, ki je povečal razlike v socialnih prejemkih kmetov in drugih poklicnih skupin;
- zahtevami kmetov po enakem povprečnem dohodku na osebo na leto v kmetijstvu kot v industriji in možnostjo preživljanja prostega časa in počitnic kmetov;
- zavedanjem, da sta prosti čas in rekreacija socialni pravici, povezani s številnimi drugimi dejavniki blaginje, npr. z zdravstvenim in socialnim stanjem prebivalstva.

Hkrati se uvedba SDP, na primer na Norveškem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Almås 1981), povezuje z izdatnimi državnimi subvencijami za kmetijsko dejavnost in korporativističnim pristopom k oblikovanju kmetijske politike, pri kateri so imeli kmetje oz. njihove stanovske organizacije pomembno vlogo kot politični odločevalci. Vpeljava te storitve ni bila podprta z raziskavami ali javnimi diskusijami, ampak z lobiranjem. Kot ugotavlja Almås, ta storitev, ki je bila najpogosteje izkoriščena za pokrivanje izpada delovne sile ob boleznih (npr. na Norveškem v 60 %), brez subvencij države ne bi mogla delovati. Cilj uvedbe tovrstne storitve na Norveškem je bila tudi krepitev zaposlitvenih možnosti na podeželju. Almås poroča, da je bila razpoložljivost nadomestnih delavcev večja na bolj oddaljenih podeželskih območjih, drugi gospodarski sektorji pa so v tem pogledu pomenili konkurenco kmetijski dejavnosti v bližini večjih mest. V polovici primerov so bili najeti izvajalci nadomestnih storitev na kmetijah najpogosteje kar njihovi družinski člani (zlasti sinovi in hčere), druga dva najpogostejša vira pa kmečki krožki in sosedje. Pomočniki na kmetiji so bili najpogosteje vpeti v molžo in hranjenje živali. Analiza nadomestne službe na Norveškem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Almås 1981) je že poudarila problem zagotavljanja nadomestnih delavcev ter predlagala iskanje rešitev zanje zunaj družinskih kmetij, in sicer v lokalnih skupnostih oz. občinah.

Organizacija službe za nadomeščanje na Finskem, uvedene v podobnem času kot na Norveškem, to je leta 1975, je bila, tako kaže zapis Kola in Sihvola (1994), v domeni občin, za njeno pravno regulacijo pa je bilo odgovorno Ministrstvo za socialne in zdravstvene zadeve, kar oboje velja še danes. Občine oz. njihovi odbori službe za nadomeščanje skrbijo za praktično organizacijo in izvedbo tovrstnih storitev na ta način, da same ali v sodelovanju z drugimi občinami zaposlujejo ustrezno število nadomestnih delavcev. Izvajalce lahko pridobijo tudi od drugih občin ali od drugega javnega ali zasebnega ponudnika storitev. V izjemnih primerih je mogoče sprejeti tudi nadomestnega delavca, ki ga je kmet pridobil sam, npr. iz kroga svoje ožje ali širše družine ali sosedov. Leta 1991 je bilo, tako navajata Kola in Sihvola (1994), na Finskem za polni delovni čas zaposlenih približno 9500 nadomestnih delavcev, ki so pokrivali potrebe po teh storitvah v 75 % vseh živinorejskih kmetij. Nadomestna služba in njihova uprava sta se v tistem obdobju financirali iz državnega proračuna. Štelo se je, da je kmetijstvo kolektivno odgovorno za del stroškov te storitve, izkazanih kot del dohodka kmetije. V začetku 90. let je bil delež proračuna, namenjenega nadomestni službi 7 % in je bil predmet vsakoletnih pogajanj o prihodkih kmetij med državo in sindikati kmetov. Kot ugotavljata Kola in Sihvola (1994), je bilo v tistem času politično lažje povečevati dohodke kmetij z ukrepi socialne politike kot z višjimi ciljnim cenami. Del stroškov nadomestne storitve v obsegu 25 % so v prej omenjenem obdobju pokrivali sami kmetje. Pod vplivom globalne recesije in naraščajoče zadolženosti države ter pristopanja Finske k EU leta 1995 je prišlo do finančnega prestrukturiranja nadomestne službe, ki je vodilo k njeni današnji ureditvi v okviru Zavoda za socialno zavarovanje kmetov na Finskem MELA (več o tem v nadaljevanju).

Wiesinger (2000) v svojem raziskovalnem poročilu predstavlja rezultate empirične študije o položaju SDP v Avstriji, ki je organizirana znotraj strojnih krožkov⁶. Predmet proučevanja so bila pričakovanja in zadovoljstvo kmetov ter izvajalcev SDP – nadomestnih pomočnikov SDP na podlagi reprezentativnega vzorca 150 kmetov/-ic in 100 pomočnikov/-ic. Med raziskavo (leta 1994) se je nadomestna pomoč zagotavljala predvsem z nepolno delovno zasedeno kmečko mladino v obliki družinskih pomočnikov/-ic, ki običajno nadomeščajo kmečke ženske pri gospodinjskih delih, in nadomestnih delavcev/-k, ki pomagajo pri kmetijskih opravilih z namenom zaslužiti nekaj žepnine ali si pridobiti nekaj delovnih izkušenj na kmetiji. Njihovo delo je temeljilo na pogodbah za določen čas in na principih medsosedske pomoči. Za opravljanje te dejavnosti so veljali drugačni predpisi kot npr. za industrijo: niso se plačevali prispevki za davke in obvezno zavarovanje. V večini primerov so

⁶ Strojni krožki v Avstriji so nastali po zgledu nemškega modela, kot nadgradnja že obstoječe medsosedske pomoči. Prvi strojni krožek v Avstriji je bil ustanovljen decembra 1961, leta 1969 pa se je v njihovem okviru začela izvajati tudi SDP (Schinko idr. 2016).

nadomestni/-e pomočniki/-ce prenehali/-e opravljati SDP po prevzemu svojih kmetij, z nadaljevanjem izobraževanja ali z zaposlitvijo zunaj kmetije.

Wiesingerjeva raziskava je pokazala, da so tako kmetje kot nadomestni/-e pomočniki/-ce prepričani o nujnosti SDP in pričakujejo, da se bo povpraševanje po tej dejavnosti v prihodnosti še povečevalo zaradi stalnega upadanja števila članov kmečkih gospodinjstev na eni strani in spremenjenih družbenih vrednot, zlasti prevzemanja možnosti nadomestnega dela v času okrevanja, rekreacije in prostega časa na drugi strani kot povsem sprejemljive prakse. Večina udeležencev raziskave iz obeh skupin podpira potrebo po povečanju števila razpoložljivih ponudnikov pomoči. Pomočniki/-ce ob tem menijo, da bi bilo treba njihove naloge natančneje opredeliti in ovrednotiti. Kmetje, prejemniki SDP, so mnenja, da bi ta storitev morala biti za pomočnike/-ce vseživljenjska, vendar se tisti, ki to storitev izvajajo, s tem ne strinjajo. Oboji pa menijo, da je DSP družbeno cenjeno delo in da bi se pomočnikom/-cam moralo urediti socialno (pokojninsko) in zdravstveno zavarovanje. Mladi in ženske vseh starosti, vključeni v raziskavo, najbolj poudarjajo pomen in nujnost profesionalizacije SDP. Pomočniki/-ce so tudi opozorili/-e na potrebo po njihovem usposabljanju za upravljanje kmetij, pa tudi na drugih področjih, kot so komuniciranje in socialna pedagogika, ker se pri svojem delu srečujejo z nekaterimi težavami – psihološkim pritiskom in stresom, ker kmetje od njih pričakujejo, da so ob delu tudi neke vrste socialni delavci, podporniki in svetovalci kmetov in kmetic v stiski. Vendar pa jim kmetje niso pripravljeni plačati tega dela, ampak le njihovo fizično delo. Ta raziskava je tudi pokazala, da mlajša generacija (sinovi kmetov) ni zadovoljna s plačilom za tovrstne storitve ali celo prostovoljsko naravo takega dela in se bolj nagibajo k prevzemanju zaposlitev drugje, v drugih sektorjih, če so te na voljo. Nekateri med njimi so poročali tudi o preobremenjenosti in izgorelosti. Kmetje, prejemniki SDP, bi bili pripravljeni plačati za to storitev več, a pod pogojem, da se jim zagotovi visokokvalificirana in zanesljiva delovna sila. Vendar oboji, tako kmetje kot izvajalci/-ke SDP, ne verjamejo, da to lahko zagotovijo komercialna podjetja.

Cinçon in Terrieux (2014) v svoji analizi kritično presojata senčne plati delovanja kmetijskih nadomestnih storitev v Franciji, kjer so se te storitve začele uvajati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja na pobudo različnih poklicnih kmetijskih organizacij (kmetijskih sindikatov, zadrug, razvojnih skupin), med drugim tudi z namenom olajšati usklajevanje družinskega in poklicnega življenja kmečkih žensk, za kar so se zavzemale zlasti ženske, članice in predstavnice omenjenih organizacij. Natančneje, v svoji obravnavi se omenjena avtorja osredotočata na stranpoti uveljavljanja materinskega dopusta oz. zlorabo ukrepov socialne politike preko izvajanja storitve nadomeščanja na škodo kmetic. Ugotavljata, da v kmetijstvu uvedba porodniškega dopusta pod vplivom dominantnih moških interesov ni prinesla uvedbe nadomestila za delno pokrivanje izgube dohodka, kot je to v primeru drugih zaposlenih žensk, temveč uvedbo dodatka za delno financiranje nadomestne delovne sile za nadomeščanje izpada delovne sile kmetic pred in v prvih mesecih po porodu, ki pa ni v domeni njihovega upravljanja, ampak v ingerenci kmetijske nadomestne službe in nosilcev kmetijskih gospodarstev, njihovih soprogov. V instrumentih materinskega dopusta v kmetijstvu bodisi glede zagotavljanja storitve bodisi postopkovne opredelitve te pravice je, kot ugotavljata avtorja, prišlo do obvoza, ki se je manifestiral v zelo nizki izrabi nadomestne storitve med kmeticami v času porodniškega dopusta. Razpoložljiva statistika za leto 1974 je, kot pravita, razkrila, da je bilo med vsemi, ki so izkoristili nadomestne storitve na kmetiji, le 1,5 % kmetic. Obenem je njuna analiza razpoložljivih evidenc pokazala, da so nadomestni delavci za nadomeščanje v času materinskega dopusta opravili največ dela pri postavljanju ograj, rezanju lesa in popravilu stavb, manj pa pri delu z živalmi in pri molži, ki so bila v tistem času običajna zadolžitve žensk na kmetijah. Ugotovljeno razkriva, da so gospodarji kmetij nadomestne delavce, namenjene njihovim soprogam in finančno podprte z javnimi viri, pogosto porabili za svoje delovne potrebe in namene, s čimer so razvrednotili prvotni namen nadomestne storitve v času materinskega dopusta. Posledica »oportunističnega zajemanja nadomestnega dela« je bilo odhajanje žensk iz kmetijskih nadomestnih služb in nadaljnje zmanjševanje števila porodniških dopustov ob zmanjševanju števila kmetic med francoskimi kmeti. Opisani primer kaže, da različna orodja, ki se uporabljajo za izvajanje javnih politik, v tem primeru

nadomestne kmetijske službe, še zdaleč niso (spolno) nevtralna, ampak so lahko sredstvo zastopanja, podaljševanja družbenih odnosov moči in ustvarjanja učinkov, ki ovirajo spremembe, ki naj bi jih uvedli javni organi.

Na mednarodni ravni naj bi se s Konvencijo ILO C184 o varnosti in zdravju v kmetijstvu iz leta 2001 zagotavljale dostojne delovne razmere za vse delovno aktivne v kmetijski dejavnosti, vendar jo je doslej ratificiralo le 18 držav (med njimi 6 evropskih). Poleg tega Direktiva Sveta 89/391/EGS, objavljena leta 1989, zavezuje vse delodajalce v EU in pridruženih državah, da redno ocenjujejo tveganja, jih dokumentirajo in obveščajo delavce o postopkih preprečevanja nezgod in bolezni pri delu. Vendar je raziskava, izvedena v okviru projekta COST Sacurima (Jakob idr. 2021), ki se je prvenstveno posvetila varnostni kulturi v kmetovanju, pokazala, da se zgoraj navedeni pravni okvir izvaja različno, da so vprašanja varnosti in zdravja pri delu, ki vplivajo na kmetijstvo, v Evropi različno organizirana in upravljana. V vseh 12 evropskih državah, vključenih v vzorec omenjene raziskave (Danska, Finska, Irska, Latvija, Litva, Črna gora, Severna Makedonija, Norveška, Portugalska, Slovaška, Slovenija in Švedska), obstaja skupna nacionalna zakonodaja o delovnem okolju in imenovan organ oz. ministrstvo za to področje, vendar med državami obstajajo razlike, na primer v obsegu, v katerem tovrstna zakonodaja velja za samozaposlene kmete in kmetijske delavce. Natančneje, obvezna služba medicine dela, ki bi bila specifična za kmetijstvo, v izbranih državah ni običajna. Le štiri od 12 držav (od tega tri nordijske) imajo neke vrste posebno preventivno zdravstveno službo za osebe, ki delajo v kmetijstvu. Večina držav (med njimi tudi Slovenija) prav tako nima specializiranega sistema za usposabljanje kmetov ali kmetijskih delavcev na področju zdravja in varnosti v kmetijstvu. V nekaterih državah obstaja neke vrste usposabljanje za zdravje in varnost pri delu v kmetijskih šolah in na univerzah s kmetijskimi študijskimi programi, najpogosteje pa so ti razpršeni med več različnimi študijskimi programi, kar preprečuje njihovo jasno ovrednotenje. Le v nekaterih državah (Danska in Švedska) se zahteva, da samozaposleni kmetje obvezno upoštevajo zakonodajo glede strojev in nevarnih snovi. Vendar pa v nekaterih državah zakonodaja o varnosti in zdravju pri delu velja le za zaposlene kmetijske delavce, in ne tudi za samozaposlene kmete (Finska, Litva in Severna Makedonija), v nekaterih državah pa tovrstne zakonodaje sploh ni. Razlike med državami so tudi pri inšpekcijskih pregledih zdravja in varnosti na kmetijah, ki se, kot poroča ta raziskava, v Sloveniji ne izvajajo. Poklicne poškodbe na kmetijah so v vseh proučevanih državah obravnavane v okviru javnega zdravstvenega sistema. Vse, razen Slovenije, imajo javni sistem zavarovanja za poškodbe pri delu, ki vključuje tako samozaposlene kmete kot delavce na kmetijah. Za reševanje izzivov pri razvoju ustreznih in pravočasnih politik na področju varnosti in zdravja pri delu za vse kmetijske delavce, ne glede na njihov zaposlitveni status, bi bil potreben, poudarjajo avtorji omenjene analize, ustrezen nadzor nad izvajanjem in poročanjem o poškodbah pri delu in poklicnih boleznih.

Vse v raziskavo vključene države imajo nacionalni pokojninski sistem za samozaposlene kmete in kmetijske delavce z »običajno« upokojitveno starostjo 65–67 let. V približno polovici držav, med katerimi zopet ni Slovenije, je za samozaposlene kmete na voljo sistem nadomestne delovne pomoči (SDP), ki jim omogoča nadomeščanje delovne sile zaradičasne invalidnosti zaradi poškodbe, bolezni ali v času dopusta. Države s takšnim sistemom so izoblikovale različne vrste praktičnih rešitev izvajanja nadomestnih storitev in različna pravila njihovega financiranja, ki ga izvajajo države ali zavarovalnice.

Preglednica 15: Primeri 12 evropskih držav a) s sistemom socialno-delovne pomoči na kmetiji za samozaposlene kmete; b) posebno poklicno zdravstveno službo za kmetijstvo in c) nacionalnim sistemom za izobraževanje kmetov o varnosti in zdravju pri delu (Vir: Jakob idr. 2021).

Država	a) nadomestna delovna pomoč na kmetiji za samozaposlene kmete	b) posebna poklicna zdravstvena služba za kmetijstvo	c) nacionalni sistem za izobraževanje kmetov o varnosti in zdravju pri delu
Danska	da	da	ne
Finska	da	da	da
Irska	da	ne	da
Latvija	ne	ne	ne
Litva	ne	ne	delno
Črna gora	da	ne	ne
Severna Makedonija	ne	delno	ne
Norveška	da	da	delno
Portugalska	da	ne	ne
Slovaška	ne	ne	ne
Slovenija	ne	ne	ne
Švedska	delno	ne	delno

2.3.2 Drugi viri o SDP

Poleg zgoraj navedenih znanstvenih analiz o nastanku, motivih, razširjenosti pa tudi senčnih straneh delovanja SDP v evropskem okolju njen pregled dopolnjujemo s še nekaterimi drugimi bolj faktografskimi informacijami, ki so na voljo v različnih poročilih in predstavitev, večinoma dostopnih na spletu.

2.3.2.1 Finska

Zakon o ureditvi počitnic za kmete na Finskem, ki jih omogočajo nadomestne storitve za kmete – Maatalousyrittäjän lomituspalvelut, je bil sprejet leta 1974. Te storitve za kmete urejata Zakon o kmetijskih storitvah in Odlok o kmetijskih storitvah, Ministrstvo za socialne zadeve in zdravje pa nadzira njeno delovanje. Finančne in organizacijske zadeve se urejajo na finskem zavodu za socialno zavarovanje kmetov, MELA (Kmečka pokojninska ustanova (Maatalousyrittäjien eläkelaitos)), ki kmetom, rejcem severnih jelenov, ribičem in lastnikom gozdov zagotavlja pokojninsko zavarovanje in socialno varnost. V skladu z Zakonom o pokojninskem zavarovanju kmetov MYEL (Maatalousyrittäjän eläkelain MYEL) so prej naštete skupine in njihove družine vključeni v pokojninsko zavarovanje MYEL, ki je zakonska obveznost (MELA 2022).

Nadomeščanje se razume kot del kmetijske socialne politike s ciljem, da se zagotovi socialna varnost kmečkega prebivalstva. Ta storitev ponuja pomoč ob bolezni, poškodbah, rehabilitaciji (zdravljenju), izobraževanju, služenju vojaškega roka in materinstvu. Kmetom živinorejcem omogoča, da si pridobijo nadomestne delavce pri oskrbi živali med letnim dopustom ali bolniško. Shema počitnic in nadomeščanja naj bi rejcem omogočila počitek in tako pomagala, da se lažje spoprijemajo s svojim delom. Kmetje imajo pravico do letnega dopusta, ki je v okviru omenjenega zavarovanja brezplačen, v obsegu 26 dni. Poleg tega so kmetije podjetniki zaradi bolezni upravičeni do pomoči in dodatnega dopusta po subvencionirani ceni. Živinorejci se lahko odločijo, ali bodo uporabili nadomestne storitve, ki jih ponuja lokalna uprava (občina), ali pa si bodo sami poiskali pomoč (npr. družinski člani, sosede, prijatelji).

- Do nadomeščanja so upravičeni tisti (MELA 2022):

- ki vsak dan delajo in skrbijo za rejo živali;
- ki imajo kot kmetijski podjetniki ali družinski člani z nekaj izjemami urejeno zakonsko obvezno pokojninsko zavarovanje MYEL (s tem zavarovanjem so kmetje hkrati avtomatično zavarovani tudi za morebitno nesrečo pri delu – t. i. zavarovanje MATA (OP Financial Group 2022));
- katerih živina je obdavčena v skladu z Zakonom o davku na dohodek iz kmetijstva (543/1967);
- imajo vsaj šest glav živine;
- niso upokojeanci;
- v skladu s predpisi EU o kmetijskih subvencijah njihova kmetija ni »kmetija v težavah«;
- so zaposleni kot kmetje s polnim delovnim časom.

- Naloge kmetijskih delavcev pomočnikov (MELA 2022):

Pomagajo na kmetiji, odgovorni so za vsakodnevno opravljanje delovnih nalog, ki so bistvenega pomena za dobro počutje živali.

Kmetijski delavci opravljajo naloge osebe, ki je na letnem dopustu, prejema samostojno pomoč ali plačuje subvencionirano samostojno pomoč.

Nadomestne storitve se zagotavljajo na ravni regij (lokalnih enot) v dogovoru z MELA. Upravno regijo sestavljajo ena ali več občin. Te so odgovorne za sprejemanje odločitev v zvezi s prostimi dnevi kmetov in shemo nadomeščanja. Na občinski ravni pooblaščen oseba (sekretar za dodelitev delavcev za pomoč kmetom) upravlja to službo. Ko kmetje izberejo storitev, ki jo potrebujejo, lokalna enota izvede vse potrebne ukrepe. Navadno naloge opravljajo samostojni kmetijski delavci, ki jih zaposli občina. Če si kmetje sami uredijo nadomestno pomoč, jim lokalna enota tudi povrne stroške te pomoči.

2.3.2.2 Francija

Tako kot v skandinavskih državah je tudi v Franciji SDP – Les services de remplacement en agriculture (SR) – dejavnost javnega značaja, ki se izvaja na ravni države z regulatornimi predpisi in je subvencionirana. Ustanovljena leta 1974 z združitvijo lokalnih pobud stanovskih kmetijskih organizacij deluje kot nacionalna zveza društev Service de Remplacement France (pod tem imenom od leta 2009), preko katere kmetje lahko dostopajo do nadomestne delovne pomoči. Njen namen je razbremeniti kmete in kmetice vsakodnevnih delovnih obremenitev in zagotavljati neprekinjeno delovanje kmetijske proizvodnje v težkih situacijah. »Petdeset let po uvedbi je nadomeščanje preraslo v nepogrešljivo podporo kmetijstvu« (Riffard in Tremblay 2020: 6).

Iz letnega poročila Generalnega sveta za prehrano, kmetijstvo in podeželje (Le Conseil général de l'alimentation, de l'agriculture et des espaces ruraux) (CGAAER) (Riffard in Tremblay 2020) je razvidno, da je imela leta 2018 mreža SR 358 oddelkov s 70.000 člani, od katerih jih je 80 % specializiranih za živinorejo, med njimi je 16 % gospodarjev kmetij⁷. Skupno število nadomestnih delavcev je 14.672, od tega jih ima 16 % pogodbe za nedoločen čas. Večinoma gre za mlade moške, ki se težko zaposlijo v drugih dejavnostih (Riffard in Tremblay 2020). Iz istega poročila je tudi razvidno,

⁷ Leta 2020 je bilo v celinski Franciji 389.000 kmetij, kar je približno 100.000 manj kot leta 2010 ob zadnjem popisu. Velikost kmetij se še naprej povečuje. Zmanjšuje se zlasti število živinorejskih kmetij (Agreste 2021).

da je bilo v okviru SDP v Franciji leta 2018 za različne namene opravljenih 4.753.987 ur nadomestnega dela za 37.125 uporabnikov. Več kot tretjina storitev (37,7 %) so bile delovne intervencije zaradi bolezni, nezgode pri delu ali smrti za 24,6 % uporabnikov. Največ uporabnikov (58,9 %) je bilo med koristniki dopusta, ki pa obsega manj kot tretjino vseh ur dejavnosti nadomeščanja. Za porodniški dopust je bilo porabljenih 13,8 % za malo uporabnikov (4,8 %) (Riffard in Tremblay 2020).

Potrebe in pričakovanja kmetov glede storitev in usposobljenosti nadomestne delovne sile se spreminjajo, zato se krepi strukturiranost (širjenje regionalnih mrež) in profesionalizacija s finančno podporo lokalnemu spodbujanju zaposlovanja v kmetijstvu. Z upoštevanjem potreb kmetov (počitek, oddelitev od dela, lažje usklajevanje dela in družinskega življenja, razvoj delovnega časa v drugih sektorjih (35-urni delavnik)) je bila leta 2006 uvedena davčna olajšava za spodbujanje nadomeščanja delovne sile kmetov v času dopusta: davčni dobropis pokriva 50 % stroškov štirinajstdnevnega nadomeščanja.

Z nadomestnimi storitvami je povezano delovanje različnih partnerjev v skupnosti: kmetijske zbornice, zadruga, Vzajemna socialna kmetijska družba (Mutualité Sociale Agricole), MSA (glavna kmetijska zavarovalna zadruga oz. zavod za socialno varstvo kmetov), Crédit Agricole (banka), sindikalno gibanje itd. Kmetijske zbornice, sindikati in zadruga podpirajo nadomestne kmetijske storitve s svojimi kadri in dodatnimi subvencijami.

Večina sredstev za nadomeščanje se pokriva iz društvenih članarin, ki pomenijo približno 42 % skupnih stroškov storitev. Za počitnice se del zaračunanih stroškov financira z davčnim dobropisom, ki se plača neposredno izvajalcu. Drugi viri financiranja so predvsem socialni prejemki MSA, dopolnjuje jih zavarovalniški sistem, v manjši meri pa tudi sredstva državnih in regionalnih organov.

Od začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja so vzpostavljene formule skupinske zavarovalne pogodbe z Regionalnimi kmetijskimi vzajemnimi skladi (Caisses régionales de mutuelles agricoles (Groupama)). Njihova splošna načela so (Dugré 2015):

- Kmet sklene pogodbo z zavarovalnico, v tem primeru z družbo Groupama, neposredno ali prek svoje nadomestne službe. Plačuje spremenljiv prispevek glede na zagotovljena jamstva.
- Zavarovalnica ob nesreči ali bolezni zavarovancu jamči v celoti ali delno financiranje nadomestitve.
- Nadomestna služba za zagotovitev svojega delovanje uživa podporo države v obsegu vsaj 30 % vseh svojih potreb na regionalni ali sektorski ravni.

Ocenjuje se, da storitve nadomeščanja omogočajo učinkovito pomoč prizadetim kmetom in njihovim družinam ob bolezni in nesreči. Kmetijska proizvodnja in širši kmetijsko-živilski sektor, vključno s predelavo in trženjem, so v Franciji in drugih francosko govorečih regijah v Evropi priznana kot zelo pomembna gospodarska dejavnost. Zavedajo se, da sta njihovo ohranjanje in razvoj tesno povezana s kakovostjo življenja kmetijskih pridelovalcev (Riffard in Tremblay 2020).

2.3.2.3 Avstrija

Strojni krožki (Maschinenring) so združenja kmetov za samopomoč, organizirani bodisi kot društva bodisi kot zadruga. Z izmenjavo kmetijske opreme zagotavljajo lokalnim kmetom boljše izrabo njihovih strojev pa tudi delovne sile. Opravljajo tudi delovne storitve za kmete nečlane, občine, podjetja in zasebnike. V delo strojnih krožkov je vključeno približno 30.000 ljudi. V letu 2018 je njihov skupni letni promet znašal 351 milijonov EUR. V Avstriji je vse manj kmetij, leta 2018 jih je

bilo 110.384. Toda število primerov SDP se ne zmanjšuje. Leta 2014 je bilo 3806 primerov pomoči, leta 2018 pa 4692 (Das Bauernnetzwerk 2022).

Po podatkih Zavoda za socialno zavarovanje za samozaposlene (Sozialversicherung der Selbständigen (SVS)) je bilo leta 2019 v Avstriji 3277 napotitev, kar pomeni 33,81-odstotno povečanje in pomočniki – nadomestni delavci na kmetijah – so zagotovili 574.948 ur pomoči, kar pomeni 13,24-odstotno povečanje v primerjavi s predhodnim letom. Pomočniki najpogosteje priskočijo na pomoč zaradi bolezni (38,19 %), sledijo nezmožnost za delo (25,81 %) in rehabilitacija (20,96 %) ter smrt (3,49 %), slednja se je leta 2019 v primerjavi z letom 2018 povečala za več kot 50 odstotkov (Das Bauernnetzwerk 2022).

Razpoložljivih pomočnikov iz vrst članov strojnih krožkov za izvajanje tovrstnih storitev je vse manj, zato nekateri strojni krožki (npr. v Zgornji in Spodnji Avstriji) v ta namen zaposlujejo nadomestne delavce. Za zaposlene pri izvajanju SDP na kmetijah veljajo višje urne postavke. Številne deželne vlade v Avstriji podpirajo to storitev z nepovratnimi sredstvi (Das Bauernnetzwerk 2022).

Strojni krožki in Zavod za socialno zavarovanje samozaposlenih (Sozialversicherungsanstalt der Selbständigen) (SVS), do leta 2000 Zavod za socialno zavarovanje kmetov (Sozialversicherungsanstalt der Bauern) (SVB), že od leta 1996 sodelujejo pri organizaciji SDP z zagotavljanjem primernih nadomestnih delavcev na kmetijah po vsej Avstriji. Vsak kmet lahko takoj poišče strokovno pomoč. Strojni krožek priskrbi delavce na kmetiji, preveri izvedbo in uredi stroške pri SVS. Neformalni klic na strojni krožek šteje kot vloga za povračilo stroškov za SDP. Vlogo je treba poslati lokalno odgovornemu strojnemu krožku. SVS nato nepovratna sredstva prenese neposredno na zavarovanca (SVS Gemeinsam Gesünder 2022).

Do SDP so upravičeni nosilec kmetijskega gospodarstva, obvezno zavarovani otroci, ki na kmetiji delajo s polnim delovnim časom, in sozavarovani zakonec gospodarja. Za delavce na kmetiji so prepoznane tiste fizične osebe, ki so zavarovane pred nesrečami preko SVS (SVS Gemeinsam Gesünder 2022).

- Primeri upravičenosti do SDP (SVS Gemeinsam Gesünder 2022):

- zaradi bolezni, nesreče ali invalidnosti, ko oseba ne more delati več kot dva tedna;
- vsaj 2 dni bivanja v bolnišnici;
- kdor se zdravi ali je v terapevtskem postopku ali ima odobreno okrevanje ali okrevanje za čas bivanja;
- spremljanje hudo bolnega (invalidnega) otroka v bolnišnico;
- smrt gospodarja.

- Trajanje storitve (SVS Gemeinsam Gesünder 2022):

- največ 6 mesecev (z medicinskim potrdilom o nezmožnosti za delo);
- v primeru smrti se nadomestilo lahko uveljavlja do dveh let (največ 140 dni na leto);
- v primeru poklicne rehabilitacije se okvir nadomeščanja določi vnaprej.

- Stroški SVS za socialno operativno pomoč znašajo (SVS Gemeinsam Gesünder 2022):

- za 90 delovnih dni, največ 8 ur na dan: 9,50 EUR na uro;
- za preostale delovne dni, največ 6 ur na dan: 9,50 EUR na uro;
- največ 80 % priznanih skupnih stroškov.

Na vprašanje, ali obstajata ocena in analiza zadovoljstva kmetov in uporabnikov SDP v Avstriji, ki smo ga po elektronski komunikaciji zastavili inž. mag. (FH) Reinhardu Allerstorferju, vodji kadrovskega oddelka Maschinenring Avstrija, smo dobili odgovor: »*Trenutno take oceni ni. V večini primerov pa je zadovoljstvo, da nekdo sploh pride in je na voljo nadomestni delavec, zelo veliko.*«

2.3.2.4 Irska

Družba Farm Relief Services (FRS) je poslovna zadruga v lasti kmetov, ustanovljena leta 1980, za zagotavljanje kvalificiranih delavcev za potrebe svojih strank, večinoma kmetov. Z rastjo in diverzifikacijo se je FRS razširila na pet različnih oddelkov, med seboj neločljivo povezanih z zagotavljanjem strokovno usposobljenih ljudi za kmetijske storitve, ograjevanje, usposabljanje, zaposlovanje in nadzor čred, z razvejano mrežo 20 pisarn po vsej državi za 20.000 odjemalcev (FRS 2022).

Ustanovila jo je skupina kmetov za pomoč pri molži. Podprla je razvoj mlečne industrije na Irskem, uspešno prešla dve recesiji in je zdaj vodilni akter pri razvoju kmetijstva na Irskem. FRS Relief Milking zagotavlja strokovne storitve pri molži, pri kateri so živali in premoženje, tako zagotavljajo na svoji spletni strani, v varnih in zanesljivih rokah. Njihovi upravljavci molže sledijo napredku v tehnologiji in se zavzemajo za zagotavljanje kakovostnih storitev za kmete. Kandidati za opravljanje takega dela se vpišejo v register izvajalcev FRS šele po uspešno opravljenem ocenjevanju in nadzoru (FRS 2022).

V razmerah, ko je na kmetijah čedalje pogosteje zaposlena samo ena oseba, ki vedno niti ne dela polni delovni čas, od časa do časa pa potrebuje pomoč – dva para rok – na vrhu sezone ali v času dopustov in drugih potreb po odmoru, FRS ponuja kmetom, svojim članom, vse vrste kmetijskih opravil. Letna članarina znaša 295 EUR (z DDV) in kmetom omogoča nižje cene storitev, to je 81 centov na dan. Vključuje tudi posebno podporo v primeru bolezni in nesreče ter 10 % cenejše cene kmetijskih storitev in nadomestilo v primeru smrti (FRS 2022).

Zadruga, Nacionalna služba za pomoč na kmetijah (National Co-Op Farm Relief Service, NCFRS), je leta 2021 objavila analizo že 43-letnega delovanja službe za nadomeščanje na Irskem, ki je izšla izpod peresa Petra Byrnea, njenega nekdanjega glavnega menedžerja. Temeljno sporočilo tega dokumenta je, da je bilo uspešno delovanje FRS predvsem rezultat dobrega sodelovanja in timskega dela med vodstvom, člani in izvajalci storitev te poslovne zadruge (Byrne 2021).

Na svoji spletni FB-strani (FRS FB 2022) spodbujajo kmete, naj uporabljajo njihove storitve, in jih opozarjajo, da utrujenost in izgorelost, če si ne vzamejo dopusta, lahko vodi do nesreče. Obenem pa se FRS v zadnjem obdobju, kot poročajo viri (Allen 2017), srečujejo s pomanjkanjem delovne sile in preko svoje FB-strani pa tudi preko drugih kanalov rekrutirajo delovno silo za polni in tudi polovični delovni čas. Pripravljeni so sprejeti tudi delavce iz drugih EU in ne-EU držav.

FRS svoje ministrstvo za kmetijstvo opozarja, da se irsko mlekarstvo spopada s kritičnim pomanjkanjem usposobljenih, kvalificiranih in prilagodljivih delavcev, da bi lahko izpolnilo ambiciozne razvojne cilje iz strategije Prehrana 2020 in njene naslednice Preudarna hrana 2025 (Ryan 2021). FRS kot največji ponudnik kmetijske delovne sile na Irskem ima ta čas, tudi zaradi epidemije covid-19, velike težave pri zagotavljanju zadostnega števila ustreznih delavcev, da bi zadovoljil naraščajoče povpraševanje (O'Sullivan 2021).

2.3.2.5 Velika Britanija

V tej državi ni uradno organiziranih storitev SDP, so se pa oblikovale številne skupine za samopomoč kmetov, ki sodelujejo z Nacionalno zvezo klubov mladih kmetov (The National Federation of Young Farmers' Clubs), Nacionalno kmečko zvezo (The National Farmers' Union) in NFU Vzajemnim dobrodelnim skladom (the NFU Mutual Charitable Trust). V nadaljevanju predstavljamo nekatere med njimi.

Mreža Farming Community Network (FCN) (2002) združuje delovanje prostovoljcev v kmetijskih skupnostih in podeželskih cerkvah, ki pomagajo kmetom in družinam, ki se spopadajo z različnimi težavami. Ponujajo pastoralno in praktično podporo, kolikor časa jo potrebujejo. Vodijo zaupno nacionalno telefonsko linijo za pomoč in e-linijo, ki sta odprti vsak dan v letu od 7.00 do 23.00. Pomoč njihovih prostovoljcev doseže več kot 6000 ljudi na leto pri različnih težavah: pomoč pri kmetovanju, poslovanju, zdravju in družinskih zadevah.

Sklad Addington (Addington Fund 2022), ki je bil ustanovljen v času kmetijske krize zaradi izbruha spongiformne encefalopatije pri govedu (bolezen norih krav), ponuja nastanitve kmečkim družinam, ki morajo zaradi različnih razlogov zapustiti svoje kmetije in ob tem izgubijo svoj dom. V izrednih razmerah in v stiski ta sklad s kratkoročno subvencijo podpira kmetije, v nekaterih okrožjih pa v okviru programa dostopnih stanovanj na podeželju ponujajo tudi nastanitve za kmetijske delavce.

Royal Agricultural Benevolent Institution (RABI 2022), ustanovljena leta 1860, je prav tako dobrodelna organizacija, ki usmerja, finančno podpira in ponuja praktično oskrbo kmetov vseh starosti že več generacij. Z dodeljevanjem subvencij tako npr. zagotavlja pomoč upokojenim in zaposlenim kmetom v finančnih težavah. Njihova podpora vključuje npr. enkratne in redne subvencije, zamenjavo osnovne gospodinjske opreme, financiranje invalidske opreme, pristojbine za domove za ostarele, podporo delavcem na kmetijah in pomoč pri usposabljanju, ki jim pomaga razviti spretnosti za pridobivanje dodatnega zaslужka zunaj kmetije. Večino svojih stroškov pokrivajo s prihodki od subvencioniranih najemnin, donacij in sponzorstev. Nedavno vzpostavljena spletna platforma za dobro počutje RABI odraslim in mladim kmetom ponuja brezplačne anonimne informacije, osredotočene na kmete. Ti viri so na voljo 24 ur na dan sedem dni v tednu, poleg člankov in forumov za razpravo, namenjenih kmetom, pa lahko uporabniki dostopajo tudi do individualnega svetovanja, ki ga ponujajo svetovalci, usposobljeni za delo pri BACP.

NFU Mutual Charitable Trust (2022), ustanovljen leta 1998, zagotavlja donacije dobrodelnim organizacijam za kritje tekočih stroškov različnih projektov in storitev, tudi takih, ki si prizadevajo reševati težave na področju duševnega zdravja in pomanjkanja hrane, pa tudi kmečkim družinam v stiski. Leta 2020 so tako pomagali 3000 družinam. V zadnjih enajstih letih je ta organizacija donirala več kot 4 milijone funtov za financiranje projektov izobraževanja in socialnega varstva v mestih in vaseh po vsem Združenem kraljestvu.

2.3.3 Ugotovitve:

Analiza znanstvenih virov in drugih dostopnih informacij kaže, da je SDP v evropskem prostoru namenjana več stvarjem ter urejena in financirana na različne načine. Je posebej formalno urejena pomoč kmetom, kot je nadomestno delo na kmetiji, pa tudi pri gospodinjskih opravilih v primerih, ko primanjkuje delovne sile družinskih članov predvsem zaradi bolezni in okrevanja po nesrečah, pa tudi v času porodniškega in starševskega dopusta, izobraževanja, sodelovanja v dejavnostih skupnosti, rekreacije in prostega časa. Takšne oblike delovne pomoči so organizirane v okviru strojnih krožkov, poslovnih zadrug, lokalnih skupnosti in storitev zasebnih podjetij ter humanitarnih organizacij. V proučevanih državah pa tudi drugje v severozahodnem delu Evrope je SDP vzpostavljena in uveljavljena že od sedemdesetih oz. osemdesetih let prejšnjega stoletja. Storitve se financirajo iz

zdravstvenega in socialnega zavarovanja ter iz posebnih nezgodnih zavarovanj, prispevkov in članarin kmetov ter subvencij države. Nekaj obstoječih vrednotenj SDP kaže tako na njene pozitivne kot negativne izide, slednje velja upoštevati pri izboljšanju delovanja storitev in njenem uvajanju v državah, kjer je še ni, na primer v Sloveniji.

2.4 Analiza polstrukturiranih intervjujev

2.4.1 Opis udeležencev raziskave

#1 + #2, intervju s parom: Ž = 55 let, M = 61 let, Dolenjska regija; manjša živinorejska kmetija, 13 ha (polovica je travnikov, preostalo je gozd) + 12 glav goveje živine + nekaj prašičev, odrasla hči edinka se je odselila in ne namerava prevzeti kmetije; on se je na kmetijo priženil, je invalidsko upokojen zaradi demence, po poklicu je vodovodni inštalater, imel je več nezgod pri delu na kmetiji in nekaj resnejših poškodb (zlom noge in roke), še vedno kmetuje; ona po poklicu šivilja, vse življenje dela na kmetiji, ni bila nikoli poškodovana, se je pa spoprijemala z boleznijo in smrtjo staršev, oče je umrl zaradi infarkta, mama pa je tri leta pred smrtjo trpela za močno demenco, skrb zanjo je bil velik napor, opiše tudi nesrečo pri sosedih, ko se je pri delu s stroji smrtno ponesrečil gospodar, njegova žena pa je naredila samomor.

#3 + #4, intervju s parom: Ž = 55 let, M = 58 let, Gorenjska regija; 60 ha velika kmetija (večina je gozd) + nekaj živali, odrasli hčeri sta se odselili in ne nameravata prevzeti kmetije; oba se na kmetiji ukvarjata s turizmom, on tudi z gozdarstvom (imajo registrirano dopolnilno dejavnost na kmetiji), on ima srednjo kmetijsko šolo, je invalidsko upokojen zaradi poškodbe noge, kmetijo je prevzel pri dvanajstih letih po smrti očeta, ki je imel raka, starejši brat zaradi bolezni ni mogel prevzeti kmetije, velik del kmetije je bil po 2. vojni nacionaliziran, kmetija je utrpela tudi požar; ona se je na kmetijo primožila, prišla je iz tujine in se soočila s ksenofobijo in predsodki okolice; oba, še posebej on, se spopadata s težavami v duševnem zdravju.

#5, M, gospodar kmetije, 61 let, Posavska regija; po poklicu strojni tehnik, upravlja manjšo ekološko tržno kmetijo (sadjarstvo in zelenjadarstvo sta glavni dejavnosti), od živali imajo le kokoši in race; na kmetiji z njim živijo še njegova mama, žena, hči, zet in vnuk; na kmetiji delata le z ženo (hči ne kaže večjega interesa za prevzem, nadaljevanje kmetije), oba sta upokojenca, on je večino delovne dobe delal na kmetiji in bil kmetijsko zavarovan, službo je pustil zaradi slabih odnosov, žena pa je vseskozi hodila v službo na Zavod za zdravstveno zavarovanje; večkrat se je poškodoval pri delu na kmetiji, enkrat tudi huje (roko mu je zagrabil in zdrobil kardan freze), oba z ženo sta se večkrat spoprijemala z izgorelostjo.

#6 + #7, intervju s parom: Ž = 46 let, M = 50 let, Savinjska regija; 24 ha velika kmetija, od tega 8 ha obdelovalne površine, preostalo je gozd, kmetijo so iz živinorejske pridelave preusmerili v zelenjadarsko in ekološko + devet glav govedu, vključeni so v partnersko kmetovanje; ona je po poklicu optik, na kmetijo se je primožila in zaradi zdravstvenih razlogov (težav s pljuči) pred nekaj leti službo opustila (ima priznanih slabih dvanajst let delovne dobe), zdaj dela na kmetiji, a ni pokojninsko zavarovana, ureja si status invalidne osebe, obremenjuje jo tudi revmatizem; on je v službi, dela kot orodjar, popoldne pa dela na kmetiji, ne poroča o zdravstvenih težavah ali nesrečah; živijo skupaj z moževimi starši, ki še po malem kmetujejo, imata tri otroke (dve hčerki in sina z diagnozo avtizma), najstarejša hči (23 let) bi želela prevzeti kmetijo.

#8, M, 58 let, Savinjska regija; diplomirani inženir agronomije, po končanem študiju se je zaposlil na domači kmetiji (kmetijsko zavarovan), živinorejsko-vrtnarska kmetija, 6 ha + 10 ha gozda, poleg svoje kmetije obdeluje še tri druge kmetije OMD (večinoma košnja), katerih lastniki so drugi; trenutno skrbi za 22 živali; poleg njega na kmetiji živijo še ovdoveli oče, ki je gospodar, in dva brata (najmlajši je star 40 let), tretji brat prihaja domov ob koncih tedna iz večjega mesta; pred desetimi leti si je zlomil gleženj, ko mu je zdrsnilo na mokri podlagi na njivi (bil tri mesece na bolniškem dopustu), pred pol leta pa se je poškodoval – pri obrezovanju padel z drevesa z višine nekaj metrov na ramo, po operaciji so nastale komplikacije, poškodba živca, zaradi česar težko hodi in ga skrbi, kako bo lahko nadaljeval kmetovanje.

#9, Ž, 47 let, Savinjska regija; po poklicu kuharica, primožila se je in zdaj dela na 5 ha veliki ekološki zelenjadarski kmetiji + 8 glav živine + 3 prašiči + 80 kokoši, ima dopolnilno dejavnost, živi z možem, ki ima s. p. za keramičarstvo (je veliko zdoma), in tremi sinovi, ki so se usposobili oz. se usposablajo za nekmetijske poklice (nihče ne namerava nadaljevati s kmetijstvom), deset let nazaj je imela nesrečo

s traktorjem, pri čemer si je hudo poškodovala stegnenico, takrat ni bila kmetijsko zavarovana, zato ni bila upravičena do bolniškega dopusta, stroški zdravljenja so se krili preko zavarovanja po možu, ob slabem vremenu jo noga še vedno boli in ovira pri delu, pred nekaj leti si je pri delu natrgala tudi ramenske vezi.

#10, Ž, 53 let, Savinjska regija; obdeluje 4,5 ha veliko kmetijo OMD, ima ovce (9), govedo (4), kokoši (50), pridelujejo zelenjavo, sadje, imajo tudi vinograd, mož je orodjar, zaposlen zunaj kmetije, ima pa tudi popoldansko dejavnost (pridelava in prodaja kmetijskih pridelkov), ima štiri hčere, stare med 22 in 33 let (že vse zaposlene zunaj kmetije, ni še odločeno, ali bo katera prevzela kmetijo), z njimi živi tudi 93 let star stric (ni sorodnik), od katerega so prevzeli kmetijo in skrbijo zanj; oba z možem imata zdravstvene težave, njemu popušča srčna mišica in ima zamašene pljučne mešičke, kaže znake izgorelosti, ona pa je imela po četrtem porodu večletne zdravstvene težave z vranico (avtoimuna bolezen) in so ji jo odstranili.

#11, Ž, 52 let, Osrednjeslovenska regija; izučena poštna uslužbenka, primožila se je na kmetijo, pred desetimi leti sta z možem opustila redni službi in začela kmetovati, imajo tri otoke (hči 31 let, najstarejši sin 28 let, najmlajši pa 22), ki so se že osamosvojili in hči odselila. Kmetija leži na nadmorski višini 620 m in ima 7,5 ha večinoma v strmini, zato jo povečini obdelujejo ročno, imajo nekaj gozda, iz tega vira za prihodnost možki del družine (sinovi) načrtuje mizarstvo delavnico, kmetovanje jih ne zanima. Mož je imel pri delu na kmetiji, ko je bil še v službi, več nesreč: padec z višine, zaradi česar si je zlomil kolk, drugič je utrpel večjo ureznino zaradi polomljenega kardana.

#12: Ž, 59 let, Zasavska regija; predno se je primožila na sedanjo kmetijo, je živela na 10 ha veliki živinorejski kmetiji + gozd svojih staršev, sedanja kmetija je tudi živinorejska in ima 10 ha obdelovalnih površin in 10 ha gozda, nekaj zemlje imajo tudi v najemu; imajo dopolnilno dejavnost za predelavo mleka, pri čemer je posebej aktivna; živi z možem, imata dva otroka, sin in hči sta že odrasla, hči se je odselila in prevzela kmetijo starih staršev, sin pa bo prevzel domačo kmetijo in že ima družino (enega otroka). Ona je še v službi kot tehnična sodelavka na eni izmed visokošolskih ustanov, mož pa je invalidsko upokojen zaradi nevrodegenerativne bolezni, a na kmetiji še vedno dela po svojih najboljših močeh, pomaga sinu. Pri delu medsebojno sodelujejo s hčerino kmetijo. Sogovornica pripoveduje tudi o izkušnji z obolelim, invalidnim očetom, ko je bila še dekle.

#13, Ž, 52 let, Savinjska regija, ima srednjeekonomsko izobrazbo, že od rojstva živi na 5 ha veliki kmetiji, polovica je njiv, nekaj manjših sadovnjakov in travnikov, v preteklosti so imeli tudi govedo, zdaj redijo kakšnega pujsa in kokoši, ukvarjajo se predvsem z ekološko pridelavo zelenjave, tržijo zaboječke; mož je njen vrstnik, po poklicu tekstilni mehanik, nekaj časa je delal v tekstilni tovarni, nato ostal doma; imata pet otrok, tri hčere in dva sinova (najstarejša hči ima 30 let, najmlajši sin 11 let); kot računovodkinja je zaposlena v eni izmed humanitarnih organizacij (obenem je vsa družina vpeta v prostovoljstvo), pred tem pa je dalj časa delala skupaj z možem samo na kmetiji: ona je imela vseskozi urejeno kmečko zavarovanje, mož pa je zaradi štirih nepreskrbljenih otrok lahko izkoristil ugodnost socialnih transferjev, tekla mu je delovna doba, ni pa imel zagotovljene druge socialne varnosti (npr. bolniškega dopusta); v takšni situaciji je mož zbolel zaradi ene bakterije in močno shujšal, v istem času je imela tudi za rakom bolno mamo in majhnega najmlajšega sina; ko si je mož čez dve leti opomogel, ga je hudo poškodoval napadalni pes, čez čas pa je še padel s traktorja in si izpahnil kolk (zaradi tega ima še vedno težave), čez tri leta je zbolel še na živcih; kmalu po tistem, ko ji je umrla mama, si je sama pri delu na kmetiji poškodovala roko (komplicirani zlom), zaradi bolečin v hrbtenici je zaposlitev na kmetiji pred dobrim letom opustila, a na kmetiji z možem še vedno delata; trenutno imajo v bolnišnici zaradi možganske kapi dementnega očeta; nadaljevanje kmetije je negotovo, hčeri, ki naj bi prevzela kmetijo, so pred nekaj meseci postavili diagnozo multiple skleroze; mož in ena od hčera trenutno kot osebna asistenta skrbita za obolelo sosedo na eni izmed sosednjih večjih kmetij.

#14, M, 69 let, Savinjska regija, ima osnovno šolo; OMD (nadmorska višina 600 m), skupaj z ženo imata dve med seboj združeni kmetiji (v razdalji 3 km), 38 ha, od tega 13 ha obdelovalnih površin, 24

ha gozda, ukvarjajo se z živinorejo (10 krav dojlj + 13 druge govedi) + 8 prašičev, ozdravljeni alkoholik (to so povedali kmetijski svetovalki, sam tega med intervjujem ni omenil, le da je član skupine za zdrav življenjski slog), ves čas je bil kmečko zavarovan, od leta 2011 ima majhno pokojnino (400 €); žena, 61 let, tudi z osnovnošolsko izobrazbo, je bila tudi 11 let kmečko zavarovana, a je že vrsto let invalidsko upokojena (300 €) zaradi sladkorne bolezni, oba z ženo še vedno delata na kmetiji; živita skupaj s sinom (38 let, kmetijsko-podjetniški tehnik) in snaho (inženirka živilstva in prehrane), oba zaposlena v železarni Štore, trgovina oz. CETIS, redko zmoreta pomagati na kmetiji, in 5 let starim vnukom. Ima še dve hčeri, starejša, 40 let, komercialistka, odseljena, ima že svojo družino; mlajša, 33 let, inženirka za podeželje in krajino, dela na stričevi kmetiji, jo bo prevzela; njega muči obraba hrustanca na eni nogi, zaradi česar težje dela, imel je operacijo žil in kile, večkrat mu je tudi kaj padlo v oko in je potreboval zdravniško pomoč.

#15 + 3 člani družine: primožena na kmetijo, 35–40 let, Pomurje; nadpovprečno velika poljedelsko-živinorejska kmetija, več kot 100 ha + več kot 500 glav živine + strojne storitve; ona je soproga mladega kmeta in zaposlena na kmetiji; on leta 2021 dobil diagnozo kronične bolezni (o njeni bolezni sprašujem še 3 družinske člane: njenega moža in njegove starše – vsi so zaposleni na kmetiji in kmečko zavarovani).

#16, Ž, primožena na kmetijo (40–45 let) v Pomurju, poljedelsko-živinorejska kmetija: 10–15 ha + do 20 glav živine; mož kmet umrl zaradi samomora, ona je mati več otrok, po smrti moža pa je skupaj z njimi prevzela delo na kmetiji ob stalni pomoči soseda.

#17 + #18, intervju s parom iz Pomurja, poškodovanim nosilcem kmetije #17 in primoženo soprogo #18, poljedelsko-živinorejska kmetija: ok. 60 ha + 60 glav živine + strojne storitve; on je nekdanji mladi prevzemnik (zdaj 40–45 let), poškodoval se je pri skoku s traktorske prikolice (odprt zlom gležnja), nastale so komplikacije in čaka na operacijo; po nesreči se je ona (40–45 let) zaposlila za 4 ure na kmetiji, 4 pa še vedno dela zunaj kmetije; par ima dva šolajoča se otroka.

#19 + #20, par iz Pomurja, OMD kmetija: 15 ha zemlje + 30 ha gozda + 20–25 glav živine; on (#19, 55–60 let) je kmet, nedavno si je poškodoval hrbtenico in nogo (nanj je padla bala), pred nesrečo moža kmeta je ona (#20, 50–55 let) redno zaposlena zunaj kmetije, po nesreči kombinira delo in prevzame celotno delo na kmetiji. Par ima dva šolajoča odrasla otroka.

#21 + #22, intervju s parom iz Pomurja: on (#21, 40–45 let) je bil eden prvih mladih prevzemnikov, čeprav je bil in je obenem zaposlen zunaj kmetije; kmetija obsega 9 ha + gozd + iz prašičereje (200 bekonov) se preusmeri v 40 glav goveje živine; ona (#22, 40–45 let) se je že pred poroko ponesrečila v tovarni in ostala brez uda, zdaj ima status nezaposlene in je prijavljena na zavodu za zaposlovanje; on kot zaposlen zunaj kmetije je kmetijo prevzel po smrti staršev (oče umrl v nesreči s traktorjem na kmetiji pred 10 leti, mati se je prav tako smrtno ponesrečila pred ok. 5 leti v hlevu), #21 nedavno dobil diagnozo kronične bolezni, trenutno kombinira delo zunaj kmetije z delom na kmetiji; par ima 2 šolajoča otroka.

#23 + starši, intervju z mladim prevzemnikom iz Pomurja (40–45 let): kmetija obsega 50 ha + 60 glav goveje živine + strojne storitve; pred ok. 20 leti #23 v nesreči pri delu s kombajnom izgubil ud, o njegovi nesreči spregovorita tudi starša, ki delata na kmetiji; #23 ima s soprogo 3 šolajoče se otroke, eden je odrasel.

2.4.2 Vključenost družinskih in nedružinskih članov v delo na kmetiji

Na petih kmetijah (#1, #2, #3, #4, #5, #14) kmetuje par, ki si delo deli; opravila z mehanizacijo večinoma opravlja mož, v enem primeru (#2) to redno opravlja tudi soproga, ki dodatno skrbi še za vsa gospodinjska opravila in urejanje administracije; izjema je vdova (#16), ki ob pomoči še šolajočih se otrok opravlja vsa dela na kmetiji sama, in #20, katere soprogo zaradi hude telesne poškodbe še ne more pomagati. Občasno oz. kadar utegnejo na treh kmetijah (#14, #16, #23) paru pomagajo kmetovati tudi odrasli otroci ali pa njihovi starši oz. tast in tašča (#15, #17, #23). Na petih kmetijah

(#6, #9, #10, #16, #22) kmetijo vodijo in na njej opravijo glavnino del ženske (redno ali občasno jim pomagajo možje, ki so zaposleni v drugih dejavnostih ali pa so doma zaradi poškodbe). Dokaj redno ali pa občasno jim pomagajo tudi odrasli otroci, če na kmetiji še živijo (#5, #9, #14, #16, #23). Na eni kmetiji (#8) kmetujejo štirje samski moški, najstarejši med njimi je že upokojeni oče, delo si delijo, najstarejši sin (udeleženec v raziskavi) organizira in vodi kmetijo, druga dva brata sta zaposlena in delata ob popoldnevih in ob koncih tedna. Na treh kmetijah (#12, #16, #23) se s kmetovanjem ukvarjajo vsi odrasli člani. Samo na eni kmetiji imajo stalno zaposlene delavce (#15), na nekaterih kmetijah (#1, #2, #17, #23) občasno najamejo koga ob sezonskih špicah dela oz. za delo v gozdu, na nekaterih kmetijah (#3, #4) pa si z drugo osebo izmenjujejo usluge pri delu v gozdu. V vzorec smo torej vključili kmetije, na katerih kmetujejo v glavnem družinski člani. Vsi menijo, da bi potrebovali pomoč v obliki dodatne delovne sile, a si je večina s svojimi finančnimi zmožnostmi ne more privoščiti.

2.4.3 Ugotovitve

Delovna sila na kmetijah, ki so bile zajete v naš vzorec, so praviloma družinski člani; v samo enem primeru imajo zaposleno stalno delovno silo. Bodisi skupaj kmetuje par bodisi kmetuje zgolj eden; drugi v paru je zaposlen in kmetuje v svojem prostem času. To velja tudi za na kmetiji živeče odrasle in še šolajoče se otroke in starše generacije, ki kmetuje (para). Nedružinskih članov praviloma ne zaposlujejo. Dodatno delovno silo vsi potrebujejo, a si je v večini primerov s svojimi finančnimi zmožnostmi ne zmorejo privoščiti.

2.4.4 Delovne razmere, telesni in psihični napor in varnost na kmetiji

2.4.4.1 Ocena delovnih razmer

Velika večina udeležencev, razen redkih izjem (#1 in #2), je delo na svojih kmetijah ocenila kot telesno zahtevno in naporno, vendar jih delo na kmetiji veseli, zato marsikaj, kot pravijo, prenesejo in vzdržijo. Telesne obremenitve v glavnem pripisujejo ročnemu delu, ki ga še vedno veliko prakticirajo na OMD (#8, #10 in #14, #19) in ekoloških (#5, #6, #9 in #13) kmetijah. Delo si lajšajo z mehanizacijo in različnimi delovnimi pripomočki, vendar, kot pravijo, ti niso poceni in si jih v obsegu, kot bi jih potrebovali, težko privoščijo, še posebej na manjših kmetijah. Obenem pravijo, da ročnega dela z mehanizacijo in pripomočki ne morejo povsod povsem nadomestiti. Poleg ročnega dela k telesnemu naporu pripomoreta tudi dvigovanje težkih bremen in prisilna drža, kar se je nekaterim (#3, #5, #6#, #13#) maščevalo s kroničnimi bolečinami in poškodbami (težave s križem, vratnimi vretenci, hernija, zdrs diskov ipd.). K telesnemu naporu pripomorejo tudi neugodne vremenske razmere, zlasti močno sevanje sonca, vročina in vlaga ali pa mraz, pa tudi vsako leto slabše delovne razmere zaradi škodljivcev in plesni, ki jim nalagajo dodatno delo in uničujejo pridelek. Telesne bolečine in oviranost povzročajo slabo voljo in počutje, ker ne zmorejo opraviti dela v takšnem obsegu in času, kot so ga prej.

Še bolj kot telesno naporno pa vsi udeleženci kmetovanje ocenjujejo kot psihično naporno in zahtevno. V zvezi s tem so navedli naslednje vire stalnih skrbi in pritiska (čezmernega stresa), s katerimi se spoprijemajo:

- Dolgi delavniki: ob delovnih konicah se opravila zavlečejo do 18 ur na dan ali še dlje. Ko je sezona priprave posevkov in spravila pridelkov, je treba pogosto hiteti, da se ne zamuja z roki, da je pridelek dobro spravljen in ne propada. Izvajalci strojnih storitev so pod pritiskom, kako vsem zainteresiranim ustreči, da jih nimajo za nezanesljive. Ker ni časa za počitek oz. ker si navadno ne vzamejo krajših odmorov, prihaja do izgorelosti.

- Nepopolno delujoča mehanizacija: sogovorniki se pritožujejo nad proizvajalci strojev, češ da jim prodajajo ponaredke, da ni ustreznih rezervnih delov. Neredko zaradi pomanjkanja denarja kupujejo stare stroje (npr. od Avstrijcev), popravila strojev jim vzamejo veliko časa, ki jim ga zmanjkuje za druga opravila in pripomorejo k njihovi slabi volji.
- Obsežna papirologija: redno vodenje raznovrstnih evidenc, računovodstva, knjigovodstva je časovno obremenjujoče in obsežno, zaradi česar so v časovni stiski z drugimi opravili.
- Opravitki z uradnimi osebami: obremenjeni so z inšpekcijskimi nadzori v povezavi s prejetjem in izvajanjem subvencij, sankcioniranjem ter zniževanjem višine subvencij; obremenjujejo jih administrativne napake ter »pretirani«, »neživljenjski« predpisi in zahteve; delovne razmere, počutje in zdravje kmetov; kot poročajo udeleženci raziskave, jih ne upoštevajo in ustrezno obravnavajo.
- Slab pridelek: zaradi slabega vremena (suša, toča, poplave, zmrzali) prihaja do izpada ali slabe kakovosti pridelka (#5, #12); bremenijo jih »novi« škodljivci, npr. iz Kitajske, za katere zaščitna fitofarmacevtska sredstva v Sloveniji niso na voljo (#8, #10); škodo jim dela divjad (#14), posevki iz kupljenih »slabih« semen ne skalijo in ne obrodijo (#11); posledično jih bremenijo, ker ne morejo ustreči potrebam kupcev (#5, #11).
- Finančne skrbi: bremenijo jih, ali bodo lahko odplačali posojila (#14), plačali vse položnice in dajatve (#11, #12, #13, #19, #20), zagotovili eksistenco svoji družini (#11), preživel s kmetovanjem (#13, #19, #20).
- Prisotnost majhnih otrok ob delu: potrebni sta dodatna skrb in pozornost, da se jim kaj ne pripeti, da se ne poškodujejo (#10, #11, #15, #18).
- Usklajevanje dela na kmetiji ob redni službi: je še posebej zahtevno, če je na kmetiji treba poskrbeti za večje število živali ali obdelati večje kmetijske površine (#5, #14, #20).
- Nerazpoložljivost nadomestne delovne sile: tudi za plačilo v njihovem okolju ne dobiš ljudi ne za kmetijska ne za administrativna opravila na kmetiji (#11, #13, #15, #17, #18).
- Delo z živalmi: npr. v času telitve in ko imajo teličke, so krave nemirne in lahko nevarne, še posebej tiste z velikimi rogovi, delanje z njimi v takih situacijah je zahtevno in stresno (#2, #6, #18, #20, #23).

2.4.4.2 Ocena varnosti delovnih razmer

Udeleženci raziskave navajajo oz. zaznavajo tudi nevarnosti in tveganja, s katerimi se srečujejo pri delu na kmetiji. Med njimi ni nikogar, ki bi na načelni ravni podcenjeval nevarnosti in tveganja, ki jih, nasprotno, kot poročajo kmetijski svetovalci, zaznavajo pri svojem delu na terenu v vedenju kmetov (Ivanuša 2020). Vendar pa na večini od udeleženi kmetij (razen na #15, #17, #18) nimajo varnostnega načrta oz. izdelane izjave o varnosti z oceno tveganja. Izjava udeleženca #5 ponazarja večinski odnos kmetov v našem vzorcu do tega vprašanja: »ga ne rabim, sem se z delom že naučil, kje moram biti previden, pozoren, varnostni načrt imam že v glavi«.

Nevarnosti in tveganja na svojih kmetijah udeleženci povezujejo z že prej omenjeno mehanizacijo, traktorji in drugimi stroji in napravami ter delom z živalmi, pa tudi z zadrževanjem na strmih in spolzkih terenih, visokih objektih, ravnanje s kemikalijami ter z delom v gozdu, ki je sestavni del opravil številnih kmetov v Sloveniji. V primerjavi s preteklostjo, ko je bilo delo ročno, je nevarnosti danes več. Viri nevarnosti in tveganj, ki jih navajajo naši udeleženci, se ujemajo s tistimi, navedenimi v znanstveni in strokovni literaturi (npr. Pfortmüller idr. 2013; DeWit idr. 2015; Dosman idr. 2015; Watson idr. 2017; Johnson idr. 2021). Ena od udeleženk (#6) pa še poudari, česar v literaturi ni zaslediti, da je tudi delo na zelenjavnih vrtovih, poljih in njivah zaradi slabih vremenskih razmer, prisilne drže in pomanjkljive opreme, lahko tvegano za poškodbe pa tudi bolezni (deformacija hrbtenice, revma ipd.), ki se ne pokažejo takoj (tihe poškodbe), ampak šele čez čas, na starost in

»zanje ni popravnega izpita«. V zvezi s tem dodaja, da na trgu pogreša opremo za delo na njivi, ocenjuje, da ni primernih toplih in vodoodpornih rokavic za hladne dni, prav tako meni, da se ne dobi primerna, lahka in vodoodporna ženska obutev, medtem ko je po njenem mnenju za varno delo v gozdu na voljo dovolj primernih oblačil in obutve. Prav tako meni, da ni predpisov o ergonomskih vidikih dela na kmetiji in o tem, kako se obleči za varno in zdravo delo na kmetiji, ter da so v tem pogledu pomanjkljivi tudi zdravstvena vzgoja ter preventivni pregledi in obravnave, npr. fizioterapija za kmete – poleti, ko delajo, nimajo časa in težko pridejo do takšnih storitev, pozimi pa ne pridejo na vrsto.

Udeleženci raziskave, zlasti moški, menijo, da so za varnost pri delu na kmetiji odgovorni kmetje sami, da je njihova varnost pri delu odvisna od njihove previdnosti, izkušenj, znanja, rednega servisiranja in nenehnega preverjanja delovne opreme in strojev, sposobnosti oceniti tveganja in nevarnosti, ki na kmetiji prežijo vseskozi in povsod. Obenem delijo prepričanje, da bodo *»vedno ostala določena tveganja, na kar ne moreš vplivati, vsake okvare na traktorju ne moreš predvideti«* (#8), kljub različnim tečajem in usposabljanjem, ki se jih udeležujejo npr. ob nakupu novih traktorjev, strojev ali orodij, najpogosteje sicer organiziranih, ko imajo kmetje največ dela (#12).

Literatura (Murphy in O'Connell 2018, Lovelock 2012, Mullen 2004, Murphy 1981) poroča o povezanosti nevarnega in tveganega vedenja kmetov z njihovimi osebnostnimi značilnostmi, stališči in prepričanji – pretirano samozavestjo in neprevidnostjo. Tvegano obnašanje kmetov, npr. neuporaba varnostne opreme in neupoštevanje varnostnih praks, raziskovalci povezujejo z njihovimi identitetnimi označevalci (npr. prepričanjem, da so strokovnjaki za kmetijske orodje in stroje) in pričakovanji kmečke skupnosti, ki ceni trdne in neodvisne posameznike in s tem presoja uporabo varnostne opreme in upoštevanje varnostnih praks za nevredne *»pravega moškega oz. dobrega kmeta«*. Nekateri udeleženci naše študije (#1, #2, #3, #13, #14) priznavajo, da pri svojem delu ali pri delu drugih kmetov opažajo uporabo bližnjic, neuporabo zaščitne opreme, uporabo provizoričnih rešitev v gospodarskih poslopih, odvzemanje varnostnih, zaščitnih in opozorilnih elementov strojem, uporabo improvizirano popravljenih traktorjev in strojev, vendar kot pravijo, vse to počnejo predvsem zaradi časovne stiske in pomanjkanja denarja, da bi ju *»prihranili«*, in ne zaradi dokazovanja poguma (#1, #3, #12).

Na specifičnost okoliščin nevarnega in tveganega kmečkega dela v slovenskih razmerah v primerjavi s tujimi študijami pokaže tudi pripoved udeleženca #7 o kmetih *»garačih«*. Po njegovem mnenju kmetje v Sloveniji, še zlasti kmetice, pri delu premalo pazijo nase, pri čemer, kot pravi, gre za ustaljeni vzorec, prevzet iz preteklosti; *»prej so gospodarji priganjali k delu svoje hlapce in dekle, zdaj pa priganjajo sebe«*. Razlog za tako naravnost vidi v slabem socialnem položaju kmetov in kmetic, ki si ga trudijo izboljšati, se dokazati s trdim in tveganim delom in tako ustvariti boljša izhodišča svojim otrokom. Meni, da takšno vedenje ni trajnostno, da je samouničevalno in konec koncev brez zelenega cilja: *»Noben ne ceni, koliko si ti zgaran; ko si zgaran, bolan, te nobeden več ne opazi«*. Nasprotno meni, da bi bilo med kmeti treba *»zamenjati filozofijo dobrega dela«* in več pozornosti kmetijskih svetovalcev pri delu s kmeti nameniti ozaveščanju in izobraževanju o *»optimiranju«* proizvodnje in varstvu in zdravju pri delu ter kako z manj truda in tveganja doseči več.

Domnevamo lahko, da se kmetje z večjih kmetij, ki prevladujejo v tujini, obnašajo bolj tvegano, pogumno zaradi krepitve svojega ugleda, kmetje z majhnih kmetij, ki pomenijo večino v Sloveniji, pa se tvegano obnašajo iz prisile, zaradi pomanjkanja finančnih in časovnih virov ter pomanjkanja delovne sile. S pomanjkanjem delovne sile pa se spopadajo, kot kažejo naši intervjuji, tudi na večjih kmetijah v Sloveniji (#15).

Literatura povezuje tveganja pri delu na kmetiji tudi z vse pogostejšo situacijo, da kmetje delajo sami, brez drugih udeležencev (FARMWELL 2021, Murphy in O'Connell 2018, Watson idr. 2017). Naši udeleženci takšnega tveganja niso prepoznali, razen intervjuvanca #14, ki pravi, da vedno dela v gozdu skupaj s sinom, in intervjuvanke #9, ki pove, da ima pri delu vedno pri sebi mobilni telefon, da pokličejo domače, če se kaj zgodi.

2.4.4.3 Ugotovitve

Delo na kmetijah je tako telesno kot psihično naporno, kmetje so izpostavljeni številnim stresorjem, tveganjem in nevarnostim, ki jih povezujejo z mehanizacijo, delom z živalmi, kemikalijami, delom v gozdu, delom v slabih vremenskih razmerah, dolgotrajno prisilno držo pa tudi z obsežno papirologijo. Ne zaznavajo pa, da je tvegano in nevarno delo povezano s tem, da delajo vse bolj sami, brez drugih.

Na večini sodelujočih kmetij nimajo izdelanega varnostnega načrta. Udeleženci raziskave menijo, da so za svojo varnost pri delu na kmetiji sami odgovorni, da nevarnosti nenehno pretijo, da pa se vsega ne da preprečiti kljub pazljivosti. K nevarnostim, kot priznavajo, tudi sami pripomorejo z »uporabo bližnjic«, neuporabo zaščitne opreme, improvizirano popravljenimi traktorji in stroji, večinoma, kot pravijo, zaradi časovne stiske, pomanjkanja denarja in delovne sile. Med udeleženci je izražena potreba po ozaveščanju in izobraževanju o varstvu in zdravju pri delu ter po razpoložljivosti ustrezne delovne-varnostne opreme.

2.4.5 Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetiji

2.4.5.1 Prosti čas na kmetiji

Slabo ravnovesje med delom in zasebnim življenjem, preobremenjenost, pomanjkanje počitka in prostega časa pogosto privedejo do slabih odločitev in poškodb ter obolenj pri delu, ki pomembno vplivajo na dobro počutje in zdravje posameznikov in glede kmetov tudi na stanje in nadaljnji obstoj njihovih kmetij. Statistični podatki za Slovenijo sicer kažejo (SURs 2022), da kmetijski sektor, pri čemer niso posebej prikazani podatki za družinske kmetije, ni sektor, v katerem bi bilo opravljenih največ delovnih ur na mesec, da teh največ opravijo zaposleni v informacijskih in komunikacijskih dejavnostih. Vendar pa podatki in rezultati raziskav v drugih evropskih državah, kjer spremljajo razmere na družinskih kmetijah, poročajo o delovni preobremenjenosti kmetov, omejenemu številu ur, ki ga namenjajo počitku in dopustu, in veliko pogostejši prizadetosti kmetov zaradi izgorelosti kot pri drugih poklicnih skupinah (Umstätter in drugi 2022; Reissig in drugi 2019; Kloczko-Gajewska in Sulewski 2019; Kallioniemi in drugi 2016; Navarrete in drugi 2015).

Dejstvo, da kmetje in njihove družine preživljajo svoj prosti čas in počitnice precej drugače kot druge poklicne skupine, ponazarja izjava ene od sogovornic: *»Kako ljudje preživljajo svoj prosti čas, kar vidim na Facebooku, si mi časovno ne moremo privoščiti«*. (Sogovornica 10#)

Udeleženci raziskave si vzamejo čas za oddih največkrat tako, da se obiskujejo s sorodniki in sosedi, gredo na enodnevni izlet, ali ob večerih sami oz. z družino gledajo TV, a ocenjujejo, da si vzamejo prostega časa premalo. Če bi imeli koga, da bi jih pri delu nadomestil, bi si ga vzeli več. Ovira je tudi dejstvo, da je večina lokalnih pristočasnih dejavnosti, npr. izleti planinskih in drugih društev, organizirana ob sobotah, ko kmetje delajo ali so vpeti v prodajo svojih izdelkov.

Udeleženka 2# pove, da si na njihovi kmetiji ob nedeljah vedno vzamejo dela prost dan, razen za nujna opravila z živalmi. Opaža pa, da na drugih kmetijah delajo tudi ob nedeljah in da postaja kmetovanje vse bolj delovno intenzivno:

»Mi ne delamo, jaz ne maram tega, če je bilo včasih tako, da je bila nedelja dela prosta, naj bo pa še zdaj, kaj ne. En dan mora biti prosto, ampak veliko jih dela tudi ob nedeljah. Pa čeprav s stroji, ne vem, kako so včasih lahko vse naredili ... imam občutek, da je to vse preforsirano, zdaj ko hodijo na kmetijske šole, ne vem, kaj jih tam učijo, čim trava malo odraste, že kosijo, pa balirajo, pa štirikrat kosijo, recimo, ne. Ampak potem se pa čudijo, da ni nobene trave, so samo pušeljški, saj trava ne

naredi semena, da bi se zasejala. Pa na njivo bi radi trikrat posejali. Mi imamo dovolj, takega tempa ne potrebujemo» (#2).

Udeleženec #8, samski moški brez družine, je o svojem usklajevanju dela in prostega časa povedal:

»Setev, presajanje, to je moj prosti čas, delam tudi ob praznikih, za božič sem pulil repo. Na obiske redko hodim, če niso povezani z delom. Dopusta tudi ne rabim, nimam želje in potrebe. Ko sem bil študent, sem hodil na morje, smučat, takrat smo imeli še »klasično« kmetijo, par govedi, nekaj zelenjave, v primerjavi z današnjo zelenjadarsko je vzela manj časa. Danes pa nimam časa, denar za dopust bi že še imel, a vsaka nepotrebna ura se ti maščuje.«

Opažanja udeležence 10# potrjujejo, da so kmetje »garači«, da se pri svojem delu ne znajo ustaviti in si vzeti kakšnega dneva prosto. Obenem priznava, da to velja tudi zanjo in njenega moža. Pravi, da mora biti prav huda, da si mož vzame nekaj dela prostih ur. Glede na svoje izkušnje, ko šest tednov zaradi bolezni ni bila sposobna delati na kmetiji, je prepričana, da delo lahko počaka. Vendar si sama vseeno le redko vzame čas za sprostitev. Sogovornik 1# tudi verjame, da bi mu boljša mehanizacija, če bi si jo lahko privoščil, omogočila več počitka.

V zimskem času je dela na kmetiji manj. Vendar kmetje in kmetice tudi takrat delajo, bodisi opravljajo nujna pripravljala kmetijska dela bodisi druga pridobitna dela, ženske denimo šivajo in pečejo kruh in pecivo, pakirajo polizdelke in poslovna darila za svoje stranke.

Večina udeležencev v našem vzorcu si vzame le nekaj dni dopusta na leto, najpogosteje od 3 do 5 dni. Posebej radi hodijo v toplice. Nekateri (sogovornik 1# in sogovornica 2#) pa so v preteklem letu dopustu namenili le en dan, udeleženec 14#, ki, tako kot omenjeni par, tudi živi na živinorejski kmetiji, pa v svoji celotni delovni karieri ni bil nikoli na dopustu. Dejstvo, da s svojo soprogo še nikoli nista bila na dopustu, je utemeljil z zavezanostjo in odgovornostjo, ki jo imajo kmetje do svojih kmetij, zlasti z nujnostjo, da je nekdo stalno na kmetiji:

»... takih kmetov tukaj okoli skoraj da ni, da bi hodili na dopust ... ne, ne, kmet mora bit doma ... kmetije ne moreš pustiti, če nimaš nekoga, da bo ves čas doma, mora biti eden, ostati na kmetiji, mora biti zmeraj doma, ne more nikamor iti ... sem se tako navadil, tudi žena je navajena biti ves čas doma.« (#14)

Več dni za dopust si vzamejo na kmetijah, kjer ni živali. Sogovornik #5, ki je že upokojen, a še kmetuje na manjši zelenjadarsko-sadjarski ekološki kmetiji, poroča, da si z ženo, tudi upokojenko, zadnja leta privoščita po 10 dni kampiranja na morju, pozimi gresta za 3 dni v zdravilišče, spomladi in poleti pa naredita več kolesarskih in planinskih izletov. Čas za to si vzameta, ko ju delo lahko počaka, če je treba, ju med odsotnostjo nadomestita hči in zet, npr. zalivanje zelenjave, dostava zaboječkov. Ko sta bila mlajša in sta še bolj aktivno kmetovala (obdelovala večje površine), sta imela za dopust in počitek dosti manj časa, kar ju je privedlo tudi do izgorelosti.

Udeleženka #12 je povedala, da so si na njihovi kmetiji vsako leto privoščili dopust na morju, a niso mogli iti vsi skupaj, ko so bili otroci še majhni, eden od zakoncev je moral ostati doma in skrbeti za kmetijo in invalidno osebo. Mož je šel na morje s hčerko, ona pa s sinom (o podobni izkušnji poroča tudi udeleženka 6#, ki ima še majhnega najmlajšega otroka). Ko so otroci odrasli in so že lahko poskrbeli za kmetijo, sta šla z možem lahko skupaj na dopust. Ko so bili otroci še majhni, pa so si večkrat privoščili kopanje v bližnjih toplicah, zvečer in zjutraj so v hlevu vse postorili, čez dan pa bili na »dopustu«.

Količina časa, ki je na voljo oz. si ga kmetje in kmetice vzamejo za vsakodnevno sprostitev in dopust, je, kot so pokazale pripovedi naših udeležencev in udeleženk, odvisna od vrste kmetijske dejavnosti (živali) in velikosti kmetije (na srednje velikih kmetijah je najtežje najti nadomestilo), družinskega cikla (starost najmlajšega otroka) in socialne opore – možnosti, da jih kdo lahko nadomesti pri delu – ki je kmetom na voljo, odvisno od starosti najstarejših otrok in vitalnosti najstarejše generacije, če v

gospodinjstvu živi skupaj več generacij. Poleg pomanjkanja časa je pogost razlog, zakaj si kmetje redko privoščijo počitnice, tudi pomanjkanje denarja (udeležence 9#, 11#, 13#). Nekateri (udeleženec 3#) pa kot oviro omenjajo velik obseg administrativnega dela in ob kmetovanju dodatna dela, npr. v gozdu. Tisti družinski člani, ki so zaposleni izven kmetije, svoj dopust večinoma tudi porabijo za delo na kmetiji. Pomanjkanje sprostitev in dnevnega časa za odmor in dopust je dejavnik tveganja za nesreče in bolezni, kot potrjuje literatura (Bakker idr. 2006; De Bloom idr. 2011; Karttunen in Rautiainen 2011), ki so jim naši udeleženci izpostavljeni in o katerih poročajo na vsaki kmetiji.

2.4.5.2 Porodniški in starševski dopust, skrb za majhne otroke

Zagotavljanje pomoči kmečkim ženskam v času nosečnosti in pri varstvu dojenčkov in majhnih otrok je za načrtovanje upravljanja in organizacijo dela na kmetiji ključno, saj majhni otroci pomembno vplivajo na delovni proces, na ekonomsko in socialno delovanje kmetije (Stengel in Inwood 2015). Vendar je v strokovnih in znanstvenih diskusijah, v medijih in med oblikovalci kmetijske in njej sorodnih politikah to pogosto spregledana tema. Malo se govori in ve o stiskih in stresu, ki ga v tem obdobju doživljajo kmetice, in lahko vodijo do zdravstvenih težav in slabih, napetih, celo konfliktnih odnosov na kmetiji ter do otežene proizvodnje na kmetiji in finančne nestabilnosti. Reševanje stisk in stresa, ki jih doživljajo kmečke ženske med materinstvom, je odrinjeno v domeno posameznega gospodinjstva in se kaže kot individualni problem ali kot nesposobnost, nezmožnost posamezne kmečke ženske, da bi ga rešila: *»To je stalna praksa in problem kmetic, o čemer pa se nikoli in nikjer ne govori.«* (Udeleženka #9, 3 otroci)

Med našimi udeleženci so o tej temi spregovorile samo ženske. Velika večina je podelila svoje izkušnje z usklajevanjem dela na kmetiji in materinstvom v času pred porodom in po njem, ko so imele ob sebi dojenčke in majhne otroke. Moški sogovorniki so bili v svojih odgovorih na vprašanje, kako je bilo urejeno delo na kmetiji v času nosečnosti in po porodu njihovih soproj oz. partnerk, dokaj skopi, in sicer, da so ga izkoristile, če so bile zaposlene izven kmetije, in da so v tem času tudi delale na kmetiji.

Pogovori s sogovornicami so potrdili, da ženske, ki živijo na kmetiji, ob majhnih otrocih kmetujejo tudi med porodniškim/starševskim dopustom: *»Ja, to ni bilo samo to, [skrbeti za dojenčka]. Je bilo treba tudi na kmetiji delati.«* (Udeleženka #2, en otrok)

Kmetice delajo pred porodom: *»... takrat sem jaz, ja, ojej, še prejšnji dan, ko sem šla ta malega roditi, še vse pobranala po travnikih, tako da do zadnjega je bilo treba delati (smeh), tako pač je.«* (Sogovornica #9, 3 otroci) In po porodu: *»Po porodu sem lahko kakšen teden malo počivala, potem pa je bilo treba začeti delati.«* (Udeleženka #9, 3 otroci)

Nekatere kmetice zaradi fizične oddaljenosti, nedostopnosti do formalnih oblik otroškega varstva v neposrednem okolju in/ali finančnih razlogov, ko postanejo matere, ostanejo doma, da skrbijo za svoje otroke, obenem pa pogosto skrbijo tudi za starejše onemogle družinske člane. Nekaterim je (bilo) skrb za otoka(e) in delo na kmetiji zelo težko usklajevati.

»Ko so bili otroci še majhni, sploh pri ta prvih otrocih, jih nismo v vrtec vozili. To, da moraš, imaš otroke zraven dela, to je pa res, takrat je pa res bilo naporno, fejest naporno.« (Udeleženka #10, 4 otroci)

Iz pogovorov s sogovornicami je moč identificirati tri situacije, ki jih doživljajo kmečke ženske med svojim materinstvom:

1. Ob kmetovanju in skrbi za majhne otroke so deležne pomoči drugih, svojih mam, sester, drugih sorodnic, zlasti tiste v večgeneracijskih družinah in tiste, katerih sorojenci, ki kmetujejo, živijo v bližini (#17, #18).

2. Ob kmetovanju so pri varstvu svojih otrok prepuščene same sebi.
3. Ob kmetovanju skrbijo za otroka s posebnimi potrebami.

V okviru prvega primera je udeleženka #2 povedala: *»Kaj pa vem, je kar nekako šlo, ni bilo tako zahtevno, nismo pa spet imeli ne vem kako velike kmetije.«* Pri usklajevanju skrbi za otroka in dela na kmetiji ji je pomagala mama: *»Mama je bila zlata vredna.«*

Druga udeleženka je podelila tole izkušnjo: *»Pri prvi hčerki je bila moja mama še zelo vitalna, sem se lahko polne 3 mesece posvetila dojenčku. Pri drugi je bilo tega že nekoliko manj, potem pa je prišla na vrsto že skrb za starše, od tretjega otroka dalje sem pa začela delati takoj, nekaj dni po porodu.«*
(Udeleženka 13#, 5 otrok)

V okviru druge situacije je svojo izkušnjo usklajevanja materinskih in delovnih obveznosti na kmetiji ena od udeleženk opisale takole: *»To je bilo res naporno, če imaš kakšnega starejšega pri sebi, da ti popazi otroke, še nekako gre, če si pa sam, je pa to zelo naporno, jaz sem bila za vse sama.«*
(Udeleženka 10#, 4 otroci)

Kmečki par z majhnimi otroki je, kot so pokazali pogovori z udeleženkami, pogosto v situaciji, ko ne more računati na pomoči drugih, tudi svojih najbližjih ne, npr. svojih ali partnerjevih staršev. Vsi stari starši namreč niso vedno pripravljeni pomagati, kar je bila izkušnja dveh udeleženk:

»Tašča pa ni bila pripravljena priskočiti na pomoč, je rekla, jaz pač ne bom pazila na otroke.«
(Udeleženka 9#, 3 otroci)

»Rekli so, meli smo svojo zgodbo, mi smo za vas delali, vse dali od sebe, zdaj ste pa vi na vrsti.«
(Udeleženka 6#, 3 otroci)

Ali pa zaradi oddaljenosti in svojih delovnih obveznosti ne morejo pomagati svojim hčeram:

»Mama je prišla le za kakšen dan oprat perilo. Sama je živela na veliki kmetiji, kjer so jo tudi rabili. Tako da ni bilo variante, da bi se lahko oprla na koga.« (Udeleženka 9#, 3 otroci)

Ali pa so bližnji sorodniki že sami onemogli in majhnih otrok ne zmorejo paziti, ali so celo sami potrebni varstva in nege ter sami pomenijo obveznost mlajše generacije, saj zaradi nizkih pokojnin (npr. 160 €/mesec) starejši kmetje in kmetice niso zmožni plačila v domu za starejše, ali pa jih ni več med živimi.

Tudi na pomoč drugih sorodnikov, kot so pokazali pogovori, se kmetice v našem vzorcu pogosto niso mogle opreti:

»Sestre so bile pa v službah in imele svoje družine.« (Udeleženka 8#, 4 otroci)

»Ni bilo nikogar, da bi ga lahko prosila, vse druge sorodnice so bile v službah ali pa so same imele majhne otroke.« (Udeleženka 9#, 3 otroci)

Prav tako tudi ne na pomoč sosedov: *»Na sosede ni bilo moč računat, imajo svoje delo in skrbi.«*
(Udeleženka 9#, 3 otroci)

V tretjem primeru je bila materinska izkušnja še posebej stresna:

»Skrbi za otoka in delo na kmetiji je bilo zelo težko usklajevati; jaz na njivi, dojenček v vozičku. Ker je sin avtist, se je obdobje njegove odvisnosti še podaljšalo, na več let. Za nas je bil to velik problem. Plačevati je bilo treba varuško ali prositi taščo, bilo je naporno, kar lahko potrди tudi mož, trpela je cela družina, v našem primeru bi rabili obravnavo za celo družino, ne le pomoč za otroka.«
(Udeleženka 6#, 3 otroci)

Različne izkušnje sogovornic razkrivajo družbene spremembe – demografsko krčenje kmečkih družin in slabenje neformalnih podpornih mrež, ki so jim kmečke skupnosti priče v zadnjih desetletjih, kar neugodno vpliva na usklajevanje poklicnega in družinskega življenja na kmetijah in posledično na čezmerni stres in slabo zdravje v kasnejših letih. Kot je povedala ena od udeleženk, je bilo včasih drugače zaradi večjega števila članov kmečkih družin:

»Starejša generacija je bolj upoštevala, da mora porodnica po porodu en mesec mirovati. So tudi lahko, ker jih je bilo več pri hiši, delo so si porazdelili. Saj potem je mogla fejest delat, ampak prej so ji pa dali malo počitka.« (Udeleženka 9#, 3 otroci)

Usklajevanje družinskega in delovnega življenja na kmetiji, kot kažejo izkušnje naših sogovornic, zaradi okrnjenih podpornih socialnih mrež ni enostavno. Kmečke ženske so zaradi družbenih pričakovanj in *»pravil igre«*, značilnih za kmečko okolje (kmetijski habitus), obremenjene z občutki slabe vesti, da delo na kmetiji ni opravljeno tako, kot bi morale biti, na drugi strani pa jih obremenjujejo slabi občutki, da ne poskrbijo dovolj dobro za svoje otroke, se z njimi ne ukvarjajo dovolj, kar se od njih pričakuje v okviru *»pravil igre«* *»odgovornega starševstva«*. Naslednji izjavi ene od udeleženk še prav posebej ponazarjajo stiske in stres, ki so jim izpostavljene kmetice:

»Ni enostavno, ne, najslabše je delat doma, veste, ko nimaš tistega ustaljenega ciklusa, tako kot če greš v službo, pelješ otroka v vrtec, ga pustiš tam, greš v službo, dodelaš stvari, kolikor toliko recimo, ob določeni uri greš nazaj, vzameš otroka in spet imaš z družino delo. Tukaj na kmetiji je pa cel dan vse pomešano (smeh), vse pomešano.« (Udeleženka 8#, 4 otroci)

»Je stresno, letiš v štalo, pol se ti že mudi, recimo nekam koga peljat, pol hitro spet letiš ven na njivo, na travnik ali kamorkoli, pol hitro skuhat, pa spet po koga letet, pa spet potem kakšne tiste dodatne dejavnosti, če so bile, ta tretja hčera je kar dosti v glasbeno hodila, pa četrta tudi, to je bilo treba v mesto peljat, smo trinajst kilometrov stran, pol ure vožnje v eno stran, doma je pa čakalo delo ... če želiš otroku neko dodatno dejavnost omogočiti, ko jih že skoraj vsi imajo, a ne, bila je nadarjena, in smo jo vozili. A vse to je vzelo veliko časa.« (Udeleženka 8#, 4 otroci)

Upoštevanje družbenih pričakovanj, družbenih norm, medsebojnih obveznosti in odgovornosti, zajetih v implicitni pogodbi med člani kmečkega gospodinjstva, je med kmečkimi ženskami globoko zakoreninjeno, vendar njihove pripovedi razkrivajo tudi njihovo samokritičnost in samorefleksijo, zlasti v smislu zavedanja, da fizične obremenitve kmalu (prekmalu) po porodu, pretiran stres in stiske ob pomanjkanju socialne opore ob skrbi majhnih otrok slabo vplivajo na njihovo zdravje:

»Ne vem, pa sploh mi smo bili nekako tako naučeni, tako da pač, nekako, moreš čez to iti, pa pač od majhnega si navajen delat, sam nisi pa dosti pameten, da se je včasih treba malo šparat.« (Udeleženka 9#, 3 otroci)

»Vse sem prevzela nase, misliš, da moraš, no, pa ni to vse tako, da moraš, danes bi ravnala drugače, bolj pametno, ker se takratni napor [po porodu je kmalu začela delati na kmetiji] poznajo na zdravju.« (Udeleženka 9#, 3 otroci)

Naslednja samokritična izjava ene od naših udeleženk kaže, da kmečke ženske, ki danes živijo in delajo na kmetijah, potrebujejo pomoč skupnosti in da je pri tem treba preseči nekatere ustaljene vzorce razmišljanja in ravnanja v kmečki skupnosti:

»Zakaj se kmečke ženske o teh stvareh med sabo ne pogovarjajo: mislijo, da same vse zmorejo. Ali jim je nerodno, ali kaj? Društva kmečkih žena organizirajo različne tečaje, npr. o peki kruha, se družijo ob kakšni priložnosti, take solidarnostne pomoči pa ne izpeljejo. Bilo bi pametno razmišljati o takih oblikah pomoči.« (Udeleženka 9#, 3 otroci)

V pogovorih so bila izražena tudi razmišljanja o možnih načinih reševanja opisanega položaja. Sogovornicam se zdi primerno (*»pametno«*), da se kmečke ženske, še zlasti tiste, ki so ves čas doma,

začnejo pogovarjati o takih stvareh, svojih stiskah, se povezovati in si medsebojno pomagati izboljšati svoje življenje in delo na kmetiji. Obenem menijo, da bi bilo treba iskati rešitve tudi na sistemski ravni. Zlasti bi bilo treba urediti pomoč pri delu v hlevu, kjer je stalno delo, ker živali potrebujejo red, druga opravila je po njihovem mnenju lažje prilagoditi potrebami in ritmu družinskega življenja.

2.4.5.3 Ugotovitve

Pripovedi naših udeležencev raziskave kažejo, da si člani kmečkih družin ne vzamejo časa za sprostitev, še zlasti za počitnice, da se mnogi pri svojem delu ne ustavijo niti za kratek odmor in spočijejo, ne spijo dovolj, zaradi česar so utrujeni, izgoreli in bolj ranljivi za nesreče in bolezni, obenem pa tudi socialno izolirani in osamljeni. Če bi imeli koga, da bi jih pri delu lahko nadomestil, kot pravijo nekateri, bi si ga vzeli več. Poleg pomanjkanja časa je pogost razlog, da si redko privoščijo počitnice, tudi pomanjkanje denarja. Nekateri kmetje in kmetice v vsej svoji delovni karieri nikoli niso bili na dopustu, kar utemeljujejo z zavezanostjo in odgovornostjo, ki jo imajo oz. čutijo do svojih kmetij. Tudi tisti družinski člani, ki so zaposleni izven kmetije, svoj dopust večinoma porabijo za delo na kmetiji.

Zagotavljanje pomoči kmečkim ženskam v času nosečnosti in pri varstvu otrok je pomembno področje načrtovanja upravljanja in organizacije dela na kmetiji, a je najpogosteje obravnavano kot individualni problem posamezne kmetice, kar jim povzroča stres in stisko in lahko ogroža njihovo zdravje, odnose in blaginjo njihovih družin. Pogovori z našimi udeleženkami so pokazali, da ženske, ki živijo na kmetiji, ob majhnih otrocih kmetujejo in opravljajo težka fizična dela tudi med porodniškim oz. starševskim dopustom, kar se jim kasneje pokaže v slabem zdravju. Ko postanejo matere, ob kmetovanju skrbijo za svoje otroke, obenem pa pogosto tudi za starejše onemogle družinske člane. Kmečki par z majhnimi otroki je pogosto v položaju, ko ne more računati na pomoč drugih, tudi svojih najbližjih ne. Izkušnje sogovornic razkrivajo družbene spremembe, kot so demografsko krčenje kmečkih družin in slabenje neformalnih podpornih socialnih mrež, ki so jim kmečke skupnosti priče v zadnjih desetletjih in neugodno vplivajo na usklajevanje poklicnega in družinskega življenja na kmetijah in na kakovost življenja njihovih članov. Zaradi navedenega so potencialno bolj ranljivi za nesreče, poškodbe in bolezni.

2.4.6 Socialna varnost članov kmečkih družin

Čeprav je v zadnjih letih vse več študij, ki obravnavajo pojavnost poškodb in vzroke nesreč in bolezni pri delu v kmetijstvu (npr. Johnson idr. 2021, Rostamabadi idr. 2019, DeWit idr. 2015, Dosman idr. 2015, Pfortmüller idr. 2013, Copuroglu idr. 2012) ter težave z duševnim zdravjem kmetov (Daghagh Yazd idr. 2019; Lunner Kolstrup idr. 2013, Liu idr. 2018; Kunde idr. 2017; Perceval idr. 2017; Kearney idr. 2014; Das 2011; Glasscock idr. 2008; Page in Fragar 2002), s čimer potrjujejo dejanskost in resnost problema, je obseg študij, ki obravnavajo socialne in zdravstvene potrebe kmetov in kmetic ter članov njihovih gospodinjstev in ustreznost obstoječega zdravstvenega sistema za njihovo zadovoljevanje, še vedno dokaj ozek. Ameriški raziskovalki Becot in Inwood (2020) sta v zvezi s tem opažanjem nedavno pozvali k ustvarjanju nove raziskovalne smeri, ki naj bi se osredinila na medsebojno povezanost socialnih potreb gospodinjstev (vključno z dostopom do zdravstvenega zavarovanja in zdravstvenih storitev), socialne politike in kmetijskega gospodarstva – njegove ekonomske uspešnosti –, ter opozorili na omejeno razumevanje tega, kako kmečka gospodinjstva zadovoljujejo svoje socialne potrebe in kakšne težave imajo pri tem. V svoji najnovejši objavi Becot in Inwood (2022) na podlagi rezultatov analize anketne raziskave, izvedene v ZDA, med katerimi še posebej izstopa ta, da je kar polovica vseh kmečkih gospodinjstev poročala o omejenih naložbah v kmetije zaradi zdravstvenih stroškov (v ZDA ni javnega zdravstvenega sistema), dokazujeta nujnost poziva k takim raziskavam, s katerimi bi lahko ocenili, kako programi in politike, osredotočene na

socialno (vključno zdravstveno) blaginjo kmečkih gospodinjstev, vplivajo tudi na ekonomsko blaginjo – poslovanje kmetij in obratno. Ob tem poudarjata, da je poznavanje značilnosti zadovoljevanja zdravstvenih potreb in vloge zdravstvenega zavarovanja še posebej šibko v Evropi, a da nekatere študije, nedavno opravljene v Franciji, Grčiji in Švici (Amiotte-Suchet idr., 2017; Chappuis idr., 2015; Evangelakaki idr. 2020, povzeto po Becot in Inwood 2022), pričajo o omejitvah in težavah, s katerimi se spopadajo kmetje pri zadovoljevanju svojih zdravstvenih potreb zaradi finančnih zahtev, potreb kmetij. Raziskave o pokritosti zdravstvenih storitev na podeželju, spet večinoma opravljene v ZDA, še poročajo, da je slabši dostop do osnovnega zdravstvenega varstva in specialističnih zdravstvenih storitev bolj značilnost podeželja kot mest (Wright idr. 2021, Frybarger idr. 2019) in da med izvajalci zdravstvenih storitev pogosto velja prepričanje, da so poškodbe kmetov nestandardne in da za to ne potrebujejo posebne pozornosti ter da se kmetje pri svojem delu dovolj rekreirajo in ne potrebujejo preventivne zdravniške obravnave ali pa da so zdravstveni in rehabilitacijski programi za kmete nezdržljivi z njihovim delovnim ritmom (Vayro 2021, Kilpatrick idr. 2012, Jones idr. 2009) in da neradi obiščejo zdravnika (Knežević Hočevar 2022). Nekatere raziskave so tudi pokazale, da so zdravstveni delavci redko seznanjeni s kulturnimi značilnostmi in zdravstvenimi potrebami kmečkih skupnosti (Rossenblat 2000, Scheerer in Bandt 2001) še posebej glede njihovih potreb na področju duševnega zdravja (Kilpatrick idr. 2012).

V Sloveniji so raziskave, ki bi proučevale zdravstvene potrebe kmetov in njihovo vključenost v zdravstveno in socialno zavarovanje, zelo redke. Te tematike se je pred 25 leti dotaknila Ana Barbič (1997), ki je med specifične kazalnike kmečke oz. podeželske socialne izključenosti in revščine uvrstila tudi bolezen oz. odsotnost nege starejših bolnih kmetov in kmetic, ki so neredko odrinjeni na družbeno obrobje, celo na prag preživetja in pomanjkljivo zdravstveno infrastrukturo na podeželju, ki postavlja kmete in druge prebivalce podeželja vseh generacij v podrejen položaj v primerjavi s prebivalci urbanih in polurbanih naselij. Problem slednjega sta potrdili tudi raziskovalki Knežević Hočevar in Černič Istenič (2010), in sicer, da imajo prebivalci podeželja in še posebej kmetje pomembno slabši dostop do ambulant, zdravstvenih domov in lekarn kot prebivalci mest in da jih zato tudi mnogo bolj pogrešajo.

V nadaljevanju predstavljamo, kaj so nam o socialni varnosti in izkušnjah z zdravstvenimi storitvami, uveljavljanjem bolniškega dopusta in dodatnimi nezgodnimi zavarovanji ob nesreči oz. bolezni povedali naši udeleženci.

2.4.6.1 Socialno zavarovanje, zagotavljanje socialne varnosti kmetov

Udeleženci radi kmetujejo, delo na kmetiji jih izpolnjuje, nekateri med njimi so svoje prejšnje zaposlitve zunaj kmetije zaradi različnih razlogov celo raje zamenjali s kmetovanjem (#5, #6, #9, #10, #11, #13). Udeleženec (#5) je denimo svojo zaposlitev kot strojni tehnik v večjem podjetju opustil zaradi slabih medsebojnih odnosov. Podobno izkušnjo deli udeleženka (#12), ki sicer še hodi v službo ob kmetovanju, ko pravi *»najslabše je z ljudmi delati, če z živalmi delaš, si že na boljšem«*. Soproj udeleženke #13 pa je zaposlitev zamenjal s kmetovanjem zaradi izkoriščanja pri zasebnih delodajalcih v tekstilni industriji. Nekatere udeleženke so opustile zaposlitev zunaj kmetije zaradi potreb po oskrbi in varstvu majhnih otrok in starejših članov gospodinjstva (#9, #10), nekatere pa zaradi svojega slabega zdravja (#6). Pripovedi velike večine udeležencev pa razkrivajo, da jim kmetovanje kljub veselju prinaša pomanjkanje in stiske, povezane z njihovo socialno varnostjo. Največji problem, ki ga v zvezi s tem navajajo, je višina prispevka za zagotovitev socialnega zavarovanja iz kmetijske dejavnosti oz. nezmožnost njegovega rednega plačila.

Udeleženci in udeleženke, ki so ali so bili socialno zavarovani – tj. obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovani kot kmetje (vključujoč pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zdravstveno zavarovanje,

zavarovanje za starševsko varstvo, ne pa tudi zavarovanja za primer brezposelnosti) – v vsej svoji poklicni karieri, so prepričani, da je to zavarovanje pravica in obveznost, ki jim pripada: *»Če imaš čelado na glavi, potem moraš imeti tudi čelado na papirju.«* (Udeleženec #3)

Udeleženka #9, ki je skupaj s soprogom zavarovana iz kmetijske dejavnosti za širši obseg, je prav tako prepričana, da je tovrstno zavarovanje pravica in obveznost za vsakogar, ki dela na kmetiji:

»Če sem lahko zavarovana nekje v službi, mislim, da je prav, da sem zavarovana tudi na kmetiji. Če ne bi bilo tega mojega trmastega prepričanja, da si to oba zasluživa, najbrž tega ne bi bilo pri nas, ampak sem na tem vztrajala, tako da sva neprekinjeno nekako to peljala naprej, sicer je bilo težko plačevati toliko denarja za vsakega [500 €/mesečno], ampak nekako nama je uspelo.«

Ob tem še pove, da si te pravice ni (bilo) preprosto zagotoviti, da si v prvih petih letih, ko sta z možem začela kmetovati *»iz čiste ničle«*, finančno nista mogla privoščiti dopusta zase oz. za vso družino.

Udeleženec #5, ki je bil vseskozi socialno zavarovan kot kmet s polno premijo in za nadstandard, zdaj pa je upokojen, je povedal, da sta zaradi visokega plačila obveznega zavarovanja morala z ženo, ki je bila zaposlena izven kmetije, pozimi paziti na vsak denar, da ga jim ni zmanjkalo za pokrivanje osnovnih potreb, zlasti če ni bilo dobre letine.

Udeleženec #8, ki je zavarovan za širši obseg ob hkratnem nezgodnem zavarovanju (kar mu ob trenutnem okrepanju po nesreči, kot pravi, še kako pride prav), meni, da je minimalni znesek za socialno zavarovanje v višini 250 € mesečno na posameznika na marsikateri kmetiji precejšen – prevelik strošek ob vseh drugih stroških, investicijah in dajatvah, ki jih imajo s kmetijo, zato si ga ne morejo privoščiti oz. ne za vse družinske člane, ki na kmetiji delajo. Pri tem so po njegovem poznavanju razmer še posebej prikrajšane ženske, ki delajo na kmetiji, med katerimi jih je zelo malo *»kmečko zavarovanih«*, navadno so zdravstveno zavarovane po svojih soprogih (na ta način so v podobnem položaju kot še nesamostojni otroci, ki so zdravstveno zavarovani po svojih starših), ne teče pa jim delovna doba in posledično nimajo pokojnine. Poleg tega meni, da *»bi država lahko znižala tovrstne dajatve, da bi se lahko več kmetom in kmetičam omogočilo poklicno zavarovanje«*. Podobno razmišlja tudi udeleženka #12 in utemeljuje, da

»... to področje ni urejeno, ker se ne razume posebnosti kmečkega poklica. Da dohodki v kmetijstvu v primerjavi z drugimi podjetji niso visoki, da nanj delujejo drugi dejavniki, kot je delo na prostem z nepredvidljivimi dogodki in večja tveganja za poškodbe in bolezni, da so investicije in proizvodni stroški kmetije visoki, zato si dva v družini ob vseh stroških prispevke za svoje zavarovanje zelo težko plačujeta, pogosto je to nemogoče.«

Kako si urejajo in doživljajo svoj položaj tisti/tiste, ki ob kmetovanju niso pokojninsko zavarovani/zavarovane iz naslova kmetijske dejavnosti, pričajo primeri štirih udeleženk.

Udeleženka #2, ki že od rojstva živi in dela na domači kmetiji, ima 21 let delovne dobe iz zaposlitve v šiviljstvu. Odkar je že nekaj let zdravstveno zavarovana po možu, ki je invalidsko upokojen, ji leta delovne dobe ne tečejo. Na lokalni podružnici Zavoda za zdravstveno in invalidsko zavarovanje (ZPIZ) so jo seznanili, da se ji pri njeni starosti (55 let) in več kot 18 letih delovne dobe ne splača biti socialno zavarovana kot kmetica. Da bi se ji splačalo, bi morala plačevati vsaj 300 € mesečne premije, česar pa si, kot pravi, ne more privoščiti. Če bi plačevala manj, bi imela, tako so ji na ZPIZ-u povedali, manj starostne pokojnine, ko bi dopolnila 65 let, kot če ne bi nič vplačevala. Sicer priznava, da teh pravil niti ne pozna niti ne razume dobro, in da ne ve, kolikšna bo njena pokojnina. Za zdaj ni imela še nobenih stikov s socialno in zdravstveno službo in upa, da jih tudi v prihodnje ne bo.

Udeleženka #6 ima registrirano dopolnilno dejavnost in iz tega naslova s prispevkom 38 € na mesec zagotovljeno osnovno zdravstveno zavarovanje, s čimer pa, kot pravi, nima pokritih stroškov za zdravila, odškodnino ob poškodbi, bolniško, pa tudi delovna doba ji ne teče. Meni, da vplačila v ta sklad kmetom niso v oporo. Če hoče imeti vse naštetu, mora biti zavarovana iz kmetijske dejavnosti,

kar pa ni. Tudi ona tako kot udeleženec #8 pove, da je običaj tak, da je mož zaposlen izven kmetije, žena, ki dela na kmetiji, pa je zavarovana po njem, kar velja tudi v njenem primeru. V času intervjuja si ureja zaposlitev invalidne osebe na kmetiji, ni pa še zanesljivo, ali ji bo uspelo, saj je to odvisno od priznanega deleža invalidnosti. Če ji ne bo uspelo pridobiti tega statusa, bo za tri leta, tako načrtuje, odložila vplačevanje v socialno zavarovanje, namenjeno kmetom, ker ima v načrtu še več investicij v kmetijo, da si bo lahko olajšala delo (stroje za pridelavo zelenjave, protitočne mreže, protiinsektno mreže). V takem položaju ji je, kot pravi, težko plačevati minimalni prispevek, tj. 250 € na mesec. Ob svojem primeru predstavi primer svoje tašče. Njen tast ima pokojnino, tašča je nima. Nekaj časa je prejela denarno socialno pomoč, a se je tudi tej odrekla, da ob smrti ne bi obremenila sinove dediščine. Za njeno existenco skrbijo mož, sin in snaha (ona, udeleženka #6). Pravi, da zanjo lepo skrbijo. A nima svojega denarja. Ko je bila delovno aktivna, je skrbela za pridelavo mleka na kmetiji, z njegovo prodajo je omogočila šolanje in študij vsem svojim trem otrokom. Udeleženka #6 meni, »*da bi bilo prav, da vsak, ki dela na kmetiji, dobi pokojnino. To delo je tudi družbeno dobro, tisti, ki delamo na kmetiji, ohranjamo krajino in tradicijo.*«

Ko je udeleženka #9 začela delati na kmetiji, je imela 8 let delovne dobe kot kuharica, v kmečko socialno zavarovanje pa se ni vključila. Pravi, da takrat ni bilo denarja, ker so investirali v kmetijo – nov hlev, stroje, opremo itd. Ko je utrpela težjo poškodbo s traktorjem, ni dobila nič, ni bila do ničesar upravičena, niti do bolniškega nadomestila niti odškodnine. Pred desetimi leti je mož odprl svoj s. p., a za njeno zavarovanje tudi takrat ni bilo denarja. Ko so odprli dopolnilno dejavnost, bi se spet lahko zavarovala, a se ni. Takrat je začela namensko varčevati preko zavarovalniške sheme v višini zneska, kot bi ga vplačevala za pokojnino, z namenom, da bo imela, ko se upokoji, nekaj rente. Pravi, da bo dobila nekaj manj, kot zdaj vlaga. Upa, da so prihranki na ta način na varnem. Ko pa bo dopolnila 50 let (kar bo čez tri leta), se namerava pokojninsko zavarovati kot kmetica, da bo lahko dosegla minimalno kmečko pokojnino, ki je 150–200 € na mesec. Za tak pokojninski načrt se je odločila na podlagi nasveta uslužbenke na lokalni podružnici ZPIZ-a. Mesečna prispevna stopnja 250 € se ji zdi previsoka. Če imaš le nekaj glav živine, pravi, si tak znesek težko privoščiš. Meni, da bi bilo treba v zvezi s tem bolj upoštevati razlike v dohodkih med kmeti. Po njenem vedenju ZPIZ zdaj premije razlikuje le med dvema kategorijama, včasih jih je med petimi, kmetje pa ne morejo vplivati na to, v katero kategorijo bodo uvrščeni, niti na višino premije. Zdravstveno zavarovana je po možu, obenem je tudi nezgodno zavarovana za primer hude bolezni.

Tudi udeleženka #10, ki kmetuje, ni zavarovana iz kmetijske dejavnosti. Pravi, da za to nima dovolj dohodka. Pred 17 leti je bila vključena v tako zavarovanje, a ga je opustila, ker je bilo predrago in ker je imela ob bolezni (operacija vranice) slabe izkušnje z uveljavljanjem bolniškega dopusta iz naslova tovrstnega zavarovanja. Zdaj je zdravstveno zavarovana po možu. Z zaposlitvijo izven kmetije v enem izmed večjih proizvodnih obratov si je pridobila 20 let delovne dobe. Pričakuje, da bo v skladu s sedanjo zakonodajo na podlagi teh let lahko dobila nekaj pokojnine, ko bo dopolnila 65 let. Pravi, da poskuša nekaj privarčevati tudi z vplačevanjem v shemo pri eni od komercialnih zavarovalnic. Obete za svojo socialno varnost v starosti pa opiše takole: »*Pridelovala sem hrano na majhni kmetiji, vzgojila sem štiri hčere, skrbela za dve starejši osebi, a si kljub temu nisem zagotovila pokojnine. Morala bi početi kaj drugega, da bi si jo.*«

Udeleženka #10 si je s svojim družbenim udejstvom, z delom v aktivu kmečkih žena in njenim zastopanjem v KGZS, prizadevala spremeniti svoj socialni položaj, pa tudi položaj drugih kmečkih žensk, ki so, kot pravi:

»*Vse življenje delale za to, da so se njihove kmetije razvijale, da je bilo doma vse pošlhtano, tako kot je treba, od ta starih do ta mladih, in vsega. Zdaj pa nimajo od tega nič. Starejše kmetice, preko 70 let, ki nimajo svojih pokojnin, so prisiljene še na stara leta, do svoje onemoglosti, delati. Nimajo nič svojega, si ne morejo zagotoviti niti osnovnih stvari, kot so npr. zdravila, zobe, proteza, mogoče očala, take čisto osnovne zdravstvene stvari. Ne morejo same odločati, kam bo šel kakšen evro, ki so ga pomagale zaslužiti na kmetiji. Mnoge se spopadajo s psihičnimi težavami, depresijo.*«

Predlagala je oblikovanje predpisa, namenjenega dokupu let tistim kmeticam, ki so brez socialnega zavarovanja iz kmetijske dejavnosti, da bi se jim zagotovila vsaj minimalna pokojnina na podlagi dejanskih let kmetovanja, a s predlogom ni bila uspešna. Uradnica na KGZS je njeno pobudo zavrnila z besedami: *»Jaz bi tudi imela in bila doma.«*

Udeleženka #13, prej dejavna, zdaj pa tudi zaposlena v eni od prostovoljnih organizacij, meni, da ima v Sloveniji na načelni ravni vsak dostop do osnovnega socialnega in zdravstvenega varstva, da k pokojninskemu zavarovanju kmetov prispeva tudi država, da pa je še vedno veliko takih primerov, kot npr. njena mama, ki nimajo nič kljub temu, da so delali na kmetiji vse življenje, skrbeli za otroke in prispevali k skupnosti: *»Skrbiš za hišo, za okolico, to je tudi konec koncev delo, kaj ne, pa čeprav nisi prispevkov plačeval zaradi določenih razlogov, ... vse, kar sta [starša] prislužila s kmetovanjem, sta vložila v hišo, za zavarovanje jima ni nič ostalo.«* Primerno rešitev za take primere vidi v uvedbi univerzalnega temeljnega dohodka (UTD), s katerim bi se, je prepričana, *»vsem zagotovila osnovna varnost in bi bili ljudje sproščeni in tako še bolj produktivni, kar velja tudi za kmete in kmetice.«*

Obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovani kmetje imajo oz. so v pravnem smislu obravnavani kot samozaposlene osebe (Zakon o varnosti in zdravju pri delu 2011, 55 člen, Uradni list RS, št. 43/2011). V projektu *Prezentizem in bolniško nadomestilo samozaposlenih* so za namene identifikacije skupine prekarne samozaposlenih (podjetnikov in tudi kmetov) uporabili definicijo, ki je upoštevala tri skupine ljudi: 1. samozaposlene osebe, ki jim nizki in nestalni dohodki ne omogočajo, da bi si v prvih 30 delovnih dneh bolniške odsotnosti sami izplačevali bolniško nadomestilo oz. krili nujne življenjske in poslovne stroške s prihranki; 2. samozaposlene osebe, ki nimajo dovolj visokih dohodkov, da bi si redno plačevale prispevke za obvezno zdravstveno zavarovaje; in 3. osebe, ki s svojim delom zaslužijo tako malo, da si ne morejo niti odpreti statusa samozaposlene osebe in redno plačevati obveznih prispevkov (Kavčič 2020: 17-18). Pričevanja naših udeležencev in udeleženk nakazujejo, da bi lahko v skladu z zgornjo opredelitvijo velik del tistih udeležencev raziskave, ki delajo v kmetijstvu, umestili v vse tri kategorije, v tretjo kategorijo pa še posebej kmetice, kar bi jih uvrstilo med prekarke, tj. tiste, ki si zaradi nizkih dohodkov ne zmorejo urediti svojega statusa in zagotoviti socialne varnosti, njihovo delo pa v prekarno delo. Za slednje velja, da lahko vodi v odvisnost in negotovost ter posledično do socialne ogroženosti, revščine, stiska in stresa, slabega telesnega in duševnega zdravja ter poškodb pri delu (Gray idr. 2021, Koranyi 2018, McKee idr. 2017, Howard 2017, Tschöll 2014). Omenjena raziskava Gorazda Kavčiča in njegovih sodelavcev in sodelavk je razkrila, da je 20 % samozaposlenih v Sloveniji obremenjenih s prekarnostjo in da imajo najnižje neto dohodke samozaposleni v kmetijski dejavnosti, umetnosti in športu s povprečnimi prihodki okoli 880 EUR, ki jim po plačilu minimalnih prispevkov in drugih stroškov poslovanja ostane le okoli 300 € neto mesečnega dohodka ali celo manj (ibid.: 115).

2.4.6.2 Ocena in izkušnje z zdravstvenimi storitvami, uveljavljanjem bolniškega dopusta in dodatnimi nezgodnimi zavarovanji po nesreči oz. bolezni

V prejšnjem razdelku je bil na podlagi pripovedi sodelujočih predstavljen položaj kmetov in kmetice glede (ne)dostopnosti do socialnega in zdravstvenega zavarovanja. V tem razdelku predstavljamo njihove izkušnje z zdravstvenimi storitvami, koriščenjem bolniškega dopusta in drugih komercialnih zavarovanj za primer nesreče in bolezni.

Izkušnje udeležencev z zdravstvenimi storitvami zaradi lastnih poškodb in/ali bolezni ali poškodb in/ali bolezni njihovih družinskih članov so bile različne, tako dobre kot slabe, prav tako tudi njihov odziv in upoštevanje predpisanega zdravljenja in terapije.

Z zdravniško obravnavo zaradi možganske kapi je bil udeleženec 3# dokaj zadovoljen, medtem ko je bil z obravnavo zdravstvene službe ob zdravljenju hernije diski zelo nezadovoljen. V slednjem primeru ga prvi zdravnik specialist, kot pravi, ni obravnaval resno – podcenil je resnost njegove poškodbe; ni ga ustrezno pregledal, diagnosticiral mu je manjšo poškodbo, zato mu je osebna zdravnica predpisala le 14 dni bolniškega dopusta. Po posredovanju sorodnice je prišel na obravnavo k drugemu zdravniku specialistu, ki mu je operiral hrbtenico in mu nato za več tednov predpisal bolniški dopust. Svoje nezadovoljstvo je tako povzel: *»Tukaj v Sloveniji moraš biti kakšna zelo pomembna oseba ali pa imeti zveze in poznanstva, da te jemljejo resno, sicer pa nič ne laufa.«* Ko se je lansko pomlad zaradi preutrujenosti onesvestil in mu je osebna zdravnica predpisala bolniško zaradi izgorelosti, je vseeno nadaljeval delo v gozdu: *»Še šestdeset kubikov lesa sem ven zvozil.«*

Udeleženec #8, ki si je pred desetimi leti zlomil gleženj zaradi zdrsa na mokri podlagi, je bil na bolniški tri mesece in pol (od novembra do februarja), to je v času, kot pravi, ko je na kmetiji manj dela, odklonil pa je rehabilitacijo v zdravilišču, ki mu jo je po preteku bolniškega dopusta predpisala osebna zdravnica, češ da ga čakajo nujna opravila na kmetiji in da je zaradi poškodbe že tako in tako v zaostanku. Po sedanji poškodbi (padec z drevesa in hujša poškodba noge) je dva meseca po operaciji že začel delati, voziti traktor. Kot pravi, je v hudih bolečinah potreboval pet minut, da je zlezal vanj. A ne bi smel delati, ker je bil še na bolniški. Zdravnik mu je naročil, da se mora gibati, hoditi na sprehode, na kmetiji pa ne sme delati, predstavljati težkih bremen. Občasno je deležen nadzora od zdravstvenega zavarovanja.

Tudi udeleženec #5 je ob zdravljenju svoje poškodbe (zdrobljen hrustanec v zapestju, ko se mu je roka zapletla v kardan freze) zaradi dela, ki je sredi sezone čakalo nanj, želel predčasno prekiniti bolniški dopust, a mu zdravnik tega ni dovolil. Ob tej izkušnji je pripomnil, da so zdravniki previdni: *»Ne dajejo bolniškega dopusta, če ta res ni potreben, če stvari niso resne, točno vedo, kdaj ga nekdo izkorišča.«*

Po besedah udeleženke #10 je bila njena izkušnja z uveljavljanjem bolniškega dopusta ravno nasprotna. Po 30 delovnih dnevih, ko bi bila v skladu s predpisi upravičena do bolniškega dopusta, ni dobila nobenega dne, ker so bili po operaciji vranice izvidi v redu. A kljub takim izvidom bi še potrebovala bolniški dopust. Po 30 dnevih ni bila zmožna za delo na kmetiji, kot pove, še vse leto ne, počutje se ji je izboljšalo šele po petih letih. Meni, da kmetje v tem pogledu niso enakopravni z drugimi delavci, da se pri dodeljevanju bolniškega dopusta predpostavlja, da so kmetje pri svojem delu lahko bolj fleksibilni, da lahko nekatera dela prestavijo na drug čas in da za isto stvar (poškodbo, bolezen) ne potrebujejo toliko dni bolniškega dopusta kot drugi delavci. Obenem je kritična tudi do nadzora, ki se ob bolniškem dopustu izvaja nad kmeti: *»Če pa dobiš bolniško, potem imaš takoj kontrolo na vratih, preverjajo, če si res bolan ali samo simuliraš in ne delaš nekaj drugega, ... bog varuj, da bi šla čez vrata, vem, da bi mi bolniško takoj vzeli.«*

Udeleženka #11 poroča o podobni izkušnji. Pred dvema letoma je imela zdravstvene težave, občutek mravljinčenja v ustih in vratu, skrbelo jo je, da so to simptomi možganske kapi, zato se je po pomoč in nasvet obrnila k svojemu osebnemu zdravniku. Ta ji je predpisal le zdravila proti bolečinam in ji rekel, naj se opazuje, ker pa je ugotovil, da ima »dober« apetit in da živi na kmetiji, je ocenil, da ne potrebuje bolniškega dopusta. Udeleženka je mnenja, da bi jo moral zdravnik obravnavati drugače. Po njenem mnenju ne ona ne njen mož, ki se je večkrat udaril in porezal, nista hodila k zdravniku zaradi *»vsake malenkosti«*. Njen mož je doživel, da ga je zdravnica, ki je nadomeščala njegovega osebnega zdravnika, obtožila simuliranja, ko si je zlomil kolk in imel težave pri hoji. Obenem pa udeleženka #11 pohvali zobozdravnico, h kateri hodi tašča. Tako da so v njihovi družini izkušnje z zdravstvenimi storitvami različne.

Tudi udeleženka #12 je imela različne izkušnje z zdravstveno službo. Ko je pred desetletji spremljala invalidnega očeta (kmeta) na redne zdravniške preglede, je doživela *»katastrofalno«* slabo, neprijazno, obravnavo zdravniškega osebja v bolnišnici, medtem ko je bila njegova osebna zdravnica, ki so jo

osebno poznali, skrbna in korektna ter je prišla na dom, če je bilo treba. Patronažna služba pa takrat tako kot danes še ni delovala, a bi jo zelo potrebovali. Ko je bila sama pred časom na operaciji kot samoplačnica, je bil odnos osebja, kot pravi, korekten, prijazen. Težko pa je, kot pravi, danes priti do zdravnika, ker jih v njihovem okolju primanjkuje.

Udeleženka #13 prav tako pove, da je zadovoljna s svojim osebnim zdravnikom, njegovo obravnavo in odzivnostjo, tudi po elektronski pošti. Manj pa je zadovoljna z obravnavo njenega ostarelega očeta v bolnišnici v tem času. Še bolj je bila nezadovoljna s tem, kako so obravnavali njenega moža, samoplačnika, ker ni imel pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ko je imel težave v duševnem zdravju: »Zdravnik mu je zaračunal 70 € brez kakšnega posebnega pregleda.« Ker je »izven sistema« tudi ni upravičen do obdobjnih zdravniških pregledov, čeprav ves čas dela na kmetiji. Udeleženka #13 meni, da bi lahko preprečili številne bolezni in poškodbe, če bi bili tovrstni pregledi na voljo vsem kmetom, prav tako pa bi jih veljalo poučiti o tem, na kaj morajo biti pozorni in kako se morajo ravnati pri svojem delu, npr. da si morajo vzeti čas za rekreacijo in sprostitve, čeprav delajo na prostem in so fizično aktivni.

Udeleženka #9, ki ob svoji nesreči s traktorjem – stisnilo ji je nogo – ni bila socialno zavarovana iz naslova kmetovanja, ampak le zdravstveno zavarovana po možu, pove, da ni bila, kot je sicer pričakovala, upravičena do ničesar, tudi do bolniškega dopusta ne. Njeno zdravljenje, za katero sicer ni imela nobenih finančnih stroškov, se je vlekel zelo dolgo in tudi njena omejena zmožnost za delo, po njenih besedah kar 10 let. Pred petimi leti si je med dvigovanjem težkih bremen strgala ramenske vezi in mišice. Takrat si je zdravljenje in fizioterapijo poiskala v samoplačniški ambulanti, da je lahko kmalu prišla na vrsto. V zdravilišče pa je šla na račun zdravstvenega zavarovanja, ki ga ima še vedno po možu. S storitvami je bila zadovoljna, vendar jo na mestu poškodbe še vedno nekoliko boli in ovira pri delu.

Nekateri kmetje in kmetice, kot je navedeno zgoraj, imajo (so imeli) tudi urejeno nezgodno zavarovanje. Izkušnje nekaterih udeležencev pri uveljavljanju te vrste zavarovanja ob nesreči in poškodbi na kmetijah nakazujejo poseben odnos zdravnikov in komercialnih zavarovalnic v tem pogledu do kmetov. Udeleženec #1 si je med delom v domači garaži zlomil nogo in zavarovalnica mu je izplačala odškodnino na podlagi zdravniškega poročila njegovega osebnega zdravnika, na odločitev katerega se je po nasvetu drugega zdravnika na zavarovalnici pritožil in kasneje prejel višjo odškodnino. Osebni zdravnik mu je po njegovih besedah očital, da je s številnimi nesrečami in poškodbami čezmerno obremenil blagajno ZPIZ-a. Udeleženec # 5 je bil deležen enakih kritik. Zavarovalnica mu ni priznala odškodnine za poškodbo roke v nesreči na kmetiji, ker je osebni zdravnik zapisal, da je bila poškodba posledica napora, in ne nesreče. Tudi on se je pritožil, vendar kljub priporočilom treh zdravnikov s pritožbo ni uspel. Ko se je pozneje spet poškodoval, mu je osebje komercialne zavarovalnice prav tako očitalo, da je zanje prevelik finančni strošek, in mu njegovo poškodbo prekvalificiralo v bolezen, za kar spet ni prejel odškodnine.

2.4.6.3 Ugotovitve

Pričevanja naših udeležencev raziskave v tem pogledu kažejo:

– kmetje in kmetice so slabo seznanjeni s pravili, ki se nanašajo na uveljavljanje pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja;

– zagotavljanje socialnega statusa s socialnim zavarovanjem je za mnoge kmete problematično zaradi nizkega dohodka iz kmetovanja ali naložbenih potreb kmetije; vsi člani, ki delajo na kmetiji, si socialne varnosti ne morejo zagotoviti, ne zmorejo redno plačevati prispevkov, njihovo socialno varnost narekujejo ekonomske zmogljivosti in potrebe (investicije) kmetije;

- formalno registrirane kmetijske dejavnosti, kot so npr. dopolnilne dejavnosti, kmetom ne zagotavljajo socialne varnosti kljub plačevanju prispevkov;
- zaradi teh težav se kmetje odločajo za komercialne oblike zavarovanj in varčevanja za starost, ki pa so manj varne in zanesljive (inflacija);
- med kmečkimi družinskimi člani, ki delajo na kmetiji, zlasti ženske, najpogosteje nimajo dovolj sredstev za plačevanje prispevkov za socialno zavarovanje in so pri zagotavljanju svoje socialne varnosti odvisne od drugih družinskih članov že v času delovne kariere, še bolj pa v starosti;
- stanovske organizacije, na katere se obračajo kmetje, še zlasti pa kmetice brez urejenega socialnega zavarovanja, ne podpirajo njihovega prizadevanja, pobud za spremembo ali izboljšanje njihovega socialnega položaja (npr. s predlogi sprememb zakonodaje);
- kmetje in kmetice menijo, da se njihove zdravstvene težave obravnavajo drugače kot težave zaposlenih v drugih poklicnih skupinah, da so zdravniki in zavarovalnice do njih neupravičeno nezaupljivi (češ da simulirajo svoje zdravstvene težave in neupravičeno obremenjujejo zdravstveni proračun) in da se resnosti njihovih zdravstvenih težav pogosto ne upošteva, zaradi česar so prikrajšani za pravice iz zdravstvenega zavarovanja, kot so bolniški dopust, nadomestilo za poškodbe in zagotavljanje preventivnih zdravstvenih programov;
- kmetje zaradi svoje moralne zavezanosti delu na kmetiji začnejo po poškodbi in med zdravljenjem boleznih delati, ko bi bili še upravičeni do bolniškega dopusta in rehabilitacije.

2.4.7 Socialna opora ob nesrečah in boleznih na kmetiji

2.4.7.1 Izkušnja z nesrečami, poškodbami in boleznimi na kmetiji

Do delovnih nesreč in poklicnih boleznih (DNPB) je prišlo na vseh opazovanih kmetijah, pri moških in ženskah, mlajših in starejših, nekateri (zlasti moški (#3, #8)) so težko priznali, da se jim je to zgodilo.

Nekatere nezgode so bile tako hude, da so povzročile večmesečno ali celoletno izgubo dela in dohodka (#3, #5, #8, #9); #19 še zdaj, po treh letih, ne more delati. Prejšnje raziskave (Shortall idr. 2018; Lovelock 2012) so pokazale, da kmetje takšne dogodke in situacije običajno normalizirajo – sprejmejo kot običajen, neizogiben del njihovega življenja in dela. Vendar velika večina udeležencev naše raziskave priznava, da je kmetom zelo težko, ko se poškodujejo ali zbolijo, saj ne morejo delati in kmetija trpi: *»Oh, boljše da ne sprašujete, [posledice so] grozne, grozne, izpad je precejšen.«* (#8)

2.4.7.1.1 Učinki boleznih in nesreč na organizacijo dela na družinskih kmetijah

Udeleženci, ki živijo ali so (med boleznijo ali poškodbo) živeli v kmečkih gospodinjstvih z drugimi člani, zlasti v gospodinjstvih z večjim številom članov, so poročali, da v večini primerov niso imeli večjih težav pri zagotavljanju delovne sile oz. pri opravljanju kmetijskih opravil zaradi poškodbe ali bolezni enega od članov na kmetiji, delo se je nadaljevalo tudi po nesreči oz. bolezni družinskega člana. Toda v nekaterih primerih, na nekaterih kmetijah (#8, #9, #10, #12, #13), vseeno niso mogli opraviti vseh potrebnih del, ampak le osnovna opravila, kot je npr. oskrba živali, druga opravila pa so morali prestaviti na kasnejši čas. Ob nezmožnosti opraviti vsa kmetijska dela so nekateri prodali nekaj zemlje, živino ali del črede ali se preusmerili v priraji (#12) ali celo opustili živinorejo (#13), nekatere njive, predvsem na bolj zahtevnih terenih, so ostale neobdelane ali neposejane (#9, #10), prav tako so ostale neobdelane gozdne parcele (#3), ali pa so se opustile dodatne (strojne) dejavnosti (#17, #23)

zaradi česar se je znižal oz. izpadel dohodek, pa tudi kmetijska plačila (odbitek od prvotno priznanega deleža zaradi neobdelanih površin) (#1, #13, #14), kar kmetom ni bilo lahko sprejeti.

Organizacija dela na kmetiji ob nesreči ali bolezni je odvisna od tega, kdo je poškodovan ali obolel: če je poškodovana ali obolela oseba ženska, ki dela kot pomočnica na kmetiji ali je zaposlena zunaj kmetije in opravlja tudi gospodinjska dela, se organizacija dela na kmetiji bistveno ne spremeni; drugi člani še naprej opravljajo enako količino dela na kmetiji in opravijo nujna gospodinjska opravila (kuhanje) (#14, #15). Če pa se poškoduje ali zboli moški, vodja kmetije, ki ima družino, se življenje in delo na kmetiji običajno bistveno spremenita za soprogo oz. partnerico (#2, #5, #16, #18, #20) in delovno sposobne otroke obeh spolov (#4, #10, #12, #16), ki poleg lastnega dela na kmetiji, v službi ali šoli prevzamejo moževo ali očetovo delo na kmetiji, kar je težko usklajevati daljše časovno obdobje. Če se poškoduje ali zboli žena, ki kmetuje, soproga pa je v službi zunaj kmetije, delo na kmetiji najbolj zastane in trpi (#9, #10, #13), prav tako, če se na kmetiji poškoduje samski moški, ki nima družine (#8). V obeh zadnjih primerih tisti, ki nadomeščajo druge pri kmetovanju, pogosto poročajo o izgorelosti.

Ob dodatnih »novih« odgovornostih na kmetiji ženske pogosto obdržijo svoje prejšnje zadolžitve na kmetiji (#2, #4) ali zaposlitev zunaj kmetije (#13, #18, #20), obenem pa so v številnih primerih tudi odgovorne skrbeti za otroke in vnuke ter ostarele člane družine (#1, #12, #16). Njihovo zdravje (tako telesno kot duševno) je lahko ogroženo in prizadeto, izpostavljene so večjemu stresu in obremenitvam, ki lahko trajajo tudi po več let in vodijo v izgorelost in depresijo (#2, #5, #20). Nekatera dela na kmetiji, kot je delo s stroji, se pogosto (začasno) opustijo in odložijo, zaradi neizvedenega dela pa se, kot je že zgoraj navedeno, zmanjšajo dohodki in kmetijske subvencije. Pogosti pa so primeri, ko se ženske in dekleta naučijo upravljati mehanizacijo in opravljati fizična dela, ki so običajno v domeni moških, ko nadomeščajo svoje bolne ali poškodovane soproge in očete (#1, #3, #12, #16), ali pa so se naučile voziti traktor že v mladosti (#13). Kot je razvidno iz izjav dveh udeležencev, je tisto, kar bi bilo v »normalnih« razmerah izjemno, v kriznih razmerah povsem sprejemljivo in zaželeno:

»Ah kaj, saj [soproga] zna s traktorjem, veste, saj se da vsake stvari naučit, ne. Danes možko in žensko delo nista več ločena, vse se da opraviti s stroji, ženske pa to ravno tako obvladajo, samo naučiti se je treba. Če nočeš delati, se nikoli ne boš naučil, pa ni važno, za kakšno delo gre.« (#1) Če na kmetiji živijo sami moški, pa ti opravljajo tudi gospodinjska dela: »Ker pri nas nimamo ženske, smo sami moški, ne, in moramo tudi sami znati kuhat.« (#8)

Vendar je delovni prispevek žensk in otrok pogosto spregledan in pozabljen, ko je okrevanje po poškodbah in boleznih mimo. Denimo, nekateri kmetje (#3) so pozabili omeniti, da so jih v času okrevanja po poškodbi oz. bolezni nadomeščale ženske članice gospodinjstva, npr. v konkretnem primeru je žena spomnila moža, da je v času njegovega okrevanja »14-letna hči nacepila 9 metrov hlodov za drva« (#4), nekateri pa gledajo na pomoč žene in otrok kot na nekaj samoumevnega: »Saj že od mladih nog delajo na kmetiji.« (#14) Spet drugi poročajo, da se praksa opiranja na delo otrok danes opušča: »Včasih je v primeru nesreče ali bolezni velik del bremena padel na ramena otrok. Zdaj pa te prakse ni več. Danes so otroci v službah, vpeti v druge obveznosti in jim težko naprtiš obveznosti na kmetiji.« (#9), posledično pa se s tem povečajo delovna bremena za zakonca, najpogosteje za ženske.

2.4.7.1.2 Učinki bolezni in nesreč na odnose na družinskih kmetijah

Ob resni poškodbi ali bolezni so družinski člani (zakonci in otroci) prvi, ki pomagajo ali prevzamejo delo, sledijo jim (sicer v manjši meri) sorodniki, prijatelji in sosedje. Bližnji sorodniki in prijatelji pomagajo bolnim in poškodovanim na kmetiji ne le z delom, temveč tudi s psihološko podporo in

iskanjem poti do zdravstvenih storitev s pomočjo svojih socialnih stikov (#15). Poleg sorodnikov in prijateljev kmetom v nekaterih primerih z občasnim delom pomagajo tudi razna društva in dobrodelne organizacije, prav tako jim ponujajo psihološko podporo in svetovanje, pri čemer so dejavne tudi Cerkev in njene humanitarne organizacije, kot je npr. Karitas (#6, #13, #16). Kmetijska svetovalna služba svetuje pri delovnih nalogah, na primer pomaga ženskam z nasveti pri upravljanju strojev in pridobivanju subvencij (#16).

Pomoč sosedov je večinoma občasna, ni na voljo ves čas in tudi ni nujno pričakovana (#1, #18, 19#, #20), je prostovoljna, pogosto brezplačna, (#7) (znak solidarnosti kmečke skupnosti), »*pridejo, kar sami, jih ni treba nič prosit, rečejo, da naj jih kar pokličem, če rabim pomoč*« (#5), »*dober sosed je tisti, ki kar sam vidi in pride, ne da bi ga prosil*« (#14), a je te pomoči, kot ugotavljajo udeleženci, žal malo, vse manj.

Pomoč družinskih članov pri delu na kmetiji pa je pričakovana in samoumevna. Člani kmečkega gospodinjstva so pod močnim moralnim pritiskom, da si priskočijo na pomoč v težkih časih (Gasson 1979). Po Bourdieuju (1990) se takšno pričakovanje sklada z običajnim redom, »*pravili igre*« v kmečki skupnosti (»*kmečkem habitusu*«) in odraža zavezanost izpolnjevanja »*implicitne pogodbe*« med člani kmečkega gospodinjstva, ki velja tudi za kmečka opravila (Netting 1993). Spol ali starost družinskega člana, ki pri delu nadomešča obolelega ali ponesrečenega, nista pomembna, kot je s primeri prikazano zgoraj (razdelek 5.1.1), saj je bistveno, da je delo opravljeno na kakršenkoli način, kar lahko v danem primeru privede do spremembe ustaljenih pravil delitve dela pri kmetijskih opravilih. Če se te pomoči ali delovnega prispevka ne daje, se takšno ravnanje dojema kot neprimerno, celo sramotno: »*Če je eden bolan, se ne smejo med seboj kregat, kdo bo kaj naredil, potem tako ali tako nič ne laufa, se je treba kar zmenit in to in ono naredit.*« (#14)

Vendar so nekateri, zlasti udeleženke (#1, #2, #3, #6, #10, #12, #13, #18, #20), priznali, da njim ali njihovim družinskim članom ni bilo lahko nadomestiti drugega družinskega člana (najpogosteje soproga), ki zaradi bolezni ali poškodbe ni mogel dalj časa delati, in da je povečana delovna obremenitev lahko prinesla v družinske odnose napetosti ali celo konflikte. Udeleženka #10 tako pove, da pri svojem 55-letnem možu opaža, da je zaradi intenzivnega dela v službi in njenega nadomeščanja pri kmetovanju v času njene bolezni izgorel in si nakopičil zdravstvene težave – popuščanje srčne mišice, zamašitvijo pljučnih mešičkov:

»Se mu zdaj kar fejest pozna, da je preveč delal ... je dostikrat rekel, nimam časa zbolet, nimam časa, če je pa dobil vročino, se je kar tablet najedel, pa si ni vzel niti toliko, da bi prebolel kako stvar, se mi zdi, da se mu to zdaj kar maščuje. Med zmetavanjem krme, ob visoki koncentraciji prahu, gre bruhat.«

Podobno izkušnjo o obremenjenosti svoje soproge podeli udeleženec #5: *»Vsakič, ko sem bil poškodovan in bolan, poleg tega da je [žena] delala v službi, je takrat še več dela padlo na njena ramena, ja, kar takrat tega ni tako čutila, zdaj pa pravi, kako je trpela takrat, jo je kar gnalo, pravi, ker je mislila, da mora, in saj dejansko te to delo sili v to, ne, kar verjamem, da ji je bilo včasih zelo težko.«*

Poleg zdravstvenih posledic za posamezne družinske člane lahko preobremenjenost z delom in dodatna skrb za bolnega oz. poškodovanega družinskega člana neugodno vplivata tudi na njihove odnose, o čemer so poročale že nekatere prejšnje študije (Reed in Claunch 2002, Balducci et al. 2008, Häusler et al. 2016).

Udeleženka #10 prizna, da so zdravstvene težave obeh zakoncev slabo vplivale na njun odnos: *»Je kar vplivalo, zato ker je bil eden bolj obremenjen, in če si preveč obremenjen, si tudi bolj dovzeten za kako slabo voljo, sigurno se pozna, podere se neko ravnovesje, če nekdo nekaj ne more, mora drugi vskočit, a je za njega to velik stres.«*

Tudi udeleženka #13 pove, da je bolezen njenega soproga obremenila njun odnos: *»Seveda so vsi ti dogodki in stanja vplivali na naše odnose, nas je premikalo levo in desno, med nama je bilo vse sorte, se je kdaj tudi kaj krhalo, na trenutke je bilo zelo težko.«* Obenem pa še poudari, da kmetje in kmetice, kar velja tudi zanjo, v takih primerih redko poiščejo pomoč, se zaupajo drugim: *»Tudi meni ni enostavno, veste, jaz tule lahka nekaj govorim, pametujem, samo ni to tako enostavno priznati, da imaš težave ... sploh se mi zdi, da smo Slovenci taki, kar dosti, ne, ponosni ali kaj, ne vem, kako naj rečem in nam je težko ven iz sebe karkoli dati.«*

Odnosi med družinskimi člani pa so v kriznih razmerah lahko načeti tudi zato, ker se dana pomoč jemlje kot samoumevna (#3, #4, mama od #23) ali ker se v urejanje razmerij v ožjem družinskem krogu vmešavajo drugi sorodniki, ki ne živijo na kmetiji: *»Moževe sestre so prihajale na nedeljska kosila, se delale pametne, kako naj skrbim za [ostarelo, bolno] taščo, a zanjo sem skrbela jaz in pričakovala neko sodelovanje in skrb od njih, a je žal nisem dobila.«* V takih situacijah se, kot pravi udeleženka #12: *»Lahko znotraj družine pojavi cela vrsta možnosti za napetosti, malo po malo lahko napetosti prerastejo v konflikt. Moraš pa živeti z drugimi na kmetiji, ustvariti nek odnos sodelovanja, ker biti sam in kmetovati, je zelo težko.«*

2.4.7.2 Pomoč med sosedi

V skladu z moralnimi načeli kmečke skupnosti si kmetje, sosedge pomagajo ob različnih priložnostih, zlasti z izmenjavo strojev in delovne sile, pa tudi v kriznih razmerah, kot so nesreče in bolezni. Sosedska pomoč je del odnosov soodvisnosti, podprtih z občutkom *»trajne dolžnosti«*, ki velja v kmečki skupnosti (Sutherland in Burton 2011). Pomoč se zagotavlja po načelu *»usluga za uslugo«*, ki običajno ne vključuje pravnih, formalnih dogovorov in finančnih povračil. Vendar pa je redko, da bi bila sosedska pomoč *»brezplačna«* v najširšem smislu in nezavezujoča. Sprejetje delovne pomoči sosedov pomeni za prejemnika družbeno ali moralno obveznost, ki je lahko celo bolj zavezujoča do skupnosti kot do posameznih ponudnikov pomoči (Gasson 1979). Zaradi svoje recipročne naravnosti se na pomoč sosedov gleda kot na enako kakovostno in zanesljivo kot na delovno silo družinskih članov (Netting 1993). Vendar nekdanja moralna zavezanost v kmečki skupnosti danes upada oz. se spreminja. Kot navajajo nekateri viri, se potrebe po manjkajoči delovni sili v kmetijstvu vse bolj pokrivajo s prožnimi oblikami dela (kmetijski pogodbeniki, samozaposleni nekmetje, začasni delavci) (Nye 2018). Zaradi večjih zahtev kmetov po znanju, preciznosti in vestnosti drugih pri upravljanju njihove kmetijske mehanizacije sta bolj poudarjena pomena kulturnega (znanje) in simbolnega kapitala (spodobnosti) delovne sile, ki podpirata podobo *»dobrega kmeta«* v skupnosti (Sutherland in Burton 2011).

Da je bila v preteklosti, še pred tridesetimi leti, pomoč med sosedi v kmečki skupnosti v Sloveniji precej bolj razširjena, kot je danes, potrjujejo tudi pričevanja naših udeležencev.

»To ni bla pomoč ob nesreči, to je bila pomoč med krajanji, med sosedi. Če je moj ata pri njih s konji zoral njivo, so sosedi, jim sploh ni bilo treba reč, zdaj si pa ti meni toliko dolžan, prišli pomagat. Je prišla soseda, pa je pomagala plet, pa okopavat, pa tako naprej, ali karkoli, kadarkoli se je pač delalo. Nikoli nisem zasledila, da bi bili med njimi kašni dogovori, ampak se je vedelo, ti si meni pomagal, zdaj bom jaz tebi pomagal. Ata je drugim sosedom pomagal, ko so delali rezervoar za vodo, je brata in svaka pripeljal s sabo. Potem so vsi pršl k nam pomagat nazaj, v gozd delat. Res je funkcioniralo to, ampak brez da bi se komu kaj zgodilo ali kakorkoli, da je bil kdo ogrožen zaradi tega, ampak nekako so si znali pomagat en drugemu. Tega danes ni več.« (#11)

»Precej se je to spremenilo, odkar sem bila jaz otrok [v 70. letih prejšnjega stoletja]. Včasih je bilo te pomoči veliko več. Običaj je bil, da so skupaj opravljali določena kmetijska dela (ličkanje, spravilo

mrve, žetev), da je bilo vse pravi čas pospravljeno, narejeno, pa tudi pri gradnji hiš so si pomagali, pa sosedje so skupaj kupovali mehanizacijo. Zdaj pa so vsi vsak zase. Prej so več sodelovali in si zaupali, se več videvali.« (#13)

»Včasih je bila navada, da so en drugemu pomagali, če so opazili, da nekomu kaj ne gre pri delu, so si prišli pomagat, zdaj pa nobenega ni. Ob večerih so se sosedji obiskovali, tako so lahko videli, če kdo potrebuje pomoč. Zdaj te navade ni več.« (#14)

»Tega je bilo včasih veliko več, zdaj pa precej manj. Včasih so na vsaki kmetiji delali vse, vse kmetijsko delo se je opravilo na roke, kar je zahtevalo dosti časa, zato so si kmetje med seboj pomagali. Danes se pa večina vsega dela opravi s stroji, določenih del sploh ni več, zato takega skupinskega dela, kot je bilo včasih, ni več.« (#12)

Kot kaže pripoved udeleženke #12, je eden od pomembnih razlogov za upad sosedske pomoči pri kmetovanju uvedba mehanizacije. To dejstvo poudarja tudi literatura; Sutherland in Burton (2011) spremembe v sosedski pomoči obravnavata z vidika Bordieujeve teorije socialnega kapitala in pripisujeta spremembe ustvarjanja in ohranjanja socialnega kapitala v kmečkih sposobnosti »visokim stroškom in popravi strojev ter manjši odvisnosti od dela, ki odvrča od neformalnega sodelovanja« (ibid.: 250).

Iz pripovedi naših udeležencev je mogoče razbrati še druge razloge za upad pomoči med sosedi v drastično spremenjenih podeželskih skupnostih. V zadnjih desetletjih se je povečala potreba po delavcih v drugih gospodarskih panogah, ki so z boljšim plačilom in zagotovljeno socialno varnostjo ter ugodnejšimi delovnimi razmerami (usklajevanje delovnega, družinskega in prostočasnega življenja) privabile tudi znaten del kmečkega prebivalstva. V kmečkih družinah pa se je, tako kot v celotnem prebivalstvu, zmanjšala rodnost in s tem število razpoložljive delovne sile na kmetiji. Obenem se povečujejo kmetijske površine (KZU) in reja večjega števila živali (GVŽ) na kmetijsko enoto (SURS 2022). Manjše število članov gospodinjstva, ki delajo v celoti ali delno na kmetiji, pomeni, da so tisti, ki kmetujejo, vedno bolj odvisni od lastnega dela in obremenjeni z njim. Zato težko pričakujejo pomoč drugih kmetov, sosedov, ki so v enakem položaju in se prav tako spopadajo s problemom pomanjkanja delovne sile: *»Drugi vedo, da sem sama tako zaposlena s svojo kmetijo, da jim ne bi mogla pomagat.« (#9)*

»Zdaj je pa to že drugače, ko smo že malo bolj vsi rezervirani, vsak za sebe in je že malo težje pričakovat od nekoga, da bo kar prišel, ne.« (#5)

»Sosedje si sicer med seboj še pomagajo, tudi če imajo sami veliko svojega dela, a v manjši meri.« (#13)

»Kolegi kmetje so dali pobudo, da organizirajo delovno akcijo [ko se je ponesrečil], pa sem pomoč odklonil, ker vem, da imajo sami obveznost, delo, različne stvari, pomoči nisem zavrnil zaradi nezaupanja, saj vsi znajo kmetovati, to ni noben kunšt, ampak ker drugih nisem hotel obremenjevati, ker vem, da imajo tudi sami dela čez glavo, a so se vseeno ponudili.« (#8)

Dodaten demografski dejavnik, ki vpliva na manjšo razpoložljivost kmetijske delovne sile, je okoliščina, da so kmetje zdaj v vasi v manjšini, da prevladujejo nekmetje in da so fizične razdalje med njimi daljše, kot so bile v preteklosti: *»V vasi so le še trije ali štirje kmetje poleg 50–70 drugih gospodinjstev. Petdeset let nazaj je bila vsaka hiša v vasi kmetija.« (#1)*

Nekateri pa vidijo razlog za nepovratni upad pomoči med sosedi v zavisti, individualizmu, ki se napaja v stopnjevanju tekmovalnosti:

»Sama nevoščljivost, tega je preveč, prej so morali biti drug do drugega bolj pozorni, ker so eden drugega bolj potrebovali, ne verjamem, da se bo to kaj spremenilo, obrnilo na boljše.« (#2)

»Danes tega ni več, ker se je vse usmerilo v dobiček, včasih tega ni bilo, ni nobeden razmišljal, kako bo kateri bogat, kako bo kateri zaslužil, pa ne vem kaj, zdaj pa vse vsi usmerijo, no skoraj vsi, v to, in ko bo šel recimo za eno malenkost drugemu kaj drugega delati, se mu bo že zdelo, da je na škodi, če pa ima kaj več, so mu drugi nevoščljivi, vse skupaj, eno z drugim, privede potem do slabih rezultatov.« (#5)

V kriznih situacijah sosedje priskočijo na pomoč, na to se kmetje še vedno zanašajo in tudi poročajo, da sami pomagajo drugim kmetom v stiski. A ta pomoč ni stalna, kot pravijo: *»Pridejo enkrat, dvakrat, na neko bolj stalno pomoč pa pri tem ne moreš računati tako, kot bi jo potreboval« (#14)*, pa tudi v vse več primerih ni brezplačna: *»Včasih so si delo izmenjavali ne le v primeru nesreč in bolezni, danes pridejo pomagat za plačilo, ne bo šel nihče več zastonj pomagat, a nekoga težko dobiš z nizkim plačilom« (#1)*; *»Ne gre vse za bog lonaj več na kmetijah« (#6)*; *»Pridelke tržiš in čudno izpade, če jim ne plačaš.« (#13)*

Starejši kmetje obžalujejo izgubo sosedstva in pogostih stikov s sosedi pri delu in zunaj njega.

»Včasih jih je bilo več, ko je bilo pri vsaki hiši več ljudi, pa si koga rabil, si šel, pa ti je prišel pomagat, zdaj pa delovne sile sploh ne moreš dobit, ker je ni.« (#5)

»Ob večerih so se sosedi obiskovali, tako so lahko videli, če kdo potrebuje pomoč. Zdaj te navade ni več, sosedje so večinoma po službah, zdaj pa nobenemu se več nikamor ne ljubi iti na večer.« (#14)

Družabnost kmetovanja kot značilnost delovnega položaja in zlasti kot izkušnje skupnosti je skorajda izgubljena: *»V primerjavi s preteklostjo je kmečka skupnost mrtva. Je ni več.« (#1)*

2.4.7.3 Strategije spopadanja na kmetijah s posledicami nesreč in bolezni

Povišana telesna temperatura ali poškodba (npr. zlomljena noga ali mavec na roki) kmetov običajno ne ustavi pri nadaljnjem delu. Delo nadaljujejo, dokler bolečine niso neznosne (#3, #8). Poškodovani kmetje se tudi vrnejo na delo prej, kot priporočajo njihovi zdravniki, kot je bilo že omenjeno (#3, #5, #8, #19, #23) (razdelek 4.2). Pogosto se tudi tolažijo, da so se jim nesreče zgodile izven delovne sezone, pozno jeseni ali pozimi in delo zato ni zelo trpelo (#3, #7, #8, #9). Vse to kaže na močno delovno etiko med kmeti, ki jo pojasnjuje koncept »dobrega kmeta« (Sutherland in Burton 2011; Shucksmith 1993), vendar tudi na pomanjkanje formalne in neformalne podpore pri delu. Vse to povzroča dodatne fizične in psihične obremenitve kmetov in njihovih družinskih članov, kar lahko privede do novih nesreč in bolezni med njimi. Zaradi odsotnosti družinske podpore so (samski) kmetje ob hudi DNPB pod stresom, psihičnim pritiskom, kako kmetovanje nadaljevati (#8), ali celo prisiljeni opustiti kmetovanje. Nekateri kmetje (#1, #2, #3, #5, #9, #10) menijo, da bodo njihove kmetije v prihodnosti prenehale delovati, da se mlajša generacija ne bo odločila za nadaljevanje, saj je kmetovanje prezahtevno in preveč tvegano delo, a premalo plačano, kar za mlajšo generacijo ni privlačno.

Sogovorniki so navedli več načinov za premoščanje in odpravljanje posledic DNPB:

- nekateri so povedali, da so jih v kriznih časih zaradi poškodb oz. bolezni rešili prihranki (#4);
- nekateri so prodali del črede ali se preusmerili v prireji, npr. z govedoreje so prešli na ovčerejo, da so deloma razbremenili druge člane gospodinjstva (#1, #12);
- nekateri rešitev za premagovanje pomanjkanja delovne sile na večjih kmetijah vidijo v posvojitvi otrok (#15);

- delo, kmetovanje nekatere pomirja (#6, #8), po nesreči oz. bolezni so nekateri celo razširili svoje dejavnosti s povečanjem črede in površin (#23);
- razbremenitev, sprostitvev najdejo v prostočasnih dejavnostih, npr. v dramski igri in petju v pevskem zboru (#12);
- nekateri se zatekajo k verskim praksam in sodelujejo v duhovnih dejavnostih (#16) ali se vključujejo v terapevtsko izobraževanje, organizirano v okviru Cerkve (#13);
- nekateri pravijo, da je nesreča povečala njihovo varnostno ozaveščenost in da so pripravljene izboljšati in nadgraditi svoje stroje (kar so tudi storili) (#21), da bi bilo njihovo težko delo lažje in varnejše, vendar priznavajo, da kljub DNPB ne upoštevajo vseh varnostnih ukrepov, ker jim ne ustrezajo – menijo, da jih ti ovirajo pri delu, da ne morejo delati natančno (#1, #21);
- nekateri sebe in člane gospodinjstva zavarujejo proti nesrečam, svoje premoženje pa proti naravnim nesrečam (#6, #7, #23);
- na redkih družinskih kmetijah, kjer se zavedajo možnosti socialnih pravic in socialnih transferjev (npr. zaposlitev osebnega oskrbovalca invalida, štipendije za šolarje in mladino ...), jih uporabljajo za premostitev pomanjkanja denarja zaradi izpada dohodka na kmetiji zaradi bolezni ali nesreče (#13).
- če so finančno zmožni, za obdobje okrevanja najamejo nadomestnega delavca, a le, če ga dobijo (#23).

2.4.7.4 Ugotovitve

Ob hudi poškodbi ali bolezni so družinski člani (zakonci in otroci) prvi, ki pomagajo ali prevzamejo delo, sledijo jim (sicer v manjši meri) sorodniki, prijatelji in sosedje. Poleg omenjenih kmetom v nekaterih primerih z občasnim delom ter psihološko podporo in svetovanjem pomagajo tudi kmetijskosvetovalna služba, razna društva in dobrodelne organizacije.

Pomoč družinskih članov pri delu na kmetiji je pričakovana in samoumevna. Člani kmečkega gospodinjstva so pod močnim moralnim pritiskom, da si priskočijo na pomoč v težkih časih. Takšna pričakovanja se skladajo z običajnim redom, »pravili igre« v kmečki skupnosti in odražajo zavezanost izpolnjevanja »implicitne pogodbe« med člani kmečkega gospodinjstva. Spol ali starost družinskega člana, ki pri delu nadomešča obolelega ali ponesrečenega, kot potrjujejo tudi pričevanja naših udeležencev raziskave, nista pomembna, saj je bistveno, da je delo pravočasno opravljeno na kakršenkoli način, v danem primeru pa privede do spremembe ustaljenih pravil delitve dela pri kmetijskih opravilih med spoloma in med generacijami.

Pričevanja udeležencev raziskave tudi kažejo, da njim ali njihovim družinskim članom ni bilo lahko nadomestiti drugega družinskega člana (najpogosteje soproga), ki zaradi bolezni ali poškodbe ni mogel dalj časa delati, da so povečane delovne zadolžitve nemalokrat obremenile njihovo zdravje (izgorelost) ter vnesle v družinske odnose napetosti (ambivalenca) ali celo konflikte. Pričevanja pa so tudi potrdila, da kmetje in kmetice v takih primerih redko poiščejo pomoč in se zaupajo drugim.

Spreminja se zavezanost dajanja sosedske pomoči, spreminjajo se pravila igre, kar nedvomno vpliva na individualistično naravo sodobnega kmetovanja ter poslabšuje neodvisen status in delovne razmere posameznih kmetov. Zaradi manjšega števila članov kmečkih družin in manjše sosedske pomoči kmetje vse več delajo sami, v izolaciji, osamljeni, zaradi česar so bolj dovzetni za čezmerni stres, izgorelost in nesreče in ob takih kriznih dogodkih so tudi bolj prepuščeni sami sebi. Ker imajo manj socialne opore – šibkejši socialni kapital v skupnosti, so socialno bolj izolirani in v tem pogledu socialno izključeni –, je ob njihovih neizpoljenih socialnih potrebah in potrebah po delovni sili

ogrožena tudi ekonomska blaginja njihovih kmetij (ekonomski kapital), večja je njihova ogroženost zaradi revščine, pod vprašanjem pa je tudi obstoj, nadaljevanje njihovih kmetij. Nadaljnja nepovezanost med kmetijami, zlasti manjšimi družinskimi kmetijami, bo verjetno povečala finančno ranljivost in ogrozila trajnost malih kmetij zaradi pomanjkanja neformalnega blažilca, ki ga v izrednih razmerah zagotavljajo sosede.

Kmetje in kmetice iščejo različne načine za premagovanje posledic nesreč in bolezni. Pomanjkanje delovne sile v družinskem krogu in v skupnosti in močna delovna etika jih najpogosteje vodi v to, da delajo bolni in poškodovani oz. da predčasno prekinejo svoje zdravljenje in okrevanje. Hkrati se na različne načine spopadajo z izgubo delovne sile, dohodka in negativnimi čustvi, ki spremljajo njihovo bolezen in poškodbe ali poškodbe drugih družinskih članov. »Varnostna« kultura pri večini ostane nespremenjena, redki najemajo nadomestne delavce.

2.4.8 Formalne oblike podpore pri delu na kmetiji

2.4.8.1 Potrebe in sprejemljivost nadomestne, nedružinske delovne sile

Raziskave o razpoložljivosti in strukturi delovne sile v kmetijstvu na svetovni in nacionalni ravni so redke. Kot ugotavlja Nye (2018), je bilo to spoznanje poudarjeno že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, vendar do danes ni prineslo večjega raziskovalnega zagona. Zato je ta tematika še vedno slepa pega v kmetijskih raziskavah.

Od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja, ki so jih zaznamovala nihanja menjalnih tečajev, padanje svetovnih cen kmetijskih proizvodov in korenite reforme skupne kmetijske politike (SKP), je preživetje številnih kmetij postalo vse bolj odvisno od dela družinskih članov (Lobley in Potter, 2004). Ta dogajanja so pripomogla k nadaljevanju trenda zmanjševanja števila stalnih nedružinskih delavcev na kmetijah, ki se je začel na »svetovnem severu« v petdesetih letih prejšnjega stoletja. Vendar pa družinska delovna sila pogosto ne zadosti potrebam družinskih kmetij in večjih kmetijskih gospodarstev po delovni sili, zato jo dopolnjujejo sezonski, občasni in/ali pogodbeni kmetijski delavci. Kot še ugotavlja Nye (2018), so raziskave o kategoriji pogodbenih delavcev še posebej redke. Z upadanjem sosedске pomoči ter pomanjkanjem razpoložljive družinske delovne sile zaradi zaposlovanja enega ali obeh zakoncev in odraslih otrok zunaj kmetijstva, ta kategorija kmetijskih delavcev pridobiva pomen pri delovanju družinskih kmetij, poudarjata Errington in Gassonova (1996).

V naši raziskavi smo udeležence in udeleženke vprašali, kako dojemajo zamisel o zaposlovanju nedružinskih delavcev na kmetijah in kako pomembna je oz. bi bila za zadovoljevanje potreb po delovni sili na njihovih kmetijah.

Odgovori udeležencev in udeleženek na to vprašanje so bili različni. Manjša skupina (#3, #4, #8, #10, #14) meni, da vključevanje takih delavcev v delovni proces na njihovih kmetijah ni primerno ali koristno, večina pa meni, da je njihovo vključevanje dobrodošlo, če že ne nujno za uspešno delovanje in celo preživetje njihovih kmetij, vendar ne brez nekaterih pomislekov in poudarjenih ovir.

Številni razlogi, ki jih navaja prva skupina udeležencev, kategorično nenaklonjena vključevanju nedružinske delovne sile v delo na kmetijah, so:

- nezaupanje v poštenost neznancev oz. neznanih ljudi kot takih, nelagodje, da neznanci hodijo po njihovi kmetiji;
- vnaprejšnji dvom, da so taki delavci zanesljivi in usposobljeni za kmetovanje, da bodo dobro opravili, kar se od njih pričakuje, in da ne bodo povzročili škode ali kakršnihkoli drugih težav;

- slabe izkušnje z drugimi kmetijskimi storitvami, npr. s strojnimi krožki, kmetijskosvetovalno službo in zadrugami;
- slabe izkušnje z najeto delovno silo: malomarnost in nezanesljivost, večinoma zaradi zlorabe alkohola;
- prepričanje, da je njihovo delo tako specifično (opravljanje raznovrstnih dejavnosti), da jih nihče ne bi mogel ustrezno nadomestiti;
- prevzemanje prevelike odgovornosti za varnost nedružinske delovne sile;
- najemanje tovrstne delovne sile je za kmetijo prevelik finančni strošek;
- trenutno na svojih kmetijah ne potrebujejo takšnih delavcev, saj lahko kmetujejo in vsa dela opravijo sami;
- tovrstne delavce je v njihovem neposrednem okolju zelo težko najti, na okoliških kmetijah večinoma, če še, delajo starejši, upokojenci, mladi danes niso več pripravljeni kmetovati, tudi nezaposleni ne za majhen dohodek;

Tisti, ki so izrazili potrebo po tovrstni delovni sili na svojih kmetijah in pripravljenost, da jo sprejmejo kljub težavam pri dostopu do nje, so svoja stališča pojasnili takole:

Udeleženka #2, ki še ni imela izkušnje z najemom nedružinske delovne sile, je povedala: *»Bi rabila in sprejela, ja, tudi pomoč tuje osebe, brez težav, samo da bi znala delati s stroji in živino, ker take stvari je seveda treba znati.«* (#2)

Udeleženka #9, ki že pozna tak primer, bi se tudi sama odločila za najem take delovne sile: *»V gospodinjstvo tuje osebe ne bi sprejela, ne bi želela, da kdo hodi po hiši. Za kmetijska opravila pa bi jo sprejela. Poznam že tak primer, prijateljica ima dve gospe, ki ji večkrat, ob delavnih špicah, prideta kaj narediti. Taka praksa se mi dopade, vendar je pa težko dobiti tako delovno silo.«* (#9)

Nekateri udeleženci, ki so že imeli izkušnjo z vključevanjem nedružinske delovne sile na njihovih kmetijah, so povedal:

»Mi smo imeli dve dijakinji na praksi iz Waldorfske šole in smo bili zelo zadovoljni z njima, za nas je bila to pozitivna izkušnja in bi jo še ponovili ... tuje osebe nam ni problem sprejeti, priti mora le z dobrim namenom.« (#5)

»Na naši kmetiji smo imeli ljudi s skoraj celega sveta, k nam so prišli preko vurfarjev [woofing: World Wide Opportunities on Organic Farms] za štirinajst dni, tri tedne, to je bila lepa izkušnja ... nisem imela možnosti otrok po svetu poslati, da bi se angleščine učili, niti jaz, pa smo jih pripeljali k nam, tako da s tujimi ljudmi mi nimamo težav.« (#13)

Nekateri udeleženci so poročali, da kljub (nujni) potrebi in pripravljenosti sprejeti nedružinskega delavca na svojo kmetijo za kmetovanje ali oskrbo starejše ali invalidne osebe niso bili uspešni pri svojih poizvedbah:

»Pred leti sem že iskala tako osebo za delo na kmetiji, da bi jo zaposlila, a mi ni uspelo nikogar dobiti, da bi delal, okopaval. Spraševala sem po svojih socialnih mrežah, znancih, dogovarjala sem se že z eno mlajšo žensko, da se oglasi na kavi, a ko je izvedela, da gre za delo na kmetiji, je niti na kavo ni bilo.« (#11)

»Ko sem končala porodniško za prvega sina, mi je umrla mama, in ko sem šla v službo, nisem imela ob skrbi za invalidnega očeta nobene pomoči. Takrat se mi je svet podrl. Na občini sem iskala osebo, ki bi prišla k nam in pomagala oskrbeti očeta. Nudili bi ji stanovanje in plačilo, a take osebe nismo našli, smo se morali nekako v krogu družine znajti, kar je bilo pa kar naporno, usklajevati delo v službi

40 km stran od doma, skrbeti za invalidnega očeta, majhne otroke in še delati na kmetiji. To je bilo za nas vse zelo naporno. Se je tudi zgodilo, da po nekaj dni zapored zaradi vsega dela nisem šla spat. Lahko bi se mi poznalo na zdravju, morda se pa pozna možu, ki je zdaj bolan.» (#12)

Tudi udeleženka #6 pove, da bi tako delovno silo z veseljem sprejela, da ima s tem sama že dobre izkušnje, obenem pa tudi deli svoje razmišljanje o premoščanju težav s pomanjkanjem kmetijske delovne sile: *»Spremeniti bi bilo treba Zakon o javnih delih, da bi tudi kmetije lahko dobile kakšno dodatno delovno silo preko tega, tako bi polovico stroškov krila država, polovico pa kmet, v bistvu take kmetije, ki nismo zmožne kriti celih prispevkov oz. dohodkov za takega delavca, pa bi v bistvu to lahka, bi bilo to dobro za družbo in za kmeta.« (#6)*

Udeleženec #1 tudi deli svoje izkušnje pomanjkanja podpore za delo na kmetiji in poudarja, da je to družbeni problem, ne le problem posameznega kmeta:

»Vidite, to je problem, to je pa največji problem, ko ni domačih ljudi, nikoli ne moreš nobenega dobiti, da bi ti enkrat, dvakrat ali pa recimo, dva dni skrbel za živali, ga ni. Zdaj pa naj nam tam na vladi, pa ne vem, kje še, enega najdejo, to se pravi, naj dobijo tisto delovno silo, ki bo prišla takole delat za tisti denar, za katerega mi delamo na teh kmetijah, pa naj kaj naredijo, saj, drugače bomo pa mi [kmetje] kar izumrli.« (#1)

Kar nekaj (tast od #15, oba #17 in #18 ter #23) pa delovne sile v svoji regiji ne morejo dobiti kljub visoki brezposelnosti v regiji in njihovi pripravljenosti nadpovprečnega plačila zanjo. Zanimiva je pripoved staršev od #23:

»[Ko se je sin ponesrečil] sva šla na ta zavod [zavod za zaposlovanje] in tam vprašala, če imajo koga, da bi ga mi lahko zaposlili. Enega človeka. Redno zaposlili. Pa so se nama vsi smejali. Je ena tam rekla, 'totega primera smo še nej meli, ka bi kdo štel it na kmetijo delat'.«

2.4.8.2 Ocena zamisli o vzpostavitvi socialno-delovne pomoč in njena izvedljivost v Sloveniji

Formalne podporne storitve za kmete v primeru nadomestitve izpada delovne sile poškodovanih in bolnih, ki jih poznajo v drugih evropskih državah, kmetom in kmeticam, s katerimi smo se pogovarjali, večinoma niso bile znane. Velika večina udeležencev in udeleženek o kakšni možnosti formalne podpore zaradi še vedno prevladujočih pričakovanj in prakse, da se bodo v takih primerih lahko oprli na člane ožje in širše družine, prijatelje in sosede – tj. zaradi ohranjanja dogovora, »implicitne pogodbe« in ustaljenih »pravil igre« –, ni razmišljala. Le redki so bili seznanjeni s tem, da imajo v drugih evropskih državah uvedene različne oblike kmetijske podporne ali nadomestne službe, organizirane bodisi kot skupine kmetov ali združenja, npr. strojni krožki in zadruge, bodisi v domeni javnih agencij in občin, ki kmetom pomagajo premostiti krizno obdobje zaradi bolezni ali okrevanja po nesreči, pa tudi priskočiti na pomoč v času koriščenja dopusta, porodniškega ali starševskega dopusta, rekreacije in prostega časa, izobraževanja in sodelovanja v dejavnostih skupnosti. Vendar ti bolje obveščeni kmetje takšno vrsto storitev vidijo najprej kot »komercialno, poslovno priložnost, primerno le za nekatere večje kmetije.« (#8)

Ko udeleženci med pogovorom izvejo več o tej formalni obliki pomoči kmetom, kako je organizirana, kako se izvaja in kakšen je finančni okvir za kritje stroškov tovrstnih storitev v tujini, npr. na Finskem, kjer se stroški takšne storitve krijejo iz obveznega socialnega zavarovanja kmetov, se večini (#1, #2, #6, #7, #9, #10, #11, #12, #13) zdi zamisel o uvedbi takšne storitve v naše okolje sprejemljiva in priznajo, da bi tudi njim pogosto prišla prav; ne le ob bolezni in poškodbah, temveč tudi v drugih primerih. Od takšne osebe bi pričakovali, da je usposobljena v kmetovanju, da ima nekaj tovrstnih

izkušenj, da »obvlada osnovna opravila s stroji in da ima rada živali« (#1); »da ko pride, da ve vsaj približno, kako je treba kaj narediti« (#10), in da je pri nekaterih opravilih usposobljenost še posebej nujna: »... pri tej mlečni proizvodnji morajo biti za to tudi kvalificirani, ne more biti za to kar vsak, mora poznati te zadeve, ker če ne, imaš lahko več težav, ko prideš nazaj.« (#12; podobno menijo #17, #18, #19, #20 in #23)

Vendar podobno kot v prejšnjem razdelku (6.1) udeleženci in udeleženke opozarjajo, da bi si zaradi pomanjkanja delovne sile v kmetijski panogi v Sloveniji kmetje zelo težko našli ustrezno nadomestilo (#1, #8, #10, #11, #19, #20, #21, #22, #23). Prav tako menijo, da bi bilo zagotavljanje takšne storitve odvisno od tega, kdo bi jo plačal – če bi jo morali kmetje plačati sami, ne verjamejo, da bi delovala. Rešitve za finančne in kadrovske ovire bi bilo, kot menijo, treba poiskati na vladni ravni.

»Ja, da vsaj imaš nekoga, to je res fajn, da veš, da je nekdo, da ti lahko vskoči, ko sam ne moreš ... to bi mi pa fejest prav prišlo takrat [ko je bila sama bolna] ... Ja včasih je bilo več ljudi doma, zdaj pa že tule okrog gledam, nobenega skoraj ni več doma, tudi na deželi, zjutraj grejo vsi od doma, v službo, tako da bi bilo za premisliti o taki storitvi.« (#10)

»Prvi moment si lahko nekoliko zadržan, bi raje rekel ne, ker nismo tega navajeni. Morda težko koga spustiš v svoj dom in na kmetijo, ko pa nekoliko bolj pomisliš, pa ugotoviš, da bi bilo to super in bi se to gotovo prijelo, bi se verjetno tudi tega lahko navadili ... Takoj bi sprejela tako pomoč, če bi vključevala tudi kakšno zavarovanje, pa če bi država zraven kaj prispevala.« (#13)

»Taka pomoč je dobrodošla, samo ne vidim, od kje bi jo plačali, a ne. To je tisto, ker morate vedeti, da naša kmetija recimo ni taka, v tujini imajo velike kmetije in to, če primerjaš osemsto hektarov pa osem hektarov, je to velika razlika. In ja, bilo bi super, da bi lahka to najeli, a še za dopust komaj nekaj spraskamo, kako boš potem za nekoga, da bo delal.« (12#)

Nekateri sogovorniki (#8, #14) pa nadomestnim delavcem vseeno ne bi zaupali oz. dvomijo o izvedljivosti take formalne opore kmetom v slovenskem okolju:

»Nikoli še nisem sprejel take [tuje] pomoči in je tudi ne bi pričakoval, saj sigurno danes ne dobiš nikjer takega, ki bi ga lahko dobil za to, si ga ne moreš privoščiti, če pa pride tak, ki ne zna, je boljše da ga ni, ker potem se še sam zamudiš z njim.« (#14)

»Takega delavca, ki bi prišel dvakrat na dan oskrbet živali v hlevu, jih pomolzel, ni. Finski primer je za nas v Sloveniji čista znanstvena fantastika.« (#8)

Tisti, ki bi tako storitev sprejeli oz. verjamejo, da bi se jo lahko v Sloveniji organiziralo, menijo, da bi bilo to mogoče izvesti bodisi v okviru zasebnega podjetja (SP) (#10, #18) bodisi nacionalnega zavoda za zaposlovanje (#6, #23) ali v okviru svetovalne službe (#17) ali v okviru že obstoječih strojnih krožkov (#1, #11), tako kot je to organizirano v Avstriji in Nemčiji. Nekateri, ki imajo slabe izkušnje s strojnimi krožki, pa ne verjamejo, da bi storitev nadomeščanja prek strojnih krožkov v Sloveniji delovala, saj imajo, kot pravijo, slabe izkušnje z »egoizmom« njihovih članov – vsak raje daje prednost sebi ali svojim strankam, kot da bi deloval solidarno – in da nekateri preprosto uporabljajo stroje, jih pa ne vzdržujejo (#17, #18, #19, #20) (znak slabega kulturnega, socialnega in simbolnega kapitala med kmeti). Spet tretji menijo, da bi iniciativa morala priti z njihove strani, samih kmetov (#7, #12, #21, #22, #23), čeprav se zavedajo, da to ni lahka naloga, saj je raven povezovanja med kmeti prepoznavno nizka.

Nekateri so nad zamislijo samoorganiziranja nadomestne storitve spontano navdušeni in bi se njenega organiziranja kar sami lotili: *»Ja, bi sklicala skupaj zainteresirane kmete, mislim, da bi se jih dalo spodbuditi.« (#13)*

Drugi so poskušali v tej smeri nekaj tudi že storiti: »Pred časom sem že nekaj takega predlagala predsedniku upravnega odbora našega društva, da se tudi o teh stvareh pogovorimo, a zaenkrat ta tema še ni prišla na dnevni red.« (#6)

Tretji razmišljajo, da bi kmete pri tem morale podpirati stanovske organizacije: »Menim, da bi moral biti interes najprej pri kmetih, pomoč pa bi morala priti tudi od [Kmetijsko gozdarske] zbornice ali pa od koga drugega. Ker tukaj, na našem območju, se kmetje bolj slabo kaj med sabo zmenijo. Spomnim se več takih neuspešnih projektov, tako da se jaz tega na našem območju ne bi lotila. Mogoče bi se to dalo izvesti na državnem nivoju, ampak na našem območju pa zagotovo ne.« (#12)

Nekateri pa tudi samokritično priznavajo, da je težava organizirati tako storitev zaradi njihove preobremenjenosti: »Vsi kmetje, z mano vred, so zasedeni s svojim delom, tako da ne vem, kako bi šla lahko še drugam delat, pomagat, drugi pa k meni. Ne vem, kako bi se tega lotila, čeprav mi je ideja všeč.« (#9)

Spet drugi pa težavo samoorganiziranja vidijo v svoji izoliranosti – pomanjkanju drugih kmetij v okolju: »Z drugimi kmeti se je težko povezovati, na našem območju smo samo še tri kmetije, včasih jih je bilo čez trideset.« (#2)

V zaključnem delu pogovora so udeleženci in udeleženke podali svoje videnje razlogov, zakaj nadomestna služba v Sloveniji še ni bila uvedena, čeprav ima v drugih evropskih državah razmeroma dolgo tradicijo. Njihova razmišljanja so se osredinila na pet problemskih tem:

Značilnosti strukture družinskih kmetij

Del udeležencev in udeleženek (#5, #7, #10, #12; #14) meni, da storitve nadomeščanja v Sloveniji nimamo zato, ker prevladujejo majhne kmetije, v katerih se potrebe po delovni sili še vedno lahko zadovoljujejo v družinskem krogu in s sosedsko pomočjo. Na nekoliko večjih kmetijah, ki so večinoma večgeneracijske, si v kriznih razmerah v krogu družine že lažje pomagajo. Po mnenju nekaterih je pomemben razlog tudi to, da majhne kmetije nimajo denarja, da bi si lahko privoščile takšno storitev (#14), in da bi bila takšna storitev »nadstandardna glede na vse to, kar še manjka v organiziranosti našega kmetijstva« (#12). Hkrati nekateri kmetje dvomijo, da bi lahko svoje živali zaupali v oskrbo tujcem, saj so po njihovih izkušnjah živali občutljive, navajene le na stik z znanimi ljudmi, in prisotnost neznanih ljudi slabo prenašajo, »kar se potem pozna v slabši pridelavi mleka«. (#10; podobno menijo 19#, #20 in #23)

Nesodelovanje in pasivnost kmetov

Nekateri vidijo razlog, da nimamo storitve nadomeščanja, v neenotnosti in tekmovalnosti kmetov (#9, #12, #13): »Kmetje so en drugemu nevoščljivi, ne znajo skupaj stopiti in se zavzeti za svoje interese, eden drugega krivijo za kakšen neuspeh, zato jih pa vedno druge skupine preglasijo in izrinejo.« (#12) Ta negativna drža kmetov se povezuje z delovanjem različnih institucij v kmetijskem sektorju, od trgovcev do političnih akterjev, ki se obračajo na posamezne kmete z namenom zagotoviti si čim boljši pogajalski položaj, pri čemer vsi vpleteni malo pripomorejo k medsebojnemu zaupanju: »Danes si za, naslednji dan pa že ne več« (#12). Po mnenju udeležencev imata sprejemanje nenačelnosti in pasivna drža kmetov – »vsak se drži zase« (#9) – korenine v ustaljenih praksah, vodenju in delovanju kmetijskih zadrug v prejšnjem družbenopolitičnem sistemu: »Naš kmet je bil navajen biti voden, ni pa znal voditi« (#12), in v slabi izobrazbi kmetov: »Izobrazba je pri vsem tem zelo pomembna, iz lastne izkušnje vem, da se izobražene kmete čisto drugače upošteva in spoštuje.« (#12)

Izključevanje kmetov iz odločevalnih postopkov

Tretja skupina sogovornikov (#1, #2, #3, #4) ne vidi izvora neobstoja nadomestne službe pri kmetih, temveč pri drugih skupinah prebivalstva, nenaklonjenim blaginji kmetov. Udeleženci so še posebej »ogorčeni« nad ravnanjem občinskih struktur in drugih interesnih skupin v njihovem okolju, ki jih

izključujejo iz urejanja pomembnih vprašanj v skupnosti ter ne upoštevajo njihovih mnenj in interesov. Kmetijska zemljišča so pri tem še posebej izpostavljena kot sporen prostor, do katerega imajo apetite druge skupine, zainteresirane za spremembo njihove namembnosti sebi v prid, kot to opisujejo sogovorniki:

»Podeželski prostor se ureja za našim hrbtom, kje bodo postavljene kolesarske steze, ceste, vodovod, se nas nič ne vpraša, postavijo jih kar po sredini naših njiv in travnikov. Na to nimamo nobene možnosti vpliva, na občini nas nihče nič ne vpraša, ampak le postavi pred izvršeno dejstvo. Vsi drugi sovaščani delujejo tudi le v svojem interesu, ni skupnega soglasja, zadeve se zapletejo do te mere, da še sosedu, če bi hotel, ne moreš prodat zemlje.« (#1)

»Pri nas kmetje nimamo besede pri načrtovanju, na svoji zemlji imamo samo pravico do odškodnine, do smučarske karte, če nam naše površine spremenijo v smučišče ... pri nas so zakoni dvoumni, se jih da fino izkoriščati, in zato so ratali tajkuni ali kako so jim že rekli po televiziji ... nam kmetom se dogajajo številne krivice, zato ni šans, da se take storitev za kmete organizira, to ni interesno področje elit.« (#3)

Marginalizacija, nemoč kmetov

Eden od udeležencev (#8) vidi razlog za odsotnost nadomestne storitve za kmete v Sloveniji v njihovi družbeni nemoči in marginaliziranosti, ki izvira iz navad slovenskih potrošnikov, ravnanja trgovcev in zasnove javnih razpisov, ki jim jemljejo voljo in veselje do kmetovanja.

»To je pa veliko od potrošnikov odvisno. Poglejte, Avstrijec bo kupu več zelenjave drugod, dokler nima svoje, ko pa ima svoje, ne kupi od nobenega drugega več. Pri nas je pa ravno nasprotno, no, zdaj je malo boljše, zadnjih par let, ampak petnajst let nazaj pa tisto naše, doma pridelano, ni bilo nič vredno. Vse, kar je bilo od drugod privlečeno, je bilo oh in sploh dobro, mi smo bili pa prisiljeni zmanjševati proizvodnjo.«

»S trgovci se ni dalo nič dogovoriti ... on je bil baraba ekstra klase ... to je en lopov ... si moral dati vse gajbe enake, če je bila ena gajba drugačna od drugih po okvirju, po velikosti, je šlo vse v tovarnjak nazaj. V gajbah je moralo biti število solate enako, enako solata velika, če je bila ena večja ali manjša, je šel cel tovarnjak nazaj, norca se je delal iz robe slovenske.«

»Prej so bili [javni razpisi] zasnovani tako, da je bilo treba poleg lastne zelenjave, solate dodati še banane, limone, ananas. Čista zafrkancija. Zdaj se je to spremenilo, prilagodilo našim razmeram. Zdaj je v tem pogledu kmetom lažje prodajati svoje pridelke.«

Vse naštetu je, kot pravi udeleženec, povzročalo propadanje pridelka, »vsi so imeli viške, kar je vplivalo tudi na dohodek«. Kot opaža, se v zadnjih letih zadeve spreminjajo na bolje, vendar ne na podlagi upoštevanja njihove besede – argumentov in pobud kmetov –, ampak pod vplivom globalnih sprememb – večjega poudarjanju pomena lokalno pridelane hrane, ki so se z zamikom iz tujine z reklamami prinesle tudi k nam in zaradi porajajočih se težav z uvozom hrane.

Sogovornik tudi poudari, da k družbeni nemoči kmetov pripomorejo tudi napačne, izkrivljene predstave ljudi – splošne javnosti – o tem, kako si kmetje zagotavljajo svojo existenco: »Tisti, ki ne živijo od kmetijstva, mislijo, da kmetje na lahek način pridemo do tega, kar imamo, ne vidijo, kakšen napor in odrekovanja so pri tem potrebna, tudi to, da zaradi narave dela nimaš nikoli dopusta,« zaradi česar se v svojih prizadevanjih čutijo izolirani in osamljeni (#8).

Nenaklonjenost upravljalvskega sistema in uradnikov do kmetov

Po mnenju udeležencev tudi odnos uradnih struktur in nadzornega sistema v kmetijstvu pripomore k izoliranosti in prepuščenosti kmetov samim sebi v kriznih situacijah, pa tudi na splošno pri kmetovanju. Udeleženci ocenjujejo obstoječi administrativni sistem v kmetijstvu kot zelo tog –

neživljenjski in nenaklonjen kmetom. Zdi se jim, da so pretirano obremenjeni s papirologijo – z beleženjem številnih podrobnosti v svojem delovnem procesu – obenem pa jih uradniki površno obravnavajo:

»Še nisem doživela, da bi me kontrolor, ki pogosto pride preverit, kako delamo, povprašal po počutju.« (#11)

»Kakovost pridelkov se nadzira, spremlja z zahtevnimi kriteriji in natančnimi meritvami, kaj imaš in kaj nimaš na določenih parcelah. Če se kaj ne ujema, ti črtajo ven vse, kar se ne ujema. Vprašanje, kakšna je zaradi tega potem dejanska kakovost hrane na trgovskih policah. Kakovost delovnega okolja kmetov pa jih ne zanima. Nikogar tudi ne zanima, če morda zato, ker si bil bolan, česa nisi mogel narediti.« (#13)

Takšen odnos, pravijo udeleženci, izvira iz preteklosti, ko so zadruga skrbele za odkup kmetijskih pridelkov, niso pa kmetom pomagale nadomestiti izpadle delovne sile ob nesreči ali bolezni. Menijo, da tako kot takrat tudi zdaj pristojnih služb ne zanimajo delovne razmere, v katerih kmetujejo.

2.4.8.3 Ugotovitve

Udeleženci in udeleženke naše raziskave različno dojemajo zamisel najema oz. zaposlovanja nedružinskih kmetijskih delavcev za pokrivanje potreb delovne sile na svojih kmetijah. Nekateri menijo, da lahko vse opravijo sami ali s pomočjo svojih družinskih članov, in ocenjujejo, da vključevanje takih delavcev v delovanje njihovih kmetij ni oz. ne bi bilo primerno ali koristno. Za nekatere pa je oz. bi bila nedružinska delovna sila dobrodošla, če že ne nujna za uspešno delovanje njihovih kmetij. Vendar ti izražajo tudi nekatere pomisleke do tovrstne delovne sile, kot so dvom o njihovi poštenosti, zanesljivosti in usposobljenosti, nepripravljenosti prevzemanja odgovornosti za njihovo varnost, finančni stroški in navsezadnje njihova nerazpoložljivost.

Formalne podporne storitve za kmete za nadomestitev izgube delovne sile poškodovanih in bolnih, ki so znane v drugih evropskih državah, so bile kmetom in kmeticam, s katerimi smo se pogovarjali, večinoma neznane. O takšni obliki pomoči zaradi prevladujočih pričakovanj in praks nadomeščanja, ki jih imajo člani ožje in širše družine, prijatelji in sosedi, niso razmišljali. Redki so bili seznanjeni s tem, da imajo v drugih evropskih državah uvedene različne oblike kmetijske podporne ali nadomestne službe. Ko udeleženci izvejo več o organiziranosti in finančnem okviru delovanja formalnih oblik delovne pomoči kmetom v tujini, npr. na Finskem, se večini zdi zamisel o uvedbi takšne storitve v naše okolje sprejemljiva in priznavajo, da bi jim prišla prav, ne le ob bolezni in poškodbi, temveč tudi v drugih primerih, zlasti med dopustom. To kaže na pripravljenost spremeniti pravila igre, če bi jim to koristilo. Od takšne osebe bi pričakovali, da je za kmetovanje usposobljena in da ima že nekaj izkušenj. Obenem opozarjajo, da bi si zaradi pomanjkanja delovne sile v kmetijski panogi v Sloveniji kmetje zelo težko našli ustrezno nadomestilo. Prav tako menijo, da bi bilo zagotavljanje takšne storitve odvisno od tega, kdo bi jo plačal. Dvomijo, da bi delovala, če bi jo morali plačati sami. Rešitve za finančne in kadrovske ovire vidijo na vladni ravni. Tisti, ki bi takšno storitev sprejeli, in verjamejo, da bi jo bilo mogoče organizirati v Sloveniji, vidijo več možnosti bodisi v okviru zasebnih podjetij ali nacionalnega zavoda za zaposlovanje bodisi v okviru kmetijske svetovalne službe ali v okviru obstoječih strojnih krožkov. Vendar pa nekateri menijo, da morajo pobudo za uvedbo takšne storitve dati kmetje sami, npr. v okviru društev in profesionalnih združenj, čeprav se zavedajo, da je stopnja povezovanja med njimi nizka.

2.5 Analiza fokusne skupine

Z namenom premisliti in nadgraditi med projektom pridobljene rezultate, zlasti tiste, ki smo jih dobili s polstrukturiranimi intervjuji, ter zasnovati priporočila za oblikovalce politik smo 30. septembra 2022 preko platforme ZOOM izvedli fokusno skupino (FS). Njen potek, ki je trajal dve uri, se je snemal in pozneje dobesedno prepisal. FS je pripravila in vodila Majda Černič Istenič.

V tej fazi raziskave smo se želeli opreti na strokovno znanje in izkušnje kmetijskosvetovalne službe, predstavnikov Sindikata kmetov Slovenije ter nevladnih organizacij in strokovnih združenj s področja kmetijstva. Našemu povabilo se je odzvalo šest od dvanajstih povabljenih iz navedenih organizacij, in sicer štirje predstavniki kmetijskosvetovalne službe (KSS) in dve predstavnici Zveze slovenske podeželske mladine (ZSPM). Vsi so pred pričetkom FS posredovali svoje podpisane izjave o soglasju sodelovanja (PRILOGA 3), ki se hranijo v arhivu Družbenomedicinskega inštituta ZRC SAZU.

Pred izvedbo fokusne skupine smo vsem udeležencem in udeleženkam, ki so potrdili svojo udeležbo, poslali iztočnice FS (PRILOGA 4), v katerih smo povzeli glavne ugotovitve proučevanja, pridobljene s polstrukturiranimi intervjuji, pri čemer smo se osredinili na pet vsebinskih sklopov:

- a) delovne razmere, telesni in psihični naporji ter varnost na kmetiji;
- b) usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetiji;
- c) socialna varnost članov kmečkih družin;
- d) socialna opora ob nesrečah in boleznih na kmetiji;
- e) socialno-delovna pomoč na kmetiji.

Na začetku FS, po kratki uvodni predstavitvi načina izvedbe FS in predstavljanju vsakega od udeležencev/-nk, smo jih povabili, da izrazijo svoje mnenje o tem, kateri posamični rezultati iz iztočnic FS po njihovem mnenju izstopajo in jih je vredno poudariti v nadaljnjem proučevanju in razpravah. Predstavnica KSS#1 je povedala, da so njeno pozornost posebej pritegnili rezultati, ki se nanašajo na drugo temo, to je na usklajevanje družinskega in delovnega življenja in prostega časa, ki je, kot je razvidno iz rezultatov, v kmečkih gospodinjstvih dostikrat neustrezno urejeno in je problem, ki lahko vodi do nesoglasij med člani in ima lahko zdravstvene posledice za posameznike/-ice. Predstavnica ZSPM#1 se je strinjala s predstavnico KSS#1, da je usklajevanje družinskega, delovnega in pritočasnega življenja zelo pomembna tema, a še bolj kot ta, so se njej zdeli pomembni rezultati, ki so obravnavali socialno varnost članov kmečkih družin. Svoje videnje je utemeljila:

»Se mi zdi nekako, da je to področje, ki je zelo vsebinsko močno, ki je zelo nejasno pri kmetih in zaradi tega potem tudi imamo toliko problemov, ki izhajajo iz tega. Tu notri [v izhodiščih FS] lepo piše, da so slabo seznanjeni s pravili pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Potem tudi to, zagotavljanje tega socialnega statusa in [urejanje] formalne registracije jim ni jasno. Se mi zdi, če bi to bilo res vsem jasno, bi mogoče bil tudi kakšen problem manj, ne bi bil tako velik, kot pa je. Je pa zelo težko reči, kaj je zdaj bolj pomembno, ker vse te stvari nekako vplivajo na našo kakovost [življenja]. Ampak, to je tisto, kar bi izpostavila, da se mi zdi prioriteta v tem dokumentu.«

Predstavnici ZSPM#2 se obe prej omenjeni temi tudi zdita pomembni, obenem pa poudari, da je bistven rezultat, predstavljen v iztočnicah FS, tudi ugotovitev o tveganem vedenju kmetov – ubiranje bližnjic – zaradi pomankanja časa in denarja ter odsotnosti zagotovljene socialne varnosti, ko (če) se zgodi nesreča. Obenem doda, da je po njenem vedenju (udeležba na FS o ravnanju z motorno žago, ki jo je nedavno organizirala ZSPM) veliko nesreč skritih, neregistriranih, pa tudi, da kmetje *»še vedno ne naredijo ničesar drugače oziroma ne morejo narediti kaj drugače [za svojo varnost]«* in *»poiščejo*

zdravniško pomoč šele, ko jim je že zelo hudo«. Vse našteto, kot pravi, »kaže, da imamo na tem področju resen problem«.

Predstavnica KSS#2 dopolni razmišljanje predstavnice ZSPM#2 in doda, da »bomo mogli narediti v prihodnosti nekaj glede socialno-delovne pomoči na kmetijah«. Zanimiva se mu zdi rešitev, način financiranja te storitve na Finskem. S svojega terena pozna, kot pravi, nekaj primerov, ko se kmetje samoorganizirajo, kadar potrebujejo pomoč oz. nadomeščanje, vendar meni, da bo te potrebe treba rešiti na sistemski ravni, ob siceršnjem nezaupanju kmetov do tujcev in njihovem prepričanju, da vse zmorejo sami, kar je tudi zapisano v iztočnicah FS in je pritegnilo njegovo pozornost.

Na vprašanje, ali je v iztočnicah FS izpuščena kakšna pomembna tema, poudarek, predstavnica ZSPM#2 opozori, da velja posebej omeniti po eni strani problem prezentizma po nezgodi ali bolezni, po drugi strani pa psihične posledice tega, da kmetje ne morejo delati in nimajo nikogar, ki bi jih nadomestil. Hkrati, kot so pokazale delavnice projekta neMOČ podeželja, ki jih je lani organizirala ZPMS, lahko, kot pravi, v takšnih kriznih razmerah slaba obveščena o socialnih pravicah ter slaba komunikacija v družini in zunaj nje privedeta do nerazumevanja in poslabšanja odnosov, kar je tudi problem, ki se mu je treba posvetiti. Predstavnica ZSPM#1 ob tem opozori, da je treba upoštevati tudi prispevek nasilja k nesrečam na kmetijah pri obeh spolih in to, da veliko žensk na kmetijah ne prepozna nekaterih oblik nasilja (psihičnega in fizičnega, telesnega), kar učinkuje na njihovo zbranost in torej vodi v nesreče pri delu ter vpliva na spopadanje z njihovimi posledicami. Predstavnica KSS#3 dodaja, da gre pri tem za prepletanje dejavnikov, da se težave z duševnim zdravjem povezujejo s telesnimi boleznimi in nesrečami, kar se je pokazalo tudi med pandemijo covida-19 z njenimi negativnimi posledicami za socialne stike:

»To gre vse skupaj z roko v roki. Kadar pride do težav v telesnem zdravju, dostikrat pride potem tudi v duševnem. Podobno kot pri nesrečah, kar je prej omenila [predstavnica ZSPM#2], se je zgodilo tudi pri koroni, ko so bili ljudje kar naenkrat zaprti v svojem okolju. Mogoče kmetje tudi tistega enega izhoda niso imeli, ker so bile gostilne zaprte, se niso dobivali na strojnih krožkih in tako naprej in potem je, recimo, pri nekemu, ki je bil že prej nagnjen k nasilju, a ne, zaprt v neko okolje, pa še ta občutek, da ne smeš, ne, tudi če bi hotel, kam, tudi k sosedu ne, tudi nič, v bistvu se je potem samo še poslabšalo. Posledice so vidne seveda potem še dlje časa, a ne ... stiki so bili zgubljeni zaradi tega in enako pride v bistvu tudi pri bolezni. Če je nekdo obnemogel, pa ne vem, pa pride neka hujša poškodba, je dva mesca doma in dejansko na začetku še pridejo nekako na obisk, še neki je telefonov, ampak potem, po štirinajstih dneh, se pa ti stiki lahko, ne vem, ohladijo, niso več tako intenzivni in potem pride pač do stisk, pride do nasilja, do depresije, do anksioznosti, do polno enih motenj v bistvu, duševnih, ki potem lahko pridejo na dan. Tako da se mi zdi, da grejo res nesreče, kronične bolezni, grejo res z roko v roki tudi z duševnim zdravjem.«

Uvodnemu »ogrevanju« je sledila razprava po petih prej naveden sklopih.

2.5.1 Delovne razmere, telesni in psihični naporji ter varnost na kmetiji

Vprašanje: Kako izboljšati delovne razmere na kmetijah z vidika varnosti in zdravja pri delu?

Predstavnica ZSMP#2 je ob tem vprašanju podala naslednje mnenje:

»Definitivno, kot je napisano [v iztočnicah FS], z izobraževanjem in ozaveščanjem, ampak jaz bi še enkrat poudarila, kar sem že izpostavila, da bi mogoče bolj, bolj restriktivno morali nastopiti tudi z raznimi politikami in da bi bila obvezna ta varnost pri delu, zdravniški pregledi in pa te ocene tveganja, da bi to moral biti del temeljev znotraj kmetij. Mogoče bi res od začetka bili potrebni veliki naporji, ampak bi se marsikatere nesreče s tem preprečile. Torej, da se pregleda, če so stroji res brezhibni, da se kmete sploh ozavesti o tem varnem delu, tako kot ne smeš uporabljati

fitofarmaceutskih sredstev, če nimaš izpita za to, bi moralo isto biti pri delu z motorno žago, torej, če želiš kupiti, uporabljati motorno žago, če si lastnik gozda, je to in nimaš podizvajalca, da so to neki osnovni pogoji, ker vemo, kako je, vse prevečkrat smo resda pogumni, ampak dostikrat, tako kot je navedeno med rezultati, manjka tudi časa in pa denarja.»

V okviru te teme oz. vprašanja se razmislek predstavnice KSS#3 osredini na pojav utrujenosti in izgorelosti tistih, ki delajo na kmetiji. K temu, kot pravi, pogosto pripomore njihova dvojna delovna obremenitev – poleg osemurne zaposlitve v drugih dejavnostih kmetujejo še ob popoldnevih, nemalokrat do večera, do pozne noči dan za dnem – s čimer se je tudi treba ukvarjati in iskati rešitve. Obenem poudari, da se je ob iskanju rešitev, povezanih z zamisljivo nadomeščanja v kmetijstvu, treba posvetiti spreminjanju miselnih vzorcev, prevladujoči mentaliteti med kmeti, da vse zmorejo najbolje sami, da težko prosijo druge/tuje ljudi za pomoč in se obremenjujejo, da drugim ostanejo dolžni. Predstavnica KSS#1 potrdi, da se na terenu srečujejo z navedenimi problemi/pojavi in da je velik problem, ko se zgodi nesreča pri tistih, ki »si vsega preveč sami naložijo«, čemur sledijo »stres in brezup, pa nemoč«. Predstavniki KSS#2 tudi podpre ta opažanja in razmišljanja.

Predstavnica ZSPM#1 je v tem sklopu povedala, da se mlajša generacija v vzorcih strukturiranja delovnega procesa na kmetiji že razlikuje od starejše generacije, in vidi v novih storitvah KGS še nadaljnje možnosti v njihovem nadaljnjem spreminjanju:

»Zdi se mi, starejše generacije so res hitele, od jutra do večera, je treba vstati zjutraj ob petih, šestih, štirih, pa delat do večera nonstop, ne, pa hitet, hitet, da se čim več naredi. In potem se ti pač to pozna na zdravju, mlajši pa že gledajo malo bolj, kako si delo bolje organizirati, pa že prej zaprosijo za to pomoč, jim ni več tako sramotno, če ne vem, kakega brata, pa sestro pokličeš na pomoč. Starejšim je to še vedno tako, bog ne daj, ne bom jaz prosil nekoga, da bo meni pomagal, ker bom potem samo slišal to obiranje. Potem so tu še sosedi, ki res ne, ti ne pomagajo pri tem, da ti uspešno delaš, ker sosedi vidijo to kot nekaj, kar ti je bilo dano, in moraš ti pač biti hvaležen, da imaš vse to. Ta preventivna predavanja [psihološko svetovanje], kar se bo zdaj delalo v okviru KGZ, se mi zdijo s tega vidika ful pomembna.»

Ob tem Predstavnica ZSPM#1 dodaja, da je treba kmete ozaveštevati, »da se da tudi organizirati delo na kmetiji, da ni nič narobe, če maš ti pač delovni čas na kmetiji in če kdaj ni vse narejeno takoj« in da si je treba tudi vzeti čas za odmor, »da lahko povabiš nekoga, ki pride k tebi domov med tednom na kavo in ne samo delat, delat, delat« in imeti nedelje, dela proste dni. Ker kot pravi: »Pol si bolj zbran in se mi zdi, da to tisto, če si ti psihično, fizično zbran, bo tudi do manj nesreč prišlo.»

Predstavnica ZSPM#1 v okviru razmisleka o delovnih razmerah na kmetijah in njihovem izboljševanju poudari tudi potrebo po boljšem, doslednejšem nadzoru skladiščenja fitofarmaceutskih sredstev, ker da to, kot opazuje po terenu, ni dobro urejeno in pogosto vodi v obolenja: »neka priporočila izdelati, ker to, kar gledaš po kmetijah, pa kak je to skladiščeno, res ni O. K., no«. Razmišlja, da bi bili kratki videi z tovrstnimi napotki primeren način ozaveščanja.

Obenem predstavnica ZSPM#1 poda predlog vključitve pregleda delovnega okolja na kmetijah v običajno, standardno delo kmetijskih svetovalcev, izvedeno »diplomatsko«: »ko pride tudi svetovalec mogoče z nekim drugim namenom [svetuje], dejte si to mogoče mal pogledat, pač čisto dobronamerno, ne, čeprav vem, kako je, dokler ne dobiš tistega 'tiglca', da do takrat imaš rok, da to odpraviš, bo težko kdo šel to zares naredit, no, ampak tak«.

V nadaljevanju se je razprava osredinila na odsotnost Izjave o varnosti z oceno tveganja za kmete (t. i. varnostni načrt) na mnogih kmetijah, kot je bilo ugotovljeno v polstrukturiranih intervjujih, še posebej na tistih, kjer noben član kmečkega gospodinjstva ni pokojninsko zavarovan kot kmet.

Predstavniki KSS#2 je v zvezi s tem povedal, da je po njegovem vedenju tak načrt obvezen na vsaki kmetiji, na manjših kmetijah, kjer ni zaposlenih iz kmetijske dejavnosti, pa je prostovoljen – kmet sam

oceni, ali se dejansko pri delu srečuje z nevarnostmi ali ne, kar pa je, kot pravi, marsikomu odveč: *»pač si mislijo, saj obvladam svoje delo, vem približno, kako je, ne, in se potem pač za to ne odločijo«*. Sogovornik se pri tem strinja s predstavnico ZSPM#2, da je k spreminjanju take prakse treba pristopiti z ozaveščanjem, obenem pa pripominja, da se pripravljenost razmišljati in spreminjati vedenje, kot pravi, začne, ko se zgodi nesreča bodisi v krogu družine bodisi pri sosedih. Ob tem tudi poudari, da imajo kmetje do takih stvari odpor, ker so povezane s papirologijo, do katere imajo kmetje že tako in tako odpor.

Predstavniki KSS#4 pojasni, da je pri predpisovanju takega načrta treba upoštevati veljavne predpise – Zakona o varnosti in zdravju pri delu, skladen s konvencijo Združenih narodov oz. mednarodno organizacijo za delo (ILO):

»Vsak lahko dela samo eno delo za polni delovni čas, vse ostalo, kar dela, je občasno delo ali njegov prosti čas. To je izhodišče Zakona o varnosti in zdravju pri delu, kjer je jasno postavljeno, da je to obvezno izključno za nekoga, ki dela, to se prav, za en delovni čas. To je predpisano za vse samozaposlene, kamor spadajo tudi kmetje, ki delo opravljajo sami oziroma s člani svojih družin, v kolikor so zavarovani kot kmetje, to je izhodišče, da opravljajo delo za polni delovni čas ali pa tudi manj, važno je, da je to njihova primarna zaposlitev in v takem primeru morajo izdelati izjavo o varnosti.«

Če tega načrta niso imeli, kot pravi, to lahko pomeni, da so ocenili, da pri svojem delu tega dokumenta, ki ga predpisuje Zakon o varnosti in zdravju pri delu, ne potrebujejo in k temu niso pristopili. Pri vseh drugih, ki kmetujemo v prostem času, pravi:

»... pa zakon o varnosti in zdravju pri delu ne more predpisovat ničesar, ker je to naš prosti delovni čas, ne glede na obseg in dela in se lahko to eventualno predpiše samo pod določenimi predpisi, če se oceni, da je tveganje tako, da bi bilo to nujno. Kot je na primer za fitofarmaceutvska sredstva in kot se že dvajset, deset let neuspešno prizadevamo, da bi bilo to predpisano za vse uporabnike motorne žage.«

Zadeva z Izjavo o varnosti z oceno tveganja pravno, kot poudari KSS#4, ni enostavna, tudi izvedba v praksi ne, a je treba o tem razmisliti in zadevo začeti urejati, še zlasti, ker *»je pri delu na kmetiji zelo težko oceniti, da tveganja ni«*. Predstavnica KSS#1 ob tem doda, da se v praksi vsaka stvar težko uveljavi, če nekaj ni obvezno oz. je samo priporočljivo, obenem pa opozori, da urejanje takih dokumentov s seboj prinaša dodatne stroške za kmete in tudi vprašanje, kdo bi take načrte izdeloval, ali kmetje sami ali kdo drug. Pravi, da bi bilo to za KSS dodatno breme oz. vprašanje, ali so za to oni sploh pristojni. Se ji pa zdi pomembno, da se o tej temi odpira razprava. Predstavnica ZSPM#2 se strinja, da to za kmete lahko pomeni dodatno administrativno in stroškovno breme:

»Ampak če to prekalkuliramo, potem, koliko pa je vredna neka poškodba na kmetiji, koliko je vredno življenje kmeta, obstajajo tudi študije, ne vem, ko so računali, koliko je vredno človeško življenje, mogoče bi tudi za začetek lahko bila to neka pozitivna spodbuda v obliki, ne vem, dodatnih točk na kakšnih razpisih oz. kot obveza, če greš na investicijski razpis, na razpis za male kmetije.«

Ob tem predstavnica ZSPM#2 omeni tudi problem redke udeležbe kmetov na obdobjih zdravniških pregledih in meni, da bi z omenjenimi spodbudami in ozaveščanjem v okviru rednih predavanj KSS lahko naredili pozitiven korak tudi glede tega in tako pripomogli k večji varnosti in zdravju pri delu na kmetijah.

Predstavnica KSS#3 meni, da gre pri varnostnem načrtu in obdobjih zdravniških pregledih za podobne stvari kot pri skrbi za duševno zdravje, da je tudi v tem primeru pripravljenost si to urediti odvisna od zrelosti posameznika/-ice, od njegove, njene ozaveščenosti in prepričanja, koliko je to res zanj, zanjo pomembno in koristno, in ne le neka administrativna zahteva:

»Lahko je varnostni načrt narejen, pa če on meni, da je to pač samo neka zahteva, zato da bo lahko, ali nekaj uveljavil ali neko dejavnost izvajal, je potem to res samo črka na papirju. Če pa se dejansko zaveda, da je njegovo življenje od tega odvisno, ali bo to upošteval ali ne bo, bo pa mogoče to tudi upošteval, a ne?«

Poleg tega predstavnica KSS#3 tudi meni, da so slabi dohodki iz kmetijske dejavnosti krivi, da so kmetje primorani opravljati več služb, da preživijo in da se kmetija lahko nadaljuje, to pa vodi do izgorelosti ter v nesreče in bolezni. Poleg tega spomni, da so nesreče povezane tudi z uživanjem alkohola, do česar so v našem podeželskem okolju zelo tolerantni.

2.5.2 Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetiji

Vprašanje: Kako se lotiti usklajevanja poklicnega in družinskega življenja ter preobremenjenosti kmetov in kmetic ob slabitvi neformalnih podpornih socialnih mrež, na katere se na kmetijah še vedno zanašajo?

KSS#3 meni, da gre tudi pri tej zadevi v prvi vrsti za ozaveščanje, da se v kmečkem okolju o tej temi ne govori veliko, da je še vedno tabu govoriti o ženski enakopravnosti. Kmetice pogosto nimajo svojih sredstev in urejenega socialnega zavarovanja, to pomeni, da so odvisne od drugih in dokler so odvisne, tudi njihova beseda nima prave teže. Obenem pa poudari, da na splošno v družbi potekajo velike spremembe, na različnih položajih so danes ženske bolj vidne, imajo več besede, in da bo to postopoma vplivalo tudi na položaj žensk na podeželju. Meni, da je treba o tem govoriti in opolnomočiti kmečke ženske, da svoje podrejenosti ne sprejmejo (kot že omenjeno nasilje) kot nekaj normalnega, ampak da se zavedajo lastne vrednosti in se zavzamejo zase.

Predstavnica ZSPM#1 nadaljuje v podobnem prepričanju, da je treba pri ločevanju družinskega in delovnega življenja, dveh procesov na kmetiji, delati na sebi, da kakšni posebni ukrepi, kdaj smeš in kdaj ne delati, ne bi zalegli, da je treba preseči nagnjenost k temu, da ima prednost delo, da je vse opravljeno pred tem, ko si vzameš čas zase. Meni, da je potrebna komunikacija s sabo in drugimi glede strukture organiziranja delovnega in prostega časa.

Predstavnica KSS#1 se strinja s predhodnico in nadaljuje, da je v kmečkem okolju, kjer delajo skupaj družinski člani in ne le s sodelavci, težko ločevati med tema dvema sferama, da pa je ozaveščenost in pogovor pri tem prava pot.

Predstavnica ZSPM#2 pa je prepričana, da samo ozaveščanje pri tem ni dovolj, saj se vse, kar se dogaja na kmetiji, začne in konča pri finančnih sredstvih, teh pa kmečke ženske nimajo, da bi si lahko najele delovno ali gospodinjstvo pomoč. Obenem tudi meni, da se v kmečkem okolju ljudje pogosto ne znajo pogovarjati in dogovarjati o svojem prostem času, na nekaterih kmetijah sicer se, na večini pa ne, ker se tega nikjer niso naučili. Bolj so ranljivi za nesreče, ker niso spočiti in dovolj skoncentrirani. Zato meni, da so poleg izobraževanja pri reševanju usklajevanja delovnega in prostega časa potrebne tudi finančne spodbude.

Predstavnica KSS#2 s povedanim soglaša, da na podeželju še vedno vztrajajo bolj tradicionalne vrednote, ki otežujejo komunikacijo, ta pa je znotraj družine bistvena.

Predstavnica KSS#4 pa je presenečen, da, kot je bilo poudarjeno v izhodiščih FS, veliko kmečkih žensk nima urejenega socialnega zavarovanja. Težko verjame, da bi to bilo res, zdi se mu, da je to problem le v posameznih kmečkih družinah, da stanje na splošno ni tako slabo in da bi bilo treba tam, kjer pa je ta problem, to reševati z medpartnerskimi odnosi na kmetiji.

Predstavnica ZSPM#2 na to razmišljanje odgovarja z nasprotno razlago, in sicer, da izključenost kmečkih žensk iz socialnega zavarovanja ni posamičen, ampak širši družbeni problem, katerega

posledice se kažejo tudi v nesrečah. Ob tem spomni na raziskavo, ki so jo pred leti izvedli na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve v sodelovanju z Zvezo kmetov Slovenije, ki je pokazala, da ima samo dvajset odstotkov žensk na kmetijah svoj dohodek oz. razpolaga z njim. Obenem omeni še raziskavo Evropske komisije o razumevanju med moškimi in ženskami na kmetijah, ki je pokazala, da je stopnja zaznanega nerazumevanja med spoloma in netoleriranje nasilja nad ženskami višja v severni Evropi kot na območjih *»naših balkanskih držav«*, ker so tam bolj občutljivi za take pojave, *»pri nas pa je to nekaj povsem normalnega«*. Obenem pove, da pozna veliko kmečkih žensk, z njimi se srečuje na tržnici pri prodaji sadnja in zelenjave, ki so brez socialnega zavarovanja, *»ne vplačujejo prispevkov, ker smatrajo, da s tem prišparajo dohodek«*. A to je problem, kot nadaljuje, in ne majhen – veliko kmečkih ženske na starost nima pokojnine, nima svojih sredstev – to niso posamični primeri. Zdravstveno so kmečke ženske sicer zavarovane po drugih družinskih članih, a je *»nesprejemljivo, da so to delovno aktivni ljudje, ki pa nimajo poskrbljeno, za kaj bo čez deset let, ko pa bodo prišli v leta in ne bodo več zmožni nekako ustvarjati dohodka sami«*.

V nadaljnji razpravi pod to točko FS predstavnica KSS#3 poudari, da je *»treba zavestno delati na spreminjanju družbenih vzorcev«*, ki ženske omejujejo in jih izpostavljajo nadzoru drugih. Predstavnica ZSPM#1 pa doda, da v tovrstnih razpravah opaža nerazumevanje posameznih pojmov, ne ločijo, kaj pomeni enakost in kaj enakopravnost, kar otežuje razpravo in iskanje rešitev.

2.5.3 Socialna varnost članov kmečkih družin

Vprašanje: Kako bi se lahko izboljšalo zagotavljanje socialne varnosti kmetov, še zlasti kmetic, kaj bi bilo na tem področju še treba narediti? Ali bi bilo treba spremeniti zakonodajo?

Po vprašanju, kaj bi bilo treba storiti, da bi se socialna varnost kmečkih žensk izboljšala, je razprava v FS potekala takole:

Predstavniki KSS#2, ki je na svojem zavodu pripravil predavanje o sistemu socialnih zavarovanj za kmete v Sloveniji, je odkrito povedal, da ne ve, zakaj je v Sloveniji tako malo kmečkih žensk zavarovanih, in prizna, da ne ve, kako bi se bilo treba lotiti tega problema. Predstavniki KSS#4 ob tem izrazi presenečenje in dvom glede rezultatov polstrukturiranih intervjujev, ki nakazujejo, da kmetje in kmetice uporabljajo tudi komercialna zavarovanja.

Predstavnica KSS#1 se strinja z dodatno razlago iz rezultatov polstrukturiranih intervjujev, da kmečke ženske nimajo socialnega zavarovanja deloma zato, ker svoj zaslužek vlagajo, investirajo v kmetijo. Hkrati dodaja, da so dohodki na kmetijah nizki in da za socialno zavarovanje kmetov pogosto zmanjka denarja. Poleg tega opaža, da kmečke ženske pogosto ne verjamejo, da se jim naložba v tovrstno zavarovanje izplača, mislijo, da nikoli ne bodo dobile nazaj vplačanega denarja, zato raje vlagajo v kmetijo in izobraževanje svojih otrok. Ob tem predstavnica KSS#1 poudari, da se kmečke ženske neredko postavljajo v vlogo žrtve, se žrtvujejo za dobro drugih, kar je po njenih besedah zelo narobe: *»Ker, eno je samo ta pokojninski del, drugo pa je to, kar je bilo danes izpostavljeno, naj se ti pa kaj naredi, kako boš pa potem, ne.«* Zato meni, da je treba storiti več za boljše informiranje kmetov in kmetic o prednostih socialnega zavarovanja in jih ozavestiti o vseh možnih posledicah, če se ne zavarujejo.

Predstavnica ZSPM#2 k temu doda, da se z generacijsko prenovo socialna varnost kmetov nekoliko izboljšuje, a počasi. Pravi, da se mladi zavedajo, da je zavarovanje potrebno, pri čemer imajo dve možnosti, nekateri se zaposlijo in si na ta način zagotovijo socialno varnost, drugi, ki ostanejo na kmetijah, pa se večinoma zavarujejo iz kmetijske dejavnosti. Hkrati pove, da pozna tudi primere, ko kmetje raje, kot da bi se socialno zavarovali, varčujejo: *»So si preračunali, da na koncu bodo res imeli od tega nekako višje dohodka, kot pa če bi imeli pokojnino.«* (kar so pokazali tudi pogovori v polstrukturiranih intervjujih, a predstavniki KSS#4 temu ni verjel). Taki primeri se predstavnici

ZSPM#2 zdijo dobra rešitev (v drugih poklicih je takih oblik varčevanja tudi vse več), vendar pa je v tem primeru nujno potrebna finančna pismenost, ki je kmetje večinoma nimajo. Meni, da bi morali kaj narediti tudi v tej smeri, predstaviti kmetom in kmeticam različne možnosti, ki obstajajo (npr. skladi, obveznice, komercialna zavarovanja itd.) poleg obstoječega sistema socialne varnosti, ki je sicer najbolj varen. V tej zamisli jo podpre predstavnica ZSPM#1 in poudari, da bi bilo dobro »povezati finančno pismenost in socialno varnost«.

Predstavnica KSS#3 v okviru te teme omeni drug vidik. Meni, da so vse že prej obravnavane zadeve, varnostni načrt, usklajevanje družinskega in delovnega življenja, prosti čas pa tudi socialna varnost tesno povezane z odnosom posameznika do samega sebe, z njegovo percepcijo lastne vrednosti:

»Če imamo mi občutek, da moramo poskrbet zase, da je to naša dolžnost, potem bomo mi to vse uredil. Če mi živimo recimo na kmetiji, pa imamo občutek, da si tega [lastnega dohodka] ne zaslužimo, živimo od dohodkov, oziroma živimo od tistega, kar nam dajo drugi, rečejo evo, tolkle imaš ti dovolj za en mesec za svoje stvari, in smo zadovoljni, dovolijo, da se namesto nas recimo odločajo in tako naprej, v tem primeru pa niti nimamo potrebe, da bi mi to nekak [skomunicirali], živimo v enem takem okolju, ki nam ga drugi kreirajo, a ne. In nimamo občutka mogoče, da smo vredni, a ne tega, da si to zaslužimo, da bomo preskrbljeni do konca življenja, ali pa [si] ne upamo, ne. Jaz mislim, vse, da je klele lastna vrednost človeka odzad, ne glede na to, a je moški ali ženska, saj to nima veze nobene, ne.«

Obenem predstavnica KSS#3 doda, da je od vsakega posameznika odvisno, ali bo začutil potrebo po spremembi in si omenjene zadeve uredil. Ob tem, ko se odloči za spremembo, pa »mora imeti podporno zadevo, ki mu bo pomagala in ga usmerjala«. Program Individualno svetovanje na področju gospodarske učinkovitosti in izboljšanja odpornosti na kmetiji, ki se je v tem času začel izvajati v okviru Kmetijsko-gozdarske zbornice Slovenije (KGZS), bo podpora kmetom ne le na področju psihološkega svetovanja, ampak tudi v zvezi s socialno varnostjo.

Predstavnik KSS#4 se naveže na pripovedi predhodnikov/-nic in meni, da se na dogovor o vključitvi v sistem socialne varnosti med člani – med možem in ženo – posamezne kmetije ne bi dalo vplivati s kakimi predpisi, da je to stvar zaupanja ali pa stvar preračunljivosti glede tega, ali bo nekdo (po)skrbel za drugega v aktivnem življenju in v starosti ali ne. V podporo svojemu mnenju, da gre v tem primeru za vprašanje meja svobode (odločitve, ali si plačevati svojo pokojninsko in invalidsko zavarovanje ali ne), navaja primere ekonomske odvisnosti soprog od svojih soprogov v drugih poklicnih skupinah, ki po njegovem mnenju nasploh niso problematizirane na enak način, kot se problematizira položaj kmečkih žensk v tej razpravi.

Predstavnica KSS#3 se je glede tega odzvala z naslednjim mnenjem, ki odstira mehanizme manipuliranja v medsebojnih odnosih:

»Mogoče tu ne gre toliko za to, da nekdo računa, da bo poskrbljeno zanj, a ne, da kar zaupa, da bo poskrbljeno za njega do konca življenja. Na drugi strani moramo vedeti, da se nemalokrat soočamo tudi s kontrolo. Če bi bila neka harmonija v nekem odnosu, se pravi, mož in žena, da bi res se dopolnjevala, bila enakovredna in tako naprej, sem prepričana, da bi bila, da bi bil tudi ta del socialne varnosti enakovredno poskrbljen, a ne. Ravno tako kot plačilo na kmetiji, a ne. Velikokrat pa srečujemo tukaj situacijo, ko gre za kontrolo nad človekom, in preko financ, recimo, in preko takih zadev se pač ta kontrola veliko lažje izvaja, ne.«

Predstavnica ZSPM#2 na podlagi povedanega poudari, da je solastništvo kmetije tisti pomembni pogoj za enakopravnost partnerjev/zakoncev na kmetiji, ki nadalje pogojuje dobre odnose:

»Imamo par primerov kmetij že, mož prevzame, žena se priženi na kmetijo in si potem kmetijo tudi na papirju razdelita solastniško, dokaz, da potem imata oba enake pravice. Ženska, ki pride na kmetijo, drugače potem tudi gleda na kmetijo, če je pač tudi njeno, ne. Še ne vem, kako zaupaš partnerju, pa

imaš zelo dobro urejen odnos, pa še vedno je tam nekje zadaj tisti, tisti mala žulj, to, da ni nikoli zares tvoje. Malenkosti, ki pa lahko potem, kar se tiče samega odnosa, pa stvari, ki so urejene za naprej, ogromno doprinesejo.»

Zato je po njenih besedah pomembno, da se o tem govori – če ženska dela na kmetiji, bi morala biti (so)lastnica – in da se v tem kontekstu iščejo rešitve za zgoraj omenjena vprašanja.

2.5.4 Socialna opora ob nesrečah in boleznih na kmetiji

Vprašanje: Kako se lotiti reševanja paradoksa, da se na kmetijah še vedno računa na pomoč neformalne socialne mreže, ki pa kaže znake krčenja in slabenja, in da se na kmetijah vse več dela tako, da človek dela sam? Spreminja se struktura družine, spreminja se povezanost kmetov v skupnosti – pomoč med sosedi usiha, drugega nadomestila pa ni. Kaj bi se dalo v zvezi s tem narediti?

V zvezi s tem predstavnica KSS#3 razmišlja, da je treba zaradi družbenih sprememb – živimo v drugačnem družbenem sistemu kot prejšnje generacije – z manj solidarnosti, ko ni več samoumevno in pričakovano, da se delo opravlja kolektivno in brezplačno, poiskati rešitve: ovrednotiti kmečko delo in spreminjati družinske in socialne vzorce, tudi s prevrednoteno socializacijo, vzgojo.

Predstavnica ZSPM#2 nadalje pravi, da se med mladimi kmeti, s katerimi je v stiku, res širi praksa plačevanja bratom, sestram, sosedom za delo oz. pomoč pri kmetovanju, tako da je delo ovrednoteno tudi za družinske člane. Zdi se ji, da se s tem tudi pri nas nagibamo k praksam nadomeščanja na kmetiji, ki so znane in uveljavljene v drugih evropskih državah. Zato meni, da se bomo morali tudi v Sloveniji v prihodnje zaradi pomanjkanja delovne sile na kmetijah in v kmetijstvu ter ugotovljeni obremenjenosti in izgorelosti mnogih kmetov in kmetic začeti pogovarjati in odločiti, kakšen sistem bomo imeli, da si ga bo kmet lahko privoščil. Formiranje sistema nadomeščanja je treba urediti tudi zaradi varnostnih vidikov, tisti kmetje, ki si dandanes ob dopustih najemajo nekoga, navadno niso zavarovani za primer nesreče, poškodbe: *»Torej še vedno nekako se zanašamo na to, da se nič ne more zgoditi.«*

Predstavnica KSS#2 se naveže na predhodno razmišljanje predstavnice KSS#3. Strinja se, da se z menjavo generacij spreminja ravnanje ljudi, da je vzgoja pomembna, vendar meni, da je vse več individualizma, hkrati pa je ljudem, četudi imajo okoli sebe druge, nerodno prositi za pomoč. Prav tako pri svojem svetovalnem delu opaža, da se delo znotraj družine plačuje. Bratje in sestre, ki niso podedovali oz. prevzeli kmetije, pričakujejo od prevzemnika plačilo za svojo delovno pomoč. Po drugi strani pa je, kot opaža, družinska solidarnost še močno zakoreninjena, kar se mu zdi prav, *»ker te socialne mreže, socialna varnost so v bistvu za zdravje, duševno zdravje ljudi, da pač veš, da je nekdo tam, ki ti bo pomagal, zelo pomembne«*. Hkrati se strinja s predstavnico ZSPM#2, da je potreben sistemski pristop pri zagotavljanju delovne pomoči na kmetiji, da bi odpravili stiske kmetov, ki nimajo pomoči, ko se jim zgodi nesreča ali zbolijo in morajo delati nezmožni, ker je treba opraviti delo na kmetiji.

Predstavnica KSS#3 ob tem doda oz. nadaljuje, da je tudi v neformalni socialni mreži potrebna recipročnost: *»Ena izmenjava mora biti, a ne, če ti nekdo nekaj pomaga, ali je to v delu ali je to v dobrinah ali je to v denarju, to se mi zdi tako, kar pošteno za vsak odnos, zaradi tega, ker imamo različne ljudi. Eni samo dajejo, eni samo jemljejo, ne. Tako da, tukaj se mi zdi kar pošteno, da se neko ravnovesje vzpostavi, kaj ne?«* Obenem pa se strinja, da je socialna mreža zelo pomembna opora ljudem v stiski, ko se zgodi nesreča ali zbolijo, in poudari, da so raziskave pokazale, da *»ljudje, ki imajo široko socialno mrežo, a ne, ki jih podpirajo, tudi hitreje se pozdravijo, so manj podvrženi duševnim boleznim in drugim stanjem, a ne, tako da ta del se mi pa zdi izredno pomemben, ne.«* Hkrati doda:

»Ampak na kmetiji je tako, stik imaš v bistvu z družinskimi člani oz. s tistimi, s katerimi delaš, in za to, da ti razviješ tako [podporno] socialno mrežo, to mora biti v bistvu zavestna odločitev, da ti greš nekam, kjer potem si lahko tako mrežo ustvariš, pač zavestno se moraš odločit, jet v avto, na kolo, k sosedu, nekam, a ne, razen če nimaš kašne neposredne prodaje na kmetiji, potem pa imaš srečo, pa tudi ljudje prihajajo k tebi in večje možnosti v bistvu, da si [socialno mrežo] ustvariš, a ne. Med ljudmi najdeš tiste, s katerimi lahko navežeš stik, ali pa poglobiš potem ali pa vzpostaviš prijateljski stik, ne.«

Poleg tega dodaja, da je zaradi splošnega hitrega življenjskega tempa, s katerim se srečujejo tudi kmetje in kmetice, vse manj časa za odnose s prijatelji in družino, kar je covid-19 še poslabšal in bo imelo dolgotrajne posledice.

2.5.5 Socialno-delovna pomoč na kmetiji

Vprašanje: Je uvedba nadomestne službe možna, realna (potrebe, kot kažejo rezultati naše raziskave, so)? Če ja, kako jo organizirati in financirati?

Predstavnica ZSPM#2 pove, da formalne oblike najema delovne sile že obstajajo, npr. t. i. osebno dopolnilno delo, a da so kmetom te možnosti še premalo poznane. Ta oblika dela je po njenih besedah poceni in enostavna za administriranje ter vključuje varnostni vidik. Na izobraževanjih, ki so obvezna za kmeta, bi bilo, kot pravi, dobro vključiti tudi informacije o takih možnostih: *»Torej tiste pol ure bi se moralo nameniti takim tematikam, to bi bila pomembna dodana vrednost.«*

Predstavniki KSS#2 se strinja s sogovornico in doda, da kmetje niso dovolj seznanjeni z različnimi zaposlitvenimi možnostmi na kmetijah. Na njihovem zavodu so že organizirali predavanje o tej temi in meni, da bi ji bilo treba nameniti več pozornosti v okviru celotnega sistema svetovalne službe.

Predstavniki KSS#4 pove, da je bil na področju zagotavljanja storitev mehanizacije in tehnike v zadnjih 20 letih dosežen velik napredek, da se v tem pogledu v Sloveniji lahko primerjamo z drugimi državami. *»Pri zagotavljanju organizirane socialne delovne pomoči nam ni uspelo kljub ogromnim naporom.«* Meni, da so vzroki številni, da jih ne gre omejiti na slabo ozaveščenost in šibek interes kmetov, ampak *»... da nimamo ponudbe na trgu tistih, ki bi to delali in bili za to tudi lahko dobro plačani, preprosto ni ljudi, ki bi to delali.«*⁸ Hkrati poudari, da v primerjavah z drugimi državami, ki že imajo takšne storitve, podrobnosti običajno niso dovolj znane. Tudi v drugih državah niso, kot pravi, brez težav, tudi drugje ugotavljajo, da ni več nadomestnih delavcev, ki bi bili pripravljeni priskočiti na pomoč, ampak so za to potrebni profesionalni delavci, zaposleni v okviru določene organizacije/podjetja. Hkrati se je treba zavedati, kot pravi, da si mora kmet, kot pogosto velja v drugih državah, svojo bolniško odsotnost kriti iz lastnih sredstev, šele po tem času mu jo plača zavod (zavarovalnica), razen če je za to predvidena posebna določba. Kot pove, je v nekaterih državah namesto denarnih prejemkov zagotovljeno delo. Predstavniki KSS#4 komentira tudi razpravo o osebno dopolnilnem delu, in sicer pove: *»... se ga mogoče res premalo poslužujemo, je pa dejansko tega izvajanja več, samo je neformalno, bom uporabil ta izraz, ker je za številne ljudi, ki bi lahko delali osebno dopolnilno delo, predvsem upokojniki, sistem preveč zapleten. Sistem plačevanja ovrednotiti, ki je za zavarovanje, potem pa prijava pavšalne obdavčitve, ugotavljanja prihodkov in tako naprej je enostavno preveč zapleteno, glede na to, da je v zdajšnjem obdobju svobode še vse bolj komplicirano, očitno ni pričakovat kaj boljše.«* Poudari, da tudi v tem primeru ni razpoložljivih delavcev, ko pa ti so na voljo, se pa ne najamejo. Prepričan je, da so oblike pomoči v krogu

⁸ Valenter (2016: 66) v svoji diplomski nalogi ugotavlja: *»Rezultati raziskav, ki so uporabljeni v nalogi (Wiessinger, Dolenšek in 2005), nedvoumno povedo, da kadrovski potencial in možnosti uvajanja socialne delovne pomoči na kmetijah imajo prihodnost. Pogoj za to, da se naredijo koraki v smeri zagotavljanja socialne delovne pomoči na kmetijah, je v prvi vrsti ustrezna zakonska ureditev, ki bo kmeta postavila ob bok ostalim delavcem in delodajalcem.«*

sorodnikov zato še vedno nujne, da drugače ne gre. Problem pri tem pa so nerazčiščena dedna razmerja med dedičem kmetije in njegovimi sorojenci/-kami, ki ovirajo neformalno socialno oporo.

Predstavnica ZSPM#1 se naveže na navedbe svojega predhodnika in poudari dve zadevi, ki jih je treba, kot pravi, nujno obravnavati in reševati. Prva je slaba informiranost o možnostih najemanja delovne sile, pri čemer težave vidi tudi v preobilju informacij, ki ob vsem vsakodnevnem delu »preplavljajo« kmete in ki jim vseh ne uspe spremljati. Za preseganje teh težav predlaga, da svetovalna služba vsako leto izvede terenski obisk na vsaki kmetiji in kmetom »diplomatsko« svetuje: *»Malo bi pogledali, kaj tista kmetija dela, malo pogledali, kje so potenciali, pa mogoče jih usmerili, glejte, to pa to, pa to izobraževanje je, verjamem, da ga niste zasledili, mogoče je pametno, da pogledate.«*

Ob tem se sicer, kot pravi, zaveda dodatnih zadolžitev KSS, vendar meni, da bi se to dalo izvesti z reorganizacijo ali administrativno razbremenitvijo KSS, da bi enkrat na leto svetovalci lahko obiskali svoje kmetije na terenu, *»ker to svetovanje bi še vedno najbolj pomagalo, pa da mu bi dali točno tiste informacije, ki jih kmet rabi, ali pa ga vsaj usmerili na pravo osebo.«* Obenem pa glede na številne uradne obiskovalce dandanes na kmetijah meni, da bi moral imeti vsak, ki dela s kmeti, kompetence, tj. poznati značilnosti kmečkega poklica: *»... bi moglo biti eno napisano pravilo, da vsi inšpektorji, kontrolorji, svetovalci, da bi mogli imeti stik z realnim kmetijstvom.«* Tako da dodatnega izobraževanja in ozaveščanja ne potrebujejo samo kmetje, ampak tudi drugi udeleženci v kmetijskem sistemu.

Drugi, še večji problem pa se ji zdi to, s čimer potrdi ugotovitve KSS#4, *»da enostavno ne dobiš delovne sile, sploh, kar se tiče fizičnega dela, ne, kako administracijo ali pa za dostave, to še dobiš nekako, ampak, kot so pa ta obiranja, pa zelenjava, pa te zadeve, pa zlo, zlo težko, pa tudi če gre nekdo na dopust.«* Zato, pravi:

»Ta sistem nadomeščanja, to je po vzoru Irske, pač nekaj zlo, zlo pomembnega. Ne vem, kdaj bo naša država zrela za to, da bomo to pripeljali tudi dejansko iz papirja v prakso. Ampak na mnogo kateri kmetiji bi to, da bi imeli neko bazo ljudi, ki so pripravljene delati na kmetijah in so pripravljene pač tudi v teh sezonskih viških vskočit na pomoč ali zaradi dela samega ali kot nadomeščanje v primeru bolniške in dopustniške odsotnosti, bilo nekaj, kar bi se moglo res zelo prioritarno obravnavat.«

Predstavnica KSS#3 ob poudarjenem problemu pomanjkanja delovne sile v kmetijstvu in potrebi po ukrepanju opozori na načelo, sprejeto v Nacionalnem načrtu o duševnem zdravju, ki bi ga bilo dobro upoštevati tudi na vseh drugih področjih oblikovanja politik, in sicer, da je za vse ukrepe, ki jih sprejema vlada, treba izvesti oceno tveganja na duševno zdravje.

Iz besed predstavnika KSS#4 ob tem veje občutenje nemoči. Dvomi, da bi se dalo kaj narediti za izboljšanje položaja kmetov, za začetek npr. napisati razumljivejše uradne dokumente, manj komplicirana navodila in postopke, ki zdaj odvrčajo kmete od želje po delovanju, ker da gre pri tem za *»naravno stanje«*, za težnjo ohranjanja nemoči, podrejenosti tistih, ki hrano pridelujejo:

»Pridelovalci hrane ne smejo nikoli imeti moč, kajti če je hrana, tudi če je hrana zastoj, je predraga, bog ne daj, da bi bila draga, ker bi mel potem kmet moč, da mi je ne da. Zato kmet ne sme nikoli zaslužiti več kakor toliko, da sploh lahko preživi. Po možnosti najbolje, da je ves čas malo dolžan, da nima moči in da ves čas investira in da nima te svoje moči.«

Predstavnica ZSPM#2 k temu doda, da se neustrezen odnos oblikovalcev politik do kmetov odraža tudi v najnovjšem strateškem dokumentu EC (DG Employment, Social Affairs and Inclusion), ki poudarja, da je treba minimizirati tveganja delovne sile, a ob tem pozablja na kmete. Kot predstavnica ZSPM#2 pravi:

»Pogovarjamo se o dobrobiti živali, pogovarjamo se o pravicah delovne sile, pozabimo pa na tistega, ki je jedro vsega. ... Kmet mora vedno poskrbeti za živali, na drugi strani za svoje zaposlene, ni pa nikogar, ki bi bil tam, da bi poskrbel za kmeta. In tu jaz vidim, da potrebujemo res tak sistem, ki bo

omogočal enostavno zaposlovanje, ki bo omogočalo neke podporne sisteme, torej da ne bo potrebno razmišljati o vsem in pa tudi seveda, da kmet ne bo nekako moral več investirati v to, kolikor lahko.»

2.5.6 Ugotovitve/poudarki FS:

- Rezultati polstrukturiranih intervjujev o: a) usklajevanju poklicnega in družinskega življenja ter prostega časa, ki je pogosto neustrezno urejeno, b) socialni varnosti članov kmečkih družin, kjer se kaže slabo poznavanje pravic in postopkov ter pogosto ni zagotovljene socialne varnosti ob nesreči in bolezni ter c) tveganem vedenju kmetov zaradi pomanjkanja časa in denarja so se udeležencem FS zdeli posebej vredni nadaljnje obravnave, raziskovanja ter ukrepanja.
- Med pojavi, problemi, ki niso posebej poudarjeni v iztočnicah, vendar so udeleženci FS menili, da jih je vredno obravnavati, so: prezentizem, psihološke posledice poškodb in bolezni ter nasilje v družini in zloraba alkohola kot dejavnika tveganja za nesreče in bolezni na kmetijah.

- Ker kmetije (zlasti majhne in srednje velike) pogosto ne ustvarjajo dovolj dohodka za preživljanje celotne kmečke družine, so njihovi člani pogosto zaposleni zunaj kmetije. Njihova dvojna obremenitev pogosto vodi do utrujenosti in izgorelosti, to pa do nesreč in bolezni, kar velja nadalje obravnavati in iskati rešitve.
- Raziskati je treba možnost za izvajanje rednih varnostnih pregledov delovnega okolja na vseh kmetijah ter možnost za vključitev teh pregledov v običajno in standardno delo kmetijskih svetovalcev. Ocena tveganj in varnost pri delu ter redni zdravniški pregledi bi morali biti del temeljev vsake kmetije ne glede na njeno velikost.
- Treba se je posvetiti spreminjanju miselnih vzorcev, prevladujoči mentaliteti med kmeti, npr. da vse zmorejo in najbolje opravijo sami in da morajo biti vsa opravila takoj narejena. Okrepiti je treba zavedanje, da je poleg dela treba imeti čas tudi za počitek in sprostitve.
- Poleg obstoječega sistema socialne varnosti, ki je sicer najbolj varen, bi bilo dobro presoditi o možnostih dodatnih, komercialnih zavarovanj, ob čemer je treba krepiti informiranost in finančno pismenost kmetov/kmetic.

- Usklajenost dela in družine ter prosti čas kmetic so povezani z njihovim socialnim položajem. Številne med njimi nimajo lastnih sredstev, so brez socialnega zavarovanja in odvisne od drugih družinskih članov ter zato nesamostojne pri odločanju o svojem prostem času in počitku, kar je treba obravnavati in ustrezno ukrepati. Pri tem se je treba osrediniti na lastninska razmerja na kmetiji – vpeljati solastništvo kmetije med partnerji/zakonci, kar je bistven pogoj za enakopravnost in dobre odnose med njimi.
- Hkrati je treba spreminjati družbene vzorce razmišljanja – krepiti občutljivost in nestrpnost do nasilja in neenakopravnosti žensk v kmečkem okolju. To se že ponuja v okviru programa Individualno svetovanje na področju gospodarske učinkovitosti in izboljšanja odpornosti na kmetiji, ki se ta čas uvaja na KGZS. Ta program daje priložnost za krepitev občutka lastne vrednosti pri kmeticah in kmetih.

- Med kmeti mlajše generacije se uveljavlja praksa vrednotenja, plačevanja delovne pomoči družinskih članov in pomoči med sosedi, ki naj bi pripomogla h krepitvi vzajemnosti in dobrih odnosov v neformalnih socialnih mrežah.
- Da bi se izognili škodljivemu in pretiranemu stresu in izgorelosti kmetov in kmetic ter se osredinili na problem pomanjkanja delovne sile na kmetijah, je treba prioriteto začeti strokovno razpravo o SDP na kmetijah in se dogovoriti za sistem, ki bo ustrezal potrebam kmetov in kmetic in si ga bodo ti finančno lahko privoščili.

- Formalne oblike najema delovne sile že obstajajo, npr. osebno dopolnilno delo, vendar kmetje o teh možnostih niso dovolj obveščeni. Informacije o takšnih možnostih bi bilo treba vključiti v obvezna izobraževanja za kmete in jih obravnavati kot del celotnega sistema svetovalne službe. Pri tem velja poenostaviti upravni in davčni del izvajanja osebnega dopolnilnega dela.
- Zaznano pomanjkanje informacij med kmeti o socialni varnosti, ozaveščenosti o zdravju in varnosti pri delu ter možnostih najemanja nedružinske delovne sile je treba izboljšati z rednimi obiski kmetijskih svetovalcev na vsaki kmetiji enkrat letno in s svetovanjem na kraju samem.
- Vsi, ki se pri svojem poklicnem delu srečujejo s kmečkim prebivalstvom (inšpektorji, kontrolorji, svetovalci, ponudniki storitev, uradniki in drugi), potrebujejo kompetence v zvezi s poznavanjem značilnosti kmečkega poklica – »stik z *realnim kmetijstvom*«, kar pomeni, da tudi ti kadri potrebujejo dodatna izobraževanja in usposabljanja za svoje delo s kmeti in kmeticami.
- Načelo, da je treba pri vseh ukrepih, ki jih sprejema vlada, opraviti oceno tveganja za duševno zdravje, ki že velja za Nacionalni načrt za duševno zdravje, kaže upoštevati tudi pri oblikovanju ukrepov, povezanih z delovnimi razmerami ter zdravjem in varnostjo pri delu v kmetijstvu.

2.6 Razprava, zaključki in priporočila naročniku

Število kmečkih družin, ki so še vedno glavni akterji kmetijstva v Sloveniji, se vztrajno zmanjšuje. Hkrati se kmetijska dejavnost intenzivira in specializira, kar ima lahko škodljive posledice za okolje. Samooskrba s hrano, njena kakovost in varnost so pod vprašajem, povpraševanje potrošnikov po zdravi in varni hrani pa narašča. Tuji znanstveni viri (Gasson 1979, Nye 2017, 2018, 2020) in strokovne razprave (npr. v okviru International Association on Work in Agriculture (2022)) opozarjajo na splošen problem pomanjkanja delovne sile v kmetijskem sektorju. Kot je pred več kot desetletjem ugotovil Evropski ekonomsko-socialni odbor (EESC 2011), je kmetijska politika pred izzivom, da kmetovanje spet postane privlačen poklic. Proučevanje delovnih razmer kmetov in kmetic ter njihovo doživljanje in odzivanje na posledice DNPNB je upoštevalo ta opažanja in opozorila. Njegov namen je bil prispevati nova znanja in evidence, ki so lahko v oporo oblikovalcem kmetijske politike in z njo povezanih (socialnih in zdravstvenih) politik pri oblikovanju ukrepov na področju varnosti in zdravja pri delu v kmetijstvu ter vsem strokovnjakom, ki se pri svojem delu srečujejo s težavami in stiskami kmetov in kmetic, povezanih z njihovim delom in delovnim okoljem, tj. javni kmetijski svetovalni službi ter izvajalcem zdravstvenih in socialnih storitev. V nadaljevanju povzemamo in presojamo glavne ugotovitve iz posameznih delov raziskave.

2.6.1 Statistike o nesrečah pri delu v kmetijstvu

Na podlagi analize podatkov NIJZ o prijavljenih nezgodah pri delu, vezanih na RKG, in primerjave s podobnimi analizami (Dolenšek idr. 2021) ugotavljamo, da je število uradno evidentiranih nezgod na kmetijah podcenjeno. V bazi NIJZ se upoštevajo le nesreče pri delu za osebe, ki so vključene v socialno zavarovanje, na kmetijah pa v svojem prostem času ali po upokojitvi dela še veliko ljudi, tudi takih brez socialnega zavarovanja, katerih nesreče pri delu take evidence ne upoštevajo. V okviru te analize smo ugotovili, da se število socialno zavarovanih oseb iz naslova kmetijske dejavnosti iz leta v leto zmanjšuje, medtem ko je število nezgod pri delu pri osebah s takim statusom v opazovanem obdobju pretežno nespremenjeno. V opazovanem obdobju pa se povečuje število uradno zabeleženih nesreč pri delu pri osebah, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih, a so zaposlene v drugih, nekmetijskih dejavnostih. Domnevamo, da so poškodbe pri delu pri takih osebah, ki se zgodijo izven kmetijskih gospodarstev, lahko posledica nepozornosti zaradi utrujenosti in preobremenjenosti tudi zaradi njihovega dvojnega dela, poleg redne službe, domnevamo, delajo v svojem prostem času in med dopustom še na kmetiji. Z nadaljnjim preučevanjem bi veljalo to domnevo preveriti. Rezultati obstoječih uradnih podatkov pa nedvoumno kažejo, da so zaradi nesreč pri delu najbolj ogroženi starejši moški, ki se ukvarjajo z živinorejo. Ponesrečenci/-ke si najpogosteje poškodujejo (zlomijo) ude, še posebej roke. Njihove poškodbe so v večjem deležu hujše kot pri osebah z drugimi zaposlitvenimi statusi, ki živijo na kmetijskih gospodarstvih. Nadalje je analiza podatkov NIJZ pokazala, da se največ hujših nesreč pri delu na kmetijah zgodi zaradi padcev in zdrsov, kar je domnevno mogoče pripisati nepazljivosti zaradi utrujenosti in preobremenjenosti ali zlorabi alkohola. Drugi najpogostejši vzrok poškodb je delo s stroji (traktorji, različne vrste žag), sledi delo v gozdu in z živalmi, kar je glede na najpogostejša opravila na kmetijah v Sloveniji pričakovani rezultat.

Predlagani ukrepi:

- *Iz razpoložljivih podatkov ni moč sklepati o intenzivnosti poškodb in njihovih dolgoročnih posledicah. Zato bi bilo v prihodnje poleg izboljšanja evidenc o nezgodah pri delu, ki bi vključevale vse osebe, ki dejansko kmetujejo na kmetijskih gospodarstvih, ne glede na njihov delovni status, treba podrobneje raziskati tudi dolgoročne posledice poškodb, kot je to že praksa v nekaterih drugih državah;*
- *Prav tako bi bilo treba vzpostaviti register poklicnih bolezni oseb, ki delajo v kmetijski dejavnosti, saj je le tako lahko zagotoviti vpogled v njihovo zdravstveno stanje in pravočasen odziv.*

2.6.2 Vzroki psihosocialnega stresa na kmetijah in njegov prispevek k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij

Analiza podatkov, pridobljenih z anketnim vprašalnikom (Izvori psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in ocena njihovega doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij), dopolnjuje analizo nesreč pri delu na kmetijskih gospodarstvih. Kljub določeni pristranosti pridobljenega vzorca udeležencev/-k zaradi spletnega izpolnjevanja vprašalnika in obdobja njegovega izpolnjevanja (v času delovne sezone in pandemije covid-19) pridobljeni rezultati nedvomno dajejo vpogled v tendence zdravstvenega stanja in izpostavljenosti kmetov in kmetic čezmernemu stresu v svojem delovnem okolju. Pomenljiv je rezultat, da kljub relativno večji zastopanosti mlajših starostnih skupin v vzorcu (prevladovala so osebe, mlajše od 65 let, oseb, starih med 55 in 64 let, je bilo tretjina, povprečna starost gospodarja na slovenski kmetiji pa je 57 let, KIS 2017) kar 90 odstotkov sodelujočih v raziskavi poroča o zdravstvenih težavah, povezanih z bolečinami v mišicah ramena, vratu, zgornjih udov, ima težave s hrbtenico in bolečine v mišicah spodnjih udov, petina pa poroča o razpoloženskih motnjah in okrog 18 odstotkov o poškodbah pri delu. Kljub dokaj visokemu odstotku udeleženk/-cev, ki so poročali o zdravstvenih težavah, je 60 odstotkov udeleženk/-cev s svojim zdravstvenim stanjem zadovoljnih oz. zelo zadovoljnih, kar se ujema z ugotovitvami iz literature, da kmetje zaradi kulturnih in družbenih norm zanikajo svoje zdravstvene težave in ne poiščejo pomoči pravočasno (še zlasti moški zaradi kulturo pogojenih pričakovanj o podobi pravega moškega) (Hammersley idr. 2021; Roy and Hočevar 2019; Shortall idr. 2019; Lovelock 2012). Pomenljiv je tudi rezultat, da je imelo več kot 80 odstotkov udeleženk/-cev raziskave v zadnjem letu vsaj eno ali več težav, ki se lahko neposredno povezujejo z doživljanjem čezmernega stresa in jih je moč povezati s slabšim psihičnim, telesnim in socialnim zdravjem, kot so preobremenjenost, utrujenost, pomanjkanje energije, izčrpanost, glavobol, nespečnost, težave s spanjem, pomanjkanje volje, težave z zbranostjo, pozabljivost, razdražljivost in jeza. Kot pomembni viri čezmernega stresa so bili podobno kot pri polstrukturiranih intervjujih prepoznani pretiran občutek osebne odgovornosti za uspeh kmetije, dolg delavnik in nepredvidljiv delovni čas, nizek dohodek glede na trud, pomanjkanje finančnih sredstev za naložbe, pretiran napor za doseganje rezultatov dela, večopravnost in velik obseg dela, težko fizično delo, kot so dvigovanje težkih bremen, dolgotrajna prisilna drža in ponavljajoči se gibi, premalo časa zase in za prostočasne dejavnosti, dojemanje dela kot najpomembnejše vrednote v življenju in težnja po doseganju popolnosti pri opravljanju dela. Navedeno, tako so pokazali rezultati v tem delu raziskave, se povezuje z absentizmom in prezentizmom. Slednje pomeni od 4- do 5-krat višji strošek od stroška bolniške odsotnosti (Weinberg idr. 2010, povzeto po Podjed 2016). V našem primeru je strošek prezentizma na kmetiji ocenjen na 2860 €, strošek bolniške do 30 dni (absentizem) pa na 953 €. Ob velikem deležu poročanja o zdravstvenih težavah je le 16 odstotkov udeležencev poročalo o izrabi kratkotrajne bolniške odsotnosti.

Izvori psihosocialnih obremenitev v kmečkih gospodarstvih in ocena njihovega doprinosa k zdravstvenemu in ekonomskemu bremenu kmetij je prva raziskava te vrste v Sloveniji. Kljub nekaterim pomanjkljivostim vzorčne populacije daje dragocen vpogled v značilnosti zdravstvenega stanja kmečke populacije in virov čezmernega stresa, ki bi jih bilo treba z nadaljnjim, ponovljenim raziskovanjem še nagraditi v bolj ugodnem času in ob še večji podpori akterjev v kmetijskem sistemu (KSS in kmečkih stanovskih organizacij) ter rezultate primerjati z drugimi (podobnimi) poklicnimi skupinami. V tujini nekateri raziskovalci (Mills idr. 2021) zdravje in dobro počutje uvrščajo med bistvene kazalnike družbene trajnosti kmetijstva, vendar, kot ugotavljajo, njegov pomen še ni dovolj upoštevan. Glede na ugotovljeno pomanjkanje delovne sile v kmetijstvu in prizadevanja za povečanje privlačnosti kmetijskega poklica bi bilo to nujno, saj je mogoče ukrepati le na podlagi ustreznih evidenc.

Predlagani ukrepi:

- *Skladno z ugotovitvami bi bilo dobro razširiti nabor kazalnikov pri rednem spremljanju socialno-ekonomskega položaja kmečke populacije, npr. v Popisu kmetijskih gospodarstev bi veljalo k že obstoječim indikatorjem socio-ekonomske strukture kmetijskih gospodarstev dodati tudi kazalnike zdravstvenega stanja kmetov in kmetic in njihove izpostavljenosti stresu.*

2.6.3 Delovne in življenjske razmere na kmetijah, viri socialne podpore ter odzivanje na nesreče in bolezni

Polstrukturirani intervjuji z udeleženci in udeleženkami z različnih območij Slovenije, ki jim je kmetovanje glavna in edina pridobitna dejavnost ali pa kmetujejo ob drugih zaposlitvah, so nam omogočili odgovoriti na raziskovalna vprašanja, razkrili pa so tudi številne druge podrobnosti o njihovih delovnih razmerah in drugih vidikih življenja, zlasti o njihovih težavah pri usklajevanju družinskega, delovnega in prostočasnega življenja ter zagotavljanja socialne varnosti. V nadaljevanju povzemamo glavne ugotovitve iz intervjujev in jih dopolnjujemo s predlogi ukrepov. Nekateri so se izoblikovali na podlagi pogovorov z udeleženci/-kami v FS.

2.6.3.1 Ocena delovnega okolja in zavedanje tveganj, povezanih z DNPB

Delo na kmetijah je, kot poročajo udeleženci/-ke, zanje telesno in psihično naporno, izpostavljeni so številnim stresorjem, tveganjem in nevarnostim, ki jih povezujejo z mehanizacijo, delom z živalmi, kemikalijami, delom v gozdu, delom v slabih vremenskih razmerah, dolgotrajno prisilno držo pa tudi obsežno papirologijo. Ne zaznavajo pa, da je tvegano in nevarno delo povezano s tem, da delajo vse več sami, brez pomoči drugih.

Na večini sodelujočih kmetij nimajo izdelane Izjave o varnosti z oceno tveganja za kmete. Udeleženci raziskave menijo, da so za svojo varnost pri delu na kmetiji sami odgovorni, da pa se vseh nevarnosti, ki jim pretijo, ne da preprečiti, kljub pazljivosti. Priznavajo, da k nevarnostim tudi sami pripomorejo z »uporabo bližnjic«, neuporabo zaščitne opreme, improvizirano popravljenimi traktorji in stroji, večinoma, kot pravijo, zaradi časovne stiske, pomanjkanja denarja in delovne sile, ne pa zaradi pretirane samozavesti in podobe »dobrega kmeta«, o čemer poročajo druga raziskovanja (Murphy in O'Connell 2018, Lovelock 2012, Mullen 2004, Murphy 1981). Med udeleženci naše raziskave je izražena potreba po ozaveščanju in izobraževanju o varstvu in zdravju pri delu ter po razpoložljivosti ustrezne delovne-varnostne opreme.

Predlagani ukrepi:

- *Za izboljšanje varnosti in zdravja pri delu bi bilo treba izvajati redne varnostne preglede delovnega okolja na vseh kmetijah. V zvezi s tem bi bilo treba proučiti možnost vključitve tovrstnih pregledov v običajno in standardno delo KSS ali pa za to organizirati posebno službo. V oceno tveganj in varnosti pri delu ter v redne zdravniške preglede bi morali biti vključeni vsi, ki kmetujejo, ne glede na velikost njihovih kmetij in njihov delovni status. V zvezi s tem bi bilo treba organizirati posebno poklicno zdravstveno službo za kmetijstvo in nacionalni sistem za izobraževanje kmetov o varnosti in zdravju pri delu, ki jih imajo že v nekaterih evropskih državah.*

- *Z izobraževanju, npr. v okviru rednih programov izobraževanj KSS, pa tudi s posebnimi promocijskimi programi, kampanjami, bi bilo treba kmete in kmetice informirati in ozaveščati o varnosti in zdravju pri delu ter jih seznanjati, da si je ob delu treba vzeti tudi čas za počitek in sprostitvev.*

2.6.4 Zagotavljanje socialne varnosti

Čeprav v zadnjih letih narašča interes za proučevanje pojavnosti in vzrokov nezgod pri delu in poklicnih boleznih v kmetijstvu ter težav z duševnim zdravjem med kmeti, kar potrjuje resnost problema, je obseg študij, ki obravnavajo socialno varnost, vključno z zdravstvenimi potrebami kmetov in kmetic in članov njihovih gospodinjstev ter ustreznost obstoječega socialno-zdravstvenega sistema, še vedno precej majhen. Nekatere raziskovalke (Becot in Inwood 2020) se zavzemajo za oblikovanje novega raziskovalnega področja, ki bi se osredotočilo na odnos med socialnimi potrebami kmečkih gospodinjstev (vključno z dostopom do socialnega in zdravstvenega zavarovanja ter zdravstvenih storitev), socialno politiko in kmetijo kot gospodarsko enoto. Pričakuje se, da bi takšne študije omogočile oceno, kako programi in politike, ki se osredotočajo na socialno (vključno z zdravstveno) blaginjo kmečkih gospodinjstev, vplivajo na poslovanje in ekonomsko uspešnost kmetij in obratno.

Pričevanja naših udeležencev raziskave v tem pogledu kažejo, da so kmetje in kmetice slabo seznanjeni s pravili in pravicami iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja in da si mnogi ne morejo zagotoviti socialnega zavarovanja in s tem socialne varnosti zaradi nizkih dohodkov iz kmetovanja in ekonomskih potreb kmetije (investicij), pa tudi ne z dopolnilnimi dejavnostmi, za katere nekateri plačujejo prispevke. V tem pogledu so še posebej prikrajšane kmetice, ki so na starost eksistenčno odvisne od drugih družinskih članov, zato se nekateri/-e odločajo za komercialne oblike zavarovanj, ki pa so manj varne in zanesljive. Ob tem stanovske organizacije ne podpirajo prizadevanja, pobud za spremembo oz. izboljšanje socialnega položaja kmečkih žensk, npr. njihovih predlogov sprememb zakonodaje. Hkrati ima kmečka populacija tudi slabši dostop do zdravstvenih storitev in slabšo pokritost svojih zdravstvenih potreb. Njihove zdravstvene težave se obravnavajo drugače kot težave zaposlenih v drugih poklicnih skupinah, resnost njihovih zdravstvenih težav se pogosto ne upošteva, zaradi česar so prikrajšani za pravice iz zdravstvenega zavarovanja, kot so bolniški dopust, nadomestilo za poškodbe in zagotavljanje preventivnih zdravstvenih programov.

Predlagani ukrepi:

- *Oceniti obstoječi sistem socialne varnosti za kmete in kmetice, zlasti razloge za njihovo nizko in vse manjšo udeležbo v tem sistemu, ter proučiti in utemeljiti možnost priznavanja prispevkov iz dopolnilnih dejavnosti in morebitnih drugih virov za zagotavljanje oz. dopolnjevanje ravni prispevkov za socialno varnost.*
- *Kmetom in kmeticam zagotoviti celovite informacije o sistemu socialne varnosti in posledicah ne vključitve vanj, predstavljene preprosto in razumljivo, ter take vsebine vključiti v redna izobraževanja KSS.*
- *Poleg obstoječega sistema socialne varnosti, ki je sicer najbolj varen, bi bilo dobro presoditi tudi možnosti dodatnih, komercialnih zavarovanj, ob čemer je treba okrepiti informiranosti in finančno pismenost kmetov in kmetic.*

2.6.5 Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetijah

Majhni otroci pomembno vplivajo na delovni proces, na ekonomsko in socialno delovanje kmetij, vendar je v strokovnih in znanstvenih diskusijah, v medijih in med oblikovalci kmetijske politike in njej sorodnih politikah to pogosto spregledana tema. Stiske in stres, ki ga v tem obdobju pri usklajevanju družinskega in poklicnega življenja doživljajo kmetice zaradi pomanjkanja podpornih socialnih mrež, lahko vodijo do zdravstvenih težav in slabih, napetih, lahko celo konfliktnih odnosov na kmetiji ter do otežene proizvodnje in finančne nestabilnosti kmetij (Stengel in Inwood 2015). Pogovori z našimi udeleženkami raziskave so pokazali, da ženske, ki živijo na kmetiji, pogosto opravljajo kmetijska (težaška) dela tudi med porodniškim oz. starševskim dopustom. Ko postanejo matere, ob kmetovanju skrbijo za svoje otroke, obenem pogosto tudi za starejše in onemogle družinske člane. Kmečki par z majhnimi otroki je pogosto v situaciji, ko ne more računati na pomoči pri varstvu

otrok in kmetijskih opravih drugih ljudi, tudi svojih najbližjih ne. Take izkušnje sogovornic razkrivajo družbene spremembe, kot so demografsko krčenje kmečkih družin in slabenje neformalnih podpornih socialnih mrež, ki so jim kmečke skupnosti priče v zadnjih desetletjih in neugodno vplivajo na usklajevanje poklicnega in družinskega življenja na kmetijah ter na kakovost življenja njihovih članov.

Slabo ravnovesje med delom in zasebnim življenjem, preobremenjenost, pomanjkanje počitka in prostega časa pogosto privedejo do slabih odločitev ter poškodb in obolenj pri delu, ki pomembno vplivajo na dobro počutje in zdravje posameznikov, v kmetijstvu pa tudi na položaj in nadaljnji obstoj kmetij. Podatki in rezultati raziskav v drugih evropskih državah (Umstätter in drugi 2022; Reissig idr. 2019; Kloczko-Gajewska in Sulewski 2019; Kallioniemi idr. 2016; Navarrete idr. 2015), v katerih redno spremljajo razmere na družinskih kmetijah, poročajo o delovni preobremenjenosti kmetov, omejenem številu ur, ki ga namenjajo počitku in dopustu, in veliko pogostejši prizadetosti kmetov zaradi izgorelosti kot pri drugih poklicnih skupinah. Tudi pripovedi naših udeležencev/-nk raziskave kažejo, da si člani kmečkih družin ne vzamejo dovolj časa za sprostitev in počitnice, da se mnogi pri svojem delu ne ustavijo in spočijejo, ne naspijo se dovolj, zaradi česar so utrujeni, izgoreli in bolj ranljivi za nesreče in bolezni, obenem pa tudi socialno izolirani in osamljeni. Če bi imeli koga, ki bi jih pri delu lahko nadomestil, kot pravijo nekateri, bi si ga vzeli več. Poleg pomanjkanja časa je pogost razlog, da si kmetje redko privoščijo počitnice, tudi pomanjkanje denarja. Nekateri kmetje v vsej svoji delovni karieri nikoli niso bili na dopustu, kar utemeljujejo z zavezanostjo in odgovornostjo, ki jo imajo oz. čutijo do svojih kmetij. Tudi tisti družinski člani, ki so zaposleni zunaj kmetije, svoj prosti čas in dopust večinoma porabijo za delo na kmetiji, zaradi česar so bolj izpostavljeni izgorelosti in čezmernemu stresu in so tako bolj ranljivi za poškodbe in bolezni.

Predlagani ukrepi:

- *Ker kmetije (zlasti majhne in srednje velike) pogosto ne ustvarjajo dovolj dohodka za preživljanje celotne kmečke družine, so njihovi člani pogosto primorani biti zaposleni zunaj kmetije. Njihova dvojna obremenitev pogosto vodi do utrujenosti in izgorelosti, to pa v nesreče in bolezni, čemur se je treba posvetiti tako v okviru kmetijske kot tudi drugih politik (socialne, zdravstvene, ekonomske, itd.) in iskati ustrezne rešitve.*
- *Treba se je posvetiti presoji in spreminjanju miselnih vzorcev, prevladujoči mentaliteti med kmeti, npr. da vse zmorejo najbolje sami in da morajo biti vsa opravila takoj narejena. Krepiti je treba zavedanje, da je poleg dela treba imeti čas tudi za počitek in sprostitev. Tudi to temo je treba vključiti v redna izobraževanja KSS, kar pa zahteva okrepitev te službe s kadri z ustreznim znanjem in kompetencami.*
- *Usklajenost dela in družine ter prostega časa kmetov je povezana z njihovim socialnim položajem. Številne med njimi nimajo lastnih sredstev, so brez socialnega zavarovanja in ekonomsko odvisne od drugih družinskih članov ter posledično nesamostojne pri odločanju o svojem prostem času in počitku, kar je treba obravnavati in ustrezno ukrepati. Pri tem se je treba osrediniti na lastninska razmerja na kmetiji – spodbujati je treba odločanje za solastništvo kmetije med partnerji oz. zakonci, kar je bistven pogoj za enakopravnost in dobre odnose med njimi.*
- *Hkrati je treba spreminjati družbene vzorce razmišljanja – krepiti občutljivost in nestrpnost do nasilja in neenakopravnosti žensk v kmečkem okolju. Individualno svetovanje na področju gospodarske učinkovitosti in izboljšanja odpornosti na kmetij, ki se ta čas uvaja v okviru KGZS, je priložnost za krepitev občutka lastne vrednosti kmetov in kmetov.*

2.6.6 Organizacija dela na družinskih kmetijah z izkušnjo DNPB svojih članov gospodinjstva in vpliv oviranosti zaradi DNPB na odnose

Do pojava DNPB je prišlo na vseh opazovanih kmetijah⁹, pri moških in ženskah, mlajših in starejših, nekateri (zlasti moški) težko priznajo, da se jim je to zgodilo, to ugotavljajo tudi drugi avtorji (Shortall idr. 2019; Lovelock 2012). Nekatero DNPB so bile tako hude, da so povzročile večmesečno ali celoletno izgubo dela in dohodka.

Družinski člani (zakonci in otroci) so prvi, ki prevzamejo delo ali pomagajo ob DNPB, sledijo jim (manj pogosto) sorodniki, prijatelji in sosedje. Prevzemanje dela oz. pomoč družinskih članov je pričakovana in samoumevna. Tudi v naši raziskavi se je potrdilo, kar navaja literatura (Netting 1993; Gasson 1979), da so člani kmečkega gospodinjstva pod vplivom običajnega reda, »pravil igre« v kmečki skupnosti, pod močnim moralnim pritiskom, da si priskočijo na pomoč v težkih časih. Organizacija dela na kmetiji ob nesreči ali bolezni je v prvi vrsti odvisna od števila članov v kmečkem gospodinjstvu: v gospodinjstvih z večjim številom članov v večini niso poročali o večjih težavah pri zagotavljanju delovne sile, delo se je nadaljevalo tudi po nesreči oz. bolezni družinskega člana. Organizacija dela na kmetiji ob DNPB pa je odvisna tudi od tega, kdo je poškodovan ali bolan: če je poškodovana oz. obolela oseba ženska, ki ob gospodinjstvih opravih pomaga še kmetovati ali je zaposlena izven kmetije, se organizacija dela na kmetiji bistveno ne spremeni; preostali člani še naprej opravljajo enako količino dela. Če pa je moški vodja kmetije poškodovan oz. bolan in ima družino, se življenje in delo na kmetiji navadno bistveno spremenita za ženo, saj prevzame možovo delo. Ob »novih« odgovornostih na kmetiji pogosto obdrži svojo prejšnjo zaposlitev na kmetiji in zunaj nje. V takih primerih je ogroženo zdravje (tako telesno kot duševno) žensk, saj so izpostavljene večjemu stresu in obremenitvam. Večje delovne obremenitve v daljšem časovnem obdobju lahko vnesejo v družinske odnose napetost (ambivalenca) ali celo konflikte. Ta ugotovitev je skladna z ugotovitvami Reeda in Clauncha (2002), Balduccija in drugih (2008) ter Häuslerja in drugih (2016). Pričevanja udeležencev/-nk so potrdila, da kmetje in kmetice v takih primerih redko poiščejo pomoč in se zaupajo drugim.

Predlagani ukrepi:

- *V okviru rednih programov izobraževanj KSS za kmete in kmetice je treba vključiti vsebine s področja opismenjevanja o duševnem zdravju in o premagovanju čezmernega stresa, povezanega s pojavom DNPB v kmečki družini, in o odpravljanju stigme pri iskanju strokovne pomoči ter jih z rednimi obiski na kmetiji, ki jih opravljajo kmetijski svetovalci/-ke spodbujati, da se jih udeležujejo.*

2.6.7 Neformalni in formalni viri podpore, ki so na voljo in se uporabljajo na družinskih kmetijah s poškodovanim ali obolelim članom gospodinjstva

Kmetje, zlasti sosedje, si v kriznih časih med seboj pomagajo. Sosedska pomoč je del pravil moralne ekonomije, ki veljajo v kmečki skupnosti (Nye 2018; Netting 1993; Gasson 1979). Vendar je bila v preteklosti (do pred približno tridesetimi leti) ta oblika pomoči veliko bolj razširjena, kot je danes, menijo naši udeleženci/-ke. V preteklosti je večja rodnost pripomogla k oblikovanju velikih družin, kar je dovoljevalo izmenjavo delovne sile med sosednjimi kmeti. Danes so kmetje v vasi v manjšini (prevladujejo nekmetje oz. polkmetje), večja pričakovanja kmetov glede znanja in spretnosti z mehanizacijo pa tudi zmanjšujejo to obliko pomoči (kar kaže na pomen kulturnega in simbolnega kapitala pri opori na sosedsko pomoč, kar prepoznavajo tudi drugi avtorji (Sutherland in Burton 2011)). Te spremembe nedvomno vplivajo na individualistično naravo sodobnega kmetovanja in

⁹ Pilotna študija (Černič Istenič 2019) na kvotnem vzorcu 60 udeležencev/-nk je pokazala podobno sliko pogostosti DNPB na kmetijah.

poslabšujejo neodvisni status in delovne razmere posameznih kmetov. Ti vse več delajo sami, v izolaciji, osamljeni, zaradi česar so bolj dovzetni za čezmerni stres, izgorelost in nesreče. Pomanjkanje delovne sile v družinskem krogu in v skupnosti in močna delovna etika jih najpogosteje vodi v to, da delajo bolni in poškodovani (prezentizem) oz. da predčasno prekinajo svoje zdravljenje in okrevanje. Zaradi neizpolnjenih socialnih potreb in potreb po delovni sili je ogrožena tudi ekonomska blaginja in obstoj njihovih kmetij.

Na redkih kmetijah najemajo delavce za premoščanje izpada delovne sile ob DNPB pa tudi nasploh. Intervjuji so pokazali, da kmetje in kmetice različno dojemajo zamisel najema oz. zaposlovanja nedružinskih kmetijskih delavcev za pokrivanje potreb delovne sile na svojih kmetijah. Nekateri menijo, da lahko vse opravijo sami ali s pomočjo svojih družinskih članov, in ocenjujejo, da vključevanje takih delavcev v delovanje njihovih kmetij ni oz. ne bi bilo primerno ali koristno. Za nekatere pa je oz. bi bila nedružinska delovna sila dobrodošla, če že ne nujna za uspešno delovanje njihovih kmetij. Vendar ti izražajo tudi nekatere pomisleke do tovrstne delovne sile, kot so dvom o njihovi poštenosti, zanesljivosti in usposobljenosti, kar navaja tudi literatura (Nye 2018; Netting 1993; Gasson 1979), ter nepripravljenost prevzemanja odgovornosti za njihovo varnost, finančni stroški in navsezadnje njihova nerazpoložljivost.

Predlagani ukrepi:

- *Formalne oblike najema delovne sile že obstajajo, npr. osebno dopolnilno delo, vendar kmetje o teh možnostih niso obveščeni. Informacije o takšnih možnostih zaposlovanja kmetijskih delavcev je treba vključiti v obvezna izobraževanja za kmete, in jih obravnavati kot del celotnega sistema KSS. Hkrati je treba poenostaviti administrativni del (upravni in davčni postopek) izvajanja osebnega dopolnilnega dela na kmetiji.*

2.6.8 Ukrepi in strategije, ki jih kmetje izberejo za nadaljevanje kmetovanja ob DNPB

Kmetje in kmetice iščejo različne načine za premagovanje posledic DNPB. Pomanjkanje delovne sile v družinskem krogu in v skupnosti in močna delovna etika jih pogosto vodi v to, da delajo bolni in poškodovani oz. da predčasno prekinajo svoje zdravljenje in okrevanje. Hkrati se na različne načine spopadajo z izgubo delovne sile, dohodka in negativnimi čustvi, ki spremljajo njihovo bolezen in poškodbe ali poškodbe drugih družinskih članov. Slaba varnostna kultura je pri večini nespremenjena, pri nekaterih pa se nasprotno varnostna ozaveščenost povečuje. Nekateri izpad dohodka zaradi DNPB rešujejo s prihranki, drugi so zaradi pomanjkanja delovne sile primorani prodati del črede ali se preusmeriti v prireji, tisti, ki so finančno zmožni, najamejo nadomestne delavce, če so na voljo v njihovem okolju. Če ni družinske podpore, so (samski) kmetje ob hudi DNPB prisiljeni opustiti kmetovanje. Nekateri kmetje menijo, da bodo njihove kmetije v prihodnosti prenehale delovati, saj je preveč težkega in tveganega dela za premajhno plačilo. Le na redkih družinskih kmetijah so seznanjeni s socialnimi pravicami in možnostmi socialnih transferjev, s pomočjo katerih bi lahko premostili finančne težave zaradi izpada dohodka ob DNPB.

Predlagani ukrepi:

- *Nasploh, zlasti pa v situacijah, ko se kmečka družina znajde v težavah zaradi DNPB, bi kmetje in kmetice potrebovali celovite in preprosto predstavljene informacije o socialnih pravicah in upravičenosti koriščenja socialnih transferjev. V zvezi s tem je treba obstoječa redna izobraževanja KSS vsebinsko nadgraditi. Vir takšnih informacij bi lahko bile tudi zdravstvene in socialne službe, ki so prva kontaktna točka za kmete in kmetice v takšnih situacijah.*
- *Zaznana pomanjkanje informacij med kmeti in kmeticami o socialni varnosti, ozaveščenosti o zdravju in varnosti pri delu ter o možnostih najemanja nedružinske delovne sile je treba*

izboljšati z rednimi obiski kmetijskih svetovalcev na vsaki kmetiji enkrat letno in s svetovanjem na kraju samem.

2.6.9 Ocena zamisli o vzpostavitvi SDP

Pred proučevanjem delovnih razmer in socialne podpore, ki je kmetom na voljo ob DNPB, ter njihovih potreb in sprejemljivosti formalnih oblik delovne pomoči smo na podlagi razpoložljivih znanstvenih virov in drugih informacij raziskali načine organiziranja in financiranja SDP v Evropi. Pregled pridobljenih virov je pokazal, da ima SDP že dolgo tradicijo v severozahodnem in osrednjem delu Evrope, medtem ko v njenem jugovzhodnem delu tako kot v Sloveniji taka vrsta storitev za kmete še ni organizirana. Tam, kjer je SDP že uveljavljena, je namenjana več stvarim. Poleg nadomeščanja delovne sile pri kmetovanju ob boleznih in poškodbi omogoča tudi pomoč pri gospodinjskih opravilih, kmete in kmetice pa tudi nadomesti v času porodniškega in starševskega dopusta, izobraževanja, sodelovanja v dejavnostih skupnosti, rekreacije in prostega časa.

V posameznih zahodnoevropskih državah so se uveljavili različne organizacijske oblike in načini financiranja te storitve. Organizirana je v okviru strojnih krožkov, poslovnih zadrug, lokalnih skupnosti in storitev zasebnih podjetij ter humanitarnih organizacij. Financira pa se iz zdravstvenega in socialnega zavarovanja ter iz posebnih nezgodnih zavarovanj, prispevkov in članarin kmetov ter subvencij države. Nekaj obstoječih vrednotenj kaže tako na pozitivne kot negativne izkušnje s SDP, ki jih velja upoštevati pri morebitnem uvajanju v Sloveniji, zlasti da služijo pričakovanemu namenu, da si jih kmetje in kmetice lahko privoščijo in da se spodbudi široko rekrutiranje razpoložljivih nadomestnih delavcev. Najpomembnejše pa je, da kmetje in kmetice v široki razpravi sami povedo, če in kakšno storitev potrebujejo.

Formalne podporne službe za nadomeščanje ob pomanjkanju delovne sile na kmetiji zaradi DNPB, kot jih poznajo v drugih evropskih državah, so bile kmetom, s katerimi smo se pogovarjali, sprva večinoma neznane. Ko so izvedeli več o organiziranosti in finančnem okviru delovanja take storitve, npr. na Finskem, pa se je večini zdela zamisel o uvedbi takšne storitve v naše okolje sprejemljiva in priznavajo, da bi jim prišla prav ne le ob boleznih in poškodbi, temveč tudi v drugih primerih, zlasti v času dopusta. Obenem opozarjajo, da bi si zaradi pomanjkanja delovne sile v kmetijski panogi v Sloveniji kmetje zelo težko našli ustrezno nadomestilo. Prav tako menijo, da bi bilo zagotavljanje takšne storitve odvisno od tega, kdo bi jo plačal. Dvomijo, da bi delovala, če bi jo morali plačati sami. Rešitve za finančne in kadrovske ovire vidijo na vladni ravni.

Tisti, ki so mnenja, da bi jo bilo mogoče organizirati v Sloveniji, vidijo več možnih načinov njenega organiziranja, v okviru zasebnih podjetij ali nacionalnega zavoda za zaposlovanje, v okviru kmetijske svetovalne službe ali v okviru obstoječih strojnih krožkov. Nekateri pa menijo, da morajo pobudo za uvedbo takšne storitve dati kmetje sami v okviru svojih društev in profesionalnih združenj, čeprav se zavedajo, da je stopnja povezovanja med njimi nizka.

Predlagani ukrepi:

- *Da bi se izognili škodljivemu, pretiranemu stresu in izgorelosti kmetov in kmetic ter se osredinili na problem pomanjkanja delovne sile na kmetijah, s čimer bi se okrepila privlačnost kmečkega poklica, je treba prioritarno začeti strokovno razpravo v okviru stanovskih organizacij o možnostih vpeljave SDP na kmetijah in se na vladni ravni dogovoriti za tak sistem, ki bo ustrezal potrebam kmetov in kmetic in si ga bodo finančno lahko privoščili.*

Dodatni predlogi ukrepov:

- *Vsi, ki se pri svojem poklicnem delu srečujejo s kmečkim prebivalstvom (inšpektorji, kontrolorji, svetovalci, ponudniki storitev, uradniki in drugi), potrebujejo kompetence v zvezi s poznavanjem značilnosti kmečkega poklica – »stik z realnim kmetijstvom«, kar pomeni, da*

tudi ti kadri potrebujejo dodatna izobraževanja in usposabljanja za svoje delo s kmeti in kmeticami.

- *Načelo, da je treba pri vseh ukrepih, ki jih sprejema vlada, opraviti oceno tveganja za duševno zdravje, kot to že velja za Nacionalni načrt za duševno zdravje, je treba upoštevati tudi pri oblikovanju ukrepov, povezanih z delovnimi razmerami ter zdravjem in varnostjo pri delu v kmetijstvu.*
- *Tisti, ki na regionalni in vladni ravni oblikujejo politiko in operativno upravljajo družbene razsežnosti kmetijstva, obravnavane v pričujočem raziskovalnem projektu, nujno potrebujejo ustrezno znanje in kompetence s področja družboslovja in humanistike (sociologije, socialne antropologije, psihologije, organizacije dela, andragogike ipd.) ter socialnega in zdravstvenega varstva. To pomeni, da se morajo s problematikami socialnega položaja, varnosti in zdravja pri delu, usklajevanja delovnega in družinskega življenja ter prostega časa kmečkega prebivalstva ukvarjati tudi drugi vladni sektorji, in ne le MKGP, ter da je treba v tem pogledu upravljavske in strokovne strukture okrepiti z ustreznimi kadri.*

3 Priloge

PRILOGA 1

Izhodiščne vsebine pol-strukturiranih intervjujev:

Tema 1.) Značilnosti družinske kmetije (prej in po nesreči/bolezni), delovni status članov kmetije (obseg dela na/zunaj kmetije);

- 1.1. S čim, s katero dejavnostjo se ukvarjate na vaši kmetiji oz. kako bi opisali vašo kmetijo?
- 1.2. Kako velika je vaša kmetija (ha)?
- 1.3. Ali je vaša kmetija tržna ali samooskrbna?
- 1.4. Koliko družinskih članov je na vaši kmetiji? Koliko od teh je delovno aktivnih na kmetiji?
- 1.5. Katere so vaše zadolžitve na kmetiji? Ali si jih delite s kom v družini?
- 1.6. Ali na kmetiji razen vas in vaših družinskih članov dela še kdo drug? Ali imate na kmetiji koga zaposlenega, ki ni vaš družinski član?
- 1.7. Kako bo kmetija delovala v prihodnosti?

Tema 2.) Organizacija dela -delovni pogoji in zaznavanje **nevarnosti** na kmetiji (prej-potem), usposobljenost iz varstva pri delu; možnost vzeti si/imeti **prosti čas**, dopust;

- 2.1. Kako zahtevno (fizično in psihično) se vam zdi delo, ki ga opravljate? Kakšni so vaši pogoji dela in kako bi jih ocenili? Kdo je odgovoren za uspešno delo in delovne pogoje na vaši kmetiji?
- 2.2. So katera od vaših del na kmetiji take narave, da potrebujejo posebna znanja in jih ne more opravljati kdorkoli?
- 2.3. Ali si kdaj privoščite dopust, izlet, obisk sorodnikov, praznovanje,...? Kolikokrat na leto in koliko časa? Kako uredite delo na kmetiji v času vaše odsotnosti? Kaj pa v primeru vaše (soproge/partnerke) nosečnosti in porodniške?
- 2.4. Se vam zdi delo, ki ga opravljate varno? S katerimi nevarnostmi se srečujete pri svojem delu na kmetiji? Kako, s kakšnimi ukrepi, postopki preprečujete morebitne nesreče? Je po vaši oceni za varnost pri delu na kmetiji dovolj poskrbljeno?

Tema 3.) Dostop do socialno-zdravstvenih storitev in različnih vrst **zavarovanj**;

- 3.1. Kako je po vašem mnenju na ravni države poskrbljeno za socialno in zdravstveno varstvo kmečke populacije? Kakšne so vaše izkušnje s socialno in zdravstveno službo v vašem okolju? Bi bilo treba na tem področju kaj spremeniti?
- 3.2. Ste socialno, zdravstveno in pokojninsko zavarovani? Kaj pa vaši drugi člani gospodinjstva?
- 3.3. Imate urejeno še kakšno drugo zavarovanje zase in na kmetiji?

Tema 4.) Vzroki in opis vrste delovne nesreče/poklicne bolezni, potek zdravljenja

- 4.1. A) Ali ste se vi ali člani vaše družine že kdaj poškodovali pri delu na kmetiji ali kje drugje ali zboleli in določen čas zaradi tega niste mogli delati na kmetiji? Kaj se je zgodilo? Kdo je zbolel, se poškodoval in koliko časa ni mogel delati? Kako je potekalo zdravljenje?
V primeru, da še ni bilo take izkušnje B) Predstavljajte si situacijo, da se na vaši kmetiji kdo poškoduje ali zboli.

Tema 5.) Učinek bolezni in nesreče na delo in finančne posledice, načrti s kmetijo, spremembe v vzorcih vedenja/dela;

- 5.1. Kako je (bi) potekalo delo na kmetiji v takem primeru? Ali vas je (bi vas) oz. vaše člane lahko kdo nadomestil pri delu?
- 5.2. Kakšne vse so bile (bi bile) posledice izpada vašega dela oz. dela vaših članov za kmetijo v primeru poškodbe in bolezni? Ali ste (bi) morali na kmetiji kaj spremeniti, opustiti? Je bil (bi bil) ogrožen obstoj vaše kmetije?

Tema 6.) Odnosi v kmečki družini, pričakovanja in prevzem odgovornosti za **skrb bolnih / poškodovanih** in njihovega **del**a na kmetiji, primernost prositi za **pomoč (ne)družinske člane pri oskrbi** poškodovanega/obolelega, vpliv tega na samopodobo kmeta/kmetice; ekonomski, socialni, simbolni stroški;

6.1. Kdo je (bi) skrbel za ponesrečenega, obolelega, ga negoval in koliko časa?

6.2. Kako je nesreča/ bolezen vplivala na medsebojne odnose v vaši družini? Kakšne so bile izkušnje za vas (oskrbovanega/oskrbovalca)?

6.3. Ste (bi) oskrbo zaupali tuji osebi in komu - če ne, zakaj ne, kje so razlogi?

Tema 7.) Prakse prejemanja in posredovanja delovne pomoči tuje osebe pri delu na kmetiji in gospodinjstvu na kmetiji/doma ob nesrečah in boleznih, dojetanje socialno-delovne pomoči (primernost prositi za pomoč **(ne)družinske člane**, vpliv na samopodobo kmeta/kmetice; ekonomski, socialni, simbolni stroški).

7.1. Ali bi pričakovali kakšno pomoč (pri delu na kmetiji/pri gospodinjstvih delih) od drugih ljudi (ne družinskih članov) v primeru bolezni, poškodbe, dopusta? Kakšna pomoč, od koga bi se vam zdela primerna? Če pomoči ne bi bil pripravljen sprejeti – Zakaj ne, kje so razlogi?

7.2. Ali ste vi oz. vaši člani družine kdaj komu (kakšni drugi kmetiji) pomagali pri delu v primeru bolezni, nesreče, dopusta? Če ne, zakaj ne?

7.3. Ali je bila pomoč drugih ljudi (pri delu na kmetiji in gospodinjstvu) v primeru bolezni ali nesreče včasih, v preteklosti drugačna, kot je danes?

7.4. Ali bi bili pripravljeni sprejeti tujo/formalno organizirano pomoč pri delu na kmetiji/gospodinjstvu? Kdo bi to lahko bil in kakšna znanja bi rabil? Če ne bi bil pripravljen sprejeti take pomoči – Zakaj ne, kje so razlogi?

7.5. Zakaj, menite, da v Sloveniji nimamo formalno organizirane delovne pomoči na kmetiji?

7.6. Ali bi se bili vi pripravljeni organizirati z drugimi kmeti v bližini za izvajanje takšne vrste pomoči? Ali menite, da bi bil morda kdo drug bolj odgovoren organizirati tako vrsto pomoči? Kdo in zakaj?

Bi k povedanemu želeli še kaj dodati?

Podatki o intervjuvancu: spol; starost; izobrazba; koliko časa že kmetuje, kraj/regija bivanja

PRILOGA 2

OBVEŠČENO SOGLASJE SODELOVANJA V POGOVORU V OKVIRU CILJNO RAZISKOVALNEGA PROJEKTA ODZIVANJE KMEČKIH DRUŽIN NA POSLEDICE DELOVNIH NESREČ IN POKLICNIH BOLEZNI

(V5-2028; MKGP, ARRS: 2020-2022)

Spoštovani,

vabim vas, da sodelujete v pogovoru o vaših izkušnjah z boleznijo ali nesrečo pri delu na kmetiji, o temi, ki jo preučujemo v okviru ciljno raziskovalnega projekta »**Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni**« (krajši opis je dostopen na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/odzivanje-kmeckih-druzin-na-posledice-delovnih-nesrec-in-poklicnih-bolezni>), katerega vodja je **Majda Černič Istenič, dr. sociologije**.

V primeru vašega soglasja k sodelovanju vam bom v pogovoru zastavila nekaj vprašanj o delovnih pogojih na vaši kmetiji in izkušnjah, ki jih imate vi ali vaši člani kmetije z boleznijo ali nesrečo, povezano z delom na kmetiji in načinih spoprijemanja s takimi situacijami.

Pogovor bo **trajal od 1 do 2 ure**, za kar ne boste prejeli nobenega nadomestila. Vaše sodelovanje v pogovoru je zelo dragoceno, saj omogoča razumevanje stisk in težav, s katerimi se soočajo člani številnih družinskih kmetij v Sloveniji, in prispeva k iskanju rešitev za njihovo premagovanje. Vaše sodelovanje v intervjuju je v celoti **prostovoljno** in ga lahko kadarkoli prekinete brez posledic.

Z vašim dovoljenjem bom pogovor **snemala v analitične** namene, pri čemer v analizi vseh načrtovanih pogovorov (ok. 30) ne bodo razkriti nobeni identifikatorji (osebno ime, spol, itd.).

Zapisi vaših izkušenj in spremljajoči demografski podatki (starost, spol, status zaposlitve ipd.), ki jih boste podali v pogovoru, so **zaupne narave in nedostopni** drugim nepoklicanim osebam. Kodirani in anonimni se bodo uporabili izključno v znanstvene namene. Javno objavljeni in dostopni bodo le skupinski rezultati. **Vaša identiteta v nobenem primeru ne bo razkrita.**

V primeru morebitnih dodatnih vprašanj se lahko obrnete na vodjo projekta (Majda Černič Istenič, majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si; 040 427 615).

S svojim podpisom jamčim, da sem izjavo prebral_a in da sem dobil_a priložnost za postavitve vprašanj v zvezi s sodelovanjem v projektu »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni«. **Potrjujem svojo privolitev za udeležbo v pogovoru** in dovolim uporabo rezultatov v znanstveno-raziskovalne namene.

Ime, priimek in podpis udeleženke_ca:

Kraj in datum:

OBVEŠČENO SOGLASJE SODELOVANJA V FOKUSNI SKUPINI V OKVIRU CILJNO RAZISKOVALNEGA PROJEKTA ODZIVANJE KMEČKIH DRUŽIN NA POSLEDICE DELOVNIH NESREČ IN POKLICNIH BOLEZNI

(V5-2028; MKGP, ARRS: 2020-2022)

Spoštovani,

vabim vas, da sodelujete v skupinskem pogovoru o temi, ki jo preučujemo v okviru ciljno raziskovalnega projekta »**Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni**« (krajši opis je dostopen na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/odzivanje-kmeckih-druzin-na-posledice-delovnih-nesrec-in-poklicnih-bolezni>), katerega vodja je **Majda Černič Istenič, dr. sociologije**.

V primeru vašega soglasja k sodelovanju vam bom tako kot drugim udeležencem_kam v teku poteka fokusne skupine zastavila nekaj vprašanj, ki se nanašajo na vaše poznavanje delovnih pogojev na družinskih kmetijah in njihovega odzivanja na posledice nesreč in bolezni in izkušnje, ki jih imate vi pri vašem delu v povezavi s to tematiko.

Pogovor bo **trajal od 1,5 do 2 ure**, za kar ne boste prejeli nobenega nadomestila. Vaše sodelovanje v pogovoru je zelo dragoceno, saj omogoča razumevanje stisk in težav, s katerimi se soočajo člani številnih družinskih kmetij v Sloveniji, in prispeva k iskanju rešitev za njihovo premagovanje. Vaše sodelovanje v fokusni skupini je v celoti **prostovoljno** in ga lahko kadarkoli prekinete brez posledic.

Z vašim dovoljenjem bom pogovor **snemala v analitične** namene, pri čemer v analizi vseh ne bodo razkriti vaši identifikatorji (osebno ime, spol, itd.). Navedli bomo le ime vaše delovne organizacije oz. ime društva.

Zapisi vaših izkušenj in spremljajoči demografski podatki (starost, spol, status zaposlitve ipd.), ki jih boste podali v pogovoru, so **zaupne narave in nedostopni** drugim nepoklicanim osebam. Kodirani in anonimni se bodo uporabili izključno v znanstvene namene. Javno objavljeni in dostopni bodo le skupinski rezultati. **Vaša identiteta v nobenem primeru ne bo razkrita.**

V primeru morebitnih dodatnih vprašanj se lahko obrnete na vodjo projekta (Majda Černič Istenič, majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si; 040 427 615).

S svojim podpisom jamčim, da sem izjavo prebral_a in da sem dobil_a priložnost za postavitev vprašanj v zvezi s sodelovanjem v projektu »Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni«. **Potrjujem svojo privolitev za udeležbo v pogovoru** in dovolim uporabo rezultatov v znanstveno-raziskovalne namene.

Ime, priimek in podpis udeleženke_ca:

Kraj in datum:

PRILOGA 4

Iztočnice za fokusno skupino v okviru CRP projekta Odzivanje kmečkih družin na posledice delovnih nesreč in poklicnih bolezni

Delovno silo na kmetijah, ki so bile zajete v vzorec raziskave, predstavljajo izključno družinski člani. Bodisi skupaj kmetuje par bodisi kmetuje eden od zakoncev, med tem ko je drugi zaposlen zunaj kmetije in kmetuje v svojem prostem času. Enako velja za odrasle otroke, ki živijo na kmetiji. Nedružinskih članov ne zaposlujejo.

Delovni pogoji, fizični in psihični napori in varnost na kmetiji

Delo na kmetijah je, kot poročajo udeleženci in udeleženke raziskave (23 oseb), tako fizično kot psihično naporno, kmetje so izpostavljeni številnim stresorjem, tveganjem in nevarnostim, ki jih povezujejo z mehanizacijo, delom z živalmi, kemikalijami, delom v gozdu, pa tudi papirologiji, delu v slabih vremenskih razmerah in ob dolgotrajni prisilni drži. Ne zaznavajo pa, da je tvegano in nevarno delo povezano s tem, da delajo vse bolj sami, brez prisotnosti drugih.

Na nobeni od sodelujočih kmetij nimajo izdelanega varnostnega načrta. Udeleženci raziskave menijo, da so za svojo varnost pri delu na kmetiji sami odgovorni, da nevarnosti nenehno pretijo, da pa se vsega ne da preprečiti, kljub njihovi pazljivosti. K nevarnostim, kot priznavajo, tudi sami prispevajo z »uporabo bližnjic«, neuporabo zaščitne opreme, improvizirano popravljenimi traktorji in stroji, večinoma, kot pravijo, zaradi časovne stiske in pomanjkanja denarja. Med udeleženci je izražena potreba po ozaveščanju in izobraževanju o varstvu in zdravju pri delu.

Do pojava delovnih nesreč in poklicnih bolezni (DNPB) je prišlo na vseh opazovanih kmetijah, pri moških in ženskah, mlajših in starejših, nekateri so težko priznali, da se jim je to zgodilo. Nekateri nezgode so bile tako hude, da so povzročile večmesečno ali letoletno izgubo dela in dohodka. Prejšnje raziskave v tujini so pokazale, da kmetje takšne dogodke in situacije običajno normalizirajo - sprejmejo kot običajen, neizogiben del njihovega življenja in dela. Vendar velika večina udeležencev naše raziskave priznava, da je kmetom težko, ko se poškodujejo ali zbolijo, saj ne morejo delati in kmetija trpi: »oh, bolje da ne sprašujete, [posledice so] grozne, grozne, izpad je precejšen«.

Usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter prostega časa na kmetiji

Prisotnost majhnih otrok pomembno vpliva na delovni proces, na ekonomsko in socialno delovanje kmetij, vendar je v strokovnih in znanstvenih diskusijah, v medijih in med oblikovalci kmetijske in njej sorodnih politikah to pogosto spregledana tema. Stiske in stres, ki ga v tem obdobju pri usklajevanju družinskega in poklicnega življenja doživljajo kmetice zaradi pomanjkanja podpornih socialnih mrež, lahko vodijo do njihovih zdravstvenih težav in slabih, napetih, lahko celo konfliktnih odnosov na kmetiji in do otežene proizvodnje ter finančne nestabilnosti kmetij. Razgovori zlasti z našimi udeleženkami raziskave so pokazali, da ženske, ki živijo na kmetiji, opravljajo kmetijska (težaška) dela tudi med porodniškim/starševskim dopustom. Ko postanejo matere, ob kmetovanju skrbijo za svoje otroke, obenem pa pogosto tudi za starejše onemogle družinske člane. Kmečki par z majhnimi otroki je pogosto v situaciji, ko ne more računati na pomoči pri varstvu otrok in kmetijskih opravilih drugih ljudi, tudi svojih najbližjih ne. Izkušnje sogovornic razkrivajo družbene spremembe, kot so demografsko krčenje kmečkih družin in slabenje neformalnih podpornih socialnih mrež, ki so jim kmečke skupnosti priče v zadnjih desetletjih in neugodno vplivajo na usklajevanje poklicnega in družinskega življenja na kmetijah ter na kakovost življenja njihovih članov.

Slabo ravnovesje med delom in zasebnim življenjem, preobremenjenost, pomanjkanje počitka in prostega časa pogosto privedejo do slabih odločitev in poškodb ter obolenj pri delu, ki pomembno vplivajo na dobro počutje in zdravje posameznikov in v primeru kmetov na stanje in nadaljnji obstoj njihovih kmetij. Podatki in rezultati raziskav v drugih evropskih državah, kjer redno spremljajo razmere na družinskih kmetijah, poročajo o delovni preobremenjenosti kmetov, omejenem številu ur, ki ga namenjajo počitku in dopustu in veliko pogostejši prizadetosti kmetov zaradi izgorelosti kot pri drugih članih družbe. Tudi pripovedi naših udeležencev raziskave kažejo, da si člani kmečkih družin ne vzamejo dovolj časa za sprostitev in počitnice, da se mnogi pri svojem delu ne ustavijo in spočijejo, ne naspijo dovolj, zaradi česar so utrujeni, izgoreli in bolj ranljivi za nesreče in bolezni, obenem pa

tudi socialno izolirani in osamljeni. Če bi imeli koga, da bi jih pri delu lahko nadomestil, kot pravijo nekateri, bi si ga vzeli več. Poleg pomanjkanja časa je pogost razlog, zakaj si kmetje redko privoščijo počitnice, tudi pomanjkanje denarja. Nekateri kmetje v vsej svoji delovni karieri nikoli niso bili na dopustu, kar utemeljujejo z zavezanostjo in odgovornostjo, ki jo imajo / čutijo do svojih kmetij. Tudi tisti družinski člani, ki so zaposleni izven kmetije, svoj dopust večinoma porabijo za delo na kmetiji.

Socialna varnost članov kmečkih družin

Čeprav je v zadnjih letih vse več študij, ki se posvečajo pojavnosti poškodb in vzrokom nesreč in boleznih pri delu v kmetijstvu ter težavam z duševnim zdravjem kmetov, s čimer potrjujejo dejanskost in resnost problema, je *obseg študij*, ki obravnavajo socialno varnost, vključno z zdravstvenimi potrebami kmetov in kmetic ter članov njihovih gospodinjstev in ustreznost obstoječega socialno-zdravstvenega sistema za njihovo zadovoljevanje, še vedno dokaj ozek. S strani nekaterih raziskovalk iz ZDA prihajajo pobude o oblikovanju nove raziskovalne smeri, ki naj bi se osredinila na preučevanje medsebojne povezanosti socialnih potreb kmečkih gospodinjstev (vključno z dostopom do socialnega in zdravstvenega zavarovanja in zdravstvenih storitev), socialne politike in kmetije kot gospodarske enote – njene ekonomske uspešnosti. Predpostavlja se, da bi se preko tovrstnih preučevanj dalo oceniti, kako programi in politike, osredotočene na socialno (vključno zdravstveno) blaginjo kmečkih gospodinjstev, vplivajo na poslovanje in ekonomsko uspešnost kmetij kakor tudi obratno.

Pričevanja naših udeležencev raziskave v tem pogledu kažejo:

- kmetje in kmetice so slabo seznanjeni s pravili, ki se nanašajo na uveljavljanje pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja;
- zagotavljanje socialnega statusa preko socialnega zavarovanja je za mnoge kmete problematično zaradi nizkega dohodka iz kmetovanja ali naložbenih potreb kmetije; vsi člani, ki delajo na kmetiji, si socialne varnosti ne morejo zagotoviti, ne zmorejo redno plačevati prispevkov, njihovo socialno varnost narekujejo ekonomske zmogljivosti in potrebe (investicije) kmetije;
- formalno registrirane kmetijske dejavnosti, kot so npr. dopolnilne dejavnosti, kmetom ne zagotavljajo socialne varnosti, kljub plačevanju prispevkov;
- zaradi teh težav se kmetje odločajo za komercialne oblike zavarovanj in varčevanja za starost, ki pa so manj varne in zanesljive (inflacija);
- med člani kmečke družine, ki delajo na kmetiji, zlasti ženske, najpogosteje nimajo dovolj sredstev za plačevanje prispevkov za socialno zavarovanje in so pri zagotavljanju svoje socialne varnosti odvisne od drugih družinskih članov že v času delovne kariere še bolj pa v starosti;
- stanovske organizacije, na katere se obračajo z vidika socialne varnosti prikrajšani, zlasti kmetice brez urejenega socialnega zavarovanja, ne podpirajo njihovih prizadevanj, pobud za spremembo / izboljšanje njihovega socialnega položaja (npr. s predlogi sprememb zakonodaje);
- kmečka populacija ima slabši dostop do osnovnega zdravstvenega varstva in specialističnih zdravstvenih storitev in slabšo pokritost svojih zdravstvenih potreb;
- kmetje in kmetice menijo, da se njihove zdravstvene težave obravnavajo drugače kot težave zaposlenih v drugih poklicnih skupinah, da so zdravniki in zavarovalnice do njih neupravičeno nezaupljivi (češ, da simulirajo svoje zdravstvene težave in neupravičeno obremenjujejo zdravstveni proračun) in da se resnost njihovih zdravstvenih težav pogosto ne upošteva, zaradi česar so prikrajšani za pravice iz zdravstvenega zavarovanja, kot so bolniški dopust, nadomestilo za poškodbe in zagotavljanje preventivnih zdravstvenih programov;
- kmetje zaradi svoje moralne zavezanosti delu na kmetiji začnejo po poškodbi ali bolezni delati, ko bi bili še upravičeni do bolniškega dopusta in rehabilitacije.

Socialna opora ob nesrečah in boleznih na kmetiji

V primeru resne poškodbe ali bolezni so družinski člani (zakonci in otroci) prvi, ki pomagajo ali prevzamejo delo, sledijo jim (sicer v manjši meri) sorodniki, prijatelji in sosedje. Poleg omenjenih

kmetom v nekaterih primerih z občasnim delom ter psihološko podporo in svetovanjem pomagajo tudi kmetijsko svetovalna služba, razna društva in dobrodelne organizacije.

Pomoč družinskih članov pri delu na kmetiji je pričakovana in samoumevna. Člani kmečkega gospodinjstva so pod močnim moralnim pritiskom, da si priskočijo na pomoč v težkih časih. Taka pričakovanja se skladajo z običajnim redom, »pravili igre« v kmečki skupnosti in odražajo zavezanost izpolnjevanja »implicitne pogodbe« med člani kmečkega gospodinjstva. Spol ali starost družinskega člana, ki pri delu nadomešča obolelega ali ponesrečenega, kot potrjujejo tudi pričevanja naših udeležencev raziskave, nista pomembna, saj je bistveno, da je delo opravljeno na kakršenkoli način, v danem primeru pa privede do spremembe ustaljenih pravil delitve dela pri kmetijskih opravilih med spoloma in med generacijami.

Pričevanja udeležencev raziskave tudi kažejo, da njim ali njihovim družinskim članom ni bilo lahko nadomestiti drugega družinskega člana (najpogosteje soproga), ki zaradi bolezni ali poškodbe ni mogel dalj časa delati, da so povečane delovne zadolžitve nemalokrat obremenile njihovo zdravje (izgorelost) ter vnesle v družinske odnose napetosti (ambivalenca) ali celo konflikte. Pričevanja pa so tudi potrdila, da kmetje/kmetice v takih primerih redko poiščejo pomoč in se zaupajo drugim.

V skladu z moralnimi načeli kmečke skupnosti si kmetje, sosedje, pomagajo ob različnih priložnostih, zlasti z izmenjavo strojev in delovne sile, pa tudi v kriznih razmerah, kot so nesreče in bolezni. Pričevanja naših udeležencev potrjujejo nekatera redka preučevanja s tovrstno tematiko in sicer, da se pod vplivom vpeljave mehanizacije v kmetijstvo, zmanjševanjem velikosti kmečkih družin ter zaposlovanjem njihovih članov v drugih gospodarskih sektorjih, spreminja zavezanost nudenja medsosedske pomoči, da se spreminjajo »pravila igre«: krči se obseg in trajanje pomoči, izgublja se njena prostovoljnost – brezplačnost, kar krepi individualistično naravo sodobnega kmetovanja in lahko poslabšuje neodvisen status ter delovne pogoje posameznih kmetov. Zaradi manjšega števila članov kmečkih družin in šibkejši prisotnosti medsosedske pomoči kmetje vse več delajo sami, v izolaciji, osamljeni, zaradi česar so bolj dovzetni za stres, izgorelost in nesreče in ob takih kriznih dogodkih so tudi bolj prepuščeni samim sebi. Ker imajo manj socialne opore – šibkejši socialni kapital v skupnosti kot v preteklosti, je ob neizpolnjenih socialnih potrebah in potrebah po delovni sili ogrožena tudi ekonomska blaginja njihovih kmetij (ekonomski kapital), večja je njihova ogroženost zaradi revščine, pod vprašanjem pa je tudi obstoj, nadaljevanje njihovih kmetij. Nadaljnja nepovezanost med kmetijami, zlasti manjšimi družinskimi kmetijami, bo verjetno povečala finančno ranljivost in ogrozila trajnost malih kmetij zaradi pomanjkanja neformalnega blažilca, ki ga v izrednih razmerah zagotavljajo sosedje.

Socialno-delovna pomoč na kmetiji

Tudi raziskave o razpoložljivosti in strukturi delovne sile v kmetijstvu na svetovni in nacionalni ravni so redke. To spoznanja so bila izpostavljena že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, vendar do danes ni prineslo večjega raziskovalnega zagona, zato ostaja ta tematika »slepa pega« v kmetijskih raziskavah. Z upadanjem medsosedske pomoči ter pomanjkanjem razpoložljive družinske delovne sile zaradi zaposlovanja enega od ali obeh zakoncev in odraslih otrok zunaj kmetijstva kategorija nedružinskih kmetijskih delavcev (sezonski, občasni in/ali pogodbeni kmetijski delavci) pridobiva na pomenu pri delovanju družinskih kmetij.

Udeleženci in udeleženke naše raziskave različno dojemajo zamisel najema /zaposlovanja nedružinskih kmetijskih delavcev za pokrivanje potreb delovne sile na njihovih kmetijah. Ena manjša skupina meni, da vključevanje takih delavcev v delovanje njihovih kmetij ni primerno ali koristno, da lahko vse opravijo sami ali s pomočjo svojih družinskih članov. Druga večja skupina pa meni, da je njihovo vključevanje dobrodošlo, če že ne nujno za uspešno delovanje in celo preživetje njihovih kmetij, vendar ne brez določenih pomislekov in izpostavljenih ovir: nezaupanje v poštenost neznancev; dvom, da so taki delavci zanesljivi in usposobljeni za kmetovanje; pretekle slabe izkušnje z drugimi kmetijskimi storitvami; prepričanje, da je njihovo delo preveč specifično; prevzemanje prevelike odgovornosti za tveganje varnosti nedružinske delovne sile; prevelik finančni strošek; nerazpoložljivost tovrstne delavne sile v njihovem neposrednem okolju in podobno.

Formalne podporne storitve za kmete v primeru nadomestitve izpada delovne sile poškodovanih in bolnih, ki jih poznajo v drugih evropskih državah, kmetom in kmeticam, s katerimi smo se

pogovarjali, večinoma niso bile znane. Velika večina udeležencev in udeleženek o kakšni možnosti formalne podpore zaradi še vedno prevladujočih pričakovanj in prakse, da jim bodo v takih primerih pomagali člani ožje in širše družine, prijatelji in sosedje – t.j. zaradi ohranjanja dogovora, »implicitne pogodbe« in ustaljenih »pravil igre« – ni razmišljala. Le redki so bili seznanjeni s tem, da imajo v drugih evropskih državah vzpostavljene različne oblike kmetijske podporne ali nadomestne službe, organizirane bodisi kot skupine kmetov ali združenja, npr. strojni krožki in zadruga bodisi v domeni javnih agencij in občin, ki kmetom pomagajo premostiti krizno obdobje bolezni in okrevanja po nesreči, pa tudi priskočiti na pomoč v času koriščenja dopusta, porodniškega/starševskega dopusta, rekreacije in prostega časa, izobraževanja, sodelovanja v dejavnostih skupnosti. Ti, bolj informirani kmetje, tako vrsto storitev v prvi vrsti, vidijo kot »komercialno, poslovno prilžnost, primerno le za nekatere, večje kmetije«.

Ko udeleženci v teku pogovora izvejo več o tej formalni obliki pomoči kmetom, kako je organizirana, kako se izvaja in kakšen je finančni okvir za kritje stroškov tovrstnih storitev v tujini, npr. na Finskem, kjer stroške take storitve krije obvezno socialno zavarovanje kmetov, se večini zdi zamisel o uvedbi take storitve v našem okolju sprejemljiva in priznavajo, da bi tudi njim pogosto prišla prav, ne le v primeru bolezni in poškodb, temveč tudi v drugih primerih odsotnosti, zlasti v času dopusta. Od takšne osebe bi pričakovali, da je usposobljena v kmetovanju, da ima nekaj tovrstnih izkušenj, da »obvlada osnovna opravila s stroji in da ima rada živali«; »da ko pride, da ve vsaj približno, kako je treba kaj narediti«, in da je pri določenih opravilih usposobljenost take osebe še posebej zaželena in nujna, npr. pri mlečni proizvodnji. Udeleženci in udeleženke raziskave ob tem opozarjajo, da bi si zaradi pomanjkanja delovne sile v kmetijski panogi v Sloveniji kmetje zelo težko našli ustrezno nadomestilo. Prav tako menijo, da bi bilo zagotavljanje takšne storitve odvisno od tega, kdo bi jo plačal – če bi jo morali kmetje plačati sami, ne verjamejo, da bi delovala. Rešitve za finančne in kadrovske ovire bi bilo, kot menijo, treba poiskati na vladni ravni. Tisti, ki bi tako storitev sprejeli oz. verjamejo, da bi se jo lahko v Sloveniji organiziralo, menijo, da bi bilo to mogoče izvesti bodisi v okviru zasebnega podjetja (SP) bodisi nacionalnega zavoda za zaposlovanje ali v okviru kmetijske svetovalne službe ali v okviru že obstoječih strojnih krožkov, tako kot je to organizirano v Avstriji in Nemčiji. Nekateri, ki imajo slabe izkušnje s strojnimi krožki, pa ne verjamejo, da bi storitev nadomeščanja na ta način v Sloveniji delovala, saj imajo, kot pravijo, slabe izkušnje z »egoizmom« in nevestnostjo njihovih članov. Nekateri pa menijo, da bi iniciativa za uvedbo take storitve morala priti s strani samih kmetov, čeprav se zavedajo, da to ni lahka naloga, saj je raven povezovanja med kmeti prepoznavno nizka.

PRILOGA 5

vprašalnik OPSA

1

8. Ali opažate, da se vam je v zadnjih 12 mesecih pogosto pojavila oz. je že dlje časa prisoten pri vas kakšen od naštetih pojavov? (Označite vse ustrezne odgovore, ki veljajo za vas.)

☐ Glavobol	☐ Izguba teka
☐ Bolečine v želodcu, krči, driska, zaprtje	☐ Občutek preobremenjenosti in utrujenosti
☐ Povečano znojenje, suha usta	☐ Težave v odnosih z ljudmi in v komunikaciji
☐ Pomanjkanje volje ter zanimanja za delo in konjičke	☐ Slabost, omotičnost
☐ Nespečnost, težave s spanjem	☐ Potrtost, občutek nemoči in obupa
☐ Občutek napetosti v mišicah	☐ Skrtnanje z zobmi
☐ Razbijanje srca, bolečine v prsih ali pri srcu	☐ Tesnoba, nemir, napetost, zaskrbljenost
☐ Slaba telesna odpornost	☐ Težave z zbranositjo, pozabljivost
☐ Nezadovoljstvo, pretirana občutljivost	☐ Pomanjkanje energije in izčrpanost
☐ Razdražljivost, jeza, napadalnost	☐ Povečana uporaba protibolečinskih zdravil oz. pomirjeval ali uspaval
☐ Povečano uživanje alkoholnih pijač oz. tobačnih izdelkov	☐ Nič od navedenega

8.1. Če ste označili enega ali več pojavov, ocenite, v kolikšni meri **vpliva/-jo na vašo zmožnost opravljanja vsakodnevnih dejavnosti** (na kmetiji in zunaj nje)?

☐ Sploh ne vpliva/-jo.	☐ Malo vpliva/-jo.	☐ Srednje vpliva/-jo.	☐ Precej vpliva/-jo.	☐ Zele vpliva/-jo.
---	---	--	---	---

9. Kako zadovoljni ste s svojim **sedanjim** zdravstvenim stanjem in počutjem?

☐ Zele zadovoljen/-a	☐ Zelo nezadovoljen/-a	☐ Niti zadovoljen/-a	☐ Niti nezadovoljen/-a	☐ Zelo zadovoljen/-a
---	---	---	---	---

10. Kako ocenjujete usklajenost svojega poklicnega življenja z zasebnim (družinskim)?

☐ Zele slaba	☐ Slaba	☐ Niti slaba niti dobra	☐ Dobra	☐ Zele dobra
-------------------------------------	--------------------------------	--	--------------------------------	-------------------------------------

11. Ali trenutno razmišljate, da bi prenehali s kmetovanjem in se zaposlili v drugi dejavnosti?

☐ Da	☐ Ne
-----------------------------	-----------------------------

11.1. Če da, kaj so glavni razlogi? (Označite vse ustrezne odgovore, ki veljajo za vas.)

☐ Delovno okolje (obremenitve, delovni pogoji, stresnost)	☐ Delovno okolje (obremenitve, delovni pogoji, socialno/zdravstveno zavarovanja, davki)
☐ Nezadovoljstvo z zaslužkom	☐ Bankrot kmetije
☐ Narava dela/nezadovoljstvo z delom/načinom organizacije dela	☐ Ponudba za drugo službo
☐ Pomanjkanje možnosti za posodobitev (razvoj) kmetije	☐ Razlogi, povezani z družino (bolezen / skrb za družinskega člana, ločitev partnerja, materinstvo ipd.)
☐ Pomanjkanje možnosti za izobraževanje	☐ Slabe prometne povezave
☐ Nezadovoljstvo z vodstvom in vodenjem kmetije	☐ Drugo
☐ Slabi odnosi z drugimi člani kmetije	

UVODNI DEL: Sociodemografski in zdravstveni podatki

Prosimo, označite svoje odgovore pri spodnjih vprašanjih.

1. Spol: Moški Ženski

2. Starost: Od 18 do 30 let Od 41 do 50 let Več kot 65 let
 Od 31 do 40 let Od 51 do 65 let

3. Stopnja dosežene izobrazbe:

☐ Osnovna šola ali manj (I. ali II.)	☐ Višja šola (I. bolonjska stopnja) (VI.)
☐ Krajše izobraževanje – programi za usposabljanje USO (III.)	☐ Fakulteta, visoka šola (II. bolonjska stopnja) (VII.)
☐ Poklicna šola (IV.)	☐ Specializacija ali magistriraj (VII./2)
☐ Srednja šola (V.)	☐ Doktorat znanosti (VIII.)

4. Regija prebivanja:

☐ Pomurska	☐ Zasavska	☐ Gorenjska
☐ Podravska	☐ Spodnjeposavska	☐ Notranjsko-kraška
☐ Koroška	☐ Jugovzhodna Slovenija	☐ Goriška
☐ Savinjska	☐ Osrednjeslovenska	☐ Obalno-kraška

5. Kje se nahaja vaša kmetija?

☐ ravninsko območje	☐ hribovsko oz. gorsko območje
--	---

6. Ali ste imeli v **zadnjih 12 mesecih** katero od spodaj naštetih zdravstvenih težav? (Označite vse ustrezne odgovore, ki veljajo za vas.)

☐ Težave s sluhom	☐ Težave z dihanjem
☐ Težave z vidom	☐ Kardiovaskularna obolenja
☐ Kožna obolenja	☐ Hormonske motnje
☐ Težave s hrbtenico	☐ Metabolične motnje (diabetes, povišani holesteroli)
☐ Bolečine v mišicah ramena, vratu in/ali zgornjih udov	☐ Poškodbe
☐ Bolečine v mišicah spodnjih udov (boki, noge, kolena, stopalo ipd.)	☐ Razpoloženijske motnje (depresija, tesnoba, velika zaskrbljenost)
☐ Težave s prebavo	☐ Nevrološke motnje
	☐ Drugo

7. Ste bili zaradi katere od teh težav v bolnišničnem staležu? Da Ne

7.1. Če da, koliko dni?

☐ Od 1 do 6 dni	☐ Od 15 do 30 dni
☐ Od 7 do 14 dni	☐ Več kot 1 mesec

OSREDNJI DEL: Vprašalnik obremenitev na kmetiji

Pred vami je sklop trditev, ki se nanašajo na značilnosti vašega dela in organizacije dela na vaši kmetiji, vas samih in okolja, v katerem živite. Prosimo, pozorno preberite vsako trditev in na lestevici od 1 do 5 ocenite, v kolikšni meri je trditev značilna za vas v obdobju zadnjih 12 mesecev oziroma v kolikšni meri se strinjate z njo, tako da označite pod ustrezno oceno.

Ocene od 1 do 5 pomenijo:

- 1 → Sploh se ne strinjam s trditvijo/nikoli ne velja zame.
- 2 → Malo se strinjam/redko velja zame.
- 3 → Srednje se strinjam/občasno velja zame.
- 4 → Precej se strinjam/pogosto velja zame.
- 5 → Zelo se strinjam/večinoma velja zame.

	Sploh se ne strinjam/nikoli ne velja zame.	1	2	3	4	5
1. O delu, ki ga moram opraviti, dobivam nejasne, pomanjkljive ali nasprotujoče si informacije ali navodila.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Za razvoj kmetije dobivam malo spodbud.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Moj zaslužek je prenizek glede na vloženi napor pri delu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Na kmetiji je med gospodarjem/-ico in drugimi člani kmetije malo komunikacije oz. zaupanja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Z drugimi člani družine, ki delajo na kmetiji, imam napet in konflikten odnos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Gospodar/-ica kmetije pretrirano nadzira moje delo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Za moj poklic oz. moje delo je značilna velika odgovornost za ljudi (stranke, potrošniki).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Na kmetiji dobim malo povratnih informacij o delu, ki sem ga opravil/-a.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Na kmetiji mi za obvladovanje težkih situacij in težav nudijo le malo podpore.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Moje delo ni zahtevno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Sploh se ne strinjam/nikoli ne velja zame.	1	2	3	4	5
11. Na kmetiji je med njenimi člani veliko tekmovalnosti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Gospodar/-ica je pomanjkljivo usposobljen/-a za vodenje kmetije.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Ni mi jasno, na kakšen način se ocenjuje mojo delovno uspešnost na kmetiji.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Obseg mojih delovnih nalog je majhen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Opravljam več različnih delovnih nalog hkrati.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Postopki mojega dela se nenehno spreminjajo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Med moje delovne naloge sodijo tudi pogovori s strankami (potrošniki), ki so čustveno obremenjujoči.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Na kmetiji je v zadnjem letu prišlo do sprememb, kot so reorganizacija, sprememba lastništva, bankrot kmetije, oddaja zemljišč v najem.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Če naredim napako pri delu na kmetiji, ima to lahko hude posledice (materjalna ali druga težko popravljiva škoda).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Pri svojem delu imam veliko opravka z ljudmi (strankami, potrošniki).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Moje delo je zelo zahtevno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Na kmetiji se me ne podpira pri osebnem razvoju.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Obseg mojih delovnih nalog je velik.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Sploh se ne strinjam/nikoli ne velja zame.					Srednje se strinjam/občasno velja zame.					Precej se strinjam/pogosto velja zame.					Zelo se strinjam/skoraj vedno velja zame.				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
24. Z gospodarjem/-ico kmetije imam napet in konflikten odnos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Pri delu na kmetiji imam malo stikov z drugimi ljudmi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Na kmetiji se dogajajo kršitve pravil vedenja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Moje delo vključuje veliko časovnih rokov v kratkem času.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Imam majhen vpliv na odločitve o delu na kmetiji (o urniku, delu drugih članov kmetije, delovnih nalogah, politiki poslovanja).	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Izpostavljen/-a sem škodljivim okoljskim vplivom (hrup, vročina, mraz, plini, hlapi, prah, vibracije, blesčanje).	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Potek mojega dela je odvisen od tega, kako hitro ali kakovostno svoje delo opravijo drugi člani na kmetiji.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31. Naša kmetija je precej zadolžena.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Ko se pri mojem delu pojavi problem, imam na voljo malo načinov reševanja, in še ti so vnaprej določeni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Na kmetiji za dobro opravljeno delo nisem nagrajen/-a (materialne nagrade, pohvale).	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. Na kmetiji prihaja do zlorabe moči gospodarja/-ice.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35. Pri razvoju kmetije se srečujem z ovirami.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36. Zaslugek, ustvarjen iz kmetijske dejavnosti, je prenizek za zadovoljevanje osnovnih potreb.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37. Imam neenakomerno razporeditev delovnega časa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38. Reševanje delovnih sporov je na naši kmetiji neučinkovito.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39. Pri delu je drža mojega telesa dalj časa prisiljena (sedenje, stanje).	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40. Pri delu na kmetiji sem bil/-a že priča resni delovni nesreči oz. poškodbi drugega družinskega člana	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41. Običajno odlagam oz. se izogibam reševanju problemov.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
42. Na naši kmetiji se neenako obravnava druge člane.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
43. Probleme dojemam bolj kot grožnje in ne kot izzive.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
44. Na kmetiji je premalo ukrepov na področju skrbi za zdravje in varnost.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45. Do svoje delovne oz. zaščitne opreme težko pridem oz. je slabo vzdrževana.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
46. Imam slab nadzor nad vsebino, časovnim razporejanjem in hitrostjo izvajanja delovnih nalog.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
47. V prostoru, kjer delam, je veliko ljudi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
48. Doma se težko učinkovito organiziram.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
49. Pri mojem delu je velika verjetnost za nastanek nesreče, poškodbe pri delu (delo na višini, delo s stroji, opravila v gozdu, hlevu, rokovanje s fitofarmacevtskimi sredstvi).	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Sploh se ne strinjam/nikoli ne velja zame.	1	2	3	4	5
	Malo se strinjam/redko velja zame.	Srednje se strinjam/občasno velja zame.			Precej se strinjam/pogosto velja zame.	Zelo se strinjam/skoraj vedno velja zame.
50. Pri delu dvigujem težka bremena.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
51. Na kmetiji je prisotno nasilje, nadlegovanje pri delu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
52. Moje delo vključuje ponavljajoče se gibe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
53. Med delom na kmetiji vidim pretresljive ali neprijetne prizore.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
54. Pri delu na kmetiji sem že imel/-a nesrečo oz. poškodbo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
55. Na kmetiji je premalo ukrepov za zmanjševanje poklicnega stresa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
56. Moje delo je monotono oz. vključuje malo raznolikih delovnih nalog.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
57. Moj delovni čas je daljši od 8 ur.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
58. Opravljam nočno delo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
59. Moj delovni čas je nepredvidljiv.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
60. Med delom imam premalo odmorov.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
61. V zadnjem letu sem imel/-a le nekaj dni dopusta.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
62. Med delom na kmetiji ne morem opravljati drugih, z delom na kmetiji nepovezanih opravkov (obisk trgovine, frizerja, dvig na bankomatu, ipd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
63. Med delom se srečujem z nepredvidnimi problemi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
64. Moje premoženjsko stanje je slabo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
65. Moje delo je v veliki meri odvisno od zahtev strank, potrošnikov.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
66. Moje bivalne razmere so slabe (majhni bivalni prostori, brez vodovodne napeljave, brez centralnega ogrevanja).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
67. Zaradi slabih prometnih povezav smo odrezani od pomembnih infrastrukturnih storitev (banke, pošte, kmetijsko svetovalne službe, zadruge, veterinarja, ipd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
68. Slabo se prilagajam spremembam delovnih postopkov, obsega in značilnosti delovnih nalog, menjavi drugih članov pri delu na kmetiji	☐	☐	☐	☐	☐	☐
69. Na kmetiji bi težko dobil/-a otroško varstvo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
70. Opravljam dodatna dela izven kmetije (popoldanska obrt, zaposlitev izven kmetije).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
71. Počutim se tesnobno, zaskrbljeno ali razdražljivo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
72. Zdravstvena služba je daleč od mojega kraja prebivališča.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
73. Rezultati in cilji dela so mi zelo pomembni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
74. Družina me malo podpira pri delu na kmetiji (premajhen posluh partnerja, slaba organiziranost dela doma).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
75. Grozi mi bankrot.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
76. Na kmetiji bi težko izkoristil/-a očetovski/materinski dopust.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	Sploh se ne strinjam/nikoli ne velja zame.		Malo se strinjam/redko velja zame.		Srednje se strinjam/občasno velja zame.		Precej se strinjam/pogosto velja zame.		Zelo se strinjam/skoraj vedno velja zame.	
	1	2	3	4	5					
77. Na kmetiji se pomanjkljivo izvaja zakonodaja na področju delovnih razmerij in varstva pri delu.	☐	☐	☐	☐	☐					
78. Na kmetiji imam majhno podporo v zvezi s svojimi družinskimi obveznostmi.	☐	☐	☐	☐	☐					
79. Primanjkuje mi časa za prostočasne dejavnosti.	☐	☐	☐	☐	☐					
80. Na kmetiji so nerealna pričakovanja do mene o količini dela, ki naj bi ga opravil/-a.	☐	☐	☐	☐	☐					
81. Pri delu na kmetiji se pogosto želim dokazati.	☐	☐	☐	☐	☐					
82. Doma se ukvarjam s čustvenimi ali vedenjskimi težavami svojih otrok.	☐	☐	☐	☐	☐					
83. Moje osebne vrednote in narava mojega dela si nasprotujejo.	☐	☐	☐	☐	☐					
84. Moj življenjski slog je dokaj neurejen (neredni obroki, neurejen spalni cikel, pomanjkanje športne dejavnosti).	☐	☐	☐	☐	☐					
85. Na kmetiji nimam možnosti, da bi imel/-a skrajšan delovni čas zaradi starševstva.	☐	☐	☐	☐	☐					
86. Delo, ki ga opravljam, mi veliko pomeni in počutim se odgovoren/-na za uspeh kmetije.	☐	☐	☐	☐	☐					
87. Delo mi predstavlja najpomembnejšo vrednoto v življenju.	☐	☐	☐	☐	☐					
88. Imam pogoste ali dolgotrajne telesne bolezine oz. trpim za kroničnim telesnim obolenjem.	☐	☐	☐	☐	☐					
89. S partnerjem/partnerico imam težave oz. se z njim/njo ne razumem.	☐	☐	☐	☐	☐					
90. Sem precej zadolžen/-a.	☐	☐	☐	☐	☐					
91. Negativno in pesimistično gledam na rezultate svojega dela.	☐	☐	☐	☐	☐					
92. Ob rednem delu na kmetiji se mi nalaga še dodatno delo.	☐	☐	☐	☐	☐					
93. V zadnjem letu je bil eden od naših družinskih članov hudo bolan.	☐	☐	☐	☐	☐					
94. Moje delo poteka tudi na terenu.	☐	☐	☐	☐	☐					
95. Zaradi svojih občutkov dolgotrajne žalosti, pretirane zaskrbljenosti in tesnobe sem že razmišljal/-a o strokovni pomoči ali jo poiskal/-a.	☐	☐	☐	☐	☐					
96. Ko zbolim, običajno ne koristim bolniškega staleža.	☐	☐	☐	☐	☐					
97. Naveličan/-a sem svojega dela oz. zasičen/-a sem z njim.	☐	☐	☐	☐	☐					
98. Nerad/-a prevzamem odgovornost pri delu na kmetiji.	☐	☐	☐	☐	☐					
99. Moja telesna odpornost je slaba.	☐	☐	☐	☐	☐					
100. Nagnjen/-a sem k precejevanju svojih sposobnosti.	☐	☐	☐	☐	☐					
101. Za delo na kmetiji nimam veliko predhodnih delovnih izkušenj oz. še nisem dovolj usposobljen/-a.	☐	☐	☐	☐	☐					
102. Z delom izven kmetije bi lahko bolje ali hitreje napredoval/-a kot na njej.	☐	☐	☐	☐	☐					
103. Primanjkuje mi časa za druženje s prijatelji in sorodniki.	☐	☐	☐	☐	☐					

	Sploh se ne strinjam/nikoli ne velja zame.	1	2	3	4	5
104. Moje delovne naloge se hitro menjavajo.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
105. Sem popustljive narave.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
106. Nimam jasne usmeritve o svojem razvoju, napredku na kmetiji.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
107. Postopki mojega dela so nevarni (npr. uporaba fitofarmacevtskih sredstev, delo z živalmi, delo s stroji, ipd.).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
108. Bolniški stalež koristim tudi, ko postane moje delo preveč stresno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
109. Na kmetiji obstaja zapletena hierarhična struktura, kjer pristojnosti in odgovornosti članov kmetije niso jasno določene.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
110. Slabo poznam tehnike in načine za ustrezno spoprijemanje s stresom pri delu na kmetiji	☐	☐	☐	☐	☐	☐
111. Sistem nagrajevanja na kmetiji ni pravičen do vseh, ki delajo na kmetiji.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
112. Zdi se mi, da je v družbi prisotna splošna negotovost, ki vpliva na moje delo in počutje.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
113. Ob delu na kmetiji se še dodatno izobražujem (doseganje višje stopnje izobrazbe, prekvalifikacija ipd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
114. Ponuja se mi možnost, da bi opravljal/-a lažje delo izven kmetije.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
115. Delo, ki ga trenutno opravljam, me ne veseli.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
116. Pri svojem delu nosim veliko odgovornost, saj je od rezultatov mojega dela v veliki meri odvisen uspeh kmetije ali uspešnost dela drugih članov kmetije	☐	☐	☐	☐	☐	☐
117. Ne vzamem si dovolj časa zase.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
118. Člani kmetije zapuščajo kmetijo zaradi dela na drugih kmetijah ali druge zaposlitve.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
119. Tudi sam/-a moram sodelovati pri pridobivanju finančnih sredstev, da se ohrani kmetija in naš zasluzek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
120. V zadnjem letu so se zgodile v naši družini večje spremembe (rojstvo ali smrt družinskega člana, razveza ali poroka).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
121. Na kmetiji se potrebe po količini delovne sile spreminjajo (sezonska dela, delovne konice, ipd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
122. Od dela, ki ga opravljam na kmetiji, sem pričakoval/-a preveč, zato se je porušila moja predstava o idealnem delu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
123. Moje delovne navade bi lahko bile boljše.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
124. Vrtec je daleč od mojega kraja prebivališča.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
125. Zelo se bojim, da bi pri svojem delu naredil/-a napako.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
126. Doma sem bodisi priča bodisi izpostavljen/-a besednemu ali telesnemu obračunavanju med družinskimi člani.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
127. Nagnjen/-a sem k temu, da hočem svoje delo opraviti popolno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
128. Med delovnim časom načrtujem in urejam nekatere zasebne zadeve ali opravljam dejavnosti, ki niso povezane z delom na kmetiji (telefoniranje, nakupovanje, izobraževanje, obiski).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
129. Na kmetiji nam primanjkuje delovnih moči.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

➤ **SUBVENCIJE / Je bila vaša kmetija v zadnjih 12 mesecih vključena v prejetje kmetijskih subvencij?**

Da
 Ne

➤ **DOHODEK / Kakšna je bila v zadnjih 12 mesecih na vaši kmetiji povprečna višina vašega mesečnega dohodka v EUR po plačilu obveznih prispevkov in ostalih stroškov?**

Do 100
 Med 100 in 300
 Med 300 in 500
 Med 500 in 700
 Med 700 in 900
 Med 900 in 1.200
 Med 1.200 in 1.600
 Med 1.600 in 2.000
 Med 2.000 in 3.000
 3.000 in več
 Nimam podatka

➤ **VPLIV / V koliki meri ocenjujete, da je v zadnjih 12 mesecih oviranost pri delu zaradi morebitnega slabega zdravja, poškodb, delovnih nesreč vas ali / in vaših članov_ice kmetije, vplivala na delazmožnost in posledično na učinkovitost in produktivnost kmetije?**

Manj kot 5% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 5% - 10% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 10% - 20% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 20% - 30% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 30% - 40% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 40% - 50% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 50% - 60% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 60% - 70% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 70% - 80% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 80% - 90% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije
 Med 90% - 100% upad učinkovitosti in produktivnosti kmetije

➤ **VIZIJA / Kje vidite vašo kmetijo čez 5 let?**

Njen obseg delovanja se bo povečal in se nadgrajeval
 Njen obseg delovanja bo ostal na isti ravni
 Njen obseg delovanja se bo zmanjšal
 Kmetija bo prenehala s svojim delovanjem

Prosimo, da izpolnjen vprašalnik zložite v kuverto in oddate kolegici, ki vam ga je izročila.

HVALA ZA VAŠE SODELOVANJE!

Sploš se ne strinjam/nikoli ne velja zame.	1	2	3	4	5
Malo se strinjam/redko velja zame.					
Srednje se strinjam/občasno velja zame.					
Precej se strinjam/pogosto velja zame.					
Zelo se strinjam/koraj vedno velja zame.					

130. Ob delu na kmetiji težko učinkovito organiziram svoj čas.

ZAKLJUČNI DEL: Značilnosti kmetije

Prosimo, označite svoje odgovore pri spodnjih vprašanjih.

➤ **VELIKOST / Kako velika je vaša kmetija (vpišite v hektarih)?**

- Nive, travniki: _____
 Pašniki, senožeti: _____
 Gozdi: _____
 Sadovnjaki: _____
 Vinogradi: _____
 Nimam podatka

➤ **DEJAVNOST / S čim ste se v zadnjih 12 mesecih ukvarjali na vaši kmetiji (možnih je več odgovorov)?**

- Živnorejo
 Poljedelstvu
 Vrtnarstvu
 Sadjarstvu
 Vinogradništvom
 Gozdarstvu
 Drugo, kaj? _____

➤ **VLOGA / V kakšni vlogi ste v zadnjih 12 mesecih nastopali na kmetiji?**

- Sem gospodar_ica / lastnik_ica kmetije
 Sem partner_ica gospodarja_ice / lastnika_ice pri delu na kmetiji
 Sem pomagajoč_a član_ica kmetije

➤ **ZAPOSLENI / Koliko ljudi je delalo v povprečju na kmetiji v zadnjih 12 mesecih (vpišite število oseb)?**

Število: _____

➤ **STATUS / Kakšen je bil vaš delovni status v zadnjih 12 mesecih na kmetiji?**

- Sem zaposlen_a oz. samozaposlen-a in delam izključno na kmetiji
 Sem zaposlen_a oz. samozaposlen_a izven kmetije, vendar delam (pomagam) na kmetiji
 Sem nezaposlen_a, vendar delam (pomagam) na kmetiji
 Študent/študentka vendar delam (pomagam) na kmetiji
 Upokojen_a vendar delam (pomagam) na kmetiji
 Drugo; kaj?: _____

➤ **URE DELA / Koliko ur na teden ste povprečno delali na vaši kmetiji v zadnjih 12 mesecih?**

Vpišite število ur: _____

Uprava
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Novi trg 2, p.p. 306, 1000 Ljubljana, Slovenija
T: 01 470 64 10, 01 470 64 11, F: 01 425 52 53, E: zrc@zrc-sazu.si, www.zrc-sazu.si

VABILO K SODELOVANJU PRI RAZISKAVI O PREMAGOVANJU POSLEDIC DELOVNIH NESREČ IN POKLICNIH BOLEZNI TER IZVOROV PSIHOSOCIALNIH OBREMENTEV V KMETIJSTVU

Spoštovani kmetovalke in kmetovalci,

raziskovalke in raziskovalci iz Družbenomedicinskega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti se zavedam o zahtevnih delovnih pogojev na kmetijah in tveganj, ki jih prinaša kmečki poklic. Da bi skupaj z vami domislili kakovostnejše in varnejše delovno okolje na kmetijah in o tem obvestili odločevalce kmetijske in socialne politike, vas vljudno vabimo, da se udeležite izpolnjevanja anonimnega vprašalnika. Z njim želimo pridobiti vaše izkustveno mnenje o izpostavljenosti različnim oblikam obremenitev, s katerimi se srečujete na kmetijah. Vaši dragoceni odgovori bodo podlaga za oblikovanje strokovnih rešitev za izboljšanja vašega socialnega položaja in pogojev dela.

Izpolnjevanje vprašalnika vam bo vzelo okrog 20 minut časa, udeležba je prostovoljna in anonimna. Posredovani podatki v nobenem primeru ne bodo ogrožali vašega dela oz. položaja. Iz rezultatov analize ne bo mogoče prepoznati vaših odgovorov, niti razkriti vaše identitete. Rezultati bodo obravnavani strogo zaupno in analizirani zgolj na skupinski ravni. Uporabljeni bodo izključno za namene priprave priporočil za Ministrstvo za kmetijstvo, ki je naročnik raziskave.

Vljudno vas prosimo, da izpolnjen vprašalnik zložite v priloženo kuverto in oddajte v poštni nabiralnik. Poština je plačana.

Za kakršnakoli vprašanja vam je na voljo vodja projekta, dr. Majda Černič Istenič, na:
e-naslovu: majda.cernic-istenic@zrc-sazu.si;
tel: 01 4706 44.

Zahvaljujem o se vam za pripravljenost sodelovanja in vas prijazno pozdravljamo!

Avtorji raziskave: dr. Majda Černič Istenič, dr. Lilijana Šprah, dr. Duška Knežević Hočevnar, dr. Sanja Cukut Krilić, mag. Mateja Slovinc, mag. Tjaša Debeljak, Anela Klemenc Bešo

*Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Družbenomedicinski inštitut
Novi trg 2,
1001 Ljubljana
<https://dmi.zrc-sazu.si>*

4 Literatura

- 5ka.Agencija (2016). KALDOZ. Dostopno na: <https://kaldoz.opsa.si/>
- Addington Fund (2022). Dostopno na: <https://www.addingtonfund.org.uk/about-us>
- Agreste (2021). Recensement agricole 2020. Dostopno na: https://agreste.agriculture.gouv.fr/agreste-web/download/publication/publie/Pri2105/Primeur%202021-5_Recensement-Agricole-2020.pdf
- Allen, K. (2017). Farm Relief Services highlights critical labour shortage. Agriland. Dostopno na: <https://www.agriland.ie/farming-news/farm-relief-services-highlights-critical-labour-shortage/>
- Almås, R. (1981). Farm Relief Services. Their Role In Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 21(1), 113–128.
- Bakker, A.B. & Demerouti, E. (2006). The job demands-resources model: state of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309-328.
- Balducci, C., Melchiorre, M. G., Quattrini, S., in Lamura, G. (2008). Caring for a family member with dementia: Evidence from a cross sectional comparative study on caregiver burden and psychological well-being. *European papers on the new welfare*. Dostopno na: <http://eng.newwelfare.org/2008/02/22/caring-for-a-family-member-with-dementia-evidence-from-a-cross-sectional-comparative-study-on-caregiver-burden-and-psychological-well-being/#.Y2GQKEyZM2w>.
- Barbič, A. (1997). Programi javnih del kot blažilci kmečke/podeželske revščine v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo*, 30(11): 464–469.
- Bauernnetzwerk (2022). Betriebshilfe in Österreich. Dostopno na: <https://www.bauernnetzwerk.at/betriebshilfe-in-osterreich/>
- Becot, F., & Inwood, S. (2020). The case for integrating household social needs and social policy into the international family farm research agenda. *Journal of Rural Studies*, 77, 185–198.
- Becot, F. A., & Inwood, S. M. (2022). Examining access to health insurance and health care along the life course to shed light on interactions between farm households' social needs, social policy and the farm business. *Sociologia Ruralis*, 62(3), 485–508.
- Binder, C. R., in Feola, G. (2013). Normative, systemic and procedural aspects: a review of indicator-based sustainability assessments in agriculture. In *Methods and Procedures for Building Sustainable Farming Systems* (str 33–46). Springer Netherlands
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1997). *The Forms of Capital*. V: A.H. Halsey (Ur.), *Education: Culture, Economy and Society* (str. 241-258). Oxford: Oxford University Press.
- Brandth, B., and Haugen, M. S. (2007). "Gendered work in family farm tourism." *Journal of Comparative Family Studies* 38.3: 379–394.
- Burton, R. J., Forney, J., Stock, P., & Sutherland, L. A. (2020). *The good farmer: Culture and identity in food and agriculture*. Routledge, New York.
- Byrne, P. (2021). *From Farm Relief Service to FRS Network. The Journy over 40 Years*. NSFRRS. Dostopno na: https://issuu.com/frsnetwork/docs/frs_--_finished_book_for_jane_5-6-21?e=543543547/86609182.
- Caffaro, F., Roccato, M., de Paolis, G., Cremasco, M. M., & Cavallo, E. (2022). Promoting farming sustainability: The effects of age, training, history of accidents and social-psychological variables on the adoption of on-farm safety behaviors. *Journal of safety research*, 80, 371–379.

- Calus, M., & Huylenbroeck, G. V. (2010). The persistence of family farming: A review of explanatory socio-economic and historical factors. *Journal of Comparative Family Studies*, 41(5), 639–660.
- Campbell, H., Rosin, C., Hunt, L., in Fairweather, J. (2012). The social practice of sustainable agriculture under audit discipline: Initial insights from the ARGOS project in New Zealand. *Journal of Rural Studies* 28(1): 129–141.
- Campos, C., Baptista, J. S., & Oliveira, M. J. (2015). Non-fatal accidents at work in the farming sector—a short review. In *Occupational Safety and Hygiene III-Selected Extended and Revised Contributions from the International Symposium on Safety and Hygiene* (str. 131–135).
- Casey, M. C., Robertson, I., Lang, B., Bennani, F., Khan, W., & Barry, K. (2014). Farm-related trauma in the west of Ireland: an occupational hazard. *Irish Journal of Medical Science* (1971-), 183(4), 601–604.
- Chiu, S., Cheyney, M., Ramirez, M., & Gerr, F. (2015). Where do agricultural producers get safety and health information? *Journal of Agromedicine*, 20(3), 265–272.
- Choi, S. W., Peek-Asa, C., Sprince, N. L., Rautiainen, R. H., Flamme, G. A., Whitten, P. S., & Zwerling, C. (2006). Sleep quantity and quality as a predictor of injuries in a rural population. *The American journal of emergency medicine*, 24(2), 189–196.
- Cinçon, X., and Terrieux, A. (2014) "Remplacer les agricultrices: une histoire du congé de maternité en agriculture." *Travail, genre et sociétés* 1: 123–140.
- Clarke, A., E. (2005). *Situational analysis: grounded theory after the postmodern turn*. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications.
- Clay, L., Hay-Smith, J., Treharne, G., & Milosavljevic, S. (2016). “There are risks to be taken and some just push it too far”: how farmers perceive quad-bike incident risk. *Australian and New Zealand journal of public health*, 40(1), 55–61.
- Copuroglu, C., Heybeli, N., Ozcan, M., Yilmaz, B., Ciftdemir, M., & Copuroglu, E. (2012). Major extremity injuries associated with farmyard accidents. *The Scientific World Journal*, 2012.
- Černič Istenič, M. (2019). (Ne)razpoložljivost socialne in delovne pomoči kmečkim družinam v primeru poklicnih poškodb in bolezni. V: Ignjatović, M.(ur.), Kanjuo-Mrčela, A. (ur.), Kuhar, R. (ur.). *Znanost in družbe prihodnosti*. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo, Str. 123–128.
- Daghagh Yazd, S., Wheeler, S. A., & Zuo, A. (2019). Key risk factors affecting farmers’ mental health: A systematic review. *International journal of environmental research and public health*, 16(23), 4849.
- Das, A. (2011). Farmers’ Suicide in India: Implications for Public Mental Health. *Int. J. Soc. Psychiatry*, 57, 21–29.
- De Bloom, J., Geurts, S.A.E., Sonnentag, S., Taris, T., De Weerth, C. & Kompier, M.A.J. (2011). How does a vacation from work affect employee’health and well-being? *Psychology & Health*, 26,1606–1622.
- De Haan, H. D. (1993). Images of family farming in the Netherlands. *Sociologia Ruralis*, 33(2), 147–166.
- DeWit, Y., Pickett, W., Lawson, J., Dosman, J., & for the Saskatchewan Farm Injury Cohort Team. (2015). Farm activities and agricultural injuries in youth and young adult workers. *Journal of agromedicine*, 20(3), 318–326.
- Dodoo, J. E., & Al-Samarraie, H. (2019). Factors leading to unsafe behavior in the twenty first century workplace: a review. *Management Review Quarterly*, 69(4), 391–414.
- Dolenšek, M., Bernik, R., Jerončič, R., Gligorević, K., & Oljača, M. V. (2021). Accidents in agriculture and forestry-influence of rural development program on work safety in the Republic of

- Slovenia and the Republic of Serbia. The 5th International Symposium on Agricultural Engineering, 30rd Sep – 2nd Oct 2021, Belgrade–Zemun, Serbia. Dostopno na: https://scholar.google.si/scholar?hl=sl&as_sdt=0%2C5&q=ACCIDENTS+IN+AGRICULTURE+AND+FORESTRY++INFLUENCE+OF+RURAL+DEVELOPMENT+PROGRAM+ON+WORK+SAFETY+IN+THE+REPUBLIC+OF+SLOVENIA+AND+THE+REPUBLIC+OF+SERBIA&btnG
- Donham, K. J. in Thelin, A. (2016). *Agricultural Medicine: Rural Occupational and Environmental Health, Safety, and Prevention*. Second Edition. Hoboken, New Jersey: Wiley & Sons, Inc.
- Dosman, J., Hagel, L., King, N., Koehncke, N., Kirychuk, S., Trask, C., ... & Saskatchewan Farm Injury Cohort Study Team. (2015). The hierarchy of control in the epidemic of farm injury. *Journal of agromedicine*, 20(3), 360–369.
- Dugré, S. (2015). Service de remplacement des propriétaires de fermes. RAPPORT FINAL. Le Centre d'innovation sociale en agriculture (CISA). Dostopno na: <https://qualaxia.org/degustations-de-savoir/les-services-de-remplacements-agricoles-un-outil-indispensable-pour-controler-et-donner-un-sens-a-sa-vie/>
- EESC (2011). Opinion of the European Economic and Social Committee on 'The future of Europe's young farmers' (own-initiative opinion) Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011IE1387&from=EN>
- Errington, A., & Gasson, R. (1994). Labour use in the farm family business. *Sociologia ruralis*, 34(4), 293–307.
- EUROSTAT (2022). Accidents at work - statistics by economic activity. Dostopno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Accidents_at_work_-_statistics_by_economic_activity.
- Evropska komisija (2010). Eurobarometer Special Surveys 336. Dostopno na: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_336_en.pdf.
- Evropska komisija (2016). Eurobarometer Special Surveys 440. Dostopno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_en.htm.
- Evropska komisija (2018). Eurobarometer Special Surveys 473. Dostopno na: https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_43432/objava_71812/fajlovi/ebs_473_en.pdf
- Evropska komisija (2020). Key policy objectives of the future CAP. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap/key-policy-objectives-future-cap_en#the-nine-key-objectives
- Evropski parlament (2000). Bela knjiga o prehranski varnosti 2000. Dostopno na: http://ec.europa.eu/dgs/health_food-safety/library/pub/pub06_en.pdf
- Evropski Parlament (2002). Uredba (ES) št. 178/2002. Uradni list Evropske unije. Dostopno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002R0178&from=sl>.
- FADN knjigovodstvo: Vodenje računovodstva v kmetijstvu in metodologija knjigovodstva na kmetijah (angleško Farm Accountancy Data Network - FADN): <https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DashboardFarmEconomyFocus/DashboardFarmEconomyFocus.html> in https://www.kis.si/f/docs/Porocila_o_stanju_v_kmetijstvu/ZP__splosno__priloge_2020.pdf
- Farming Community Network (2002). Dostopno na: <https://fcn.org.uk/>.
- FARMWELL (2021). Mapping Report on Challenges. EUROPEAN SYNTHESIS REPORT. Deliverable / Work package number: D2.3/WP2, Dostopno na: <https://farmwell-h2020.eu/>
- Fetsch, R. J., in Turk, P. (2018). A quantitative assessment of the effectiveness of USDA's AgrAbility project. *Disability and Health Journal*, 11(2), 249–255.

- Fetzer, L. M. (2010). *Quality of Life Measure for Pennsylvania Agricultural Producers with a Disability*. (Doctoral dissertation, The Pennsylvania State University).
- Franklin, R. C., McBain-Rigg, K. E., King, J. C., in Lower, T. (2015). Exploring the barriers and facilitators to adoption of improved work practices for safety in the primary industries. RIRDC Publication No. 15/068.15, 68.
- Friesen, M., Krassikouva-Enns, O., Ringaert, L., & Isfeld, H. (2010a). Farming with a disability: literature from a Canadian perspective. *Journal of Agromedicine*, 15(1), 47–53.
- Friesen, M. N., Krassikouva-Enns, O., Ringaert, L., & Isfeld, H. (2010b). Community support systems for farmers who live with disability. *Journal of agromedicine*, 15(2), 166–174.
- FRS (2022). Farm Relief Services. About Us. Dostopno na: <https://frsfarmreliefservices.ie/about-us/>.
- FRS FB stran (2022) #FarmSafetyWeek21 Take A Break. Dostopno na: <https://www.facebook.com/FrsFarmRelief/videos/1168172420344847>.
- Frybarger, T.; Thao, K. A Crisis in the Farming Community; Department of Social Work, Minnesota State University: Mankato, MN, USA, (2019). Dostopno na: https://ahn.mnsu.edu/globalassets/college-of-allied-health-and-nursing/social-work/pdfs/farmer_mental_health_policy_v3.pdf
- Gasson, R. (1979). *Labour Sharing in Agriculture*. Wye College. University of London. (No. 1930-2017-2904).
- Gasson, R., in Errington, A. J. (1993). *The farm family business*. Wallingford, Cab International.
- Glasscock, D.J.; Rasmussen, K.; Carstensen, O.; Hansen, O.N. (2006). Psychosocial factors and safety behaviour as predictors of accidental work injuries in farming. *Work Stress* 20, 173–189.
- Glover, J. (2008). *Why do dairy farmers continue to farm? Can Bourdieu's theory aid our understanding and suggest how farmers could regain some control in their industry?* (Doctoral dissertation, © Jane L. Glover).
- Glover, J. (2015). *The Logic of Dairy Farming Using Bourdieu's Social Theory of Practice to Investigate Farming Families' Perspective*. *International Journal of Rural Management*, 11(2), 130–155.
- Glover, J. L., & Reay, T. (2013). Sustaining the Family Business With Minimal Financial Rewards: How Do Family Farms Continue?. *Family Business Review*, 28(2), 163–177.
- Gray, B. J., Grey, C. N. B., Hookway, A., Homolova, L., & Davies, A. R. (2021). Differences in the impact of precarious employment on health across population subgroups: a scoping review. *Perspectives in public health*, 141(1), 37–49.
- Griffin, P. J. (2013). "Farming - a hazardous occupation – how to improve health in safety?". *Safety and Health in Agriculture. - European Parliament – Europa*. Dostopno na: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201303/20130321ATT63633/20130321ATT63633EN.pdf>
- Hammersley, C., N. Richardson, D. Meredith, P. Carroll, in J. McNamara. (2021). "That's Me I am the Farmer of the Land": Exploring Identities, Masculinities, and Health Among Male Farmers' in Ireland." *American Journal of Men's Health* 15 (4): 1–20.
- Haugen, M. S. (1998). The gendering of farming: the case of Norway. *European Journal of Women's Studies*, 5(2), 133–153.
- Haugen, M. S., & Brandth, B. (1994). Gender differences in modern agriculture: The case of female farmers in Norway. *Gender & Society*, 8(2), 206–229.
- Häusler, A., Sánchez, A., Gellert, P., Deeken, F., Rapp, M. A., & Nordheim, J. (2016). Perceived stress and quality of life in dementia patients and their caregiving spouses: does dyadic coping matter?. *International Psychogeriatrics*, 28(11), 1857–1866.

- Heaton, K., Azuero, A., & Reed, D. (2010). Obstructive sleep apnea indicators and injury in older farmers. *Journal of agromedicine*, 15(2), 148–156.
- Heenan, D. (2000a). Expectations and attitudes affecting patterns of informal care in farming families in Northern Ireland. *Ageing & Society*, 20(2), 203–216.
- Heenan, D. (2000b). Informal care in farming families in Northern Ireland: Some considerations for social work. *British Journal of Social Work*, 30(6), 855–866.
- Hill, B. (1993). The ‘myth’ of the family farm: defining the family farm and assessing its importance in the European Community. *Journal of Rural Studies*, 9(4), 359–370.
- Howard, J. (2017). Nonstandard work arrangements and worker health and safety. *American Journal of Industrial Medicine*, 60(1), 1–10.
- HSE (Health and Safety Executive) 2022. Agriculture, forestry and fishing statistics in Great Britain, 2021. Dostopno na: <https://www.hse.gov.uk/statistics/industry/agriculture.pdf>.
- ILO (2017). International Labour Organisation: Working Together to Promote a Safe and Healthy Working Environment. International Labour Conference 106th Session, Report III (Part 1B). General Survey on the Occupational Safety and Health Instruments Concerning the Promotional Framework, Construction, Mines and Agriculture. Ženeva: International Labour Office, 2017, Dostopno na: http://www.ilo.org/Search5/search.do?sitelang=en&locale=en_EN&consumercode=ILOHQ_STELLENT_PUBLIC&searchWhat=2017%2Cworking+together+to+promote+a+safe+and+healthy+working+environment.&searchLanguage=en.
- ILO (2010). International Labour Office: Safety and Health in Agriculture. Dostopno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms_110193.pdf.
- International Association on Work in Agriculture (2022). 2nd International Symposium on Work in Agriculture. Dostopno na: <https://www.workinagriculture.com/>
- Ivanuša, J. (2020). Varnost in zdravje pri delu na kmetiji, Kmetijska svetovalna služba, KGZS Zavod Ptuj. Dostopno na: <http://www.kgz-ptuj.si/DesktopModules/EasyDNNNews/DocumentDownload.ashx?portalid=0&moduleid=814&articleid=2297&documentid=1093>
- Jackman, D. M., Fetsch, R. J., & Collins, C. L. (2016). Quality of life and independent living and working levels of farmers and ranchers with disabilities. *Disability and health journal*, 9(2), 226–233.
- Jakob, M. C., Santa, D., Holte, K. A., Sikkeland, I. J., Hilt, B., & Lundqvist, P. (2021). Occupational health and safety in agriculture—a brief report on organization, legislation and support in selected European countries. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine* 2021, 28(3), 452–457.
- Johansson, L. (1991). Informal care of dependent elderly at home—some Swedish experiences. *Ageing & Society*, 11(1), 41–58.
- Johnson, A., Baccaglioni, L., Haynatzki, G. R., Achutan, C., Loomis, D., & Rautiainen, R. H. (2021). Agricultural injuries among farmers and ranchers in the central United States during 2011–2015. *Journal of agromedicine*, 26(1), 62–72.
- Jones, C. A. (2010). Health status and health care access of farm and rural populations (No. 57). DIANE Publishing.
- Kallioniemi, M. K., Simola, A., Kaseva, J., & Kymäläinen, H. R. (2016). Stress and burnout among Finnish dairy farmers. *Journal of Agromedicine*, 21(3), 259–268.
- Kaminski, R. M. (2005). Disabling farm injuries: wives' experiences. (Doctoral dissertation, University of Saskatchewan, Saskatoon). Dostopno na: https://central.bac-lac.gc.ca/.item?id=TC-SSU-09162005092010&op=pdf&app=Library&oclc_number=1032958097.

- Karttunen, J. P., & Rautiainen, R. H. (2011). Risk factors and prevalence of declined work ability among dairy farmers. *Journal of agricultural safety and health*, 17(3), 243–257.
- Kearney, G.D.; Raerty, A.P.; Hendricks, L.R.; Allen, D.L.; Tutor-Marcom, R. (2014). A cross-sectional study of stressors among farmers in eastern North Carolina. *N. C. Med. J.* 75, 384–392.
- Kelly, R., & Shortall, S. (2002). 'Farmers' wives': women who are off-farm breadwinners and the implications for on-farm gender relations. *Journal of Sociology*, 38(4), 327–343.
- Kennedy, A. J., Maple, M., McKay, K., & Brumby, S. (2016). Life, death and the experience of suicide and accidental death bereavement for Australia's rural farming families. (Doctoral dissertation, University of New England).
- KGZ Nova Gorica (2015). Za večjo varnost pri delu na kmetiji. Dostopno na: <http://kgz.parcernet.si/panoge/projekti/za-vecjo-varnost-pri-delu-na-kmetiji>.
- Kilpatrick, S., Willis, K., Johns, S., & Peek, K. (2012). Supporting farmer and fisher health and wellbeing in 'difficult times': Communities of place and industry associations. *Rural Society*, 22(1), 31–44.
- KIS (2017). Slovensko kmetijstvo v številkah. Dostopno na: https://www.kis.si/f/docs/Arhiv_kmetijstvo_v_stevilkah/KIS_Slovensko_kmetijstvo_v_stevilkah_2017_SLO_splet.pdf
- Klemenčič, S. in Hlebec, V. (2007). Fokusne skupine kot metoda presojanja in razvijanja kakovosti izobraževanja. Ljubljana: Andragoški center Slovenije. Str. 68.
- Kloczko-Gajewska, A., & Sulewski, P. (2019). Mental comfort of Polish agricultural producers (participating in FADN) as a part of sustainability indicator. *ECONOMIC SCIENCE FOR RURAL DEVELOPMENT* 2019, 343.
- Knežević Hočevar, D. (2022). Podeželski zdravniki širše o trpljenju ljudi, ki kmetujejo. V: Šprah, L. (ur.). *Od seznanjenosti s težavami v duševnem zdravju do učinkovitega odzivanja z manj stigme: zdaj je čas, da znanje prenesemo v prakso!* Ljubljana: Založba ZRC, 2022. str. 209–220. <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/2026/8318/1760-1>, DOI: 10.3986/9789610506768_15.
- Knežević Hočevar, D., in Črnič Istenič, M. (2010). *Dom in delo na kmetijah-raziskava odnosov med generacijami in spoloma*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kola, J. and Sihvola, S. (1994) "Leisure and farmers' welfare in changing conditions." *Agricultural and Food Science* 3.1 (1994): 1–14.
- Koranyi, I., Jonsson J., Rönnblad, T., Stockfelt, L., in Bodin, T. (2018). Precarious employment and occupational accidents and injuries - a systematic review. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 44(4), 341–350.
- Kubik, W. (1996). *The Study of Farm Stress and Coping: A Critical Evaluation* (Doctoral dissertation, University of Regina). Dostopno na: <https://ourspace.uregina.ca/handle/10294/12581>.
- Kunde, L.; Kølves, K.; Kelly, B.; Reddy, P.; De Leo, D. (2017). Pathways to suicide in Australian farmers: A life chart analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 14, 352.
- LaBrash, L. F., Pahwa, P., Pickett, W., Hagel, L. M., Snodgrass, P. R., Dosman, J. A., & Saskatchewan Farm Injury Cohort Study Team. (2008). Relationship between sleep loss and economic worry among farmers: A survey of 94 active Saskatchewan noncorporate farms. *Journal of agromedicine*, 13(3), 149–154.
- Lewis, M. Q., Sprince, N. L., Burmeister, L. F., Whitten, P. S., Torner, J. C., & Zwerling, C. (1998). Work-related injuries among Iowa farm operators: an analysis of the Iowa Farm Family Health and Hazard Surveillance Project. *American journal of industrial medicine*, 33(5), 510–517.

- Lindahl, C., Lundqvist, P., & Norberg, A. L. (2012). Swedish dairy farmers' perceptions of animal-related injuries. *Journal of agromedicine*, 17(4), 364–376.
- Lindahl, C., Lundqvist, P., Hagevoort, G. R., Lunner Kolstrup, C., Douphrate, D. I., Pinzke, S., & Grandin, T. (2013). Occupational health and safety aspects of animal handling in dairy production. *Journal of agromedicine*, 18(3), 274–283.
- Liu, B.-P.; Qin, P.; Liu, Y.-Y.; Yuan, L.; Gu, L.-X.; Jia, C.-X. (2018). Mental disorders and suicide attempt in rural China. *Psychiatry Res.* 261, 190–196.
- Lobley, M., & Potter, C. (2004). Agricultural change and restructuring: recent evidence from a survey of agricultural households in England. *Journal of rural studies*, 20(4), 499–510.
- Long, N. (2001). *Development sociology. Actor Perspectives*. London/New York: Routledge. Str. 294.
- Lovelock, K. (2012). The injured and diseased farmer: Occupational health, embodiment and technologies of harm and care. *Sociology of health & illness*, 34(4), 576–590.
- Lower, T. (2015). Mapping work health and safety risks in the primary industries. Rural Industries Research & Development Corporation. Dostopno na: https://www.beefcentral.com/wp-content/uploads/2015/03/14_127_Mapping-Work-Health-and-Safety-Risks_PIHSP_online-1.pdf.
- Loyns, R. M. A., in Kraut, M. (1992). The family farm in the next decade: the positive role of part-time farming. *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 40, 591–604.
- Lunner Kolstrup, C., Kallioniemi, M., Lundqvist, P., Kymäläinen, H. R., Stallones, L., & Brumby, S. (2013). International perspectives on psychosocial working conditions, mental health, and stress of dairy farm operators. *Journal of agromedicine*, 18(3), 244–255.
- Maschinen- und Betriebshilfsring Bayreuth-Pegnitz e.V. (2022). Soziale Betriebshilfe. Dostopno na: <https://www.mr-bayreuth.de/schwerpunkte/soziale-betriebshilfe.html>
- Maucorps, A., Münch, A., Brkanovic, S., Schuh, B., Dwyer, J. C., Vigani, M., ... in Keringer, F. (2019). The EU farming employment: current challenges and future prospects.
- McCallum, D. M., Murphy, S., Reed, D. B., Claunch, D. T., in Reynolds, S. J. (2013). What we know about the effectiveness of farm safety day programs and what we need to know. *The Journal of Rural Health*, 29(1), 20–29.
- McKee, M., Reeves, A., Clair, A., & Stuckler, D. (2017). Living on the edge: precariousness and why it matters for health. *Archives of Public Health*, 75(1), 1–10.
- MELA (2022). Farmers' holiday and stand-in scheme. Dostopno na: <https://www.mela.fi/en/agricultural-entrepreneurs/farmers-holiday-and-stand-in-scheme/>.
- Mesec, B. (1998). Uvod v metodologijo raziskovanja v socialnem delu. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo. Str. 470.
- Mills, J., Chiswell, H., Gaskell, P., Courtney, P., Brockett, B., Cusworth, G., in Lobley, M. (2021) Developing farm-level social indicators for agri-environment schemes: a focus on the agents of change. *Sustain* 13:1–22.
- Molyneaux-Smith, L., Townsend, E., & Guernsey, J. R. (2003). Occupation disrupted: Impacts, challenges, and coping strategies for farmers with disabilities. *Journal of Occupational Science*, 10(1), 14–20.
- Mullen, J. (2004). Investigating factors that influence individual safety behavior at work. *Journal of safety research*, 35(3), 275–285.
- Murphy, D.J. (1981). Farm safety attitudes and accident involvement, *Accident Analysis and Prevention*, 13(4), 331–337.

- Podatki SURS: Statistični urad RS: Povprečne mesečne plače in indeksi povprečnih mesečnih plač (SKD 2008) po: SKD DEJAVNOST, MESEC, PLAČE, MERITVE, za januar 2021. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0701011S.px>
- Podjed, K. (2016). Vodnik v stroške in donosnost promocije zdravja na delovnem mestu. Dostopno na: <https://www.produktivnost.si/wp-content/uploads/2017/01/VODNIK-V-STROSKE-IN-DONOSNOST-PROMOCIJE-ZDRAVJA.pdf>
- PRIJAVA NEZGODE-POŠKODBE PRI DELU: https://vpd-pv.si/uploads/vpdpv/public/document/1-er-8_obrazec_pokodba_pri_delu_sl.pdf
- Pyykkönen, M., in Aherin, B. (2014). Occupational Health and Safety in Agriculture. V: Jakobsson, Christine (ur.). Sustainable Agriculture. No. 1. Baltic University Press. 391–402.
- RABI (2022). Dostopno na: <https://rabi.org.uk/about/>.
- Reed, D. B., & Claunch, D. T. (2002). Behind the scenes: spousal coping following permanently disabling injury of farmers. *Issues in mental health nursing*, 23(3), 231–248.
- Reinsch, S. M. J. (2006). Understanding the Cultural Meanings and Perceptions of Southern Manitoba Farm Women's Stress Experiences (Doctoral dissertation, University of Manitoba). Dostopno na: https://mspace.lib.umanitoba.ca/bitstream/handle/1993/7976/Reinsch_Understanding_the.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Reissig, L., Crameri, A., in von Wyl, A. (2019). Prevalence and predictors of burnout in Swiss farmers: burnout in the context of interrelation of work and household. *Mental Health & Prevention*, 14(200157).
- Resolucija o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020 – »Zagotovimo.si hrano za jutri« (ReSURSKŽ). Uradni list RS, št. 25/11.
- Riffard, D. in Tremblay, D. (2020). Les services de remplacement en agriculture. Un service proche des agriculteurs et des territoires. CGAAER. Ministère de l'agriculture et de la souveraineté. Dostopno na: <https://agriculture.gouv.fr/les-services-de-remplacement-en-agriculture-un-service-proche-des-agriculteurs-et-des-territoires>.
- Riley, M. (2016). Still being the 'good farmer': (non-) retirement and the preservation of farming identities in older age. *Sociologia Ruralis*, 56(1), 96–115.
- Rosenblatt, P. C. (2016). Parent grief: Narratives of loss and relationship. Routledge.
- Rosenblatt, P. C., & Karis, T. A. (1994). Family distancing following a fatal farm accident. *Omega-Journal of Death and Dying*, 28(3), 183–200.
- Rostamabadi, A., Jahangiri, M., Naderi Mansourabadi, B., Javid, M., Ghorbani, M., & Banaee, S. (2019). Prevalence of chronic diseases and occupational injuries and their influence on the health-related quality of life among farmers working in small-farm enterprises. *Journal of agromedicine*, 24(3), 248–256.
- Roy, P., in D. Knežević Hočevar. (2019). "Listening to a Silent Crisis: Men's Suicide in Rural and Farming Communities in Slovenia." *Revija Za Socijalnu Politiku* 26 (2): 241–254.
- Ryan, R. (2021). Dairy farmers facing spring labour shortage at the peak of calving and milking season. *Irish Examiner*, 15. October. Dostopno na: <https://www.irishexaminer.com/farming/arid-40722135.html>.
- Saldaña, J. (2009). The coding manual for qualitative researchers. London: Sage. Str. 224.
- Scheerer, A., & Brandt, V. (2001). Interviews with widows following fatal farming incidents. *Journal of agricultural safety and health*, 7(2), 75.

- Schinko, H., a Bettel, S., Küntzle, T. in Werderitsch, H. P. (2016) 'Jeder kann – keiner muss. 40 Jahre Maschinenring Österreich'. Maschinenring Österreich GmbH, 144 str.
- Schirmer, J., Berry, H. L., in O'Brien, L. V. (2013). Healthier land, healthier farmers: Considering the potential of natural resource management as a place-focused farmer health intervention. *Health in place*, 24, 97–109.
- Shortall, S., McKee, A., & Sutherland, L. A. (2019). Why do farm accidents persist? Normalising danger on the farm within the farm family. *Sociology of Health & Illness*, 41(3), 470–483.
- Shucksmith, M. (1993). Farm household behaviour and the transition to post-productivism. *Journal of Agricultural Economics*, 44: 466–478.
- Sieder, R. (1991). *Sozialgeschichte der Familie*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Siu, K. C., Huang, C. K., Beacom, M., Bista, S., & Rautiainen, R. (2015). The association of sleep loss and balance stability in farmers. *Journal of Agromedicine*, 20(3), 327–331.
- Slabe Erker, R. Lampič, B., Cunder, T. in Bedrač, M. (2015). *Opredelitev in merjenje trajnosti v kmetijstvu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Small, L. A. (2005). The influence of “family” on agrarian structure: revisiting the family farm debate in Bulgaria and southern Russia. *Journal of Comparative Family Studies*, 36(3), 489–503.
- SPOT (2022) *Prijava nezgode in poškodbe pri delu*. Dostopno na: <https://spot.gov.si/sl/poslovanje/zaposlovanje-in-delovno-razmerje/poskodbe-pri-delu/>
- Stengel, in Inwood, S. (2015). *Child care in farm families. Implications and a Call for Support*. Newsletter, the University of Vermont Agricultural Experiment Station. Dostopno na: https://blog.uvm.edu/sinwood-sinwood/files/2015/10/UVM-Child-Care-Farm-Family-Brief_2015.pdf.
- SURS (2022). *Skupno število plačanih in opravljenih delovnih ur (mio.) po dejavnostih (SKD 2008), Slovenija, četrtletno*. Dostopno na: <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/0727801S.px>
- Sutherland, L. A., & Burton, R. J. (2011). Good farmers, good neighbours? The role of cultural capital in social capital development in a Scottish farming community. *Sociologia Ruralis*, 51(3): 238–255.
- Sutherland, L. A., & Darnhofer, I. (2012). Of organic farmers and ‘good farmers’: changing habitus in rural England. *Journal of Rural Studies*, 28(3), 232–240.
- Svendsen, K., Aas, O., & Hilt, B. (2014). Nonfatal occupational injuries in Norwegian farmers. *Safety and health at work*, 5(3), 147–151.
- SVS Gemeinsam Gesünder (2022). *Betriebshilfe für Bauern*. Dostopno na: <https://www.svs.at/cdscontent/?contentid=10007.816739>
- Šprah, L. in Zorjan, S. (2016). *Priročnika za obvladovanje psihosocialnih tveganj in absentizma s pomočjo orodja e-opisa (splošna različica za vse dejavnosti)*. Ljubljana, Založba ZRC SAZU. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/strani/stres-na-delovnem-mestu#v>
- Uehli, K., Mehta, A. J., Miedinger, D., Hug, K., Schindler, C., Holsboer-Trachsler, E., ... & Künzli, N. (2014). Sleep problems and work injuries: a systematic review and meta-analysis. *Sleep medicine reviews*, 18(1), 61–73.
- Umstätter, C., Mann, S., & Werner, J. (2022). A simple measure for workload as a social sustainability indicator for family farms. *Environmental and Sustainability Indicators*, 14, 100180.
- U.S. Bureau of Labor Statistics. (2019). *Injuries, Illnesses, and Fatalities. TABLE A-1. Fatal occupational injuries by industry and event or exposure, all United States, 2018*. Dostopno na: <https://www.bls.gov/iif/oshwc/foi/cftb0322.htm>.

- Valenter M. (2016). Kadrovski potencial in možnosti uvajanja socialne delovne pomoči na kmetijah. Diplomsko delo. Univ. v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede. Dostopno na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/valentar-anne-marie.PDF>
- Vayro, C., Brownlow, C., Ireland, M., in March, S. (2020). 'Farming is not Just an Occupation [but] a Whole Lifestyle': a qualitative examination of lifestyle and cultural factors affecting mental health help-seeking in Australian farmers. *Sociologia Ruralis*, 60(1), 151–173.
- Vayro, C., Brownlow, C., Ireland, M., & March, S. (2021). "Don't... Break Down on Tuesday Because the Mental Health Services are Only in Town on Thursday": A Qualitative Study of Service Provision Related Barriers to, and Facilitators of Farmers' Mental Health Help-Seeking. *Administration and policy in mental health and mental health services research*, 48(3), 514–527.
- Voaklander, D. C., Umbarger-Mackey, M. L., & Wilson, M. L. (2009). Health, medication use, and agricultural injury: A review. *American journal of industrial medicine*, 52(11), 876–889.
- Volkmer, K., & Molitor, W. L. (2019). Interventions addressing injury among agricultural workers: a systematic review. *American Journal of Occupational Therapy*, 73(4), 156.
- Watson, D., Kenny, O., Maitre, B., & Russell, H. (2017). Risk Taking and Accidents on Irish Farms: An Analysis of The 2013 Health and Safety Authority Survey. Esri Research Series Number 60 May 2017.
- Whelan, S., Ruane, D., McNamara, J., Kinsella, A., & McNamara, A. (2008). An investigation of the farm development pathways and entrepreneurial activities employed by Irish farm operators following the acquisition of disability. *Proceedings of the 24th Annual Association for International Agricultural and Extension Education, Global Entrepreneurship in International Agricultural and Extension Education*.
- Whelan, S., Ruane, D. J., McNamara, J., Kinsella, A., & McNamara, A. (2009). Disability on Irish farms—a real concern. *Journal of agromedicine*, 14(2), 157–163.
- Wiesinger, G. (1991). Behinderte in der Landwirtschaft: zwischen Resignation und Behauptung. *Forschungsbericht Nr. 27. Bundesanstalt für Bergbauernfragen*.
- Wiesinger G. (1995). Betriebshilfe als sozialpolitische Einrichtung. Ergebnisse einer empirischen Untersuchung über die Situation der Sozialen Betriebshilfe in Österreich. *Forschungsbericht Nr. 36*, 419 str.
- Wright, N., Scherdt, M., Aebersold, M. L., McCullagh, M. C., Medvec, B. R., Ellimoottil, C., ... & Friese, C. R. (2021). Rural Michigan Farmers' Health Concerns and Experiences: A Focus Group Study. *Journal of Primary Care & Community Health*, 12, 21501327211053519.
- Zakon o kmetijstvu (Uradni list RS, št. 45/08, 57/12, 90/12 – ZdZPVH).
- Zheng, L., Zhao, N., Chen, D., Hu, M., Fu, X., Stallones, L., ... & Wang, Z. (2014). Nonfatal work-related injuries among agricultural machinery operators in northern China: a cross-sectional study. *Injury*, 45(3), 599–604.
- Zhu, H., Han, Y., Sun, Y., Xie, Z., Qian, X., Stallones, L., ... & Wang, L. (2014). Sleep-related factors and work-related injuries among farmers in Heilongjiang Province, People's Republic of China. *International journal of environmental research and public health*, 11(9), 9446–9459.
- ZPIZ (2022). Statistični pregled, 2020. II. ŠTEVILO IN STRUKTURA ZAVAROVANCEV. Dostopno na: <https://www.zpiz.si/cms/content2019vsebina/1statistini-podatki>
- ZRC SAZU (2022). Stres na delovnem mestu. Družbenomedicinski inštitut. Dostopno na: <https://dmi.zrc-sazu.si/sl/strani/stres-na-delovnem-mestu#v>.